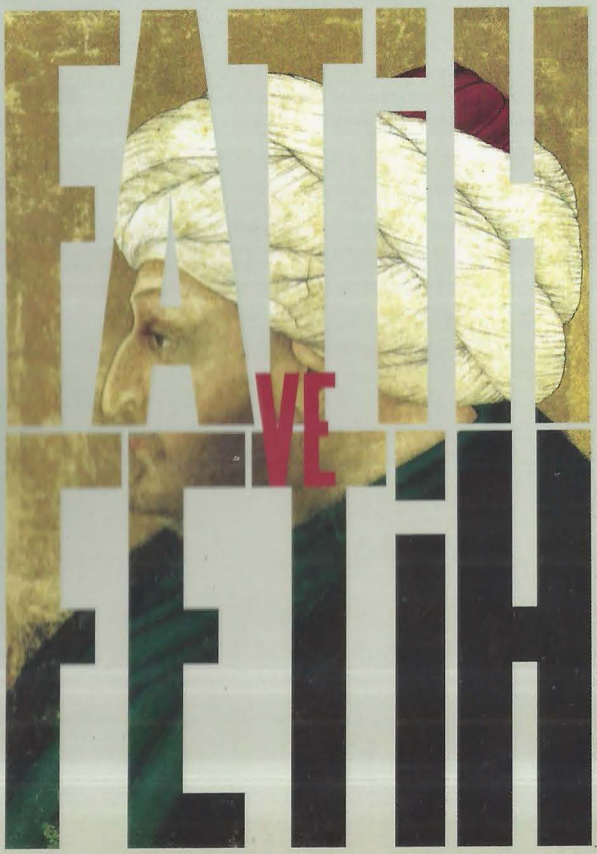

Fatih ve Fetih

ERDOĞAN AYDIN

ERDOĞAN AYDIN

Mitler-Gerçekler

10. baskı

kırmızı

FATİH VE FETİH

ERDOĞAN AYDIN

FATİH VE FETİH

ISBN 978-605-5411-20-6

FATİH VE FETİH / ERDOĞAN AYDIN

1. Baskı: Mayıs 1997, Doruk Yayınları
9. Baskı: Şubat 2008, Kırmızı Yayınları
10. Baskı: Nisan 2012, Kırmızı Yayınları

Genel Yayın Yönetmeni:
Fahri ÖZDEMİR

Editör:
Cihat TAŞÇIOĞLU

Kapak Tasarımı:
Serdar ÖZEL

Dizgi:
Kırmızı Yayınları

Baskı ve Cilt:
Şan Ofset
Cendere Yolu No: 23
Ayazağa / İstanbul

© Kırmızı Yayınları, 2011, İstanbul
Bütün hakları saklıdır.

Kırmızı Yayınları
Refik Saydam Cd. Akarca Sk. No: 41
Tepebaşı/Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 253 53 25

Kırmızı Yayınları bir OPUS LTD. ŞTİ. kuruluşudur

ERDOĞAN AYDIN

FATİH VE FETİH

Mitler ve Gerçekler

İÇİNDEKİLER

Önsöz 13
Kültürel Boyunduruğumuz: Fetihçilik 21
Saray'da Kıran Kırana Hizipler Savaşı 35
Fethin Gerçek Nedenleri ve Anlamı 57
Fetih Öncesinde Taraflar 75
Fetih 91
Bizans'ın Son Günü 118
İstanbul'a Nasıl Girildi? 127
Gemiler Haliç'e Nereden Geldi? 141
Fetih Sonrası Talan 159
Çandarlı'nın Hal'li 175
Fatih Çok Dinli Bir İstanbul Kuruyor 181
Çağ Açma Efsanesi 197
Fatih: Bir Türk-İslam Önderi mi? 213
Fatih'in Dinsel Kimliği ve Politikası 247
Fatih'in Annesi Kimdir? 271
Fatih'in ve Osmanlı'nın Türklüğü 277
Fatih Dönemi Osmanlı Düzeni 299
Hortlayan Hizipler Savaşı ve Fatih'in Karanlık Ölümü 323
Ek : Roma da Fethedilseydi..? 341
Kaynakça 361
Dizin 368

Seblâ'ya...

Önsöz

Küçük bir çocukken, tarihi ve harita okumayı çok severdim. Ama bugün anlıyorum ki pek de 'hayırlı' bir sevgi değilmiş bu. Çünkü bu sevgiyle en çok hoşlandığım şey, elime kalemimi alıp haritalardaki sınırları yeniden çizmek olurdu. 'Cihânşümûl' bir önkoşullanmanın etkisiyle Türkiye'nin mevcut sınırları bana çok küçük gelirdi. Fetihçi bir ceddin çocuğu olmaktan en küçük bir erinme duymaz, aksine atalarımın fethettiği toprakları tekrar tekrar fethe çıkardım, dayımın jiletiyle açtığım arkası silgili Japon kalemimle...

Ege Denizi boyunca burnumuzun dibine serpiştirilmiş adaların Rumlara ait olması nasıl da öfkelendirirdi beni, hiç unutamam; hepsini sınırlarımıza dahil ediverirdim! Kıbrıs 'bizim' idi zaten; Türkiye'yle aynı renge boyayıverirdim! Sokollu değil miydi, "Siz İnebahtı'nda bizim sakalımızı kestiniz ama biz kolunuzu kestik Kıbrıs'ı alırken," diyen? 'Kolumuzu' geri alırdım! Harita serüvenimi heyecanla sürdürür, küçücük aklımla ilhakçı bir canavar kesilirdim...

Bunları yaparken ne ağlayan çocuk ve kadınların çığlıkları gelirdi kulağıma, ne onbinlerle ölen ve öldüren savaşçıların kanlı görüntüsü... Her şeyin bir bedeli vardı elbet; öyle kolay mıydı hem Türk hem Müslüman olmak? Böyle düşünürdüm. Evrensel hukuka karşı içine sokulduğum militarist koşullandırmayla haykırırdım: "*Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır/*

toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır." Bu garip mantık içinde vatanın, devletin egemenlik alanı topraklar değil, vatandaşın hak ve özgürlükleriyle belirlenen ortak yaşam alanı olan gerçek anlamından bihaber olduğumu farketmezdim. Şimdi hayretle anımsıyorum ki damarlarımda akan kanın da diğer uluslardan insanların damarlarında akan kandan farklı olduğuna inanırdım.

Nasıl da coşkuyla yinelerdim, hâlâ anımsarım; "*Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı, ilerle!*" İlerlerdim... Savaşa sürülen savaşçılar ve yakınları ne düşünürdü bilmem ama "bin atlı akınlarda çocuklar gibi şen" olurdu ruhum. Mora'yı da içermek üzere Yunanistan'ı ilhak ediverirdim bir kalemde. Heyecanım dinmez, ta Dalmaçya kıyılarına kadar uzanıverirdim...

Siz de öyle miydiniz bilmem ama ben Süveyş'i de pek severdim; stratejik öneminden, üstünde oynanan emperyalist oyunların karmaşasından habersiz, bir kalemde alıverirdim sınırlarımızın içine. Ah, ne mutlu olurdum! Afrika'ya dokunmazdım pek ama Mekke ve Medine'yi unutmazdım; kutsal yerler "bizim" olmalıydı elbet! '*Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*'ni henüz duymamıştım ama Türk-Müslümanlar olarak dünyayı yönetme hakkına sahip olduğumuza çoktan koşullanmıştım. Bu imanla Körfez boyunca ta Hürmüz'e kadarki İran topraklarını alır, Kafkas sınırımızı Hazar'dan başlatır, Bakü ve Tiflis'i içererek Karadeniz'e bağlardım.

İlhakçı emellerimin böyle 'mütevazı' olmadığı günler de olurdu tabii; o zaman Kırım'ı da alıverirdim sınırlarımızın içine; işin doğrusu Kırım da Süveyş gibi, Mora gibi, bilincine varılmayan bir cazibeyle çekerdi o küçücük aklımı. Çizgilerim, dünyanın gerçekleriyle örtüşmezdi pek ama olsun; fetihçi ceddime layık olmanın tadıyla ben pek mutlu olurdum!

Benim o küçücük fetihçi aklımla emperyal diplomatlarla yarışan ruh halimi, sonraki yıllarda hep ürpertiyle anımsamışımdır.

Neyse ki o ruh halinden kurtulmam uzun sürmedi; her gün aynı ortamı paylaştığım o gerçekten çok kötü koşullarda yaşayan Kürt çocuklarının dostluğu, taşra orta hallisi ayrıcalığımı

taşımamı zorlaştırarak beni eşitlikçi ve özgürlükçü bir dünyaya bağlamakta gecikmedi.

Ancak bu noktada hiçbirimizin yanıtlamaktan kaçmamamız gereken bir konu var: Peki ama o küçücük aklımın ilhakçılığa öykünmesini sağlayan ruh hali nasıl bir kaynaktan besleniyordu? Okul sıralarında okuduğum tarih kitaplarından ne yazık ki! Benim yapıp da kendime özgü sandığım şeyi, muhtemelen milyonlarca çocuk daha yapmış ve yapmaya devam ediyordu. İşte bunun bilinci, tam da kurtuldum diye sevindiğim ürpertimin yeniden beynimi kuşatmasına neden oluyor. Resmi tarih yazımı ve tarih ders kitaplarımız, salt kendime özgü sandığım ilhakçı bilinçler üretiyordu habire!

* * *

Bilindiği gibi tarihimize takıntı düzeyinde bağlı bir toplumuz veya o hale getirildik. Ancak bunun, benim çocuk aklıma yansıyan anlamında da görüldüğü gibi sağlıklı bir durum olduğu söylenemez. Tarihimizle övünüyor, tarihimize öykünüyoruz. Bugünümüz bize yetmiyor, yarınımızı kuracak enerji ve ufku bulamadığımız oranda yüzümüzü tarihimize dönüyoruz. Ancak tarihin gerçekliği olmuyor bu yüzümüzü döndüğümüz yer; övünçler çıkarmamızı sağlamak üzere yazılmış bir tarihle karşılaşıyoruz. Bizi daha rahat kontrol edebilmek için kurgulanmış bu resmi tarihten, doğru bir tarih bilinci de edinemiyoruz. Atalarımızın salt erdemine ve diğer ulusların atalarından üstünlüklerine koşullandırılıyoruz. Hızla dönen dünyada tutunacak dayanaklarımızı arttırmak yerine, bu resmi tarihe sarılıyoruz; onda kendimizi dev aynasında görüyor, çağdaş uygarlıkla yaşadığımız sorunları, içine itildiğimiz korkunç adaletsizlikleri, Birleşmiş Milletler'in yaşam kalitesi istatistiklerindeki onur kırıcı yerimizi unutuyor, atalarımızın haşmeti ile avunuyoruz. Tarih birilerimiz için, tıpkı Avrupa'yı futbolda yendiğimiz zaman sağı solu kurşunlamaya varacak kadar kendimizi kaybetmemizi sağlayan bir manipülasyon aracı oluyor. Daha garibi her 29 Mayıs'ta asfalt üzerinden belediye işçilerine tekerlekli gemi taşıtma ve kale

burçlarına saldırı mizansenleriyle, Ulubatlı Hasan'cılık oynayan marazi örnekler sergiliyoruz.

Tarih, tüm insanlık için olduğu gibi bizim de görece ilkel dönemimizi oluşturuyor. Onu bugün için dersler çıkarılan bir hazine olarak kullanmak da mümkün, sorgusuz sahiplenip kendimizi diğer halklardan üstün varsayma kompleksini giderme aracı yapmak da. Bu iki yaklaşımın toplumsal şekillenmemiz üzerindeki sonuçlarının apayrı olacağı, nitekim olduğu da açık. Bugün yinelenmesi mümkün olmayan, evrensel değerler açısından yinelenmesi de istenemeyecek olan bir geçmişe öykündüğü oranda kendisiyle de evrensel değerlerle de barışık olmayan nesiller çıkıyor ortaya.

İnsan atalarıyla niye övünür? İnsanlık evrimine katkıları nedeniyle olmalı, değil mi? Gariptir ama bizim Türk-İslamcılarımız fetihçilikten dolayı övünüyorlar; bu da yetmiyor, bizi de onlarla birlikte övünmeye koşullandırıyorlar. Daha da garibi, tüm kozmopolit niteliğine rağmen en çok da Fatih'le övünüyorlar. Düşünsenize bir, Türkçülerimiz, en çok Türk kanı akıtan; şeriatçılarımız, şeriatı en çok ihlal eden padişahı, "en sevgili Osmanlı padişahı" ilan ediyorlar! Söz konusu bu garipliklerde, önceki yüzyıllar boyunca İstanbul'un fethine duyulan özlemin büyüklüğünün de rolü olmakla birlikte, asıl sorun, yarınlara umutla bakılmasını engelleyen günümüz Türkiyesi'nin koşullarında yatıyor.[1] Bugünü umutvar ve adil kılamayan ilişkiler, böylesi bir geçmişe öykünen, dolayısıyla kazanılmış evrensel değerlere yabancılaşan nesiller yaratma yönelimini kaçınılmaz kılıyor. Üstelik böylesi bir yönelim, Fatih'in şahsına da yapıldığı gibi, kaçınılmaz olarak geçmişin tekyanlı çarpıtılmasını beraberinde getiriyor.

Sonuçta şöylesi ajitatif tarihyazımlarını keyifle okuyan insanlar çıkıyor içimizden:

"Tarih, Türk beylerinin kulaklarına hatiften gelen emri

[1] Murat Belge, *Tarihten Güncelliğe*, s. 340.

şöyle fısıldamıştı: 'İstanbul'u aç, gülzap yap!' Bu fısıltı Edirne sarayında sallanan beşikteki çocuğun kulağına da doldu. Babası İstanbul'u alamamanın hıncıyla şeyhi Hacı Bayram Veli'den ne yapması gerektiğini sorunca şu cevabı aldı: 'Beyim İstanbul'u sen alamayacaksın, ben de göremeyeceğim, onu şu beşikteki şehzade, şu köse şeyh ile beraber alacaklar. Köse şeyh Ak Şemsettin idi, Hacı Bayram Veli'nin kerameti 21 yıl sonra tarih sahifesine bir hakikat olarak çıkacaktı."[2] İnsan inanmakta zorlanıyor ama ordinaryüs profesörlerimizin aktardığı bu rivayetlerin adı "tarihyazımı" oluyor!

İlginçtir, Osmanlı'nın alternatifi olarak kurulmuş olmasına rağmen Cumhuriyet de (Osmanlı karşıtlığını çok net ifade eden ilk dönemi hariç) tarih bilincimizde köklü bir dönüşüm yaratmıyor. Çünkü Osmanlı tarihinde Türklüğü yücelten bir damar yakalanıyor ve bu temelde Osmanlı sahipleniliyor. Üstelik Cumhuriyet'in önemli tarihçileri Osmanlıcılara yakın şeyler yazarak; ama onlardan çok daha rafine yazarak, itibar edilir bir resmi Osmanlı tarihi yaratıyorlar. Böylece kozmopolit ve fetihçi Osmanlı "biz" yapılırken, örneğin Karamanoğulları, Akkoyunlular, Safeviler vb. "düşmanımız" oluyor!

Oysa Osmanlı tarihi baştan sona bir yabancılaştırmalar tarihi. Gidiyor şehirleri işgal ediyor, vergiye bağlıyor ve o zamana kadarki kimliklerine yabancılaştırıyor. Fetih ideolojisinin kurbanı olan Türkler de paylarını alıyorlar bundan; kanlarıyla inşa edilen iktidara ve kimliklerine yabancılaştırılıyorlar. Aynı durum devşirmeler için de geçerli; onlar da ailelerinden zorla alınıyor ve onlara yabancılaştırılıyorlar. Bunlardan ise, halka kapalı Osmanoğulları hanedan devletinin, "baştanbaşa kapıya yamanmış kapıkullarıyla, bunları sökerek yerlerini almak isteyen kapıkullarının boğuşmaları tarihi"[3] çıkıyor.

* * *

[2] Kâzım İsmail Gürkan, *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları*, s. 87.

[3] Alimof; K. Tahir, *Notlar*, s. 19.

Fetih ideolojisinin popülerleşmesinde Fatih'in İstanbul'u fethi temel malzeme olarak kullanılmaktadır. Öyle ki olumlu bir öge olarak bilinçaltımıza yerleştirilmeye çalışılan fetihçiliğin sembolü kılınıyor Fatih. Tam da bu nedenle, fethin perde arkasını eşelemek ve dönemin bütünsel bir fotoğrafını çıkarmak büyük önem taşıyor. Ayrıca bu işin, Fatih'in, günümüz fetihçilerinden korunması için de yapılması gerekiyor. Çünkü yarım binyıl yıl öncesinin toplumsal ve ideolojik atmosferinde Fatih, laik yönelimler, bilimi teşviki ve farklı inançların kurumsallaşma hakkına saygıda diğer Osmanlı padişahları içinde erdemleriyle de sıyrılan bir insandı.

"İnsanlık, tarihi boyunca hemen hemen her yıl, hatta her saat kanla yoğrula yoğrula, bugünlere ulaşan dünyamızda milletler yeni bir umuda doğru yelken açmışlardır. Umut topyekûn barıştır. Bu maksada ulaşmanın tek çaresi tarihten ders almaktır. Tarihin sararmış sayfalarına gömülmüş felaket ve mutluluklar ebedi barışın kaynağı"[4] olarak yeniden okunmalıdır. Tarihin böylesi bir kavranışı açısından ise, tarihin nesnel yazıcıları olan tarihçilere kuşkusuz çok ihtiyacımız var.

Gerçekte tarih, "belli kalıpların dışına çıkmasını bilen, soran, sordukça öğrenen, öğrendikçe araştıran" nesiller yaratmanın, önyargılardan kurtararak özgürleştirmenin, geçmişi ve süreç içindeki dönüşümü kavrayarak insanlaşmanın, olayları neden sonuç ilişkisi içinde değerlendirebilme yetisi kazandırmanın temel bir aracıdır. Oysa resmi tarihçilik, onu tam tersi bir amacın, koşullandırmanın, tektipleştirmenin, temelsiz bir şekilde böbürlenmenin, sorma, kuşkulanma ve araştırmaya gereksinim duymamanın, dolayısıyla çok daha rahat istismar edebilme ve güdebilmenin aracı haline getirmektedir.[5]

Özeleştirel ve nesnel bir bakış bugün belki de en çok ihtiyacımız olan şeydir. Böylesi kaygılarla yapılan bir tarihçilik, özel-

[4] N. A. Banoğlu, Bkz. Lamartin, *Osmanlı Tarihi,* Önsöz.

[5] Sabri Yetkin, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları,* s. 168.

likle bütün komşularıyla ve tabii yaşadığı çağın değerleriyle sorunlu bir tarihin mirasçıları olan bizim açımızdan çok daha büyük önem taşıyor. Oysa tarihin öznel ve şoven yazımında dünyanın en uç örneklerinden birini oluşturduğumuzu söylemek abartı olmayacaktır.

Bu kitapta işte böylesi bir tarihçiliğin en tipik malzemelerinden biri olan Fatih ve Fetih'ten hareketle, 1) tarihe gerçekte nasıl bakılması gerektiğini göstermeye, 2) mitlerle gerçekliği birbirinden ayrıştırmaya çalışıyorum. Kitap bittiğinde Fetih süreci ve Fatih'e ilişkin bir dizi ezberin gerçeklikten uzak olduğu görülecektir. Bu kitaptan sonra, başta fethin nedenleri, gemilerin karadan yürütülmesi, Ortaçağ'ın kapanması, Fatih'in kimliği ve gelecek tasarımı olmak üzere bir dizi konuda eski söylenenlerin aynen yinelenemeyeceğini düşünüyorum.

* * *

Bu çalışmadaki katkıları nedeniyle Mürüvvet'e (Çakırerk), İskender'e (Ağçiçek) ve Miyese'ye (Kendirci) çok şey borçluyum. Ayrıca arşivini kullanmamı sağlamakla yetinmeyip Osmanlıcadan çeviriler yapma nezaketi nedeniyle Nejat Birdoğan'a[6] özellikle teşekkür ediyorum.

Erdoğan Aydın
Mayıs 1997, Ankara

[6] Ve bu 10. baskıdaki özenli editörlük çalışması nedeniyle Cihat Taşçıoğlu'na

Birinci Bölüm

Kültürel Boyunduruğumuz: Fetihçilik

Pek çok diğer şey gibi tarihi algılama ve kutlama günlerine ilişkin olarak da çarpık bir durum yaşanıyor Türkiye'de. Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli bir kilometre taşı olan İstanbul'un emperyalist işgalden kurtuluşu sıradan bir ordu gününe indirgenmeye ve geçiştirilmeye çalışılırken, şehrin Osmanlılarca ele geçirilişi ülkeye yayılan şoven gösterilerle kutlanıyor.

Oysa aidiyetleri bir yana bırakarak olaya evrensel insanlık ahlâkı açısından baktığımızda, şehrin 29 Mayıs 1453 günü Osmanlılarca işgaliyle 15-16 Mart 1920'de İngilizler tarafından işgali arasında, işgalcilerin kimliği dışında özünde bir fark olmadığını görürüz. Şehrin o anki meşru sahiplerine yabancı güçlerin, silah zoruyla işgali anlamında bu iki günün de kutlanması değil, sadece tarihsel gelişmeler olarak anılması gerekiyor. Buna karşılık 6 Ekim 1923 tarihi, şehrin yabancı tahakkümden kurtarıldığı bir gün olarak kutlanmayı hak ediyor.

Osmanlı'dan kopuş ile yeni Osmanlıcılık arasındaki saflaşmayla da örtüşen bu durum, 1945'ten sonra devletin de yeni Osmanlıcılıktan yana saf değiştirmesiyle iyice belirginleşti. İstanbul'un emperyalist işgalden kurtuluşu, İngiltere ve ABD ile kurumlaşan işbirlikçi ilişki nedeniyle sıradan bir ordu gününe indirgenmeye ve unutturulmaya çalışılırken, şehrin Osmanlılarca ele geçirilişi, 29 Mayıs 1953 tarihinden başlayarak halka

yönelik coşku törenleri ile kutlanmaya başlandı.[1]

Aynı bağlamda, biz işgal etmişsek 'iyidir', başkaları etmişse 'kötüdür' gibi çifte standart bir 'ahlâk' anlayışının yaygınlaştırılması yolunda hızla adımlar atılmaya başlandı. Son yıllarda bu çarpıklığın, özellikle şeriatçı dinamiklerce kışkırtılması ve giderek –örneğin Ayasofya sorununda da olduğu gibi– evrensel değerlere karşı fetihçi koşullandırmalara dayanak olarak kullanıldığı görülmektedir.

İşgalden kurtuluşun değil de işgalin kutlanması, çağdaş insanlık değerlerini içselleştirmemizi engelleyen bir işlev görmektedir. Bugün İstanbul'un Osmanlılarca fethinden yana konulan bu ağırlık, gerçekte Batılıların 'Haçlı Seferleri'ni kutlamaya kalkışması gibi halklararası düşmanlığın ve kültürel kopuşmanın körüklenmesinden başka anlama gelmiyor. Oysa bugün tarihin; halkları ve kültürleri birbirlerine yaklaştıran, her türden işgalin, yağmanın, inanç dayatmasının dışlanıp, inançların ve kültürlerin hak eşitliğini tanıyan bir perspektifle yeniden yazılması gerekmektedir. Dünya çapında yükselen ırkçı ve şeriatçı bağnazlığın kültürel te-

[1] Burada hemen anımsatalım ki ne Fatih'in kendisi ne de sonraki dönemlerde Osmanlı devleti, fethi, kutlanması gereken bir gelişme olarak görüyor. İstanbul'un fethinin kutlanmaya başlanması, ilk olarak 1911'de gerçekleşiyor. Yani Trablusgarp ve Balkan savaşları döneminde halkı savaşa yönlendirmek, sonra da yenilgileri unutturmak ve Türkçü-İslamcı bir tahkimat gerçekleştirmek amacıyla gündeme getiriliyor. En büyük kutlama ise, Osmanlı toplumunun I. Dünya Savaşı'na hazırlandığı 1914'te, Cemal Paşa'nın Kutlama Komitesi Başkanlığı'nda örgütlenir. Savaşın yıkımla sonuçlanması sonrasında Fetih kutlamaları uzun dönem gündemden kalkıyor. II. Dünya savaşının bitimi ve Türkiye'nin NATO üyeliğine yönelmesiyle birlikte Osmanlıcılık ve Fetih kutlama hazırlıkları yeniden güncelleştiriliyor. Bu bağlamda fetih kutlamaları, halkın gözlerini tarihi hamasetle bağlamak, işbirlikçiliği ve eşitsizliği sorgulanamaz hale getirmek amaçlı ideolojik bir araç oluyor. Buna İngiliz emperyalizminin Kıbrıs'taki hakimiyetini sürdürmek için Türk ve Yunan halklarını birbirlerine tokuşturma siyaseti de eklenince, 1953 yılında 500. yıl kutlamaları görülmemiş bir devlet projesi olarak örgütleniyor. Bundan sonrası için ise Fetih kutlamaları, Devletin ve Milli eğitimin yönlendirmesi altında Turancı ve İslamcı siyasetlerin vazgeçilmez aracı olarak hep gündemde olacaktır.

mellerini zayıflatmak ve daha önemlisi barış ve eşitlik atmosferini geliştirmek açısından bunun yaşamsal bir önemi bulunmaktadır.

Tarihin bu şekilde güncelleştirilip bir iç politika malzemesi olarak istismar edilmesi, kuşkusuz dikkatlerin iç sorunlardan uzaklaştırılıp, gözü başkalarının topraklarında ve artık yinelenemez geçmiş günlerde olan koşullanmış nesiller yaratmak amacı taşıyor; tarihin bu şekilde güncelleştirilmesi, aynı zamanda o gün işgale uğrayanların torunları olduklarını iddia edenlerin de işine yarıyor. Böylece onlar da işgale uğramışlıklarını güncelleştirme olanağını buluyor ve sonuçta "tarih" olmuş bir sorun, Türkiye ve Yunanistan'da ırkçı ve dinci bağnazlığın, halklar arası düşmanlık kültürünün gelişmesini sağlıyor.

Buna karşılık sağduyunun, doğru bir tarih bilincinin gelişmesi için İstanbul'un fethine ilişkin gerçeklerin ve bugün için anlamının bilince çıkarılması büyük önem taşıyor.

Tarih bilincinin belki de en büyük önemi, ondan günümüze dersler çıkarmak yanında, hak ihlalleriyle biçimlenmiş süreçleri sorgulayarak, insanlığımızın bu ilkel evrelerine ait olumsuzlukların günümüze bir değer olarak aktarılmasının önünü almaktır; tabii aynı şekilde bugün bile övünçle sahiplenebileceğimiz bazı değerlerin daha o günlerde uygulandığının örneklerini göstererek, tarihle olan bağlarımızın olumlu öğelerini de belirginleştirmektir. Eksileri ve artılarıyla o günün bütünsel bir tablosunu çıkarmaktan amacımız, o günün egemen kültüründe doğal görülen, oysa bugünün hukukunda kabul edilemez bir hak ihlali olan durumların, insanlığın evrimi ve uluslararası barış açısından sorgulayıcı bir değerlendirmesini yapmaktır. Kaldı ki tarih sadece bir olumsuzluklar bütünü değildir. Aksine bugün bile yapılan bazı hak ihlalleri ve ayrımcılığın, daha o zamanlar aşıldığının örneklerini de içermektedir ki bunların bugün körüklenen halklar arası düşmanlığın ve tahakkümcü ideolojilerin kültürel temelini zayıflatmak amacıyla da belirginleştirilmesi gerek. Açıktır ki bugünün dünyası ve Türkiye'sinde buna her zamankinden çok gereksinimimiz var.

Özetle İstanbul'un fethi sürecindeki gerçeklik üzerinden yapmaya çalıştığım şey, önkoşullanmaları ortadan kaldırmak ve bu önkoşullanmalar üzerinde inşa edilen antidemokratik ve şoven hegemonyayı geriletmektir. Tarih bilinci tekrar eskiye dönmek için değil, hak ihlallerinin değişik biçimlerde de olsa yinelenmesinin meşruiyet dayanaklarını zayıflatmak, halkların kendilerine daha gerçekçi, birbirlerine karşı ise daha anlayışlı olmaları içindir.

Sorunun bu yanı, özellikle günümüz Türkiye'sinde fetihçiliği toplumsal bir norm haline getirerek bu ruh hali üzerinden toplumun doğal temsilcileri konumuna yükselmek çabasındaki şoven güçlerin geriletilebilmesi açısından da çok temel bir önem taşıyor.

Düşünün ki komşu Yunanistan'da her yıl resmi gösterilerle İstanbul'un fethi protesto ediliyor ve bunun üzerinden Türk halkının ne kadar 'kötü' olduğu ispatlanmaya çalışılıyor olsun! Bunun yaşanmış tarihsel olumsuzluklar üzerinden halklar arası düşmanlık gütmek amacı taşıyacağı açık. Dikkatleri tarihe ve dışarıya yönlendiren böylesi kampanyalardan medet umanların, aslında kendi halkları üzerinde hegemonya kurmak ve toplumu gerçek sorunlarından uzaklaştırarak güdebilmek amacı taşıdığı da açık. Bu belirlemelerin, İstanbul'u işgal etmeyi her yıl büyük törenlerle kutlayan Türk şovenleri açısından çok daha fazla geçerli olduğu, çünkü burada, anılan şeyin işgal olması nedeniyle yapılanın çok daha kötü bir şey olduğu da açık. Her yıl arttırılan bir coşkuyla tarihsel bir işgali kutlamaya yönlendirilen, bunun övünülmesi gereken bir gelişme olduğunu düşünmesi istenen bir halkın, ruh sağlığına yönelik sistematik bir saldırı ile karşı karşıya olduğu açık.

Bunun, övünecek şeylerimizin azlığı düşüncesiyle Müslüman'a İslamcılık, Türk'e Türkçülük propagandasına büyük bir gereksinim duyan siyasal güçlerce yönetildiğimiz gerçeğini yansıttığı açıktır. Halen seçim meydanlarında en çok vurgulanan şeyin Türklük ve dinsel inanç olması, yani hiçbir beyinsel enerji ve yaratıcılık istemeyip tamamen içine doğduğumuz or-

tam nedeniyle edindiğimiz soyut öğeler üzerine hamasetle mevcut durumun korunması bile, başlı başına sorun oluşturmaktadır. Böylesi çarpık bir tarih bilincinin, çağdaş insanlık değerleri açısından toplumsal kimliğimiz ve ruh sağlığımız üzerindeki olumsuz etkisi açıktır.

Örneğin her yıl Kudüs'ün başkent ilan edilmesini coşkulu törenlerle kutlayan bir İsrail devleti ve Yahudi şeriatçıların yaptıkları, nasıl ki İsrail yurttaşlarının ruh sağlığına yönelik bir saldırı, onların Filistin halkı ve evrensel insanlık değerleriyle barış içinde bir arada yaşama olanaklarının sabote edilmesi ise, İstanbul'un fethinin her yıl coşkulu törenlerin aracı yapılmasının gerçek anlamı da aynıdır. Her iki şeyi yapanlar da aynı ruh halini temsil etmekte ve çağdaş dünyadaki yabancılıklarını gizleyebilmek için toplumun da kendilerine benzemesi için tarihi istismar etmektedirler.

Düşünün ki Türkiye'de de birileri İsrail'in Kudüs'ü başkent yapmasını şiddetle protesto ediyor ve bunun işgal olduğu gerekçesiyle (yani çağdaş bir kavrama başvurarak!) tüm insanlığın da buna karşı çıkmasını istiyor. Yine aynı bu insanların, İstanbul'un 544 yıl önceki, ataları farzettikleri Osmanlılarca fethedilmesini kutluyor, bunun üzerinden güncel politika yapıyor olmaları, onulmaz bir tutarsızlık değil midir? Üstelik Kudüs, bugün onu işgal eden İsrailoğulları için 3000 yıl öncesine uzanan kutsal bir anlam taşırken, onların tüm peygamberleri ve tarihlerinin merkeziyken[2], İstanbul'un Osmanlılar ve onların takipçileri için

[2] Tabii tüm bu gerçekler İsrail'e, Kudüs'ü başkent olarak işgal etme hakkı vermez. Yahudi tarihinin Kudüs ile iç içe biçimlendiği, dolayısıyla şehrin Yahudiler için tarihsel bir kutsiyet taşıdığı gerçeği, Kudüs'ün tüm dinlerin kutsallarını içeren, İsraillilerden çok Filistinlileri içeren güncel gerçekliğinin ihlalini haklı kılmaz, İsrail'in Kudüs politikası tüm insanlığın kayıtsız şartsız tavır alması gereken bir politikadır. Kudüs, aradan geçen tarih içinde sadece Yahudilerin kutsalı olmaktan çıkıp Hıristiyanlığın ve İslamiyet'in de kutsalı olmuş ama daha önemlisi Filistinlilerin ve İsraillilerin yaşam alanı olmuştur. Dolayısıyla bu uluslar ve dinlerüstü konumuna uygun olarak siyasal ipoteklerden kurtarılması gerekmektedir.

böyle bir anlamı da yok. Aksine, İstanbul işgal edildiğinde bin yıldır bir başka dinin, bugün Fener Patrikhanesi'ne sıkışmış olanların kutsal şehriydi. Buna rağmen Kudüs'te işgalden söz edip bunu kınarken İstanbul'un fethini güncelleştirip kutlayanların çifte standart sergilediği açık değil mi?

Ahlâk dediğimiz şey, bizim için geçerli olan her şeyin aynı şekilde başkaları için de geçerli olması, 'iyi' ve 'kötü'nün anlamının tüm dinleri, tüm ulusları, tüm insanları kapsamak üzere evrensel olması, hak ve yasakların herkes için eşit olması değil midir?

Bu anlamda bugün insanlığın belki de en çok gereksindiği şeydir ahlâk. Başkaları yaptığında kınadığımız şeyin kendimiz için de men edilmesi, bizim için kutlama vesilesi olan şeyi başkasının da yapmaya hakkı olması anlamında bir tutarlılık ve adalet bilincidir ahlâk.

Tarihin hangi bakış açısından ve hangi güncel ihtiyacı karşılamak üzere yazıldığının önemi, bu özgülde daha da belirginleşmektedir.

"Atalarımızın kanlarıyla sulanmış" olmayı, kendimize sıklıkla bir "hak" gerekçesi yaparız; oysa atalarımızın o kanı niçin döktükleri gerçeğinden bağımsız olarak kanın bir hak gerekçesi oluşturması düşünülemez. Sorun dökülen kanda değil, kanın niçin döküldüğü sorununda düğümlenmektedir. Hâl böyle olunca atalarımızın yaptıklarını böylesi, çarpıtılmamış bir hak kavramı açısından sorgulamak çok daha anlamlı. Bu durumda belki de atalarımıza egemen olan güçleri, yani padişahları; o çocukları, anneleri, babaları, sevgilileri olan atalarımızı, yine onlar gibi çocukları, anneleri, babaları, sevgilileri olan başka ulusların atalarına saldırttıkları için eleştirmek çok daha anlamlı olacaktır. Eğer o kanlar, savunma değil de saldırı (fetih) politikaları nedeniyle dökülmüşse, dökülen kanlardaki "hakları" değil de haksızlıkları, acıları, feryatları, yıkımları, öksüz kalan bebekleri belirginleştirmek gerekmez mi? Hem bu sayede insan olmanın anlamına daha uygun bir davranış sergilemiş, bin yıllardır devam eden boğazlaşma ve eşitsizlik kültüründen kurtularak insanlaşma sürecine katkılarımızı sunmuş olmaz mıyız?

Bu noktada özellikle anımsatmalıyım ki, 'cihat' veya 'cihan hakimiyeti mefkûresi' mantığıyla Haçlı seferlerine veya emperyalist işgallere karşı çıkmanın ahlâki gerekçesi olamaz. Kendiniz ilhak fırsatları kollarken başkalarının ilhakına karşı çıkamazsınız. İspanya'yı işgal eden Tarık Bin Ziyad'ı sorgulamadan onun "gemileri yaktık" ifadesinden övünç değil sıkıntı duyma erdemine ulaşmadan, İspanyolları, Arapları kovarken, keza Azteklere, İnkalara yaptıkları katliamlardan dolayı kınayamazsınız. İnsanın, Avrupalı emperyalistlerin işgallerini ahlâki problem yaşamadan kınayabilmesi için kendi fetihçi geçmişiyle de bağını koparması şarttır. Aksi takdirde salt o yapabildiği, biz ise yapamadığımız için yapılan ikiyüzlüce bir kınamayla karşı karşıya kalırız. Örneğin Kıbrıs'ı ilhak etmeyi savunup da Bosna'da Sırp işgaline karşı çıkamazsınız. Sırp yayılmasına karşı çıkıyorsanız, Viyana kapılarına dayanmaktan övünçle söz edemezsiniz. İnsan erdemlerinden söz edenler, aynı zamanda hem İstanbul'un kurtuluşunu hem de işgalini savunamaz. emperyalist işgallere, 'biz' değil de 'onlar' yapabildiği için, Müslüman değil de 'kâfir' oldukları için karşı çıkamazsınız. Çünkü siz fetihçiliği savunurken başkalarının da gelip size ait olan toprak ve zenginlikleri silah zoruyla ele geçirmeye yönelmesine ahlâki meşruiyet tanımış olursunuz. Bu çifte standarttan ruhumuzu kurtaramadığımız müddetçe "sen sana ne sanırsan ayruğa da onu san" diyen Yunus Emre'leri sahiplenme hakkı da edinemeyiz. İkiyüzlü bir demagog değilseniz, bir yandan fetihçiliği savunup diğer yandan demokrasi ve adaletten söz edemezsiniz. Hak, hukuk, özgürlük evrensel kavramlardır; herkes için eşit ölçülerde geçerlidirler ve ancak bu bağlamda savunuldukları zamandır ki ahlâki bir anlam taşırlar.

Kuşkusuz bu noktada Hıristiyan geleneğin de Fatih'e söyleyebileceği bir şey yok. Bütün dinsel siyasetler gibi onların da tarihi, benzer hakimiyet atılımlarıyla dolu. Ama bu siyasetlerin mağduru olan halkların var, çağdaş insanlık değerlerinin var, toplumcu tarih anlayışının var. Kimden gelirse gelsin, adı ister 'Haçlı Seferi' isterse 'gaza' olsun, her türden işgale karşı çıkanların İstanbul'un kapısına dikilen Osmanlı ordusuna söyleyecek çok şeyi var.

Tarihle barışık yaşamanın iki yolu var. Biri onu kendimizi ait hissettiğimiz devlet geleneğinin yayılma atılımlarını başarı olarak savunmak ve fırsat bulunduğunda yinelemek üzere onun aynısı bir toplumsal ruh hali yaratmak. Diğeri ise fetihleri, dinlere veya uluslara indirgemeden, insanlığın ilkel dönemlerinin gerçeği olarak sorgulayarak anlamak, onların bilgisinden bugünün toplumlarına, eşit haklara sahip, barışçıl, kimsenin diğerlerinin topraklarına, inançlarına, özgürlüklerine tecavüz etmeden kardeşçe yaşayacağı bir dünya kültürü, bir tarih bilinci yaratmak.

Bu çerçevede İstanbul'un fethini iki türlü ele almak mümkün:

Birincisi, Osmanlı tarihinin önemli kilometre taşlarından biri olarak. Zaten çürümüş, kuşatılmış, Osmanlı'nın bağımlısı bir şehir devleti haline gelmiş olan Bizans'ın, iç ve dış savaşlarla biçimlenen Osmanlı iktidarının, iki yakasını birleştirmek ve otoriteyi güçlendirmekte önem taşıyan coğrafi ve psikolojik merkez elde etmek açısından. Bu çerçeve bize, tarih içinde İstanbul'un fethinin gerçek amacını verir.

İkincisi, insanları 'kâfirler' ve Müslümanlar olarak ikiye ayırarak, 'kâfirlere' ait toprakların ele geçirilmesini bir 'hak', hatta 'kutsal görev' görmek şeklinde özetlenebilecek gaza geleneğinin topluma yeniden egemen kılınmasını motive etmek açısından. Bu ikinci çerçeve ise İstanbul'un fethi tarihinin çarpıtılması bir yana, halklar arası dinsel ve kültürel düşmanlık temelinde totalitarizmi güçlendirerek çağdaşlaşma ve demokratikleşmenin önünü kesmek amacıyla örtüşüyor.

Öznelliğe alabildiğine açık olan tarih bilimi, kuşkusuz İstanbul'un fethini her iki türde de okuma olanağını açık tutar. Ancak birincisi demokratik ve barışçıl bir toplumsal atmosfere kapıları açık tutarken, ikincisi olayları yaşandıkları koşullar içinde anlamak şeklindeki nesnelliğe ters düşen, eşitsizlikçi, teokratik, fetihçi ve totaliter eğilimleri güçlendiren bir yaklaşımdır.

Tarihi anti-Hıristiyanlık ve yayılmacı bir ruh hali yaratma kaygısından uzak yazmaya olan gereksinim, bugün her zamankinden büyük. Kaldı ki iç ayaklanmaların bastırılması ve diğer

Türk ve Müslüman otoritelere karşı savaşın hep daha baskın olduğu Osmanlı tarihini, anti-Hıristiyanlık temelinde yazmak şeklindeki resmi tarih doğru da değildir.

Özetle İstanbul'un fethi, bu yolla elde edilecek iç ve dış otorite açısından anlaşılmalıdır; nitekim fetih, II. Mehmet'in gerçek iktidar olabilmesini olanaklı kılarken yapılan ilk iş, Müslüman geleneğinden gelen vezir-i âzamı Çandarlı Halil Paşa'yı ipe çekip Bizans asili Notaras'ı şehrin yöneticiliğine atamak, tüm idarenin devşirme kapıkullarına devredilmesiyle devletin reorganizasyonu olmuştur.

Osmanlı devleti tarihi olarak ele alınması halinde, tarihimizin esas olarak bir fetihler ve iç bastırmalar tarihi olduğunu görürüz. İşte bu tarihe öykünerek, onu yücelterek günümüzün sorunlarını çözecek, bizi yükseltecek bir temel oluşturma yönelimleri, sağlıksızlığı bir yana, bizi tarihin ilkelliğine taşımaktan başka bir sonuç vermez. Oysa sorgulayıcı bir tarih perspektifi, günümüzü ve yarınlarımızı kurtarmak açısından temel bir önem taşıyor.

Resmi tarihimiz, insani değerlerin değil savaşçılığın erdemine, "din ve millet için" yayılmanın ve bunun için katletmenin doğallığına koşullandırılarak yazılmıştır. Oysa ülkeler işgal etmek, başka inançları boyun eğmeye zorlamak, bunun için kaçınılmaz olarak insan öldürmek, en basitinden temel hakların açık ihlalidir. Bu tür tarih kitapları arasında kaba bir dolaşmayla bile şöylesi tablolarla sıklıkla karşılaşmaktan kendimizi alamayız:

"Savaş bütün hızıyla devam ediyor, düşman askerlerinin saflarına dalan Türk askerlerinin kılıç ve palalarının parıltıları harbin sonunun yaklaştığını anlatıyordu. Bir tarihçinin yazdığı gibi elmas gibi etrafa ışıklar saçıp parlayan Türk kılıçları, kestiği kafa ve gövdelerin kanı ile yakut renkli dilimlere dönmüş, mızrakların çeliği erguvan rengini almıştı. Türk cengâverlerinin çeşitli renklerdeki sarıkları ile harp meydanı sanki bir lale bahçesini andırıyordu."[3]

[3] *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 1. Cilt, s. 136.

Binlerce insanın ölümünden, aşktan konuşur gibi söz eden bir tarih yazımı başka kaç ülkenin tarihçisinde vardır acaba? Olduğunu varsaysak bile böyle bir tarih yazımını, günümüzün normları haline gelen evrensel değerler karşısında sıkıntı duymadan daha ne kadar sürdürebiliriz? Böyle bir tarih yazıcılığıyla medeniyet, barış, hak bilinci inşa etmek mümkün mü?

Bostanzâde Yahya'nın şu sözleri de aynı cins tarihçiliğin geleneksel bir örneği:

"(...) Sultan Mehmet Han'ın yalnız İsfendiyar kızından doğan Sultan Ahmet adlı küçük kardeşi hayatta kalmıştı. Onu intizam-ı âlem için şehit ettirerek günahsızlık örneği tabutunu, cennete yol alan babasının tabutu ardına katmıştı. (...) Olgun derecede bilimliği, dinine tutkunluğu, iyilikseverliği, sonsuz adaleti ve bağışlayıcılığı ile tanınır."[4]

"İntizam-ı âlem için" beşikteki kardeşini boğazlatacaksın ve "sonsuz adalet ve bağışlayıcılık" ile tanınacaksın! Ölçüsüzlüğün buncasına Fatih'in kendisi bile itiraz etmez miydi?

Çağdaş tarihçilerimizin çoğu ne yazık ki Bostanzâde'den daha ilerde değildir. Tüm dünyaya boyun eğdiremediğimiz için âdeta hayıflanırlar:

"Eğer Fatih denî bir dönmenin ihanetine kurban olmayıp da 10 sene daha yaşamış olsaydı, kim bilir dünyanın mukadderatı ne şekle girerdi? Herhalde Cenubi İtalya'da kurdurduğu köprübaşı ile neticesiz kalan son Şark seferi, tarihin seyrini değiştirecek ve bilhassa Şarki Roma'dan sonra eski Türklerin 'Rim-Papa Kızıl Elma'sı dedikleri Garbi Roma kulelerine de Türk bayrakları dikilip Ayasofya'dan sonra Saint Pierre de camiye tahvil edilecekti."[5]

Resmi tarihçiliğimizin üzüldüğü şeyi görüyorsunuz! Saint Pierre'i camiye tahvil edememek; insanlık için büyük kayıp doğrusu!..

Diğer iki profesörümüz de şöyle yazıyor:

"Bu eşsiz Türk hükümdarının tek bir amacı vardı, o da her bakımdan yükseltmeye büyük çaba gösterdiği devletini dünyanın en büyük, en kudretli ve kuvvetli bir imparatorluk durumuna getirmekti."[6]

---

[4] Akt. Cengiz Gündoğdu, *Eleştiri,* s. 67.

[5] İ. H. Danişmend, *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi*, s. 19.

[6] Y. Yücel, A. Sevim, *Fatih, Yavuz, Kanuni,* s. 99.

Nasıl da masum, hatta insanlığı yükseltici bir amaçtan söz eder gibiler. Oysa dünyanın en büyük imparatorluğu durumuna gelmenin bilinen bir faturası var: Milyonlarca insanın kanı ve binlerce insanlık suçu! Bu tarih perspektifi çağdaş değerlere sahip olanlarımızı da etkilemekten geri kalmıyor. Nitekim böylesi bir diğer profesörümüz de bakın neyle övünüyor:

"Türkler İslam dinini kabul edip onun bazı davranış kalıplarını benimsemekle birlikte, İslam dünyasında benliklerini yitirmediler. Askeri yeteneklerinin gururuna dayalı bir üstünlük duygusu, Türklerin İslam toplumunda erimelerini engellemiş, dil ve savaşkan değerlerini korumuşlardır."[7]

Fetihçilik ve fethin, kutlanması ve övünç üretilmesi gereken bir değer olarak güncelleştirilmesinin bize taşıdığı şey, doğru bir tarih bilinci değil, aksine tarih üzerinden toplumun ilkel değerlere çekilmesi, bu yolla gerçek çıkar ve sorunlarına yabancılaştırılmasıdır.

"Tarih bütün bilimlerin anasıdır ama tarih bilimi kendi gerçeklerinden kaçan toplumlar için hiçbir önemi olmayan saçma bir çalışmadır. (...) Gerçekçi olmak, gerçeklerin kabuklarıyla yetinmekten utanmakla başlar" diyor Kemal Tahir, Osmanlı Üzerine Notlar'ında.[8] Oysa resmi tarihçilik, tam tersine, gerçeklerin kabuklarıyla, onların tarih bilincimizi çarpıtmak amacıyla kullanılmasıyla, kendi gerçeklerinden kaçan bir toplum haline getirilmemiz ve tarihin kendisine sığınacağımız bir övünç vesilesi kılınması amacıyla biçimlenmiştir. Bu bağlamda tarihsel gelişmedeki nedenler ve sonuçların genellikle es geçildiği bir durumla karşılaşırız. Nitekim Fatih ve fetih özgülünde resmi tarihlerden bilgi almaya kalktığımızda pek çok soru yanıtsız kalır. Çünkü resmi tarih bilgilenmemiz için değil, koşullandırılmamız için yazılmıştır.

Bu kapsamda beşikteki kardeşlerin boğdurulması, ya es geçilir ya da sorgulanmayarak 'nizam-ı âlem' adına kutsanır. Saray içi hizipler savaşı gizlenerek II. Murat'ın tahttan uzaklaştı-

[7] O. Sander, *Siyasal Tarih,* s. 39.

[8] *Notlar,* Osmanlılık / Bizans, s. 14.

rılması, kendi isteğiyle oğlunu tahta çıkmaya zorlaması olarak gösterilir. Osmanlı devlet yapısında bir dönemeç olan Çandarlı tasfiyesinin arka planı geçiştirilir. Fethin başarısıyla oluşan yeni dengelerde Osmanlı'nın, önceden taşıdığı görece demokratik özelliklerin ortadan kalkması ve merkeziyetçiliğin güçlenmesine bağlı olarak Osmanlı'nın Fatih zamanında bir Türkmen devleti olmaktan tamamen uzaklaşıp kozmopolit bir nitelik kazanması es geçilir. Bu dönüşümle Osmanlının sadece feodal dinamiklerini değil, sanayileşebilme potansiyellerini de kaybedeceği bir sürece gireceği irdelenmez. Gerçeklik, bu bağlamda Osmanlının Ortaçağ durgunluğuna hapsedilmesi iken, zamanları aşan bir önem atfetmek için İstanbul'un fethi Ortaçağ'ı kapatıp Yeniçağ'ı açan neden ilan edilir. Diğer yandan fethin avantajıyla sağlanan etkinlikle Anadolu'daki beyliklerinin ve farklı mezheplerin tasfiyesi, onun Türkmenlere çıkan faturası olacaktır. Oysa resmi tarih yazımı Candaroğullarının, Karamanoğullarının, Akkoyunluların, vb. ezilmesini Türklüğün gereği ve gelişim aşamaları olarak gösterir. Bu anlatı içinde II. Mehmet'in annesinin Hıristiyan inancıyla ölmüş Mara Despina olduğu saklanır, Hüma Hatun yapılır. İstanbul'un fethine olağandışılık atfetmek için karadan gemi yürütülerek teatral bir fon sağlanır. Bunlarla yetinilmez, bizzat Fatih'in kendisi de bu çarpıtmalardan payını alır; örneğin fethettiği İstanbul'un farklı inançlardan insanların birlikte yaşadığı kozmopolit bir merkez olmasını bizzat örgütleyen kişi olduğu gizlenerek, bir şeriat öncüsü gösterilmeye çalışılır. Karanlık ölümünün ardında yatan, oğlu Beyazıt ile yaşadığı gerilim yok sayılır. vs. vs.

Bölümü bitirirken fetihçi zihniyetin bir yaklaşım örneği olarak, "Fetih bir şenliktir"[9] yaklaşımındaki garipliği özellikle anımsatmak ve 29 Mayıs'ı, "bütün zamanların en anlamlı günlerinden biri" ilan etmenin, İstanbul'un fethi ve fetih siyaseti özgülünde, "tarihimizle ne kadar övünsek azdır" diyen bu yaklaşımın sorunlu niteliğine işaret etmek istiyorum.

[9] R. Tayyip Erdoğan, *İstanbul Bülteni,* sayı: 17.

Sıradan bir gün ile karşı karşıya olmadığımız açık, ancak buradaki sıradışılık bir övünç nedeni olarak algılanabilir mi? İşte burası sorgulanmayı gerektiriyor. İnsanlık değerlerinin alfabesi, her türden zorla el koyma ile aramıza mesafe koymamızı gerektiriyor. Aksi bakış açısında ısrar edenler, hele ki fethi bir övünç vesilesi olarak kutlamaya ve insanları yeni fetihlere yönlendirmek için motivasyon aracı olarak kullanmaya çalışanlar, toplumu 546 yıl öncesine taşımak, o dönemdeki gibi idare etmek özlemlerini dışa vuruyorlar.

Unutulmamalı ki savaş, insanları fetihlere kışkırtan güçlerin yarattığı düşsel kahramanlık tablolarının aksine, kitlesel kırım uygulamalarıdır. İki tarafın da çoğunluğu, savaşa sürülenleri, mağdurları, savaştan canları ve özgürlüklerini kaybetmenin yanı sıra, insana özgü erdemlerini de çiğneterek çıkıyorlar. Çünkü savaş insanlığımızı tüketen bir mekanizma olarak çalışıyor.

İstanbul'un fethi, böylesi bir sürecin yaşandığı savaşlar arasında özellikle anılmayı hak ediyor. Onun kurbanları sanılanın aksine sadece Bizanslılar değil; acımasızca ve çok daha büyük sayılarda ölüme sürülen Osmanlı askerleri de Bizanslılar gibi mağdur. üstelik savaşın kazanılması sonrasındaki yağmalar ve köleliştirmelerle yaşayacakları müthiş bir insanlık erozyonu da cabası!..

İkinci Bölüm
Saray'da Kıran Kırana Hizipler Savaşı

Fatih Sultan Mehmet'in iktidarı öncesinde Osmanlı Sarayı'nda şiddetli bir iktidar savaşı yaşanmaktaydı. Çatışmanın bir tarafında kudretli vezir Çandarlı Halil, diğer yanında devşirmelerin beyni Zağanos vardır.

Osmanlı'nın ilk günlerini takiben Osmanlı ailesinin hemen peşi sıra bir diğer ailenin, Çandarlı ailesinin de etkin bir rolü olacaktır. Bu vezir ailesinin ilk ferdi olan Halil Hayrettin Paşa, 1365 yılında vezir-i âzam olmuş ve Osmanlı'nın askeri ve mali teşkilatının kuruluşunda büyük rol oynamıştır. Onun ölümünden sonra yerine büyük oğlu Ali Paşa geçmiştir. Ali Paşa'nın ölümü sonrasında küçük kardeşi İbrahim Paşa vezir olmuş, onun 1429'da ölümü üzerine de oğlu kazasker Halil Paşa, 1453'te İstanbul'un fethi ertesinde idam edileceği güne kadar vezir-i âzam olmuştur.[1]

Özetle, Osmanlı Hanedanlığı'na paralel kurumlaşan ve giderek güçlenen bir sadrazamlık sülalesiyle adeta ikinci bir monarşiyle karşı karşıyayız.

Ancak Fatih'i iktidara taşıyan süreç, artık Çandarlı sülalesinin sonuna işaret etmektedir. Çandarlı Halil Paşa'yı Fatih karşısında netameli duruma sokan şey, kuşkusuz kendisini padişah-

[1] İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* I. Cilt, s. 554.

lıktan düşürerek babası II. Murat'ı tekrar tahta çıkaran adam olmasıdır. Ancak bu bir sonuç olup, Çandarlı'nın işkenceli ölümüyle noktalanacak olan uzlaşmaz çatışmanın nedenini öğrenmemizi sağlamaz. Bu gelişmelerin arka planında, aralarında köklü çıkar ve politika farkı oluşan iki hizbin çatışması yatıyordu. Esasen II. Murat'ın iki sefer tahttan feragati de devşirme bürokrasinin Saray dengelerinde kazandığı gücün sonucuydu.

Devlet içindeki bu çatışmaların tahttaki yansımasınıysa baba Murat'ın sağlıklı ve genç yaşında tahtını çocuk yaştaki Mehmet'e bırakmasında görüyoruz. Gelgitler sonrası nihayet II. Murat'ın ölümüyle artık mutlak anlamda tahta çıkan II. Mehmet ile Çandarlı Halil Paşa arasındaki çatışma da çok daha büyük önem kazanıyordu. Bu sayede Çandarlı, padişah desteğinden yoksun kalıyor, yükselen devşirmeler hizbiyse Padişah'la iktidarın asli öğesi oluyordu.

Ancak Çandarlı'nın devlet bürokrasisindeki gücü ve karizması hemen kırılamayacaktır. Hâlâ yeniçerileri ayaklandırabilecek ve onları dizginleyebilecek güç durumundadır.[2] Üstelik devlet geleneğine çok sadık bir bürokrat ve Fatih'in tahta çıkışının sorunsuz gerçekleşmesini sağlayan insan olarak Fatih'i diyet borcu altında bırakacaktı. Bu ortamda çelişmenin kesin halli, Fatih'in iktidarda kurumlaşması ve güçlenmesinin sonrasına ertelenecekti.

Çandarlı Halil Paşa'nın II. Mehmet'e karşı tavrını bir çekememezlik olarak görmek, olayı fazlasıyla basite almak olur. Osmanlı tarihinde nice yaşlı ve gerçek güçlüler, çocuk padişahların önünde yer öpmüşlerdir ve Osmanlı geleneği içinde bu yadsınır/küçültücü bir durum değildir. Çandarlı'yı II. Mehmet'i tahtan indirmeye iten durum, devlet adına izlediği politikanın II. Murat'ın şahsıyla bütünleşmiş olmasına karşılık, devşirmeler hizbinin politikalarını II. Mehmet üzerinden gerçekleştirmesinden kaynaklanmaktadır. II. Mehmet siyasete bu ikinci kesimin

[2] H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,* s. 92-5.

çıkar ve örgütlenmeleri üzerinden girmekte ve muktedir olabilmektedir. Saraydaki farklılaşma da, Osmanlı'nın elde ettiği düzeyi korumanın, artık dış yayılmacılığın durdurulmasından geçtiğini düşünenlerle, aksine bunu sürdürmekten geçtiğini düşünenler arasındaki vizyon farklılığıydı. Halil Paşa'nın şahsında belirginleşen geleneksel bürokrasi, daha ileri gitmenin son dönemde karşılaşılan yenilgilerin de gösterdiği gibi Osmanlı egemenliğini riske sokmak olduğunu, I. Beyazıt'ın yenilgisiyle yaşanan Fetret Dönemi'nin de benzeri bir zorlamanın sonucu olduğunu düşünüyor, Avrupa'da gidilebilecek yere kadar gidildiği inancıyla örtüşüyordu.

Tabii buradaki taraflardan hangisinin 'doğru' olduğu üzerinden spekülasyon geliştirmek doğru değil. Her iki yaklaşımın da dikkate değer gerekçeleri ve dengelerin değişimine bağlı olarak 'gerçekçi' olan nitelikleri var. Kaldı ki egemen güçler açısından 'doğru', kendi iktidarlarını koruma ve genişletmenin gerekçesinden başka anlam taşımaz. Dolayısıyla bu çatışmada aslolan, 'doğru' ile 'yanlış' değil, Osmanlı'nın gelip dayandığı tarihsel dönemeçte, egemen güçlerin çıkar ilişkileriyle örtüşen iktidar kavgasıdır. Çandarlı, Müslüman kökenli feodal güçlerin temsilcisiydi ve bu konumu nedeniyle artık istikrarı, komşularla anlaşma temeli üzerinden bir güvenlik arayışını temsil ediyordu.

Bu gerçeklikte onun İstanbul'un fethine karşı çıkışını basit bir 'Bizans işbirlikçiliği' olarak görmek, hem çok öznel bir yaklaşım olur hem de Osmanlı yayılmacılığında Çandarlı ailesinin bu en seçkin temsilcisinin rolüne haksızlıktır. Öncelikle 'işbirlikçiliğin' büyük bir güçten yana kendi değer veya yurduna ihanet etmek olduğu anımsanacak olursa, Osmanlı denizinde küçük bir adacık durumundaki Bizans'ın işgaline karşı çıkmanın 'işbirlikçilik'ten öte anlamı olsa gerek. Diğer yandan Çandarlı'nın işgale karşı çıkışını 'ihanet' olarak görmek de hem önemli bir yanılgı, hem de fetihçiliğe salt olumlu bir misyon biçmek olur.

Buna karşılık II. Mehmet, daha doğrusu onu iktidarlarının temel aracı yapan güçler, bürokrasinin devşirmelerini ve ulema-

sını temsil ediyordu. Onların sınıf çıkarı, merkezin yerele karşı güçlendirilmesinden, yayılmacılığın devamından yana çizgiyi temsil ediyordu. Özetle taraflar 'ilericilik' ve 'gericiliği', 'karşı devrim' veya 'devrimi' değil, iktidarı belirlemelerine bağlı olarak Osmanlı iktidarı ve düzeninin nasıl biçimleneceğini belirleyecek olan iki egemen çıkar gücünü temsil ediyorlardı.

Bu noktada, yabancı tarihçilerin Çandarlı'dan, ırkçı, şeriatçı ve kimi soldan yazan tarihçilerinse[3] Fatih'ten yana bir yaklaşım sergilemesi ilginçtir. Ama resmi tarihçilik, gelenek olduğu üzere, Fatih'i sahiplenirken hiçbir devlet görevlisini gölgelememeye çalışan bir anlatım yolunu seçmektedir.[4]

Daha bütünsel bir kavrayış için, II. Mehmet döneminin öncesini kısaca irdelemekte yarar var: İç tasfiyeleri takiben Anadolu Türk beylikleri ve Balkanlar'a yönelik bir dizi ilhakla Osmanlı, II. Murat döneminde tekrar Ankara Savaşı (1402) yenilgisi

---

[3] Örneğin Yalçın Küçük, Osmanlı sarayında süren iktidar kavgasını "ilerici ve tutucu iki parti arasındaki iç mücadele" (Bkz. *21 Yaşında Bir Çocuk, Fatih,* s. 146) olarak değerlendiriyor ve bizi Osmanlı'nın şahinlerinden yana tavır almamız için ikna etmeye çalışıyor. Feodal aristokratlar hizbini anlaşılır bir şekilde "tutucu" ilan ederken, fetihçi kapıkulu hizbini anlaşılmaz bir şekilde "ilerici" ilan ediyor. Dönemin en büyük 'emperyalist' gücü durumundaki Osmanlı'nın komşu halklara kan kusturan fetihçi politikasını olumluyor. Osmanlı'nın Bizans'a ve diğer komşularına karşı haksız savaşına destek veriyor ve bu çerçevede Çandarlı'yı "hainlik"le suçlarken, Zağanos'u olumluyor. İşgal yerine Bizans ile işbirliğinin geliştirilmesi politikasını anlaşılmaz bir öfkeyle "işbirlikçilik" olarak suçluyor (age, s. 133). Devşirmeler başı Zağanos'un aristokratlar başı Çandarlı'yı tasfiye ettirme planının parçası olan, 'Divan'daki konuşmaları okların ucuna bağlayarak Konstantin'e gönderttiği' spekülasyonunu doğru kabul ediyor (age, s. 151); yani dönemin en büyük devletinin ikinci adamını imparatorluk artığı bir şehir devletçiğinin 'ajanı' derekesine düşürerek resmi tarihe soldan destek üretiyor. Diğer bir ifadeyle Çandarlı'nın fethe karşı çıkışını, mevcut sınıf ilişki ve çelişkileri temelinde değil de bu spekülatif temelde gerekçelendiriyor. Ve bunun adı da "Marksist tahlil" oluyor!

[4] Bu gelenek Türk devletinin reflekslerine öylesine sinmiş ki kendi astırdığı Menderes'lere anıt mezar yaptırıp, çöküşüne neden olan Enver ve Talat paşalara devlet töreni yaparak günümüze kadar kendini var etmeye devam ediyor.

öncesindeki eski gücüne ulaşır. Ancak özellikle Sırbistan'ın da ilhakıyla Macar topraklarına dayanan bu hızlı genişleme, aynı zamanda peşi sıra gelen yenilgiler ve toprak kaybıyla, II. Murat'ın tahtını yitirmesine varan bir gerilemenin de başlangıcı olur.

Macar sınırına dayanan bu yayılma Avrupa'da büyük bir paniğe ve karşı saldırıyla Osmanlı'yı durdurma arayışına dönüşür. Avrupa'nın o dönemdeki dinamik gücü Macarlar, sınırlarına dayanan bu saldırıyı durdurup geriletmeye yönelirken, Osmanlı aldığı moralle ilhakını daha ileriye götürmeye çabalıyordu. Bu karşılıklı güç denemesinin odağında yer alan Belgrad şehri 1441'de Osmanlı ordusu tarafından kuşatılacak, ancak uzun uğraşılara rağmen ele geçirilemeyecekti. Ardından değişik noktalara gerçekleştirilecek bir dizi saldırı da Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanınca, moral dengeler tersine dönmeye başlamıştı. Bu kez de Macarların önderliğinde Osmanlıların Avrupa'dan atılmasına yönelik karşı arayışlar başlar.

Ancak saldıran taraf hâlâ Osmanlı'ydı. Ne ki durum fazla uzun sürmeyecek ve Osmanlı ordusunun Hermanştad kuşatması, 1442'de ağır bir yenilgiyle sonuçlanacaktı. Bu peş peşe gelen yenilgileri tersine çevirmek amacıyla Hadım Şebabettin Paşa komutasında, zamanın en büyük (yabancı kaynaklara göre 80 bin, Osmanlı kaynaklarına göre 40 binin üzerindeki) ordusuyla başlatılan akın, Vazag'da, Hunyad Yanoş önderliğindeki 25 bin kişilik Macar ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğrar. Bunun ardından Papa'nın da teşvikiyle, Osmanlı yayılmasını kaygıyla karşılayan Macar, Sırp ve Lehlerin yanı sıra Alman ve Fransızların, keza Bulgar, Arnavut ve Boşnakların da katılımıyla geniş bir Osmanlı karşıtı cephe oluşturularak karşı saldırıya geçilir. Aynı sırada Karaman Beyi İbrahim de durumdan faydalanıp imzaladığı esaret anlaşmasını bozarak, elinden alınmış topraklarını geri kazanma harekâtına yönelir. Gerçi Osmanlı karşı atağıyla İbrahim Bey durdurulur ama Haçlı saldırısının işi kolaylaşır.

Tuna'yı aşan Haçlı güçleri, 3 Kasım 1443'te Morava'da Osmanlıları ağır bir yenilgiye uğratarak aynı hızla Sofya'yı geri

alır. Ardından II. Murat'ın komutasında toplanan Osmanlı ordusunu İzladi Derbendi'nde ağır bir yenilgiye daha uğratırlar (24 Aralık). Bu yenilgiyi Kurmaniça Dağı önünde bir diğeri takip eder. Birbiri ardına gelişen bu Hıristiyan akınları, Osmanlı'da öylesi bir panik yaratır ki Edirne önlerinde hendek kazılmaya başlanır. Nihayet kış koşulları nedeniyle Hunyad'ın saldırıyı durdurmasıyladır ki Osmanlılar soluklanma olanağı elde eder. Avrupalıların bu duruşu, gerçi artık iyiden iyiye yıpranmış olan II. Murat'ı iktidarsızlaşmaktan kurtarmaya yetmeyecek, ancak Osmanlı'ya talihinin yeniden dönmesi için paha biçilmez avantaj sağlayacaktır.

Söz konusu bu atmosferde, Osmanlı yayılması genişleme soluğunu tüketirken, Murat-Çandarlı ikilisi bu durumu politika düzeyinde realize eden uzlaşmacı-barışçı bir çizginin temsilcileri haline gelirler. Bu dönüşümde II. Murat'ın dedesi, yayılmacı politikanın önemli ismi Yıldırım Beyazıt'ın 1402'de Timur'a yenilgisinin neden olduğu dağılmanın anıları da büyük olsa gerek. O sırada Beyazıt'ın veziri olan Çandarlı Halil'in babası Çandarlı Ali Paşa'nın tavrının da Timur'la uzlaşmak, dengeleri daha fazla zorlamamak olduğu anımsansın. Bu kez Çandarlı padişahla karşı karşıya değil yan yanadır, ancak Osmanlı'nın talan merkezli dönen ekonomisi ve devletin kurumlaşmasına bağlı olarak önemli bir iktidar gücü edinmiş kapıkulu hizbi, bu politikanın kalıcı olmasını engelleyecektir. Devşirmelerin bu tavrı aynı zamanda iktidar etkinliklerini de arttırmanın gereğidir.

Esasen Çandarlı'nın şahsında son dönem Osmanlı siyasal hayatında belirginleşen şey, padişah dışında önemli feodal güçlerin oluşması, bunların savaş beyi özelliklerinin yanı sıra aynı zamanda önemli toprak ve ekonomik gücü ellerinde toplamasıdır; bu ise hem bu ekonomik güçlerini hem de unvan ve konumlarını, hukuken olmasa da fiilen veraset usulüyle sürdürebilir duruma geçen bir Osmanlı aristokrasisinin oluşmasıdır.[5]

[5] Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 127.

Hepsi de merkezde yer almakla birlikte, merkezdeki çatışmanın da tarafları olan Çandarlı, Evrenos, Timurtaş vezirlik ve beylerbeyliği görevlerini âdeta tekellerine almışlardı. Buna karşın alabildiğine güçlenmiş bulunan devşirme bürokrasisi de söz konusu bu saflaşmada diğer ağırlık merkezini oluşturuyordu. Bu saflaşmada devşirmenin alt tabanı Yeniçeriler ise, hâlâ ağırlıkla Çandarlı'nın etki alanındayken, devşirme bürokrasisi, ulema ve akıncı başlarıyla birlikte gaza geleneği üzerinde yayılmacılığın bayraktarlığını yapıyorlardı.

Özetle, yaşanan o olumsuz koşullarda merkezi bürokrasinin Murat-Çandarlı kliği, yayılmacı siyasetten vazgeçme, var olanla yetinme çizgisini benimser duruma gelmişlerdi. Ancak uzlaşmadan yana tavır koyan bu egemen hizbe karşı devletin özellikle devşirmeler, akıncılar ve ulema ağırlığından oluşan ikinci hizbi, savaşta ısrarcı olmayı ister. Çünkü bu yaklaşım, onların devletteki yükselişlerini güvenceye almakta, talan ve gaza eksenli ekonominin bütünsel gereksinimleri onlardan yana işlemektedir.

Esasen eyalet askerlerinin ve Rumeli beylerinin, giderek savaştan çekilmelerine kadar varabilecek muhalefetleri karşısında II. Murat iyiden iyiye çaresiz bırakılmış, iktidar etme koşulları neredeyse kalmamıştı.

Bu atmosferde, 1444 Ocak ayında başlayan ve Murat'ın karısı ve Sırp lideri Brankoviç'in kızı Mara Despina'nın aracılığı, kız kardeşinin kocası Damat Mahmut Çelebi'nin esaretten kurtarılması gibi insani faktörlerin de karıştığı barış görüşmeleri Haziran ayında sonuçlanır. İmzalanan Edirne-Segedin Antlaşması'na göre Sırbistan üzerinde Brankoviç'in hakları teslim edilirken Osmanlı, Tuna'nın doğusuna geri çekiliyordu.

Bu sırada Osmanlı ülkesi tam bir kriz geçirmektedir. Temel geliri talan olan bir devletin (Kanuni Sultan Süleyman sonrasında Osmanlı'nın krizini süreğenleştirecek olan nedenin bir ön örneği olarak) son iki yıldır aldığı yenilgiler, temel bir gelir kaynağının ortadan kalkması, dolayısıyla hazinenin hızla boşalması ve ekonomik dengelerin altüst olmasına neden olmuştu.

Bu ise, yeni süreçte devletin tepesindeki dengelerde de deprem yaşanmasına neden olmaktadır. Bu ekonomik ve siyasi krize çare arayışında II. Murat'ın iktidar etme koşulları giderek ortadan kalkar. Kudretli Çandarlı'nın, merkezi düzenleme kudreti önemli oranda sarsıntıya uğrar. Ne zamandır, devlet içinde belirginleşen uç beyleri ile merkezi temsil eden beylerbeyleri arasındaki çatışma iyice uzlaşmazlık kazanır. Yükselen taraf, önlerinde engel gördükleri tahtın Çandarlı çizgisindeki veliahdı Amasya Sancakbeyi Alaattin'i (ve 1 yaşındaki oğlu Gıyasettin ile 6 aylık oğlu Tacettin'i) daha önceden boğdurarak, önemli bir mesafe kazanmış durumdadır; öyle ki Murat, o sıkıntılı atmosferde boğduranların üzerine gidememiştir bile. Ve nihayet devşirmeler, Edirne-Segedin Antlaşması sonrasında, yani 1444 Ağustosu'nda, içine düşülen durumun temsilcisi II. Murat'ı, 12 yaşındaki oğlu II. Mehmet'ten yana tahttan feragat etmek zorunda bırakarak iktidara ilk elkoyma denemelerini yapacaktı.

Zağanos, Hadım Şebabettin ve Nişancı İbrahim paşaların Saray'daki bu mevzi kazanımına bağlı olarak tahttan çekilmek zorunda bırakılan II. Murat'ın yerine II. Mehmet geçirilir. II. Mehmet'in herhangi bir irade koyma gücü yoktur, çünkü henüz 12 yaşındadır. II. Mehmet'in çocuk yaşına karşılık, Murat 41 yaşında, olgunluğunun başlarında ve sağlıklıdır; daha önemlisi, iktidarı kendiliğinden bırakmayacak kadar hırslı bir kişilik sahibidir.

Saltanat için amcası Mustafa Çelebi ile savaşıp onu Edirne burçlarına asmakta (1422) tereddüt etmemiştir. Ardından 13 yaşındaki kardeşi Şehzade Mustafa'yı hal'edecektir. Mustafa'nın lalası Şarapdar İlyas'ı satın alarak kurduğu komployla kardeşini ele geçirir ve İznik surları dışında bir incir ağacına astırarak bu sorunu da hal'eder (1423). II. Murat bunlardan başka, saltanatının güvenliği için kardeşleri Ahmet, Yusuf ve Mahmut Çelebi'lerin de gözlerine mil çektirmekten geri durmaz.[6] Ne ki resmi tarih,

[6] Düşünün ki bizzat babası I. Mehmet, vasiyetnamesinde, II. Murat'ın hırsından korumak için diğer kardeşlerinin Bizans İmparatoru Manuel'e tes-

işte bütün bunları yapan II. Murat'ın, tahtı kendi isteğiyle, hem de 12 yaşında bir çocuğa bıraktığına inanmamızı ister.

Bütün veriler, resmi tarihin, "fedakâr ve yorgun baba" masalına değil, aksine Osmanlı Sarayı'ndaki kıran kırana bir kavgaya işaret eder. Hadım Şebabettin, Zağanos ve Nişancı İbrahim paşalar, "hakiki iktidarı genç padişah adına Çandarlı'nın elinden almaya çalışmaktadır."[7] Olay bundan ibarettir.

Özetle II. Murat açısından taht bırakma diye bir durum yoktur. Karşımızda, "bakın beyler paşalar, bu ana gelince padişahınız ben idim, ba'd'el-yevm padişahınız oğlumdur, imdi, nice gecinürsiniz ve nice tedbir edip her işe nice çalışırsınız, göreyim sizi"[8] diyen bir yüce babalık örneği yoktur. Aksine düpedüz Saray dengelerine yenilerek tahttan el çektirilen, deyim uygunsa darbeye uğrayan ama birazdan göreceğimiz gibi taht kavgasından vazgeçmeyen bir padişah örneği vardır.

Kaldı ki böyle bir mizansene inanılması halinde, II. Murat'ın büyük bir erdem olarak sunulan tavrı, devleti 12 yaşındaki çocuğa bırakılabilecek bir oyuncak yerine koyabilen bir sorumsuzun tavrı olarak sırıtmaya başlar. Böyle bir tavrın Hıristiyanların yarım kalmış olan seferini kışkırtmaktan başka işe yaramayacağı açık. Nitekim II. Mehmet'in tahta geçişinin akabinde Haçlı ordusu Tuna'yı geçerek Osmanlı topraklarında ilerlemeye başlar. Değil yükselen Osmanlı'yı idare etmek, o kıran kırana egemenlik kavgasında denge gücü olmak için bile (ki aslolan da bu dengeyi sağlamaktır zaten) gerekli yaştan yoksundur II. Mehmet. Söz konusu baba oğul üzerinden, tarafların yaşadığı kıran kırana rekabet, Saray'ın gerçek egemeninin kim ve hangi politik çizgi olacağını belirlemeye çalışan bir iktidar kavgasından ibarettir.

---

lim edilmesini istiyor ama bu vasiyet gerçekleşemiyor; kardeşler II. Murat'ın iktidar hırsından ancak gözlerine mil çekilerek kurtulabiliyorlar. (Dukas, Akt. Y. Küçük, *Fatih,* s. 70)

[7] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 507.

[8] Gazavat-ı Sultan Murat b. Mehemmed Han, s. 36.

Sonuçta Çandarlı yerinden edilememiştir, ancak II. Mehmet üzerinden onun karar özgürlüğü önemli oranda kısıtlanır. Ancak yeni padişahın yaşından gelen yetmezliği, Çandarlı'nın ise politik deneyiminden gelen avantajları vardır. Bu gerçeklikte vitrininde II. Mehmet'in durduğu yeni iktidar bloğu kendini bir anda aşılamaz sorunlarla karşı karşıya bularak mevzi kaybetmeye başlayacak, Saray dengeleri tekrar değişime uğrayacaktır.

İktidar kavgasının şiddeti, yenilginin yarattığı ideolojik bunalım ve ekonomik koşulların alabildiğine ağırlaşması Edirne merkezli olarak halktaki hoşnutsuzluğu alabildiğine artırmıştır. Bu durum özellikle Türkmen halkın yanı sıra yenilerde Müslümanlaşmış Hıristiyan Müslüman kırması kesimlerde Hurufiliğin hızla yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Resmi tarihlerin çoğu işte bu Hurufilerin 22 Eylül 1444'te geniş bir halk ayaklanması gerçekleştirdiğinden söz eder. Oysa gerçeğin farklı olduğunu (en azından böyle bir ayaklanma gerçekleşmişse bile Hurufilere yönelik engizisyon uygulamalarından sonra gerçekleştiğini) görüyoruz.

Osmanlı'da yükselen şeriatçı istibdadına karşı Hurufilik, II. Mehmet'in şahsında sorunlarına çözüm umuduna kapılmışsa da Çandarlı, Mahmut Paşa ve Şeyhülislam Molla Fahrettin'in öncülüğünde birleşen merkezi bürokrasinin tüm kanatlarının işbirliğiyle çok kanlı bir şekilde tasfiye edilecektir. Tarih yazımları bu kapışmada Fatih'in Hurufilerin görüşlerine sempati duyduğunu belirtir. Nitekim Hoca Sâdettin Efendi, vezir Mahmut Paşa'nın, "Padişahın onlara düşkünlüğünü gördükçe konuyu açmaktan çekiniyordu" diye yazar.[9]

Öyle ki bu dönemde Hurufilerin saraya yerleşmelerinden ve

[9] Hurufilik, 1394'te idam edilen Fazlullah Esterabadi tarafından kurulmuş Hatmi-Alevi bir halk inancıdır. Ancak, bu inancın Anadolu ve Balkanlar'da yayılması Azeri İmadüddin Nesimi ve onun halifeleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Ancak, şeriatçı egemenlik Fazlullah'ı (1394), Nesimi'yi (1408), yanı sıra diğer Hurufileri Engizisyon zihniyetiyle tek tek ve toplu olarak katledecektir.

Mehmet'le sohbet edecek kadar iyi ilişkiler geliştirdiklerinden söz edilir. Bizzat *Tacü't-Tevarih*'te Hoca Sâdettin Efendi, "sapkınlar" diye söz ettiği Hurufiler, "doğruyu söyler gibi görünerek Padişah'la buluşmak, nur gibi aydınlık katında söz söylemek olanağını bulmuştu. Göz boyayan yazılarıyla Sultan'ın gönlünü kendilerine bağlamışlar, saygı kazanmışlardı. Onun temiz yüreğinde yatan birtakım kuşkuları da ortadan kaldırmışlardı" diyecektir.

Bu durum Saray'da büyük endişelere neden olur. Şeriatçı egemenliği tam da Saray'da kurumlaştığı bir aşamada çocuk padişah üzerinden iktidarını yitirme riski ile karşı karşıyadır. Vezirlerden Mahmut Paşa, konuyla özellikle ilgilenir (Devşirme olan Mahmut Paşa çok sonraları, hem de birinci vezir iken II. Mehmet tarafından öldürtülecektir.) Şeyhülislam durumundaki Molla Fahrettin ile birlikte Hurufi ileri gelenlerine tezgâh kurarak güya onların inançlarının sapkın olduğunu kanıtlarlar. (Klasik hikâye: Molla perde arkasında saklanırken Mahmut Paşa onları konuşturur...)

Osmanlı'nın en önemli resmi tarihçilerinden Hoca Sâdettin'e göre bu tartışma tezgâhında, Hurufiler nihayet, "inançlarının hulul [gizlice girme] ve ilhâd [dinden çıkma] olduğunu, davranışlarının da halkı birbirine kırdırmak yolunda bulunduğunu gösterirler. Molla Fahrettin, söz buraya gelince sağlam imanı ve sert yapısı gereği daha fazla gizlenemeyip ortaya çıktı. Bu mülhitlerin [dinsizlerin] üzerine yürüyerek onları yakalamaya çalışınca, bunlar da Dârü's-saâde'ye doğru kaçarlar. Molla, arkalarından koşturup Padişah'tan bunların kendisine teslim edilmesini ısrarla istedi."[10]

Oldukça ilginç bir durumla karşı karşıyayız. Burada Osmanlı'ya ilişkin çizilen tablolarla hiç de uyuşmayan bir keyfiyet söz konusu. Hadi 12 yaşında padişahları anladık ama padişahı ikna eden "sapkınlar", padişaha rağmen "sapkın" Hurufilere tezgâh kuran vezir ve şeyhülislamlar, başları sıkışınca padişahın sarayı-

[10] Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevarih,* c. 5, s. 54.

na kaçabilecek yakınlığı bulunan "sapkınlar", Sarayda padişahın huzuruna kadar süren kovalamacalar, padişahın karşısına dikilip "sapkınları" teslim etmesinde ısrar eden mollalar, "bizi verme, onlar senin iraden üzerine ipotek koymak istiyorlar" diyen "sapkınlar"?!..

Tabii sonuçta Saray'ın gerçek muktedirlerinin dediği olur. Hurufiler, bildikleri, yakınları olan Mehmet Padişah'a sığınmış, ancak Mehmet'in onları savunacak gücü olamamıştır. "Babanızın çiftliği mi burası, çıkın bakalım dışarı, haytalar!" bile diyememiştir II. Mehmet. İşin şakaya gelir yanı yoktur; Hurufi hareketi Osmanlı'nın başkentinde şeriatçılığın altını oymuş, üstelik kılıçlar atılmıştır; Hoca Sâdettin'e inanacak olursak, Molla Fahrettin, Mehmet'i "ikna ederek" Hurufileri teslim alır. Ancak böylesi bir baskınla, "12 yaşındaki bir çocuğun ikna edilmesinin anlamı açıktır. Saray basabilen Vezir ve Şeyhülislam karşısında, çocuk Mehmet'in farklı bir tavrı olamazdı."[11] Onların isteğine boyun eğer.

Bundan sonra Osmanlı adaleti işlemeye başlar: Padişaha rağmen Molla Fahrettin, sapkınları alıp Edirne'deki Yeni Cami'ye götürdü. Müezzinlere sala verdirerek halkı topladı. Minbere çıkıp bu mülhitlerin öldürülmeleri gereğini belirterek bu işe yardım edenlerin büyük sevaba gireceklerini açıkladı. Camiye toplananları onları yakmaya özendirdi. Namazgâh meydanına odunlar yığdırarak sözü edilen sapkınları ateşe attırdı". Hoca Sâdettin Efendi bu vahşet sahnesinde bir de trajikomik bilgi aktarır: "Söylendiğine göre Molla Fahrettin'in sakalı uzun olduğundan ateşi üflerken, bunlar tutuşmuş, yüzünün bir kısmı yanmıştır."[12]

---

[11] A. Yıldırım, *Osmanlı'da Engizisyon,* s. 46.

[12] Akt. A. Yıldırım, *Osmanlı'da Engizisyon,* s. 47-49. Söz konusu bu vahşete dair bir Osmanlıcımız tarafından geliştirilen en taze yorum şu: "Hurufilerin gerçekten hulûl inancına sahip oldukları anlaşılınca, hemen tutuklanmışlar ve haklarında verilen idam edilerek yakılmaları fetvası hemen tatbik edilmiştir. Bundan sonra 16. yüzyıl boyunca Anadolu ve Rumeli'de Hurufilerin takibatı devam etmiştir. Netice itibariyle tamamen kötü niyetlerle genç Padişah'a sokulmak isteyen bu fitne ve delalet grubu, Allah'ın yardımıyla, en küçük bir zarar vermeden Saray'dan ve Osmanlı akide dairesinden si-

1460'a kadar sorumlu konumda görev yapan Molla Fahrettin, "Şeriatın değneğini halkın sırtından bir kez olsun uzak tutmama" zihniyetinin Osmanlı'da kurumlaşmasını da sağlayan önemli isimlerden biri olarak anılmalı. Başta II. Mehmet'e rağmen yapılan zorbalık, daha sonraki dönemde Osmanlı iktidarında giderek resmi politika olacaktır.

Tarihte "Hurufi ayaklanması" diye geçen şey bu aktardığımız olmasa gerek; ancak bu durumda iyice köşeye sıkıştırılmış Hurufilerin ayaklanması söz konusu olabilir. Sonuçta ayaklanmanın bastırıldığından söz edilir. Hurufi sorununun bu halledilme sürecinin gösterdiği bir olgu da merkezi hiziplerin süregelen iç hesaplaşmalarına halkı karıştırmamaları, aksine onu ezmekte işbirliği yapmalarıdır. Hurufiliğin ezilmesi, aynı zamanda resmi ideoloji olarak şeriatçılığın devlet içindeki egemenliğini, birbirleriyle ölesiye çatışan hiziplerin tümünü belirler hale gelmesini pekiştirmenin de aracı olur.

Ancak bu gelişmeler, bunalımı ve devletin tepesindeki istikrar arayışını iyice arttırır. Adeta gizli bir el Çandarlı'nın yeniden yükselişini sağlamak için elinden geleni yapar. Bununla birlikte, süreci asıl hızlandıran faktör Macarların, Edirne-Segedin Antlaşması'nı bozarak savaş ilan etmesi olacaktır. Büyük olasılıkla Bizans'ın da etkisiyle, Osmanlı'nın uzun vadeli bir istikrar için hiç olmazsa Trakya'dan çıkarılması, böylece Boğazlar aracılığıyla daha sağlam bir sınır oluşturulması amacıyla yine başını Macarların çektiği yeni bir saldırı dalgası örgütlenir. Gündeme gelen bu gecikmiş savaş ya saldırganların amacına ulaşmasını ve Osmanlıların Anadolu'ya çekilmelerini sağlayacaktı ya da tam tersi Osmanlı'ya kaybettiği mevzileri tekrar kazandırarak başta talan edememekten gelen ekonomik sıkıntı olmak üzere bir dizi

linmiştir" (...) Fetvayı veren Molla Fahreddin-i Acemi'nin, Ali Tusi'ye olan şu vasiyeti her zaman için bir ibret dersi olarak kalmıştır: 'Avamın sırtından şeri'at asasını eksik etme!'. (Ahmet Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı,* 1999, s.108). İnsan yakma fetvasına günümüz koşullarında bile destek sunan ibretlik bir vahşet zihniyeti ile karşı karşıyayız.

sorunun çözümünü sağlayacaktı. Taraflar yeni savaş sürecine bu gerilimle hazırlanmaya başlar.

Tabii bu durumun öncelikli etkisi Osmanlı devlet merkezinin iç dengelerinde görülecekti. Hiziplerin birbirlerini tümüyle devre dışı bırakamadığı bu dönemeçte, devletin en tepesindeki konum açısından tecrübeli II. Murat'ın, 13 yaşındaki II. Mehmet'e göre avantajı tartışma götürmezdi. Bu kritik atmosferde Çandarlı, II. Murat'ın hiç olmazsa ordunun başına geçmesi kararını yönetimden geçirtir.

Esasen bu sorun da öyle kolay çözümlenmez. Zağanos ve Şebabettin Paşalar, Murat'ın Edirne'de kalmasını, ordununsa savaşa II. Mehmet'in (yani kendilerinin) komutasında çıkması için ısrarcı olmayı sürdürür. Murat'ın savaşı kazanmasının kendi iktidarlarını zayıflatacağının bilincindedirler. 13 yaşındaki II. Mehmet, bu süreçte şaşkın, iktidarsız ve devredışıdır. Bunun üzerine devreye doğrudan Murat girer, babalık otoritesiyle Mehmet'i ikna ederek ordunun başına geçer. Macarlara karşı Varna savaşını kazanması üzerine devlet bürokrasisi ve halk katındaki popülaritesi artar. Ancak dengeleri bütünüyle kendinden yana çeviremez. Bunda onun, safahata düşkün kimliğinin de etkisi vardır.[13] Ama asıl önemlisi Osmanlı uleması, uç beyleri ve gazilerin engeli devam etmektedir.

Bu noktada kimi tarihçiler Varna savaşı sonrasında Murat'ın tekrar padişah olduğunu, II. Mehmet'in Manisa'ya yollandığını yazar. Ancak bu noktada anlatılar belirsizdir ki kendi adıma bu dönemde ikili bir iktidar yaşandığını düşünüyorum. Bununla birlikte böyle olmasının nedeni, onların iddia ettiği gibi, 'iyi baba' Murat'ın fedakârlık yapmaya devam etmesinden değil, henüz iktidarı tümden alabilecek kadar güçlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

[13] "Murat aynı zamanda zevk ve sefaya düşkündü. Ayyaşlık derecesinde içtiği, şarap ve söz meclislerinden hazzettiği bütün kaynakların müştereken şahadet ettikleri bir hakikattir" (H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,* s. 59).

Nitekim Varna zaferini ilan etmek üzere diğer İslam devletlerine gönderilen fetihnameler II. Mehmet adınadır. "Orada babasının tahtı nasıl kendisine bıraktığı ve Macarların saldırısı üzerine onu nasıl ordunun başına çağırdığını anlatmaktadır."[14] Böylece ortaokul ders kitaplarında bize ezberletilen, hani şu "Padişah bensem emrediyorum gel, yok sensen zaten gel" mealindeki rivayetin kaynağına ulaşmış oluyoruz.

Gerçekte o noktadan itibaren Çandarlı-Murat ekibi, durumlarını güçlendirme yönünde mesafe kat eder. Mehmet'in ve ardındaki hizbin etkinliğini azaltmaya çalışırlar. Önemli tüm sorunlar, Çandarlı aracılığıyla Murat'a gidip geldikten sonra karara bağlanır. Çandarlı aracılığıyla Divan-ı Hümayun, orda olmayan bir üyesinin, II. Murat'ın gölgesinde çalışır hale gelir. Bu durumu değiştirmek için Zağanos hizbi, daha o zaman II. Mehmet'i, başta İstanbul olmak üzere yeni gazalara yöneltmek ister, ancak hizipler arası güç dengelerinin değişim koşullarında bu bile Murat'a yarar. Candaroğulları, Karamanoğulları, Sırplar ve Bizans'tan Manisa'ya gelen şikâyetler, adeta II. Murat'ın müdahalelerini arttıran bir işlev görür. Kaldı ki II. Mehmet'in İstanbul'u fethine kadar Çandarlı'nın oyuna süreceği fiili kozları vardır.

1446 yazında, yeniçerilerin para ayarının bozulması gerekçesiyle ayaklanması gündeme gelir ve II. Mehmet'in iktidarı fiilen olanaksızlaşır. Yeniçeriler Şebabettin Paşa'nın sarayını basar, paşa son anda kaçarak canını kurtarır. Sarayı yağma edilir. "Hemen hemen bütün kaynaklara göre isyanı, Şehabettin Paşa'yı ortadan kaldırmak ve Murat II'yi tahta çıkarmak üzere Çandarlı Halil Paşa tertiplemiş"tir.[15] Fakat isyanın örgütleyenlerin denetiminden çıkarak tam bir yıkıma dönüşmesi üzerine önce ulufeleri artırılarak yeniçerilerin gücü kırılır, ardından da isyana devam edenler bizzat Çandarlı tarafından kanlı bir şekilde tasfiye edilir.

---

[14] H. İnalcık, İstanbul'un Fethinin Yakın Sebepleri.

[15] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 508.

Sarayda dengeler Çandarlı'nın lehine değişmiştir; küçük padişah yönetememektedir. II. Murat, 1446 Ağustosu'nda yeniçerilerin sevinç çığlıkları arasında tekrar padişahlık tahtına oturtulur. Her şey tam bir tezgâh ortamında gerçekleşir. Bizzat Uzunçarşılı'nın belirttiği gibi, "alınan tertibat üzerine Sultan Mehmet bir av eğlencesi yapmak üzere şehirden dışarıya çıkarılacak ve Sultan Murat gizlice getirilip hükümdar ilan olunacaktı." Plan aynen uygulanır, avdan gelen Mehmet kendini tahttan indirilmiş bulur. Kendisine Zağanos ve İbrahim paşalarla birlikte Manisa yollarına düşmek kalır; tabii bilinçaltında Çandarlı'ya karşı kemikleşmiş bir kin birikimiyle beraber... II. Mehmet etrafında toplaşan hizbinin siyaset ve emelleri de kemikleşmiştir artık: "Çandarlı'nın iktidarını kırmak, yeniçerileri tedip etmek, faal bir gaza siyaseti takip etmek".[16]

Burada İnalcık'ın saptadığı ilginç bir durumu özellikle aktarmak gerek: II. Murat, henüz yeniçeri isyanı başlamadan önce 4.000 kişilik bir kuvvetle Rumeli'ye doğru yola çıkmış, ancak tahtın o andaki tek vârisi durumundaki oğluyla çatışma ihtimali nedeniyle son anda fikrini değiştirerek Bursa'ya gidip orda beklemeye geçmiştir. Çandarlı'nın, Şehabettin'i bertaraf etmek ve II. Mehmet'i daha da iktidarsızlaştırmak üzere yeniçerileri tahrik etmesi bunun üzerine gündeme gelir. Murat tahtı bıraktığına pişmandır ama oğluyla savaşı göze alamamaktadır. İşte Çandarlı'nın yaptıkları da böyle bir olasılığa yol açmadan onun tekrar tahta oturmasını sağlamaktır.[17] Son girişimle bu amaca ulaşılır.

II. Murat beş yıl sonra, Şubat 1451'de aniden ölecektir. Kuşkulu bir ölümdür bu, hatta zehirlenme olduğunu düşünmek akla çok daha yatkındır. Murat 47 yaşındadır ki bu da normalde ölünecek bir yaş değildir. Dahası yeni doğmuş, sütte bir çocuğu vardır, yani sağlıklıdır. Ama tam da bu yeni doğan çocuğu nedeniyle II. Mehmet'in etrafında odaklanan hizip için birdenbire yaşamsal bir tehlike haline gelmiştir. Yeni bir çocuk, iktidar he-

[16] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi*. 7. Cilt, s. 508.

[17] H. İnalcık, İstanbul'un Fethinin Yakın Sebepleri.

saplarının karışması demektir. II. Murat, 47 gibi henüz oldukça genç yaşta, dolayısıyla küçük Ahmet'in büyümesine kadar yaşaması muhtemel, üstelik II. Mehmet'i ve etrafında toplanan hizbi istemediği açıkça bilinen bir padişahtır. Özetle yeni şehzadenin şahsında, muhalif hizip için tahammül sınırlarının sona ermesi söz konusudur. Kavga kıran kırana sürer. Tüm saraylar gibi Osmanlı Sarayı da fiziki tasfiyelere yabancı değildir.

Bizans tarihçisi Dukas, "Murat'ın bütün hastalığı dört gün sürdü" diye yazıyor. Padişahın ölümü gerçekten hiç beklenmedik bir zamana denk geliyor. Edirne'de Mehmet'e büyük bir düğün yapıyor ve sonra sevdiği birkaç genç erkekle Tunca adasında yaptırdığı küçük saraya giderek eğleniyor. Murat'ın bu ani ölümüyle ilgili ayrıntıyı veren tek kaynak olan Dukas, şunları yazıyor:

> "Bu arada fevkalâde bir gün geçirdikten sonra, ertesi gün başının ve bütün vücudunun ağırlaştığını ve uyuştuğunu söyleyerek Saray'a götürülmesini emretti. Saray'da üç gün yatıyor ve (tutarık) sara benzeri acılarla ölüyor."[18]

Düşünsenize, birdenbire ağzından köpükler çıkarak, dişleri kenetlenerek, gözleri bir noktaya kilitlenerek ölen bir Murat ile karşı karşıyayız. II. Mehmet'in tahta çıkar çıkmaz ilk işi emzikteki kardeşi Ahmet'i boğdurup babasıyla aynı mezara gömdürdüğü gerçeğiyse, bu ani ölüm tablosunu tamamlayan bir ayrıntı oluşturuyor.

Bu tabloda, "(...) o kış sultan Mehmet'in Zülkadir Beyi'nin kızı Sitti Hatun'la izdivacını Edirne'de parlak bir törenle tesis etti. Az sonra düğün yorgunlukları tesiriyle hastalanarak 3 Şubat 1451'de genç denilebilecek bir yaşta hayata gözlerini yumdu"[19] şeklinde bir açıklamaya ne kadar yer var, okuyucuya bırakıyorum.

Vakanüvis Müneccimbaşı da her ne kadar bir masal atmosferinde farklı ayrıntılardan söz etse de, üç gün süren ve aniden gelen bir hastalıkla öldüğünden söz ederek konuya ilişkin Dukas'ı teyit eder.

---

[18] Y. Küçük, 21 Yaşında Bir Çocuk, *Fatih*, s. 92.

[19] H. İnalcık, İstanbul'un Fethinin Yakın Sebepleri.

Rivayete göre kırlarda dolaşırken yanlarına yaklaşan nur yüzlü bir ihtiyarın, öleceğini haber veren sözlerinin Murat'a çok dokunmasını müteakip, "(...) beraberce geziye çıktıkları İshak Paşa ile Saruca Paşa'yı da buna şahit tuttular. (...) Sultan sarayına döndüğünde kendilerine bir baş ağrısı arız oldu. Oğlu Sultan Mehmet'e vasiyetini bildiren bir mektup yazdı. Vüzerayı ve ümerayı toplayarak oğluna itaat etmelerini vasiyet etti. (...) Hastalıkları şiddetlenip üç gün sonra Rahmet-i Rahman'a vasıl oldu."[20]

Dikkat edilirse, Müneccimbaşı'nın kaleminde yinelenen mizansen, Murat'ın ani ölümünü kabulleniyor ama bunun zehirletme olmadığını ispat için iki hizipten birer paşayı şahit kılıyor. İhtiyarın çok etkileyen sözleriyle ölümü, takdir-i ilahi halesine bürüyor. Daha sonra Fatih de benzeri siyasal çekişme atmosferinde ve benzer bir şekilde, aniden gelen bir hastalıkla ve üç gün süren ağrılar sonucu ölüyor! Eğer ki sapasağlam adamların, üstelik ellisine varmadan birdenbire ama acılarla ölmesini normal karşılamayacaksak, aynı tip zehrin aynı tip ölümleri ile karşı karşıya olduğumuz kuşkusunu taşımak için yeterince nedenimiz var demektir.

Diğer yandan Murat'ın pek çok Osmanlıcı tarihçi tarafından aktarılan vasiyeti, bu ani ölümü aydınlatmasa bile ruh halini aktarması açısından büyük önem taşıyor. Murat'ın gösterişten uzak kişiliğini ispatlamak kaygısıyla aktardığı mütevazı mezar yeri talebi içinde iki çarpıcı öğe daha var: Birincisi, "Beni Alaattin'in yanına gömünüz", ikincisi, "evlat ve akrabamdan kimseyi yanıma gömmeyiniz" der. Evlatlarından birinin yanına gömülmeyi özellikle vasiyet eden bir padişahın, diğerinin yanına gömülmemesini özellikle istemesi, yanına gömülmeyi istediği öldürülmüş oğlunun onun padişah adayı olması, buna karşılık yanına gömülmesini istemediğinin ise karşı hizbin padişah adayı olduğu anımsanırsa, ani ölümün üzerinde daha da büyük bir özenle durmanın gereği açığa çıkar; Murat öleni yakın, yaşayanı yabancı gördüğü kırık bir ruh haliyle ölmüştür.

[20] *Müneccimbaşı Tarihi,* 1. Cilt, s. 246.

II. Murat'ın bu ani ölümü, Ahmet'in ise henüz mem-de olması, önceden de padişahlık yapmış olan II. Mehmet'in padişahlığını garantiye alan bir işlev görüyor. Osmanlı taht boşluğuna dayanıklı bir geleneği bir türlü kuramıyor. Bu nedenle padişahların ölümü üzerine sadece kardeş kavgası değil, yeniçeri ayaklanması da sıradan bir gelişme sayılıyor. Bu nedenle padişahların ölümü genellikle gizli tutuluyor; tâ ki Saray'daki güçlü hizbin adamı gelip tahta oturuncaya kadar.

İşte bu koşullarda Çandarlı, bir yandan boşluk doğmasın diye II. Murat'ın ölümünü gizliyor, diğer yandan da II. Mehmet'e acele Edirne'ye gelmesi için haber gönderiyor; deyim uygunsa kendi mezarını kazma sürecini başlatıyor. Bu tavır Çandarlı'nın devlete verdiği önemi, devlet geleneğini sürdürmekteki tutarlılığını gösterir. Çandarlı'nın (hatta sülalesinin) yaşamı gözlendiğinde, sadık bir devlet bürokratı portresiyle karşı karşıya kalıyoruz.

Özellikle 1448'deki Kosova zaferinden sonra alabildiğine artan kişisel etkinliği bir yana, Yeniçeri Ağası Kurtçu Doğan, Anadolu Beylerbeyi Ozguroğlu İsa Bey ve ikinci vezir İshak Paşa ile birlikte Çandarlı alabildiğine güçlüdür. Devletin en tepesinde, II. Mehmet'ten yana bir tek Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa vardır, o da tek başına Çandarlı'ya karşı çıkabilecek durumda değildir. Yeniçeriler net bir şekilde II. Mehmet'i istememektedir. Diğer yandan, emzikte de olsa Şehzade Ahmet sağdır. Daha önemlisi, II. Mehmet'in amcası Şehzade Orhan, Bizans'ta rehindir ve bir haber uçurulması halinde Bizans tarafından hemen serbest bırakılacağı kesindir (ki Murat'ın ölümünü haber alır almaz Bizans'ın Orhan'ı serbest bırakma planlarını uygulamaya çalıştığı, ancak o sırada Mehmet'in Edirne'ye vardığının öğrenilmesi üzerine vazgeçtiği bilinmektedir). Tüm bu faktörlerin yanı sıra, II. Mehmet'in tahta çıktığı andan itibaren Çandarlı'yı tasfiyesi, beklenen en güçlü olasılıktır. Buna rağmen Çandarlı, devletin meşru zincirini bozucu bir davranış sergilemez. Çandarlı'nın, II. Mehmet'in tahta güvenlik içinde oturmasını sağladığı ve otoritesini zaafa uğratıcı davranışlardan

uzak durduğu kesindir; ta ki İstanbul'un işgal sürecine kadar.

Bu sırada yeniçeriler, Murat'ın ölümünü öğrenir ve Mehmet henüz Çanakkale civarındayken ayaklanır; tahta II. Mehmet'i değil, Şehzade Orhan'ı istemektedirler. Üstelik bunu yaparken, Çandarlı'nın da kendilerinden yana tavır koyacağını zannetmektedirler. Hatta onun duygularına tercüman olduklarını düşünerek ayaklanmışlardır. Ancak beklentilerinin aksine, karşılarında Çandarlı'yı bulurlar. Ayaklanmanın Çandarlı'nın iradesiyle bastırılması ve tahtın II. Mehmet'e emniyetle teslim edilmesi, Çandarlı'nın devlet anlayışını göstermesi açısından gerçekten çarpıcıdır.

Çandarlı sayesinde II. Mehmet, bizzat yeniçeriler de dahil Edirne'nin, "Padişahım çok yaşa!" nidaları arasında gelir ve tahtına oturur. Bununla birlikte II. Mehmet, babasının ölümünü Çandarlı'nın haberdar etmesiyle duymasına rağmen Edirne'ye güvensiz ve bu nedenle güçlü bir orduyla gelmiş, yol boyunca tedbiri elden bırakmamıştır. Edirne'ye varır varmaz ilk iş, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in torunundan doğmuş beşikteki kardeşi Ahmet'i boğduracaktır. Annesini ise asalet beklentisini kırmak için ve hamile olma olasılığına karşı İshak adında bir köleyle evlenmeye mecbur eder.[21]

II. Mehmet, 18 Şubat 1451'de bu kez monarşist geleneğin

[21] Kardeş katlinin Edirne'de büyük bir infiale neden olması üzerine II. Mehmet, bu kez de emrini yerine getiren Evrenoszâde Ali Bey'i idam ettirecektir. Mizancı Murat Bey, *Tarih-i-Ebu'l Faruk*'ta, olayı eleştirel bir dille aktarır: "...Teessürü izale için türlü te'villere saptılar. Ahmet Sultan nikâhlı bir bey kızından tevellüd ettiğinden büyüyünce rüçhan-ı asalet ve hakk-ı veraset iddiasıyla fitne çıkarabilirmiş. Sultan Mehmet Han cariye çocuğu imiş... Osmanlıların kadim adaletleri iktizası bu imiş. Alaattin Paşa da bu sebeple Sultan Orhan'a feda edilmiş imiş. Bu izah ve teviller etrafı teskin edemedi. Fazla bir cinayete lüzum görüldü. Güya Evrenoszâde Ali Bey, padişahın haberi olmadan bu cinayeti irtikap etmiş imiş. Bunun cezası olmak üzere Ali Bey'in idamına lüzum görüldü. Bu da kâfi gelmedi. Bağırıp çağırmakta olan Ahmet Sultan'ın validesi bendegândan birine nikâh edildi, saraydan çıkarıldı." (Akt. M. Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli,* s. 66)

meşruiyeti içinde gerçek anlamda tahta çıkar. Çandarlı'ya hâlâ güvenmemekte, daha önemlisi onu tasfiye etmenin yollarını aramaktadır; ancak bu niyetini hemen hayata geçiremeyeceğinin de bilincindedir. Yeniçeriler ve merkezi bürokrasi üzerinde büyük nüfuz sahibi olarak devlette merkezi tutan Çandarlı'yı karşısına almaktan kaçınır; aksine güçleneceği güne kadar onun güvenini kazanmaya özen gösterir. Vezir-i azamlığını onaylar. Çandarlı, iktidarını iyice sağlamlaştırıncaya kadar hazmetmesi gereken bir taş konumundadır II. Mehmet için.

İstanbul'un fethi olayı, merkezdeki bu çelişmenin de kaderini tayin edecek bir anlam taşıyordu.

En üst organ olan Divan-ı Hümayun'un oluşturulmasından haşlayarak II. Mehmet, durumunu güçlendirmeye çalışır. Tasfiyesinde rol oynayan ve Anadolu Beylerbeyi olarak onun Manisa'da kalışını denetleyen Ozguroğlu İsa Bey'i Divan'dan azleder. Vezir olan İshak Paşa'yı Anadolu Beylerbeyliği'ne indirir ve Menteşeoğulları'nı boyun eğdirmek üzere sefere gönderir. Kendi adamlarının ağırlığında bir Divan oluşturur. Kendi hizip başları olan Hadım Şehabettin, Saruca ve Zağanos paşaları Çandarlı'dan sonra ikinci, üçüncü ve dördüncü vezir yapar. Molla Gürani de Divan'a alınır. II. Mehmet, Kurtçu Doğan'ı ilk anda yerinde bırakır, ancak Karaman seferinin ardından onu da azledecek, hem de dayak cezası verdirerek onurunu kıracaktır.[22] Hemen peşinden tüm beylerbeyi ve komutanlarından ellerindeki orduyu iki-üç katına çıkarmaları için katı talimatlar verir. Bunu takiben Osmanlı, kısa zamanda İstanbul'un fethi amacına yönelik bir reorganizasyon ve olağanüstü seferberliğe girecekti.

[22] H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,* s. 117.

Üçüncü Bölüm
Fethin Gerçek Nedenleri ve Anlamı

Türk-İslamcı bakış açısıyla İstanbul'un fethi, "668'de başlayıp 1453'te nihayetlenen sekiz asırlık bir devre zarfında, önce İslam'ın, sonra da Türklerin gerçekleşmesine çalıştıkları bir ideal, ulvi bir gaye" olacaktı. Neden ve sonuçları bakımından XV. yüzyılın en önemli siyasal olaylarından birini oluşturacak olan bu fetih sayesinde II. Mehmet, Hıristiyan ve İslam dünyasının önemli bir kesimini "hâkimiyeti altına toplamak ve cihanşümul bir devlet kurmak imkânına sahip" olacaktı.[1]

Gerçekten de İslamiyet, hemen hemen sekiz yüzyıldır İstanbul'u ele geçirmeye çalışmaktadır. İslam peygamberinin söylediği farz edilen, "Konstantiniyye elbet fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir" sözü, bu özlemi kışkırtan bir işlev görüyordu.

Ancak bu özlem, 1453 yılı içinde gerçekleşen fethin özgül nedenlerini bize vermekten uzaktır. Dolayısıyla İstanbul'un hangi belirleyici nedenler sonucunda fethedildiği sorununun çözümlenmesi önemini sürdürmektedir. Manevi ağırlıklı hamasi gerekçelerin bir yana bırakılarak İstanbul'un ilhakıyla sonuçlanan evreyi daha derli toplu ve gerçek nedenleriyle kavramak, dolayısıyla doğru bir tarih bilinci edinmek açısından sorunun irdelenmesi gerekmektedir.

---

[1] Şehabettin Tekindağ, *Feth'in 511. Yıldönümü Konferansları*, s. 5.

Bu açıdan yaklaştığımızda, İstanbul'un işgali sürecinde, devletin tepesindeki iç çatışmanın önemini öncelikle teslim etmek gereğiyle karşı karşıya kalıyoruz. II. Mehmet'in gerçek iktidar olabilmesi ile İstanbul'un fethi arasında doğrudan bir ilişki oluşmuştur. İstanbul hem kişi olarak II. Mehmet'in, hem de onun arkasındaki devşirmeler hizbinin, Türk-Müslüman aristokrasisine karşı gerçek iktidar olması için kilit sorun durumundadır. İstanbul'un alınamaması ise tam tersine, merkeziyetçiliğin çözülmesinin çok daha kapsamlı bir başlangıcının nedeni olabilecektir. Ancak Bizans'ın ilelebet dayanabilme şansı neredeyse yoktur ve II. Mehmet'in hizbi bunun bilincindedir. Bütün sorun, bu işi Avrupa'dan yardım gelmesine neden olabilecek kadar uzun bir zamana bırakmadan bitirmek becerisindedir.

Esasen Varna ve Kosova savaşlarının kazanılması, dolayısıyla Osmanlı'nın Avrupa'dan gelecek bir karşı saldırı tehdidine karşı orta vadede güvence altına alınması, İstanbul'un fethi için Osmanlı'ya gerekli zamanı veriyordu. O sırada Batı, hem bu savaşlardaki yenilgilerin özgüven kırıcı etkilerini üzerinde taşıyordu, hem de artan iç bölünmelerini kısa vadede aşabilecek durumda değildi. Buna karşılık, kazanılmış toprakların tam da ortasındaki bir "imparatorluğa" son vermek Osmanlı siyaset geleneği içinde üstünden atlanılamaz bir görev olarak kendini dayatıyordu.

Devşirmeler hizbinin kazanmasının ardında yatan neden de budur zaten. Osmanlı ya mevcutla yetinecek, içe büzülecek (kendi içinde verimli olabilen bir ekonomik yapıya evrilecek) ya da geldiği yerden kendini yeni dayanaklarla güçlendirerek yayılmaya ve talana devam edecektir. Bu anlamda İstanbul'un fethi, genişlemeden çok genişleme dalgası için gereken moral ve siyasal dayanak noktası görevini görecektir. İçten içe çökmüş Bizans'ı fethetmek, onda sadece bir isme dönüşmüş imparatorluk kavramının Osmanlı'da ete kemiğe bürünmesini sağlayacaktı. Bu fetih üzerinden II. Mehmet, hem kendi iktidarını hem de Osmanlı'nın dünya politikasında bir merkez olarak otoritesi ve yeniden organizasyon gereksinimini karşılamış olacaktı.

Hepsi de kul aslından (devşirme) olan "gazacı" hizbin önderleri, Türk ve Müslüman asıllı Çandarlı Halil Paşa'yı gaza ilkesini terk etmekle suçlayarak köşeye sıkıştırma politikası izlemektedir. Devletin talan, haraç ve vergi üzerine oturmuş ekonomik gereksinimleri, arada yaşanan büyük fırtınalara ve padişah adaylarının (II. Mehmet) gençliğine rağmen onlardan yana avantaj oluşturmaktadır. Rahatlıkla söylenebileceği gibi, şeriatın gereği olarak bir gaza yönelimi değil, tam tersine iktidarı Çandarlı'dan devralma mücadelesinin şeriatçı söylemle güçlendirilmesi durumudur söz konusu olan. Fetihçi hizbin siyaseti, Osmanlı yayılmacılığını Çandarlı'ya karşı kışkırtarak, Saray'daki mevcut ikili iktidar durumuna son vermek temelinde biçimlenmektedir.

Buna karşılık Çandarlı'nın, fetih girişiminin tüm Hıristiyan dünyasını Osmanlı'ya karşı kışkırtacağı ve Osmanlı'yı gereksiz riske sokacağı anlamında karşı çıkması da yine aynı iktidar mücadelesinin gerekçesidir. Çandarlı Halil Paşa'nın bu dönemde en belirgin tavrı, onun İstanbul'un fethine karşı çıkışıydı. İstanbul surlarının kolay kolay aşılamayacağını, uzayan savaşın ise Hıristiyan dünyasını birleştireceğini düşünmektedir.[2] Ne ilginçtir ki aynı argümanı devşirmeler hizbi de, ama tersi anlamda kendilerine gerekçe yapmakta, İstanbul Bizans'ın kaldığı müddetçe Hıristiyan dünyasını kışkırtacağını ve Osmanlı'nın güvenliğini tehdit altında tutacağını söylemektedir.

Gerçekte İstanbul'un fethi veya onunla barış içinde yaşanması gerektiğine ilişkin bu iki yaklaşımın hiçbiri aklı veya yurtseverliği, keza İslam'ı veya medeniyeti temsil etmiyordu. Söz konusu farklılaşmayı bu gibi ölçütlerin ötesinde, öncelikle Osmanlı'nın kendi egemenlerinin hizip çıkarları temelinde çözümlemek gerekiyor.

Veriler incelendiğinde yükselmek ve iktidara tek başına el koymak isteyenlerin fetihten yana tavır aldığını, buna karşılık

[2] H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 124.

iktidarda ağırlıklı konumda olan yerel beylerin barış siyasetini savunduğunu görüyoruz. Fatih, kararı Divan'dan geçirebilmek için, İslami öğeyi kullanıyor; "Atalarımız gibi bizim de esas vazifemiz gaza yapmaktır" diyor. Osmanlı devletinin "hayatı ve temeli olan gaza ananesini" vurgulayarak Çandarlı'nın bu geleneğe ihanet ettiğini ima ediyordu. Bu yaklaşım ise fethin gerçekleşmesi halinde Halil'in en azından iktidarsızlaştırılacağına işaret ediyordu. Buna karşılık Çandarlı, aristokrasinin güçlenmesinden doğan yeni durumu koruyarak Padişah'ı eşitler arası birinci durumuna düşürmek istiyordu. Bunun için de İstanbul'un fethedilmemesini, Padişah'a ve devşirmelere üstünlük sağlayacak bir gelişmenin olmamasını istiyordu. Deyim uygunsa Osmanlı devlet yapısını feodal ülkelerdeki konuma çekerek, iktidardaki konumlarını pekiştirmek isteyen yerel Müslüman egemenlerin çıkarlarını temsilen gaza ilkesinden vazgeçme siyaseti izliyordu.

İlginçtir, Halil Paşa izlediği bu politikayla, kapıkullarının alt kesiminin, yani yeniçerinin desteğini alırken, gazilerin ve halkın gözünde "kâfir dostu" idi. Bu noktada II. Mehmet'i güçlü, Çandarlı'yı güçsüz kılan şey, bizzat Macar bozgunlarıyla geçen yılların da gösterdiği gibi, gaza esası üzerinde biçimlenmiş Osmanlı'nın, yeni duruma, yani genişlemeden, talan yapmadan kendi kendine yetme dönüşümüne henüz hazır olmamasıdır. Üstelik yenilgi yıllarının, toplumda yarattığı panik ve devlet bürokrasisinde neden olduğu değişimler böylesi bir dönüşüm için gerekli geçiş sürecine dayanmayı da alabildiğine riskli kılıyordu.

Bu noktada Çandarlı'nın tasfiyesi, Çandarlı'nın şahsında aristokrasinin köklü tasfiyesi olacaktı. Tasfiyeden doğan boşluk ise devşirme bürokrasi tarafından doldurulacaktır ki bizzat bu tasfiyenin düşünülmesi bile genç Mehmet'in kişisel gücünü fazlasıyla aşan, bizzat söz konusu devşirme bürokrasinin iktidara tümüyle el koyma yöneliminin ifadesiydi. Dolayısıyla İstanbul'un fethinin arka planında öncelikle bu olay yatmakta, bu iktidar dönüşümünün Türk-Müslüman aristokrasisine rağmen yapılabilmesi için üzerine basılacak basamak anlamında önem taşımaktaydı. Keyfiyet buyken fethe, "gerçek Müslüman-

ların Allah'ın kanununu Bizans'a egemen kılması" veya "Peygamberin hadisini gerçekleştirmek" gibi misyonlar biçmek, olsa olsa toplumu manipüle etmenin aracı olarak anlamlıdır; ancak asla gerçeği yansıtmamaktadır.

Gerçekte İstanbul'un fethi, II. Mehmet'in kendi iktidarını sağlamlaştırmanın, daha ötesi iktidarı fethetmesinin aracı durumundadır. Bu sayede genç Mehmet, yaşlı kurt Çandarlı'yı devre dışı bırakarak Osmanoğlu hanedanının devşirme kullara dayalı gerçek iktidarını kuracaktır.

Bu noktada pek çok kaynağın yinelediği bir yargı var: Güya Çandarlı, Bizans'tan rüşvet almaktaydı ve barış politikasını savunmasının nedeni de buydu! Bu iddianın barış politikasına kulp takmaya ve halk nezdinde etkisizleştirmeye çalışan hizbin komplosu olmaktan öte itibar edilecek bir yanı yoktur. Güya Bizanslılar, barışı savunması karşılığında Çandarlı'ya düzenli olarak karnı mücevherle doldurulmuş balık gönderiyorlarmış; Çandarlı da balığın dışını midesine, içindekileri de hazinesine aktarıyormuş! Oysa Osmanlı aristokrasisinin sınıf çıkarları gereği, barış siyasetini savunmasının yeterince nedeni var. Kaldı ki ömrünü uzatabilmek için Bizans'ın onlara rüşvet önermesi, teorik olarak mümkündür. Buna karşılık Bizans'tan çok daha büyük toprak ve altın sahibi, Osmanlı'nın en büyük aristokratı Çandarlı'nın barışı rüşvet karşılığı savunduğunu söylemek inandırıcı olmaktan uzaktır. Her durumda barış ve uzlaşma çizgisini olumsuzlayan; savaşı, talanı ve hükmetmeyi kutsayan bir yaklaşımla karşı karşıya olduğumuz açık. Ölümleri ve hak ihlallerini kışkırtan bu durum, rüşvet almaktan çok daha ciddi bir sorundur.

Özetle İstanbul'un fethinin Osmanlı devletinin gündemine girişinin öncelikli nedeni, ne şeriatın gereği ne de Bizans'ın Osmanlı'yı taciz etmesidir. Aksine, sorun, Osmanlı'nın emperyal kurumlaşmasının kendini dünya çapında kabul ettirme gereksinimi ve bu gereksinim üzerinden Osmanlı sarayında sürmekte olan iktidar kavgasında mevzi kazanma faktörü olarak gündemdedir.

İstanbul'un fethini zorlayan ikincil en önemli neden yine siyasidir. Son on yıllarda yaşanan (önceki bölümde değindiğimiz) gelişmeler, Edirne'nin, öncelikle Avrupa'dan gelecek seferlere karşı yeterince korunaklı olmadığını göstermiştir ki bu durum, İstanbul'un fethini dayatan faktörlerden biri haline gelmiştir. Gerçekten de Edirne, güvenli bir başkent olmaktan çok, sürekli Batı'ya saldıran askeri bir devletin merkez karargâhı durumundaydı. Oysa son dönemde yaşanan yenilgiler, yenilmezlik önyargısını zedelemiş, hatta zaman zaman Edirne'nin bile kaybedilebileceği kaygısını yaşatmıştır. Bu kaygı, fetihçi kanat için de geçerlidir ve onlar için de daha güvenli bir başkent, önemli bir gereksinim oluşturmaktadır. Özetle Avrupa'ya yönelik seferlerin yönetimi gereksinimine uzak düşmeyecek, ancak düşmana da çok açık olmayan, daha güvenli bir başkent gereksinimi kendini dayatmaktaydı ki bu faktör İstanbul'un cazibesini arttıran bir işlev görüyordu.

Militarist bir siyaset mantığı açısından bakıldığında kabul edilecektir ki; İstanbul, Rumeli ve Anadolu'ya yerleşmiş Osmanlı için doğal ve kendisine gereksinim duyulan bir siyasal merkez durumundadır. "Şehir, hem doğal bir kale, hem de Afrika, Akdeniz ve Karadeniz'e deniz yoluyla kolaylıkla ulaşılmasını sağlayan bir derin su limanıydı. Bunun yanı sıra, Avrupa ve Asya ile Tuna ve Fırat nehirlerinin anakara güzergâhlarının kavşak noktalarında kurulmuştu".[3] Bu niteliğiyle onu çepeçevre kuşatan Osmanlı (imparatorluk siyasetini perçinlemek ve geliştirmek üzere) başkenti olmaya mahkûm gibiydi. Büyük bir medeniyetin, 1000 yıllık bir imparatorluğun merkezi olarak da Osmanlı için büyük bir cazibe merkezi oluşturuyordu İstanbul.

Rumeli ve Anadolu üzerinde geniş topraklara egemen olan Osmanlılar için orta yerde bir Bizans'ın varlığı, zaten Boğazlarla coğrafi olarak bölünmüşlüğünü siyasi olarak da derinleştiren bir anlam taşıyordu. Bu şekilde Osmanlı'nın tam merkezinde yer alan Bizans'ın varlığı, hem Batı dünyasının Osmanlı'yla iliş-

[3] P. Mansel, *Konstantinopolis*, s. 2.

kilerini ve onu kabullenmelerini zorlaştırıyordu, hem de egemen bir Bizans, Osmanlı'nın işgali altında olan Balkanlar açısından bir istikrarsızlık faktörüydü. Yani Balkanlar'da kesin bir hâkimiyet kurmak için İstanbul'un alınması, Osmanlı egemenliğinin pekişmesi için büyük önem taşıyordu.

Aynı sorun Boğazların denetimi bağlamında da kendini şiddetle hissettiriyordu. Osmanlılar, kıyıların iki yanını da ellerinde tutmalarına rağmen, ne ticari ne de askeri olarak Boğazları denetleyebiliyorlardı. Denizcilikte gelişmemiş olmalarının yanı sıra, Bizans'ın varlığı da bu denetimi zorlaştıran bir işlev görüyordu. Öyle ki, bu yüzden Osmanlı ordusunu bir taraftan diğerine geçirmek çoğu kez büyük bir sorun haline geliyor, bu da siyasal etkinliklerini azaltıyordu. Özellikle bu geçiş Venediklilerin aleyhineyse, üstün deniz güçleriyle Venedikliler Boğazları teslim alarak geçişleri engelleyebiliyorlardı.

İki yakasında sağladıkları egemenliğin güvenliği açısından Boğazlar üzerinde de kesin bir egemenliğe sahip olmak gereksiniminde olan Osmanlılar, bunun için öncelikle Bizans'ı ortadan kaldırmak durumundaydı. Çünkü Bizans'ın varlığı onun ticari gereksinimleri açısından bile Boğazlarda bağımsız bir akışı kaçınılmaz kılıyordu. Bu anlamda İstanbul ve Çanakkale'de kale inşaatları ile Bizans'ın yıkılması aynı ekonomik ve siyasal gereksinimin bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor.

Bizans'ı ortadan kaldırmadan Boğazlar üzerinde kurulacak denetimin, Bizans'la ticaret yapan ülkeler açısından da bir savaş nedeni olması muhtemeldir. Ancak Sultan Mehmet bunu göze alır; çünkü onun amacı sorunun mutlak çözümü yani İstanbul'un alınmasıdır. Kaldı ki İstanbul'u kısa zamanda fethetmeyi başarırsa, o sırada kendini tehdit eden bu ticari ilişkiler, bu kez kendisini besleyen ilişkilere dönüşebilecektir; dolayısıyla Bizans'ın Osmanlılaşmasının Avrupalılarca hazmı, ticari çıkar temelinde görece kolaylaşacaktır. Bu çerçevede inşa edilen Rumeli Hisarı, Boğazlar'ı denetlemekten öte, İstanbul'un fethinin aracıdır.

Üçüncü en önemli neden yine siyasidir. Özellikle Floransa Konseyi'nden (6 Temmuz 1439) sonra Latinlerin Bizans'a daha büyük bir dikkat yöneltmiş olmaları, yani Hıristiyan dünyasının birleşmesi olasılığı, Bizans'ın fethinin Osmanlılar için önemini arttıran bir faktördür. Şöyle ki, Katolik dünyadan kopuk bir Bizans, Osmanlı'ya askeri bir tehlike oluşturmayacaktır; buna karşılık Vatikan ile birleşmeye yönelmiş bir Bizans, Osmanlı'nın özellikle Avrupa'dan geri atılarak Hıristiyan topraklarının yeniden birleştirilmesi siyasetini kışkırtan bir işlev görecektir. "Fatih Sultan Mehmet'e atfedilen nutukta, İstanbul'un, askeri bakımdan çok daha kudretli olan Batı'ya teslimi ciddi bir tehlike olarak ortaya atılmıştır. Böyle olunca İstanbul'un fethi, yalnız Sultan Mehmet'in saltanatı için değil, Osmanlı devleti için de bir ölüm kalım davası olarak ortada idi."[4] Özetle genişlemeye karar vermiş bir Osmanlı'nın İstanbul'a yaşamsal gereksinimi vardı.

En temel engeli bizzat Bizans Ortodoks Kilisesi içindeki bağımsızlıkçı kanat olan Hıristiyan dünyasının bu birleşmesi demek, Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetinin, tüm Hıristiyan dünyasının ortak tehdidiyle karşılaşması demek olacaktı. Oysa fetih, tam tersine Ortodoks merkezin ele geçirilmesi sayesinde imparatorluğun ilhakı altında yaşayan Ortodoks nüfusun Katolik Hıristiyanlığa karşı süregelen farklılığının daha da pekişmesi ve siyasal bağımsızlık ve otoriteden yoksun Balkan Ortodokslarının Osmanlı otoritesine boyun eğdirilmelerinin kolaylaştırılması demek olacaktı. Bu anlamda Patrikhanenin hem siyasal bir merkeze (Bizans) sahip olması, hem de Katolik merkezle olan yakınlaşması, Balkanlar'ı işgalle önemli bir Ortodoks nüfusu vergiye bağlamış olan Osmanlılar için İstanbul'un fethini zorlayan önemli bir neden oluşturuyordu. Fatih, Patrikhanenin bağımsız bir merkez olmasına son verip Osmanlı devlet teşkilatının içine çekerek, Ortodoks Balkanlar üzerindeki hegemonyanın perçinlenmesini hedefleyecekti.

---

[4] H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 120.

Dördüncü neden ekonomiktir. Bizans'ın ele geçirilmesi ve bu yolla Boğazların kesin denetiminin ekonomik boyutunun da, (temel ekonomik girdinin talan, haraç ve vergiler olmasından olsa gerek, İstanbul'un fethinde ekonomik faktörün önemine ilişkin bir şey bulamıyorsak da), işgalin gerçekleştirilmesinde önemi büyüktür. Çünkü İstanbul, hem Batı ile Doğu arasındaki ticaret yolunun, hem de kuzey-güney arasındaki deniz yolunun kilit noktası durumundaydı. Gerçi Osmanlı'nın, önce çevresini, sonra da kendisini işgal etmesiyle İstanbul'un geçmişteki ticari önemi azalacaktı; ancak bu gerçek, onun fethedilmesi yönündeki değerini ortadan kaldırmıyordu. "Bizans ortadan kaldırıldığı ve bu topraklar Osmanlı topraklarına katıldığı takdirde eski büyük ticaret yolunun açılmaması için ortada bir sebep kalmayacağı" düşünülmüş olmalıydı. Bununla birlikte "o devirde Türk büyüklerinin bu iş üzerinde önemle durduklarını gösterir bir kaynak" yok gibidir.[5] Ancak, gazacı geleneğin elinde ticaret yolu, beklenenin aksine canlanmayacaktı. Katolik dünyasıyla aradaki gerilimin devamı nedeniyle ticari ilişkiler en alt düzeylerde seyredecek, Osmanlı'nın kendi dinamiği ise eski canlanmayı sağlamaya yetmeyecekti.

Türk-İslam tarih yazıcılığı, sıklıkla Bizans'ın Türk devletlerini birbirine karşı kışkırtmasından söz eder ve bunu fethin kaçınılmazlığına kanıt yapar. Örneğin; "Anadolu'da Türk vahdetinin kurulmasını önlemek üzere, birkaç defa Anadolu beyliklerini Osmanlılar aleyhine isyana teşvik etmiş idi"[6] gibi ifadelerle sıklıkla karşılaşırız. Oysa bu doğru değil, en azından dikkate değer bir öneme sahip değildir. Dolayısıyla bu açılımlar, cihat eksenli yayılmacılığı vicdani kabul etmeyenleri fethe ikna etmek için üretilmiş bir mazeret niteliğindedir.

Öncelikle anımsanmalıdır ki, en azından bin yıldır Bizans'a ait olan topraklar üzerinde yerleşen ve hem Hıristiyan hem de Türkmen otoritelere karşı egemenliğini genişleten, en son da

[5] Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti,* s. 29.

[6] M. Tayyib Gökbilgin, *İslam Ansiklopedisi,* 5. Cilt, s. 1186.

İstanbul'u zaptetmeye çalışan güç Osmanlı'nın kendisidir. Dolayısıyla söylendiği anlamda "Bizans'ın çevirdiği dolaplar", olsa olsa ömrünü uzatabilmek için başvurulan meşru müdafaa arayışlarıdır. Kaldı ki aynı bakış açısı, Osmanlılar aleyhine arayışların diğer Türk beyliklerince de çevrildiğini iddia edecektir. Yani sorun, Müslüman bir devletle Hıristiyan bir devletin kapışması gibi, ortalama insanı taraf olmaya zorlayan veya "Osmanlı aleyhine kışkırtıyordu" gibi bir mazerete daha kolay inanmayı sağlayan bir rekabetten öte bir anlam taşıyordu. Durumu dini ve milli argümanlarla meşrulaştırma çabalarının aksine sorun (hangi dinden ve milliyetten olduğundan bağımsız olarak) yayılmacı bir devletin saldırganlığı ile onun yayılma alanındaki devletlerin kendilerini korumaya yönelik girişimleri arasındaki bir sorundur.[7]

Daha sonraki bölümlerde de ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz gibi, Osmanlı, Bizans ve Balkan devletleriyle aynı zamanda Türk devletleriyle de süreğen savaş halindedir. Bu ise Osmanlı'nın, kendisini kuşatan 'tacizcilere', 'kâfirlere', 'bölücülere' karşı kendisini savunma kaygısının değil, tam tersine onun, egemenliğini yayma, yani vergi ve talan gelirlerini arttırma yönündeki tacizlerinin kaçınılmaz sonucudur; çünkü Osmanlılar dışındaki diğer komşu devletler, mevcut durumun sürmesini, herkesin egemen ve barış içinde yaşaması gibi çok meşru ve savunmacı bir irade sergilemektedirler. Bu nedenle birbirleriyle sorun yaşamazlarken, hepsi birden Osmanlı'yla yinelenen savaşların parçası haline gelmekten kendilerini kurtaramamaktadırlar. Dolayısıyla sorunun kaynağı (en azından temel kaynağı) çok açık şekilde Osmanlı'nın

[7] Güncel bir örnekle konuyu daha da belirginleştirecek olursak, Osmanlı (tıpkı öncelleri Roma, Emevi, vb.) günümüzde ABD'nin konumundadır ki ABD'ye karşı kurduğumuz cümlenin tutarlılığı ile değerlendirilmek durumundadır. Aradaki tek fark birinin 'bize', diğerinin 'ötekine' ait olmasıdır ki işin bu yanı tarih yazıcısının ve evrensel insanlık bilincinin değil, siyasal propagandistin veya fatihler arası taraftarın alanına girer. Nesnel tarih yazıcılığı ise, hangi din ve milliyetten olurlarsa olsunlar fatihlere aynı ölçekten bakma erdeminin yaygınlaşmasından geçer.

kendisidir; ki bunun en somut göstergesi, Osmanlı'nın, Bizans'tan daha az olmamak üzere diğer Türk-Müslüman devletlerle de aynı fetih-direniş ilişkileri içinde olmasıdır.

Nitekim varlığı, komşuları aleyhine yayılmaların, yani sistematik tecavüzlerin tarihi olan Osmanlı, II. Mehmet döneminde Bizans'la birlikte Karamanoğulları ve Candaroğulları'nı da tasfiye edecek, Akkoyunlu ve diğer tüm Türkmen devletleriyle savaşacaktır. Onun bıraktığı yerden Yavuz daha çok İslam ülkeleri işgalcisi olarak bu misyonu sürdürecektir. Gerçi işgalciliğin bir inanç adına ve salt karşıt inançtakilere karşı yapılması, onu en küçük anlamda aklamaya yetmez; ancak dikkat edilirse, saf bir gazacılıkla da karşı karşıya değiliz.

Benzer mantığı H. İnalcık gibi en ciddi tarihçilerimizde de görüyoruz. Hatta o, daha da ileri gidip, "Bizans'ın tahrikiyle Karamanoğlu tekrar harekete geçmişti"[8] diye yazabilmektedir. Bu durumda, Osmanlı tebaalığı iyi bir şey oluyor ki, Karamanoğulları'nın bağımsızlık arayışına bir "tahrik" nedeni bulmak gerekiyor! Peki Müslümanı Müslümana, Türkü Türke karşı kim tahrik edebilir? Tabii ki "gâvur" Bizans! Böylece Bizans'ın yıkılması ortalama insan nezdinde "hak"kın gereği haline geliyor! Kuşkusuz İnalcık, bu son söylediklerimi söylemiyor; ne ki Karamanoğulları'nın bağımsızlık arayışına "Bizans tahriki" yaftası yapıştırdınız mı, eklediklerimin hepsini de söylemiş oluyorsunuz.

İnalcık gibi ciddi bir tarihçi böyle yazınca, doğal olarak Türk-İslam sentezcileri de, "Türk vahdetinin kurulmasını önlemek üzere, birkaç defa Anadolu beyliklerini Osmanlılar aleyhine isyana teşvik etmişti" diye bunu süslemekten geri kalmıyordu. Kaldı ki, diğer Türk beyliklerinin iradesi hilafına "Türk vahdetini" kurma girişiminin insan ve devlet haklarına karşı aleni bir tecavüzdü.

Dikkat edilecek olursa, tarihin oldukça öznel, işgalleri

[8] *İstanbul'un Fethinin Yakın Sebepleri.*

aklayıcı, hatta koşullandırıcı, monarşiyi kutsayıcı ve olguları çarpıtıcı bir perspektifle anlatımı ile karşı karşıyayız. Oysa tarihe katılması mazur, hatta günümüz koşullarında gerekli biricik öznellik, evrensel değerler açısından yapılanların anlamı, siyasal ve ekonomik gerçek nedeni, karşılaşan güçlerin ezen ve ezilen, haklı ve haksız konumlarının ayrıştırılması, vb. olmalı. Kuşkusuz yaşanmış olanlar bizlerin tarihidir. Ancak insanlığın ilkel dönemlerinin, aşılmış ve aşılması gereken dönemlerinin tarihidir aynı zamanda. Tam da bu nedenle evrensel bir gözle yapılması gereken, "biz"den ya da "onlar"dan fark etmez, kim yapmış olursa olsun haksızlıkları olumlamayan, hattâ sorgulayan aktarımı olmalı ki böyle bir tarihçilik sayesinde evrensel bir insanlık anlayışının örülmesi mümkün olsun, tarihten beslenen içimizdeki canavarlıklar ve işgalcilik eğilimleri tasfiye edilebilsin; evrensel insanlık ahlakı ve hukukunu içselleştirmemiz mümkün olsun...

Aksi takdirde, en ciddileri de dahil, değişik uluslardan tarihçiler, kendilerinden olanların yaptığını aklayıcı bir yerden tarih yazımını sürdürdükleri müddetçe, insanlığın evrensel kardeşliğini, savaşsız bir dünya yaratılmasını, egemenlerin kendi halklarını istismar edemez hale gelişini geciktirici, engelleyici bir işlev görmeye devam edeceklerdir. Aksi takdirde her imparatorun, her işgalcinin mazeret bulmakta zorlanmayacağı açık; bu mazeretle bir gün Türk yurtları Müslüman ordularınca, diğer gün Aztek, İnka toprakları Hıristiyan ordularınca kan denizine çevrilir; bir gün hilafet ordularınca İberik Yarımadası'nın Hıristiyan halkları, daha sonra Katolik ordularınca bu kez aynı İberik Yarımadası'nın Müslüman halkları kanlı tasfiyelere uğrar; 1453'te Müslüman Türkler, 1920'de Hıristiyan İngilizler işgal ederler İstanbul'u; kâh Ömer'in Müslüman askerleri işgal eder Mısır'ı, kâh İngiliz-Fransız emperyalistleri; kâh Fatih işgal eder Bosna'yı, kâh Sırplar; kâh Halife işgal eder Filistin'i kâh İsrail; kâh Osmanlı akınlar düzenler Ortadoğu'ya, kâh ABD... Böyle sürer gider işte; ta ki halklar hepsinin aynı insanlık düşmanı hak ihlalleri olduğunu, işgalin bizdeni sizdeni, Müslümanı 'gâvuru'

olmadığını, iyisi kötüsü olmadığını ve herkesin kendi kimliği ve haklarıyla eşit, özgür ve kardeşçe yaşaması gereğini anlayıncaya, bu değeri çifte standarttan uzak bir tutarlılıkla savunur hale gelene kadar.

Ne yazıktır ki bizim tarih yazıcılığımız, bu noktada en sorunlulardan birini oluşturmakta, kendimizle özdeşleştirmemiz istenen Osmanlı'nın aklanmasına ve övülmesine yönelik bir karakterde biçimlenmektedir. En saygınları da dahil olmak üzere tarihçilerimiz, tarih bilincimizin gerçeklerden ve evrensel hak ölçülerinden değil de, sürekli olarak Osmanlı'dan yana oluşmasını sağlamaya çalışıyor, tarihi buna uygun olarak yazıyorlar. İstanbul'un fethini de işte bu mantık içinde bellememizi, "olması gereken iyi bir gelişme" olarak kutsamamızı istiyorlar. Bu da yetmiyor, aklama mazeretlerini, sanki fethin nedenleriymiş gibi algılamamızı sağlamaya çalışıyorlar.

Fetih döneminde Hıristiyan güçler kendi iç sorunlarına boğulmuş durumdadırlar. Bu durum Zağanos-Şehabettin hizbi tarafından İstanbul'un fethi açısından bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirilir. Gerçi aynı durum, Çandarlı tarafından tam tersi bir yoruma tâbi tutulmaktadır. Ona göre de söz konusu durum, İstanbul'un kuşatılmasıyla tersine dönecektir; Avrupalıların iç parçalanmasıyla Osmanlı'ya sağladıkları dolaylı güven ortamı, İstanbul'a saldırılması halinde ortadan kalkacak, onları birleşmeye ve Osmanlı'ya saldırıya itecektir. Ancak II. Mehmet'in tahta geçişiyle birlikte hem Osmanlı'nın iç dengeleri birinci görüşten yanadır, hem de Avrupalıların bu kuşatma süresi içinde birleşik bir saldırı örgütlemeyi başaramamaları anlamında zaman onları doğrulayacaktır.

Doğrusu II. Mehmet de, böyle bir ortamın doğmaması, Hıristiyan dünyasının hem atalet içinde hem de iç sorunlarına yönelik yaşamalarını sağlayan bir diplomasinin uygulanmasında oldukça başarılı davranmıştır. Venedik, Eflak, Sakız, Lesbos, Rodos ve Galata Cenevizlileriyle anlaşmalar yapma yoluna giderek aleyhine oluşacak havayı olabildiğince dağıtmaya çalışmıştır. Sırplara

kimi toprakları geri verilirken, Macaristan'la üç yıllık ateşkes anlaşması imzalamıştır. Bununla da yetinmeyip bizzat Bizans'a, Çorlu ve çevresini bırakmış, yanı sıra barışı sürdürmeye ve amcası Orhan için yılda 300 bin akçe yollamaya söz vermiştir.[9]

Tüm bu anlaşmalarla, hem Türkmen Beyleri'nin bağımsızlık arayışını bastırmak için olanak, hem de İstanbul kuşatmasına daha iyi hazırlanabilmek için zaman kazanılmış oluyordu.

İstanbul'un işgalinde neden olarak üstünde en çok durulan şey, İslamcı düşüncenin bu işteki etkisidir. Olaya daha dikkatle eğildiğimizde, İslamcılığın bu işte neden değil, ama imparatorluk siyasetini uygulama, barışçıl hizibi etkisiz kılma ve tabii askeri motive etmede önemli bir rol oynadığını görüyoruz.

İslam peygamberi Muhammet'in, İstanbul'un fethine ilişkin, "Kostantiniyye mutlaka alınacaktır, ne mutlu bunu başaracak hükümdara ve orduya" dediği; aynı şekilde, "hiçbir şehir gördünüz mü ki, sadece bir yanı kara diğer iki yanı deniz olsun" şeklinde hayranlık ve özlemini belirttiği iddia edilir. Dolayısıyla Peygamberin, şehrin işgalini Müslümanların önüne bir görev olarak koyduğu kabul edilse bile, işgali bu temelde gerekçelendirmek fazlasıyla basit kaçacaktır. Esasen tarihi, böylesi sözler temelinde algılamamızı isteyenler, tarihi gerçekleri öğrenmemizi engellemeye çalışanlar oluyor

İstanbul'un fethinin kuşkusuz İslami/ideolojik nedeni de mevcut. İslam'a göre dar-ül harp olan Bizans'ın boyun eğdirilmesi İslami bir görev oluşturmaktaydı ve salt bu nedenle de İstanbul'un işgali yönünde bir tazyik söz konusuydu. Ancak salt böylesi bir ideolojik faktör temelinde fethi gerekçelendirmeye çalışmanın bizi Fatih'i anlamaktan da uzaklaştıracağı açık. Aksine onun, davranış çizgisi ve fetih sonrası yaptıkları dikkate alınacak olursa, bir İslamcı siyasetten çok, soğukkanlı bir imparatorluk siyasetiyle karşı karşıya olduğumuzu çok net görürüz. Kuşkusuz Muhammet'in kendisi bile Bizans'ı (ve İran'ı) "boy

[9] N. Vatin, bkz. R. Matran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* s. 100.

hedefi" gösterirken, asla saf ideolojik göstergelerden hareket etmemiştir; aksine, "Bizans ve İran kisralarının muhteşem saraylarının (...) uçsuz bucaksız hazinelerinin mutlaka Müslümanların eline geçeceğini müjdeleyen"[10] maddi bir hedefe işaret etmiştir.

Yer yer değineceğimiz gibi imparatorluk siyasetlerinin de birer dini olmakla birlikte, dinlerin üstünde bir karakterleri söz konusu. Ve bu durum Fatih için, diğer pek çok imparatordan çok daha somut olarak görülebilir bir durumdur. Selahattin Tansel, Osmanlı resmi tarihçiliğinin hepsinde yer alan ortak paydayı paylaşarak, "İstanbul'un alınışında dini hislerin ön safta olduğundan" söz ederek bu iddiasına, Fatih'in, Divan-ı Hümayun'daki tartışmalarda, İstanbul'u methederek, kendi memleketinin ortasında bir "küfür ocağı" olarak kalmasına razı olmayacağını açıkça belirtmesini kanıt gösterir.[11]

Oysa böyle bir söylem kullanılmış olsa bile bunun Divan-ı Hümayun'da hegemonya sağlamaya yönelik psikolojik bir yaklaşım olarak değerlendirilmesi çok daha gerçekçi olacaktır. Bu iddiamızın en somut göstergesi, Fatih'in İstanbul'u işgalinden sonra, "küfür ocağı" denilen şeyi bizzat ayakta tutmaya ve kurumlaştırmaya yönelik politikasında görebiliriz. Kuşkusuz, burada kendisini büyüten annesinin, keza 12 yaşında bir çocukken elinden koparılıp yakılan Hurufilerin üzerindeki anılarının etkisinden de söz etmek mümkün; ancak Türk-İslamcıların görmezden geldiği asıl gerçek, Fatih'te tipik bir temsilini gördüğümüz imparatorluk siyasetinin, herhangi bir ideolojinin dar kalıplarına sığamayacak karakteridir.

Burada, üzerinde durulması gereken bir faktör, talancı ve yayılmacı karakteriyle İslamcı ideolojiye yaşamsal gereksinimi olan Osmanlı'nın, tam da bu nedenle Bizans'a olan tahammülsüzlüğünün daha da artmış olmasıdır. Gazacı hizip, sonraki deneyde de göreceğimiz gibi, uzlaşmacı hizipten hiç de

[10] Z. Kitapçı, *Hz. Peygamberin Hadislerinde Türk Varlığı,* s. 197.

[11] *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, s. 29.

daha çok Müslüman olmamasına, hiç de daha az "gâvur dostu" olmamasına, ele geçirdiği İstanbul'u bir İslam merkezine döndürmek konusunda hiç de kararlılık sergilememesine rağmen, bizzat gaza politikası üzerinden İslamcılığa daha çok sarılır görünmüştür. Neresinden bakarsak bakalım, şeriatçılığın, karşı hizbi etkisizleştirmekte önemli bir manivela olarak kullanılmasından ibaret bir durumla karşı karşıya olduğumuz açık. Tümünün anası gayri Müslim olan Zağanos, Saruca, İbrahim, Şehabettin (ve tabii II. Mehmet) hizbinin Türk ve Müslüman ailelere karşı İslam bayrağının temsilcisi olmasındaki ilginçlik sırıtmıyor mu zaten?

Esasen İstanbul'un fethinin tarih boyunca tüm İslam iktidarlarının hayalini oluşturması ve Muhammet'in, şehri alacak asker ve komutanı methettiği rivayet edilen sözleri, işgali motive eden önemli faktörler içinde sayılmalıdır. Muhammet'in sözleri, kuşkusuz böyle bir şehrin işgalini ayrıca teşvik eden ek bir faktör olarak anlam taşıyordu; işgalin komutanına büyük bir prestij sağlayarak hem onun hükmetme gücünü artırmak, hem de diğer İslamlar üzerindeki hegemonya emellerini gerçekleştirmek için! Özetle dini ideolojinin, fethin nedeni olmaktan çok, fethe yönelik motivasyonu güçlendirmek, askerleri daha büyük bir kararlılıkla savaşa ve ölüme sürmede önemli bir işlev gördüğünden söz etmek daha uygundur.

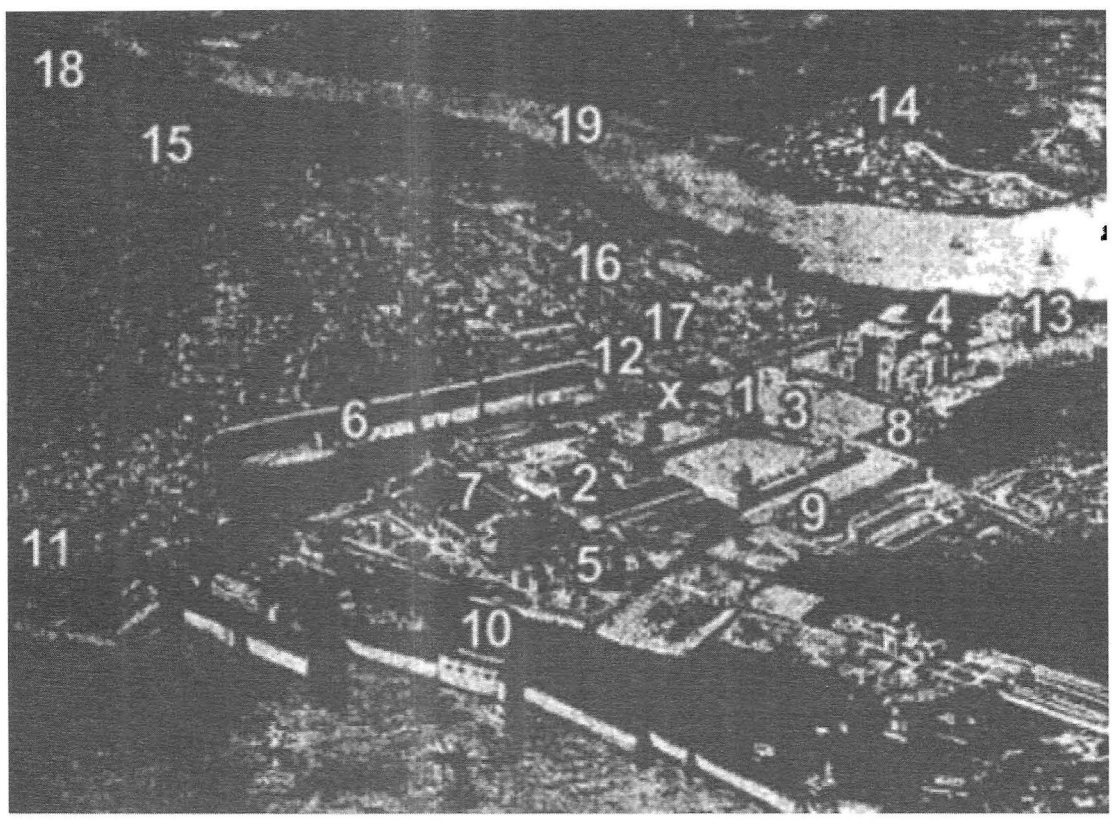
II. Mehmet, Bizans'ın mirasına konmak şeklindeki tarihsel Osmanlı hayalini kişiliğinde en çok yansıtan padişah örneği olarak karşımıza çıkıyor. Bu kimliğin, İstanbul'un fethini merkezine alan bir davranışla kendini yansıtması kaçınılmazdı. O, "I. Beyazıt gibi, oynayacağı rolde, bir imparatorluk düşüncesi içindeydi. Konstantinopolis'in fethi, hanedanın bu eski düşü, devletin ahenkli gelişmesinde ve Bizans mirasına konmasında vazgeçilmez bir şeydi onun için. Bununla birlikte II. Mehmet, Türk ve Müslüman mirası da gözardı etmedi. Siyasal yönden üç kültürü tutarlı bir bütünlük içinde birleştiren bir imparatorluk kurmaya çalıştı. Askeri bakımdan, ortadan kaldırdığı hanedanların topraklarına konmanın yanı sıra, Osmanlıların

elindeki eski toprakları geri almayı ve Anadolu ve Rumeli'ni, Karadeniz'le Ege denizini denetim altında tutarak güvenliğini sağlamayı da istedi."[12]

Fatih; içine kapanmak, elindekiyle yetinmek ile cihânşümûl bir imparatorluk olmak arasında yol ayrımına gelen (ve bu ayrımın taraflarının kıyasıya çatıştığı) bir devletin, ikinci görüşten yana güçlerinin temsilcisi olarak tahta oturacaktı. Bizans'ı fethetmenin öngününde bunun anlamıysa Roma imparatorluğunun vârisi olmaktı.

Bizans'ın mirası üzerine oturacak gerçek güç olarak Fatih'in, Osmanlı'nın, imparatorluk konumunu sağlamlaştırmaya yönelmesi kaçınılmazdı. Kendi şahsında "Türk-Roma-İslam-İran geleneklerini meczeden bir tahtın sahibi olmaya doğru çekilen" bir imparator konumundaydı Fatih. Ya fethedecekti ya da kendisini de yemesi muhtemel bir yeni iktidar biçimlenmesiyle Avrupa'daki krallar gibi eşitler arası birinci konumuna geri çekilecek, yani yayılmacı bir Osmanlı'dan vazgeçecekti. Fatih birinci yolu seçti, daha doğrusu birinci yolu biçimlendirerek iktidarda kurumlaşmaya çalışan devşirmelerin adamı olarak İstanbul'un fatihi olacaktı. O noktadan sonra, artık Çandarlı kliğini tasfiye ederek merkezi hiyerarşiyi en katı boyutlarda yeniden organize ederken, aynı zamanda kendini yükseltenlerin de tasfiyesinde tereddüt etmeyecekti, çünkü onlara ihtiyacı kalmayacaktı.

[12] N. Vatin, bkz. R. Matran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* s. 99.

Fatih öncesi Istanbul'unu resmeden Celal Esat Arseven'e ait tablonun belli başlı yerleri:

1,2- Sarayın eski kısımlarından Şals ve Dafne,

3- Oğusteon Meydanı,

4- Ayasofya,

5- Sarayın en büyük kısmı Krizotriklinos,

6- Hipodrom,

7- Leziyakos binası,

8- Senato,

9- Yazlık Manyor Sarayı,

10- Jüstinyen Sarayı,

11- Sent Serj ve Baküs Kiliseleri

12-Hipodromda Krallık Locası,

13- Sent İren Kilisesi,

14- Cenevizlernin şehri Galata,

15- Valens Su Kemeri,

16- Konstantin Sütunu,

17- Şehrin ana yolu Meze,

18- Teodos Surları,

19- Haliç

Dördüncü Bölüm
Fetih Öncesinde Taraflar

Fatih iktidara geldiğinde Bizans İmparatorluğu, İstanbul şehrinin sınırlarına kadar küçülmüş bir devletçik durumundaydı. Kalın surlarına rağmen imparatorluk merkezi olduğu önceki yüzyıllardaki halinden oldukça farklı, askeri hatta ticari bir merkez olmaktan bile uzaklaşmıştı. Siyasal olarak kuşatılmışlığı, askeri olarak güçten düşmüşlüğü, ticari olarak bile önemini karşı kıyıdaki Galata'ya yitirmişliği yetmezmiş gibi, son yüzyıllarını birbiri peşisıra gelen işgal, yağma, deprem ve salgın hastalıklarla geçirmişti. Bir zamanların 700 binlere ulaşan nüfusuyla koskoca bir imparatorluğun muhteşem zenginlikteki merkezinden, 75 bin kadar insanın yaşadığı, ancak birkaç kale ve bir düzine köye hükmedebilen herhangi bir şehir devletine dönmüştü.

Mimari birikimi, coğrafi özgünlüğü ve devasa surları olmasa, herhangi bir şehirden farksız, kendine özgü bir hareketlilik içinde ömür sürüyordu. "Yiyecek satan esnafları Ayasofya etrafında toplanmışlardı. Burada balık, diğer deniz mahsulleri ve şarap satılıyordu. Müşteriler mermer masa üzerinde yemek yiyorlardı. Seyyar satıcılar bağırarak ve dolaşarak mallarını satmaya çalışıyorlardı. İstanbul sokaklarında çok ecnebi bulunması dolayısıyla birçok tercüman, rehber, falcı ve astrolog bulunuyordu.

"Şehirde Ermeni, Rus ve ufak bir Türk kolonisi de vardı.

"Ahali eski âdetlerine çok bağlı idi, ticaret ve balıkçılıkla

meşgul idiler. Sokaklarda toplanarak siyasi, bilhassa dini münakaşalar yapmayı çok seviyorlardı. Bu sokak toplanmalarının en büyük merkezi Agustion'daki kitapçıların bulunduğu mıntıka idi. Buradaki münakaşalar bazen kavgaya kadar ilerliyordu. 1453 Nisanı'nda Konstantinopolis şehrinin vaziyeti bu idi."[1]

Türkler bu şehrin içinde, üstelik kendileri adına bir mukavele de imzalanmış olmadığı halde daha fetihten 60 yıl öncesinden başlayarak, İslam hukukuna göre yargı yapan kadı idaresinde bir cemaat olarak yaşıyorlar, kendi camilerini inşa edebiliyorlardı.[2]

İşte herhangi bir şehrin insanları kadar sıradan, en az diğerleri kadar Tanrı'ya yakın ve uzak olan bu insanların 1452'den itibaren huzuru iyice kaçmıştı. Yeni Osmanlı padişahı II. Mehmet, Rumeli Hisarı'nı yaparak şehrin son ekonomik damarını da kesmiş, bununla yetinmeyip şehrin çevresindeki Rum yerleşimlerini bir bir işgale yönelmişti.

Bu kozmopolit, bu diğer halklar gibi Türk ve Müslümanların da rahatlıkla girip ticaret yaptığı, yerleştiği, dünyanın dört bir yanından insanların birlikte yaşadığı, giderek bir açık şehir olmaya doğru giden bu şehrin her milliyetten, her dinden insanları bir sabah kalkıp bakacaklardı ki, o beklenen gün gelmişti.

6 Nisan sabahı bir insan denizi olarak gelip Marmara'dan Haliç'e kadar tüm sur boyunca karşılarına dikilecek olanlar, "Ya şehrinizi ya da canınızı!" diyeceklerdi onlara; Padişah öyle istiyordu, tek kentinizi başkenti yapmaya karar vermişti!

Roma İmparatorluğu'nun mirası olarak "imparator" lâkabını kullanan şehrin kralı, her yurtseverin yapması gerektiği şeyi yapacak ve kapıları kapatıp şehrini savunmak üzere seferberlik ilan edecekti. 53 gün sonra Osmanlılar şehre girerlerken, o da elde kılıç savaşırken ölecekti.

Esasen Katolik Hıristiyanlıkla Osmanlılar arasında seçenek

[1] Feridun Dirimtekin, *Fethin 511. Yıl Konferansları,* s. 40-41.

[2] Taha Akyol, *Medine'den Lozan'a,* s. 16.

arayışı noktasına gelmiş bir Bizans söz konusuydu. Konstantin, belki de uzak olduğundan iktidarına kastedemeyecek olması nedeniyle, Floransa Konsülü'nde, iradesini Katolik dünyasıyla birleşmekten yana koymuştu. Ancak halkın dikkate değer bir kesiminin, imparator ve onun resmi patriğine rağmen, "Kardinalin şapkasını görmektense Osmanlı'nın sarığını tercih" eden bir konumu söz konusuydu. Kuşkusuz halkın bu kesimi, İstanbul'un işgal edilmesini de istemiyordu; ancak, 1203'teki Katolik işgalinin o korkunç anıları ışığında, Katoliklerle uzlaşmanın Osmanlılarla uzlaşmaktan bile kötü olacağını düşünüyorlardı.

Özetle Bizans iyice zayıflamış, kendi içinde bölünmüş, dünya Hıristiyanlığının bir parçası olmaktan çıkmış, sadece kendi bağımsız, varlığını sürdürmek isteyen bir konumdaydı.

İmparator'dan sonra Bizans'ın en nüfuzlu devlet adamı olan Notaras, Katolikler ve Katoliklerle birleşmenin aleyhinde olan "Milli Parti"nin başına geçmiş; Krala ve kilisenin başlarına karşı siyasal mücadele yürütüyordu.[3] Gennadios adlı etkin papaz da aynı işi dinsel gerekçelerle sürdürüyordu.

Bu konuda Dukas şöyle yazar: "Gennadios her gün birleşme taraftarları aleyhine vaaz etmekten ve yazılar yazmaktan geri kalmıyor ve Akinolu Tomas'ın şahsı ve eserleri aleyhine yeni mütalaalar ve itirazlar tertip ediyordu. (...) Senato'dan baş amiral Notaras da Gennadios ile hemfikirdi ve işbirliği yapıyorlardı. İstanbul'un aleyhine toplanmış olan sayısız Türk askerlerini gören halka hitaben bu büyük duka, Latinler aleyhine şunları söylemeye cesaret etti: 'İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek Latin serpuşunu görmekten daha iyidir."[4]

Fetihten sonra patrik yapılacak olan Gennadios'un deyimiyle, "vaktiyle bir akıl ve hikmet beldesi olan şimdiki harap şehir"[5] idi İstanbul. Esasen "Osmanlı İmparatorluğu'nda çepeçevre

---

[3] Akt. F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi,* s. 239.

[4] *Bizans Tarihi,* s. 161.

[5] F. Dirimtekin, *511. Yıl Konferansları,* 1964, s. 41.

kuşatılmış küçük bir Rum tacir devletin varlığı, tarihe aykırı"[6] hale gelmişti.

Üstelik iktidarsızlık sadece bu düzeyde değil bizzat patrik ve imparatorluk makamı için de geçerliydi. Nitekim kilise ne zamandır patrik seçememiş, Konstantin'in imparatorluğu ise resmen onaylanmamıştır. Son resmi imparator hâlâ Konstantin'in ölmüş ağabeyi İoannis kabul edilmektedir.

İşte bu nedenledir ki, Osmanlılarca çepeçevre kuşatılmış olan Bizans'a Batı'dan yardım gelmiyor, gelse de onu kurtarmaktan uzak, göstermelik düzeyde kalıyordu. "Korku içinde bağımlı, bir çeşit Osmanlı protektorası, haraca bağlanmış bir kent, yani daha o zaman bir Türk sömürgesiydi"[7] Bizans. Ne ki Osmanlı için bu durumun böylece devam etmesi de artık düşünülemezdi. Siyasal, moral ve askeri olarak ona şiddetle ihtiyacı vardı ve önceki denemelerden ayrımla Osmanlı, bu kez onu fethedebilmenin kenarına gelmişti.

"Dünyayı güçle ele geçirme peşinde koşan tüm diğer imparatorlar gibi II. Mehmet de, hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar hep aşağıdan almış ve barıştan söz etmiştir".[8] Konstantin'in elçisini güler yüzle ve rahatlatıcı sözlerle kabul etmiş, Bizans'la dost kalacağı izlenimi yaratmaya özen göstermiş, İstanbul'u almak gibi bir niyeti olmadığına yemin etmiştir.

Fatih, ilk iktidar olduğunda, gelen Bizans elçilerine, Allah ve peygamber, kitaplarına ve melekler üzerine yemin ederek "ömrü boyunca babasının ölen imparator İoannis ile ve bugün hükümdarlık eden despot Konstantin ile aralarında bulunan iyi münasebetlerin Bizans hakkındaki iyi niyetleri ve teveccühü ölünceye kadar idame ve teyit etmeyi, şehir halkı, despot Konstantin ve Bizans memleketine tâbi bütün civar şehir köy halkıyla sulh ve müsalemette bulunacağını", bunun yanı sıra Karasu

---

[6] N. Vatin, bkz. R. Matran, *Osmanlı imparatorluğu Tarihi,* s. 102.

[7] J.P. Roux, *Türklerin Tarihi,* s. 280.

[8] S. Zweig, *Yıldızın Parladığı Anlar,* s. 6.

civarı köylerinden toplanan vergiden Bizans'a her sene 300 bin akçe vermeyi vaat ediyordu."[9]

Ancak Karaman seferi sırasında Bizans elçileri gelerek Orhan için verilen 300 bin akçenin yetersiz olduğunu söylüyor, bu nedenle "şu iki şıktan birini kabul etmenizi talep ediyoruz: Ya tahsisatı iki misline iblağ ediniz veya Orhan'ı serbest bırakacağız, Osmanoğlunu beslemeye mecbur değiliz" diyorlardı.[10]

Osmanlıcı tarihçilerce "Bizans'ın oyunu" diye tabir edilen bu olay, Osmanlının fetih hazırlıklarını hızlandırmasını, buna muhalif olanların ise etkisizleştirilmesini sağlayacaktı. Kuşkusuz nesnel bir yaklaşımın, Bizans'tan şehzadeyi Osmanlının taht güvenliği için ilelebet saklamasını beklemeye hakkı olmadığı, dolayısıyla bunun işgal için sadece bir bahaneden ibaret olduğu açık.

Ancak bu gelişme üzerine Osmanlı'nın Karaman seferini erken bir barışla halledip fetih takvimini hızlandırdığını görüyoruz. Bu bağlamda Osmanlı, önce Karasu yöresindeki köylülerin Bizans'a vergi vermelerini menediyor ve 1452 Martı'nda Rumeli Hisarı'nın inşasına başlıyordu. Bunun üzerine Konstantin, Edirne'ye elçiler göndererek kalenin yapımını engellemeye çalışacaktı. Elçiler şöyle diyor:

> "Aramızdaki her şeyin düzgün bulunduğu bir zamanda, Karadeniz'e Frenklerin geçmesine mani oluyor ve İstanbul'u açlıktan mahvetmek istiyorsunuz. Tahsil ettiğimiz gümrük resimlerinin bize verilmemesi için tedbir alıyorsunuz. Bu tasavvurlarınızı muhakkak olarak görüyoruz ve size rica ediyoruz ki bu arzunuzdan vazgeçiniz ve çok iyi bir padişah olan babanız ile aramızdaki dostluk gibi iyi dost olalım, ne arzu ederseniz onu da vereceğiz."[11]

Fatih ise Bizans'ı işgal etmek gibi bir niyetlerinin kesinlikle olmadığını yinelerken, askerlerini güvenle sevk edebilmesi için Boğaz'ın denetimine ihtiyacı olduğundan hareketle "şimdiden sonra bu husus için gelenlerin derisi yüzülecektir" diyordu. He-

[9] Dukas, *Bizans Tarihi,* s. 141.

[10] Dukas, age, s. 143.

[11] Dukas, age, s. 146.

men peşisıra, Dayı Karaca Bey'i, Trakya bölgesindeki Bizans'a ait şehir ve köylerin alınması için gönderip, kuşatma sırasında olabilecek risk odaklarını ortadan kaldırıyordu.

İstanbul bu gelişmelerden itibaren korku ortamına girer. Şehir muhasara koşullarına alınır. Kale inşasını sabote etmek üzere Bizans'tan dışarı çıkanlar öldürülür. Aynı sırada Konstantin, muhtelif hediyelerle birlikte, çevre topraklardaki ürünlerin tahrip edilmemesi konusunda Fatih'e bekçi çıkartması ricasında bulunur. Ancak durumda düzelme olmaz. Aksine Edremit'ten Osmanlı'ya destek olarak gelen İsfendiyaroğlu'nun askerleri Bigados civarında atları ve yük hayvanlarını Bizanslıların ekili tarlalarına salarak tahrip ederler. Bunun üzerine Bizanslı köylülerle Osmanlı askerleri arasında çatışmalar ve karşılıklı ölüm olur. II. Mehmet bu durumu savaş nedeni olarak kullanır ve o yöre köylülerinin yok edilmesini emreder; bu emir üzerine askerler Rum köylülerini katlederler (Haziran 1452). İlişkilerin böylece fiilen karakter değiştirmesi üzerine Konstantin, şehrin kapılarını kapatır. Yine o sırada şehirde bulunan birkaç harem ağasını misilleme olarak gözaltına alır, sonra da onlarla Fatih'e uzlaşma mesajı gönderir, ancak bu uzlaşı mesajı reddedilir.

Tursun Bey'in anlatımında sözkonusu arbede, askerlerin köylülerin koyunlarını almak istemeleri, köylülerin ise vermemesi üzerine başlar. Ardından köylülerin katliamı gelir. "Tekfur bu hadisenin vukuundan gayet müteessir oldu. Kapanıp kalanları [gözaltına alınan askerleri] sulh olur diye teselli etti. [Ama] Muzaffer padişah kalede kalanları hiçe saydı. Ve onlara iltifat etmedi. Kâfir, kalede kalan halkı derhal gönderdi. Tövbe istiğfar etti. Fakat özrü kabul olmayıp yağcılıktır diye cevap verildi. 'Ya kaleyi versin ya başının çaresine baksın.' Elçi üzgün gitti."[12]

Konstantin, Fatih'e son kez elçi yollar

"Harbin önünü almaya muvaffak olamadım. Yeminlerle ve müdahanelerle seni ikna edemedim. Binaenaleyh istediğin gibi ha-

[12] Tursun Bey, *Tarih-i Ebul Feth*, s. 47.

reket et. Ben Allah'a iltica ediyorum. Eğer Cenab-ı Hak şehri senin eline vermek istiyorsa, kim engel olabilir? (...) Muahadelerini ve yeminlerini geri al. Ben şimdiden şehrin kapılarını kapattım. Ve gücüm yettiği kadar şehrin içinde bulunanları muhafaza ve müdafaa edeceğim."[13]

Barış resmen sona ermiş, savaş resmen ilan edilmiştir, ama kışın geçmesi gerekecektir. Konstantin bu sırada çevredeki halkı ve harman yerlerindeki buğdayları mümkün olabildiğince şehre aktarır. Bizans, Avrupalı krallara elçiler yollayarak kendisine acil yardım çıkarılmasını ve Katolik dünyasıyla birleşmek isteğini iletir.

Bu savaşı daha Rumeli Hisarı'nı yaptığı andan itibaren Osmanlı başlatmıştır aslında. Âdeta artık, "sadece kıyılar değil Boğazların kendisi de bana aittir ve bana rağmen, benim çıkarıma aykırı olarak ve bana haraç ödemeden buradan geçmeyi yasaklıyorum!" demektedir. Nitekim Hisar'ın ilk dizdarı Firuz Ağa'ya verilen talimat; 1- Boğaz'dan geçen her geminin "selam resmi" vermesi, 2- Gemilerin kontrol edilmesi, 3- Her gemiden mahiyetine göre "geçit resmi" alınması, 4- Bu rejime uymayanların bombalanması şeklindedir. Böylece Boğazlar üzerinde Osmanlı hâkimiyetini kurmanın ve İstanbul'un boğazını sıkmanın çok önemli bir adımı atılmış oluyordu. Nitekim kalenin yapımının hemen akabinde yeni rejime uymayan Venedik gemisi batırılmış, bir ikincisinin kaptanı ise, ibret-i âlem olsun diye kazığa oturtulmuştur.[14] Aynı operasyonda ele geçirilen gemicilerin hepsi aynı ibret-i alemcilik kültürü çerçevesinde öldürüleceklerdi.[15]

Dukas'ta olay şöyle aktarılır:

"Amiral Riço'nun bindiği bir Venedik gemisi Karadeniz'den

---

[13] Dukas, age, s. 150.

[14] Lütfi Güçer, 577. *Yıl Konferansları,* s. 73.

[15] Belli ki kazığa oturtulmanın vahşeti Yazar'ı pek etkilememektedir. Oysa aynı gerekçeyle bir başka ülkenin başını zulüm sembolü olarak Kazıklı (Voyvoda) ilan etmek de yine aynı tarih yazımı anlayışının pek sevdiği bir iştir. "Bizimkiler" yapmışsa gerekli ve ibret-i alem için meşruydu, "onlarınki" yapmışsa zulümdü!

gelirken Başkesen Kalesi'nin önünde yelkenlerini indirmeyince kaledekiler gülle fırlatarak gemiyi batırırlar. Kaptan ile 30 tayfa bir sandalla kıyıya çıkarlar. Türkler bunların ellerini bağlayıp boğazlarına zincir geçirip sıraya dizerek Dimetoka'da bulunan Padişah'a gönderirler. Padişah bunların hepsinin başlarının kesilmesini, kaptanın ise kazığa vurulmak suretiyle öldürülmesini, cesetlerinin gömülmemelerini emreder."[16]

Bu döneme ilişkin çizilen Fatih tablosunda; "Mehmet gece gündüz, gerek yatarken gerek uyanık olduğu zamanlarda, ister sarayın haricinde olsun ne şekilde harbederse ve ne gibi vesaiti kullanırsa İstanbul'u zapta muvaffak olacağını düşünüp zihnini yoruyordu. (...) Mehmet o gecelerde sabahlara kadar İstanbul'un fethi işi ile meşgul oluyordu. Eline şehrin haritası ile mürekkep alarak ve şehrin etrafındaki mevzilerin şeklini resmederek harp fennine aşina olanlara topların ve muhasara aletlerinin nerelere konması lazım geldiğini tespit ettiği gibi, lağım açılacak yerleri de resim üzerinde işaret ediyor, hendeklerin başlarını ve merdivenlerin surun hangi tarafına konması lazım geldiğini gösteriyordu."[17]

Rumeli Hisarı'nın inşaatının devam ettiği bir dönemde, tüm diğer gelişmelerden çok daha tayin edici ve kalenin 53 gün içinde ele geçirilebilmesini sağlayacak gelişme ortaya çıkar; Bizans'ta yaşamakta olan Macar kökenli büyük top ustası Urban, ücret konusundaki anlaşmazlık üzerine Bizans'tan kaçarak Fatih'e sığınır. "Fatih'e Babil surlarını bile yıkabilecek derecede büyük toplar dökebileceğini vaat etmekle birlikte, bunların nişan, atış tekniği mesafesi hakkında bir malumat sahibi olmadığını bildirir."[18] Padişah onu çok iyi bir şekilde karşılar, ödüllendirir ve talepleri doğrultusunda ona geniş bir çalışma ortamı sağlar.[19]

---

[16] Dukas, age, s. 152.

[17] Dukas, age, s. 152-154.

[18] F. Dirimtekin, *Resimli Tarih, Fatih Özel Sayısı,* s. 2225.

[19] Bu noktada resmi tarih yazıcısı, II. Mehmet'in Urban'a, "Mimar Müslihiddin ile Mühendis Saruca ile birlikte çalışmasını emretmiştir" (F. Dirimtekin, age. s. 2225) diyerek mucizevi topların övüncünün yalnızca bir gayri

"Top dökücüsü üç ay süren yoğun bir çalışma ile ve gizli tutulan sertleştirme usulleri ile kalıbı hazırlıyor ve deney başarıya ulaşıyor. Dünyanın o zamana kadar tanıdığı en büyüğü olan dev top kalıptan çıkarılıp soğutuluyor. İlk deneme atışı yapılmadan önce Mehmet, şehirde tellallar dolaştırıp gebe kadınları haberdar ettiriyor. Müthiş gürültülü bir patlamadan sonra şimşekler çakan namludan fırlayan korkunç taş gülle, böyle bir tek tecrübe atışıyla bir duvarı harabeye çevirincedir ki, Sultan hemen bunun gibi birçok top hazırlanmasını emrediyor."[20]

Bizanslıların "taş atan makine" dediği bu devasa topların taş gülleleri, 1 mil uzağa düşerek bir kulaç derinliğinde toprağa girer. O dönem için olağanüstü bir gelişme olan bu başarı hem İstanbul'un ele geçirilmesinde temel bir rol oynayacak hem de savaş teknolojisinde büyük bir sıçrama anlamına gelecektir. (İlginçtir, Urban'ın ölümü yine kendi topunun fazla zorlanması, yeterince soğutulmadan yapılan bir atışta parçalanması sırasında gerçekleşecektir.)

Top yapımı hızlandırılırken Ocak'tan itibaren toplar İstanbul'a taşınmaya başlar. 30 araba, 60 manda ve dengeyi

---

Müslimin elinde kalması engellenmeye çalışılır. Oysa bu noktada Osmanlı sisteminin, bilimsel ve teknolojik ilerleme açısından yapısal problemine işaret etmek gerek. Bu hem daha gerçekçi olabilmek hem de ona özgü handikapları aşmak için gerekiyor. Bu noktada nesnel bir tarih yazımına düşen, Osmanlı'nın toprağına toprak katarken ona değer katamamasının, Turgut Reis, Barbaros gibi korsanlarla Akdeniz'e egemen olmasının, ama bu egemenliği sürdürecek teknolojik atılımı yapamamasının; Piri Reis'lerini, Lütfi Tokadi'lerini fiziki tasfiye geleneğini kıramamasının; Medreselerinin dini koşullandırma yuvalarına dönüşümünün önünü alamamasının; dünyanın en büyük gözlemevine sahip olup, sonra da bunu yıkmasının; savaş teknolojisi ürünlerine büyük ilgisine rağmen tophanelerini, dökümhanelerini, tersanelerini, baruthanelerini büyücek atölyeler olmaktan endüstriye dönüştürememesinin; matbaayı gayrimüslim tebaasına bırakırken Müslüman tebaasına yasaklamasının (Bkz. B. Güvenç, *Türk Kimliği,* s. 174), herkesi devletin kulu haline getirip birey'i, yurttaş'ı, sivil toplum'u yaratamamasının nedenlerini bulup çıkarmaktır; Urban'ı Müslihiddin ile Saruca'nın yanında çalışan biri derekesine düşürmek değil!

[20] S. Zweig, age, s. 10.

sağlayabilmek için 200'er askerle toplar yola çıkartılır. 50 inşaat ustası ve 200 amele de yolun düzlenmesi ve köprü yapımları için önden giderler. Görenlerin şaşkınlıkla izlediği bu devasa araçlar birbiri ardına İstanbul önlerine taşınır.

Aynı sırada Bizans'taki saflar daha da belirginleşmiştir. Konstantin Roma'yla birleşmeyi onaylarken, Gennadios ile Notaras arasında da bu gelişmeye karşı resmen işbirliği ilan edilmiştir. Konstantin kendi güçlerinin tümünü harekete geçirmekten yoksun koşullarda şehri kuşatanlara karşı savunma önlemlerini sıklaştırır. Kalenin yıkılmış yanlarını onarır ve sağlamlaştırır. Bu sırada iki büyük gemi ve savaşçılarıyla şehre yardıma gelen Ioannis Longos Justinyani savunma güçlerine başkomutan yapılır.

Topların İstanbul önüne gelmesiyle birlikte muhasara güçlerinin sayısı da artar. Bizanslıların karşı saldırı yapması olasılıklarının önü kesilmeye çalışılır. Bununla birlikte ufak tefek karşı saldırılar ve Osmanlılarca el konulmuş kimi köylerin yağması gerçekleşir. Aynı dönemde Osmanlı ordusu her yerden asker topluyordu.

Dukas, toplanan askerlerin sayısının 400 bine vardığını iddia ederse de bu rakam oldukça abartılıdır. Ancak Osmanlı kaynaklarının verdiği rakamlar da dikkate değerdir. Sarıca Kemal, *Selatinname*'de 300 bin kişilik bir rakam verir.[21] Mustafa Nuri Paşa, "100 binden çok savaş eri ve bir o kadar da çapulcu vesaire" 200 bin kişilik bir rakam verir.[22] Fatih'in tarihçisi Kritovulos 300 bin, Barbaro ise 160 bin kişiden söz eder. Hammer ayrıntı vererek, Osmanlı ordusunun 100 bin süvari merkezde, 100 bin piyade sağda, 50 bin piyade solda olmak üzere 250 bin kişiye ek olarak 10 bin kişilik yeniçeri ve Zağanos Paşa'nın Haliç'in karşısında mevzilenen kuvvetlerinden söz eder.[23] Bu noktada Uzunçarşılı'nın "Osmanlı ordusu mevcudu muhtelif rivayetlere

[21] Akt. S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti,* s. 64.

[22] *Netayic ül-Vukuat,* s. 44

[23] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.2, s. 544.

göre 150 bin ile 200 bin arasında tahmin ediliyorsa da (...) kara ordusu mevcudunun 100 bin ile 120 bin arasında olması ihtimal dahilindedir"[24] der. Konstantin'in danışmanı Francis, Osmanlı kara ordusu için, 258 bin gibi çok kesin bir rakamın yanı sıra 420 değişik ebatlarda gemi olduğunu yazar.[25] Bu sayının da abartılı olması muhtemeldir. Gemi sayısını doğru farzetsek bile, Osmanlı gemi teknolojisi ve deniz savaşı becerisi oldukça geridir. Nitekim Venedik gemilerine ve Haliç'teki surlara karşı bir şey yapamamış, hatta Haliç'e girilmesi sonrasında bile şehrin işgalinde kayda değer bir işlev görememiştir.

Belirlenen kaynaklardan hareketle Osmanlı ordusunun en az 150 bin, ama asıl güçlü bir olasılıkla 200 bin civarında olduğunu söyleyebiliriz. O dönemin ölçüleri içinde muazzam bir güç olduğuna ilişkin hemen hemen tüm tarihçiler zaten ittifak içindedirler. Kaynaklar işgal sonrası Fatih'in, askerlerini kutlamak üzere verdiği yemekte, savaştaki başarıları nedeniyle 170 bin kişiye armağanlar verdiğini kaydediyor.[26] Savaş sürecinde muazzam düzeyde kayıp verildiği dikkate alınacak olursa, yeni katılımlardan söz edilse bile 200 bin rakamının olağan bir rakam olduğu düşünülebilir.

Buna karşılık Bizans'ın askerleri Hammer'de 8 bin, diğer kaynaklarda ise 7-9 bin kişi arasındadır. Francis çok net rakam verir; 2000 destek gücü, 4973 Rum askeri olmak üzere toplam 6973 kişi. Eğer diğer verilerinde abartı olmasaydı Bizans askerleri için en güvenilir kaynak olarak Francis'e inanmamız gerekecekti; çünkü Konstantin'in en yakınlarından biri olması yanı sıra asker sayımlarını derleyen kişi durumundadır. (Ancak aynı zamanda, Fatih'in büyük topunun, ağız genişliğinin 12 karış olduğu iddiası yanı sıra, parçalanmış olan bu topun kısa sürede tamir edilmesi gibi saçma iddialarda da bulunan bir kişi olarak, söylediklerinin diğer kaynaklarla karşılaştırıldıktan sonra itibar edilmesi daha uygundur.)

---

[24] İ.H.Uzunçarşı, Osmanlı Tarihi, Cilt 1, sayfa 473

[25] *Şehir Düştü*, s. 52.

[26] F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 246.

Osmanlıların şehri fethettikten sonra ele geçirdiği esir sayısının 60 bin, köle değeri taşımayan ihtiyarların 10 bin, savaş ve sonrasında ölenlerin de 4-5 bin olduğu düşünülürse, şehrin 75 bin civarında bir nüfusu olduğu açığa çıkar ki, bu kadar bir nüfusun savaşa kattığı asker sayısının daha fazla olduğunu düşünmek akla daha yatkın görünüyor. Kaba hesapla bunun yarısının kadın, onun yarısının da çocuk olduğu farz edilir ve bunlardan da 5 bin kadar ihtiyar, işe yaramaz çıkarılırsa, 13-15 bin arası bir asker sayısı çıkar. Kuşkusuz, Francis'in verdiği rakamın profesyonel askerleri içermesi de mümkündür; çünkü kuşatma sırasında Konstantin'in otoritesini tanımayan bağımsızlıkçı Ortodoksların yanı sıra 10 binin üzerinde Ermeni, Rus, Musevi, dolayısıyla onun ordusuna askerlik yapmayan önemli bir nüfusun varlığı bilinmektedir.

Selahattin Tansel'in mantık yürütmesinde[27]olduğu gibi 7-9 bin kişilik bir kuvvetin, bu kadar büyük bir suru 24 saat koruması mümkün görünmemektedir. 2-3 metreye bir asker hesabıyla devasa Osmanlı ordusuna karşı şehrin korunması ise imkânsızdır. Kaldı ki daha Yıldırım Beyazıt zamanında, Osmanlı ordusuna 12 bin kişilik destek sözü vermiş bir devlettir Bizans. Ancak Bizans'ın o dönemde şehirden ibaret olmadığı, dolayısıyla çevreden asker toplama olanağı unutulmamalıdır. Bununla birlikte fetih sırasında 2 bin kişilik bir yabancı destek söz konusudur. Sonuç olarak en iyimser ifadeyle bile Bizans ordusu 15 binin altındadır. Uzunçarşılı, savunma güçleri "en aşağı 15 bin kadardı"[28] demektedir ki her durumda iki ordu arasındaki fark korkunçtur. Rumların gemi sayısı 14'tür ancak daha gelişmiş bir teknolojiye sahiptirler.

Bu arada belirtilmesi gereken çok ilginç bir olgu da, "taarruz eden tarafta müdafaa eden taraftakinden daha fazla Hıristiyan, bilhassa Sırp"[29] bulunmasıydı. Önceden ilhak edilmiş Hıristi-

[27] *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti,* s. 60.

[28] İ.H.Uzunçarşı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt 1, sayfa 474

[29] Fernand Grenard, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü,* s. 61.

yan topraklardan toplanmış askerlerin yanı sıra, Osmanlı bağlısı Sırp Kralı George'nin, Fatih'e fiili askeri yardımda bulunduğu, buna karşılık Osmanlı şehzadesi Orhan'ın da kendine bağlı Türklerle Bizans'ın savunmasında yer aldığıdır.

Osmanlı'nın en önemli resmi tarih yazıcılarından sayılan Hoca Sadettin Efendi savaşın resmen başlaması öncesindeki tabloyu şöyle aktarır:

> "Onun doğuştan parlak olan bahtı ile oynamanın, yıldızlar sayısınca olan askerleri önünde durmanın, dağlar ile ovanın çarpışması gibi olmayacak bir iş, şahin ile serçenin dövüşmesi gibi hayale gelmeyecek bir iddia olduğunu da anlamış bulunuyordu. İstiklal sevdasında olmanın ülkesini altüst edeceğini bildiğinden, güç ve kudret sahibinin otağına yalvarışlarla başvurdu. Ve İstanbul'un çevresini bütün kaleleriyle teslim etmeyi, kendisine sadece şehrin lütfedilmesini, adının öteki haraç veren kralların yazılı olduğu deftere kaydedilmesini, yıllık haracını hemen ödemeyi kabul ettiğini bildirdi. Ama keremli sultan, elçinin sözlerine bakmayıp, 'İşte kılıç işte İslam'ın hükmü [İslam savaş hukukunda bir kural: Ya ölüm ya da Müslüman olmak şıklarından birini tercih etmek zorunluluğu. Bu hüküm, daha çok amân kabul etmeyen, ülû'l-emre başkaldıran emandan çıkan müşrik ve kâfirlere teklif olunurdu. E.A.] diyerek kalenin teslim edilmesini istedi".[30]

Bu çok çarpıcı anlatımda da net olarak görüldüğü gibi; 1- İki çok eşitsiz güç karşı karşıya gelmiştir. 2- Konstantin bunun bilincinde olmasına rağmen, istiklalini korumak azmindedir. 3- Ancak istiklal sevdasının Sadettin Efendi'nin bakış açısından bir değeri yoktur. Şehrin kapılarının tümüyle açılmasını, kayıtsız şartsız teslim olması istenmektedir. 4- Konstantin Haraca bağlanmayı kabul etmektedir, ancak Padişah tam teslimiyet isteğiyle uzlaşmaya yanaşmıyor. Sonuçta "dağlar" ile "ova"nın çarpışması, "şahin" ile "serçe"nin dövüşmesi gibi olanaksız olan iş kaçınılmaz hale gelir.

Savaşta Osmanlı'nın temel kozu toplar olacaktır. Buna karşılık direnişin önemli oranda uzamasını sağlayan Bizans'ın kozu da şehrin surlarının oldukça mükemmel oluşudur. Rahatlıkla

[30] *Tacü't-Tevarih,* 2. Cilt, s. 277.

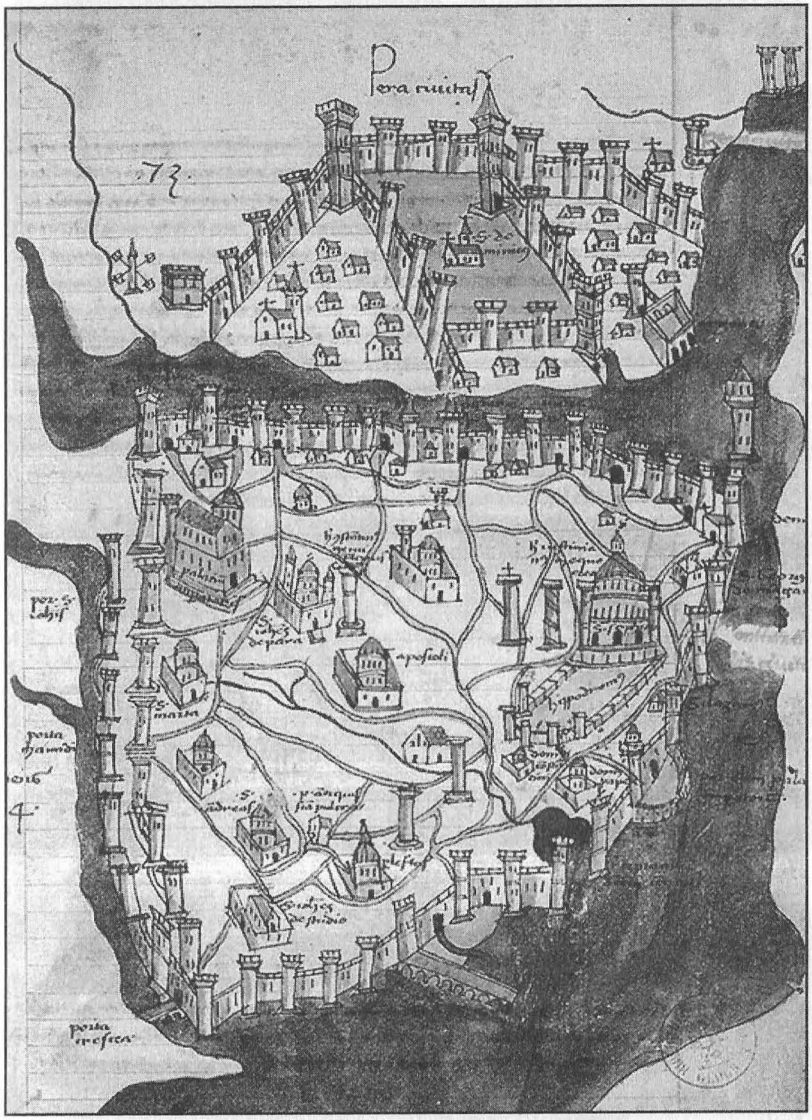
söylenebileceği gibi top teknolojisi ve büyüklükleri söz konusu olmamış olsaydı, mevcut surlarıyla Bizans daha uzun yıllar Osmanlı'nın içinde bir adacık olarak yaşamaya devam edecekti.

Bu eşitsiz koşullarda başlayan savaşta iki taraf da olağanüstü bir enerjiyle çarpışacaktır. Osmanlı askerleri kale surlarını aşabilmek için yoğun insan kırımları yaşayacak ve işgalci olmanın ağır gölgesine rağmen büyük kahramanlıklarla çarpışacaktır. Bizans askerlerine gelince, tek bir Osmanlıcı tarihçinin de teslim ettiği gibi surları korumak için onlar da kahramanca savaşacaklardır.[31]

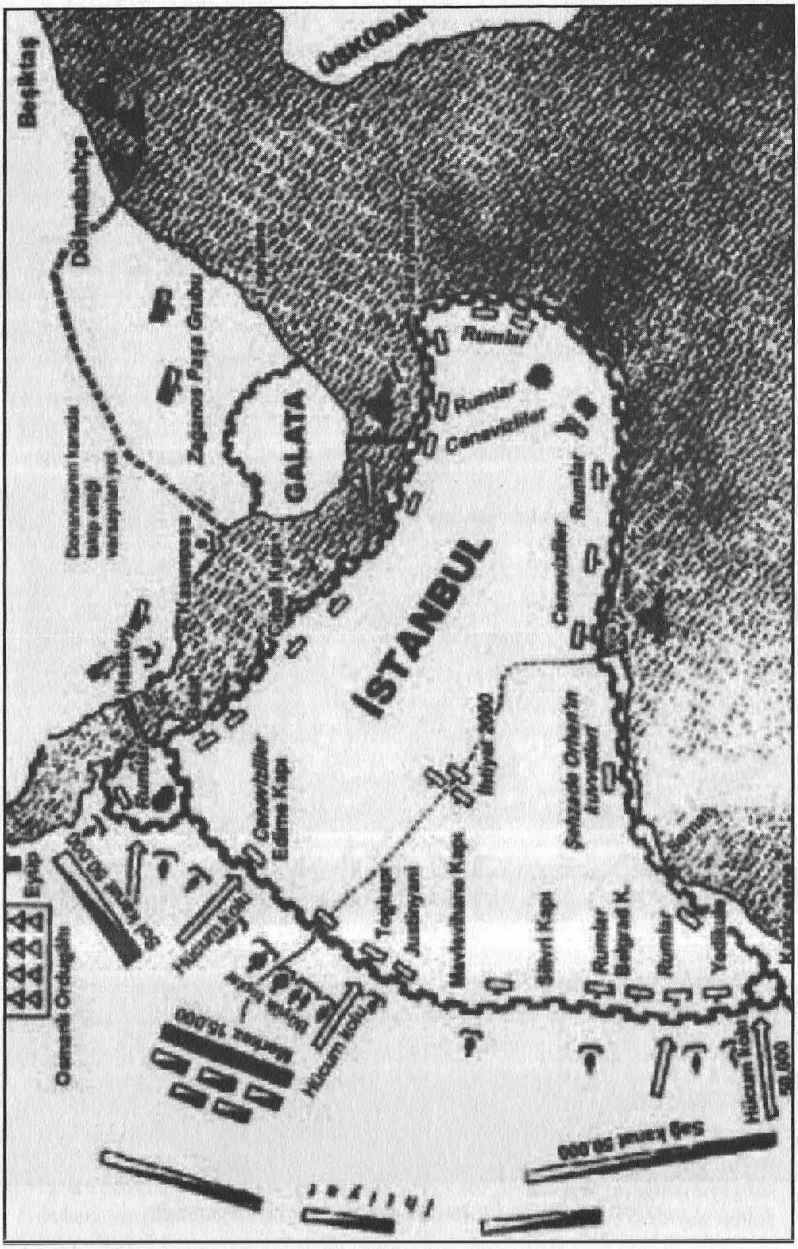
İki tarafta da karşıt kimlikli askerler vardır. Osmanlı ordusundaki Hıristiyanların köylerinden zorla getirilenler yanı sıra ganimet sevdasıyla katılan Hıristiyanlar, özellikle ciddi bir Sırp kesim vardır. Bizans ordusundaki Türklerin ise Şehzade Orhan'ın taraftarları olduğu biliniyor. Nitekim Samatya Bölgesi'nin korunması Orhan'a bırakılmıştır ve kalenin fethi sonrası kendini surdan atarak intihar edecek veya öldürülecektir.

---

[31] Fethin tarihinin en dikkate değer yazarlarından biri olmasına rağmen Selahattin Tansel'in, tam da bu kahramanlıktan söz ettiği cümleye "Bütün ahlâksızlıklarına rağmen Bizanslılar ..." *(Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti,* s. 57) diye başlaması ilginçtir ve tarihçiliğini gölgelemektedir. Nedir söz konusu ahlâksızlıkları? Hıristiyan olmak dışında Osmanlı veya diğer tüm orduların askerlerinden farkları nedir? Böyle bir farkın Tansel tarafından belirtilemeyeceği açık. Sonuçta Bizanslılar da tüm diğer askerler gibi ahlâklı ve ahlâksız, iyi ve kötü, korkak ve cesurdular. Osmanlılar için (tarih yazan Osmanlıcı propagandistler için de) düşmandırlar; ancak kendisini evrensel değerler ve bilim ahlâkı ile bağlı gören bir tarihçi açısından rakip ordudan başka bir şey olmamaları gerekir. Kaldı ki Bizans askerlerine ilişkin yapılacak ek açıklamalar olacaksa, bunun onların "ahlâksızlığı" gibi yazarının diğer söylediklerini gölgeleyici bir öznellik yerine, saldırıya uğrayan vatanlarını koruyan askerler olduklarını, keza ele geçmesi çok büyük bir olasılık olmasına rağmen gerek bu askerlerin gerekse de dışarıdan destek için gelen 2000 Katoliğin ölümüne çarpışmasının saygın anlamından söz etmek çok daha âlicenap bir davranış olmaz mıydı? Türk-İslam Sentezcisi Osman Turan daha ileri giderek "hilekâr, hain ve kadınlaşmış insanlardı" *(Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi,* II. Cilt, s. 52) der; Bizanslıları aşağılamaya çalışırken, yurdunu savunma erdemi yanısıra tüm kadın cinsini de böyle tahkir eden Türk-İslamcı mantalitenin bilinçaltını dışa vurur.

Fetih öncesi İstanbul'unu gösteren bir plan

İ.H. Uzunçarşılı: İstanbul Muhasara Haritası

Beşinci Bölüm
FETİH

Nisan ayı başından başlayarak surların karşısı, akın akın Osmanlı askerleriyle dolmaya başlar. 5 Nisan günü şehrin kara surları boydan boya kuşatılmıştır. Padişah, Çandarlı Halil ile birlikte merkeze, Aya Romano (Topkapı) ile Harrissos (Edirnekapı) kapılarının olduğu bölüme yerleşmiştir. Onun sağında, yani Marmara Denizi'ne kadar olan kesim Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa ve güvendiği adamı Mahmut Paşa komutasındadır. Sol tarafta yer alan Haliç'e kadarki askerler ise Rumeli Beylerbeyi Karaca Bey'in komutası altındadır. En düşük rakamla bile, Zağanos Paşa ve donanma hariç her üç komutanın eli altında 50'şer bin asker bulunmaktadır.

Osmanlı ordusu salt görüntüsüyle bile yürek titreten bir tablo sergiler. 200 bine yakın asker göz alabildiğine her yeri kuşatmış, irili ufaklı yüzlerce top, surlara yönelmiş bulunmaktadır. Azepler, Anadolu ve Rumeli sipahileri, yeniçeriler, lağım kazıcıları saldırı için emir beklemektedirler. İçinde top ve asker taşıyan 4 kule (Kişverküşâ), muhteşem büyüklükte kuşatma makineleri olarak karşıda boy göstermektedir.

5 Nisan günü Padişah, Mahmut Paşa'yı Konstantin'e göndererek, teslim olmasını talep eder. Ancak, aralarında "mevcut anlaşmada belirlenen vergiyi verebileceğini bildiren imparator, talepten vazgeçilmesi halinde bütün Bizans kalelerini teslim

edeceğini vaat, 'çırağ-ı has' olarak tâbiiyetini arz etmiştir."[1]

II. Mehmet bu ara çözümü kabul etmez; bağlılık ve vergi taahhüdü değil, kayıtsız şartsız teslimiyet ister. Çünkü İstanbul'u kendisine başkent yapacaktır.

Justinyani'nin, kaleden dışarı çıkarak toplanmakta olan Osmanlı saflarına yönelik saldırıları, ordunun yerleşimini tamamlaması sonrasında imkânsızlaşır. Hendeklerin üzerindeki son köprüler de imha edilir ve savunma durumuna geçilir. Osmanlı ordusu, savaşı, yoğun davul, kös, nakkare ve borularla ilan ederken, Bizans'tan yanıt olarak yoğun çan sesleri gelmektedir.

6 Nisan günü şafak vaktinden itibaren, "Şahi" adlı topun ateşlenmesiyle Bizans surları yoğun bir top ateşiyle dövülmeye başlanır. Bizans da Grejuva Ateşi (Rum Ateşi) ile karşılık verir. 7-10 Nisan günleri boyunca ateş devam eder. Aya Romano Kapısı üstündeki burçlar ve kule yıkılır. Ancak önceden malzeme ve onarımcı yığmış olan Bizanslılar, yıkıntıyı hemen onarmaya girişir. 11 Nisan'dan itibaren top ateşi daha da yoğunlaşır ve kesintisiz bir şekilde devam eder. Bu ilk günlerde iki taraf açısından da somut bir gelişme elde edilmez, ancak savaşın can kaybı anlamında sonuçları günden güne artar. Özellikle Osmanlı ordusu açıkta olduğundan onun kayıpları Bizans'a göre çok daha fazladır.

Tüm bu süreç boyunca Osmanlılar saldırı tekniklerinde önemli atılımlar yaparken, Bizanslılar da onları etkisizleştiren teknikler geliştirmekte aynı başarıyı sergiler. Osmanlıların kaleye alttan girebilmek için başlattıkları lağım kazımları ve onların Bizanslılarca etkisiz kılınması bu durumun örneklerinden sadece biridir.

Nasıl ki toplar Bizans'ı ele geçirmenin temel aracı olarak hem maddi hem de moral düzeyde korkunç bir yıkım gerçekleştiriyorsa, Osmanlıların arasına düşürülen Grejuva ateşinin etkisi de o kadar yıkıcı olur. İki tarafın da yoğun ok atışlarıyla sık sık, gökyüzünün, okların çokluğundan "karardığından" söz edilir. Top ateşi ve yangınlar yüzünden gözün gözü görmediği günler yaşanır.

---

[1] Şebabettin Tekindağ, *Fetih Fatih İstanbul,* s. 19.

12 Nisan günü Osmanlı donanması Gelibolu'dan İstanbul önlerine gelir. Yüzlerce geminin geçişi şehirde büyük moral bozukluğuna neden olur. Bizanslılar bir yandan savaşırken diğer yandan da askerlerini uygun adım kale burçlarında dolaştırarak güçlerini olduğundan büyük göstermeye çalışır.

Topların dehşeti korkunçtu. Dönemin ölçülerini aşan büyüklükteki gülleleri birbiri ardına İstanbul'u cehenneme çeviriyordu. Özellikle büyük toplar kale duvarlarına her çarpışta duvarı parçalıyor, aynı anda onlarca insanı, ölü ve yaralı devre dışı bırakıyordu. Seslerinin yarattığı dehşet, geride bıraktığı yıkım hem moral çöküntü yaratıyor, hem de binlerce insanı sürekli onarım işine seferber olmak zorunda bırakıyordu. Topun, savaşın en tayin edici gücü olduğunu, kalenin bu sayede düştüğünü söylemek en küçük anlamda abartı olmayacaktır.

Toplar "ağır ağır fakat inatla ve karşı konulması imkânsız bir şekilde, Bizans surlarını parça parça lokmalara ayırıyor. Önceleri bir top günde ancak 6-7 atış yapabiliyor. Fakat Sultan her gün yenilerini koyduruyor (...) muhasaradakiler geceleri açılan delikleri örüp kapatıyorlar ama arkasında çarpıştıkları surlar, artık o eski demir gibi sağlam istihkâmlar değildir. Surların arkasında çarpışmakta olan 8 bin insan, daha şimdiden yer yer delikler açılmış olan istihkâmlara karşı Mehmet'in yönetimindeki 150 bin kişinin kesin saldırı azmi ile ileri fırlayacağı saati dehşetle gözlerinin önüne getiriyorlar."[2]

Nihayet o korkunç günlerden ilki gelir. Surlarda önemli yıkıntılar gerçekleşmiş bulunmaktadır. 18 Nisan gecesi 14.00'te (bazı kaynaklara göre akşamüstü) genel saldırı başlar. Yoğun ok atışı ve yürüyen savaş kuleleriyle desteklenen mızraklı ve zırhlı askerlerden oluşan birlikler savaş nidaları, davul, kös, nakkare ve boru çalgılarıyla surlara doğru saldırıya geçtiler. Bizanslılar için büyük bir korkuyla geçirilen bu saldırı süresi, iki taraf için de ölesiye bir kahramanlık ve özveriyle dört saat sürer. "Boğaz

[2] S. Zweig, *Yıldızın Parladığı Anlar,* s. 11.

boğaza bir çarpışma vukua geldi. Baştan ayağa zırhlı bulunan Jüstinyani ve maiyetiyle diğer savunmacılar cansiperane bir gayret gösterdiler. Ve her yakma teşebbüsünü söndürerek hücumu etkisiz kılmayı başardılar".[3] Bu saldırı aynı zamanda Osmanlıların yürüyen savaş kulelerinin de yanmasıyla sonuçlanır.

Bu ilk saldırının sonucu, öncelikle onbinlerce ölü ve yaralıydı. Osmanlı'nın kayıpları çok fazla olmakla birlikte yeri doldurulabilir kayıplardı; nitekim yeni yeni katılımlarla Osmanlı ordusunun sayısı, giderek artan kayıplara rağmen artar. Bizanslıların ise böyle bir olanağı yoktu ve ellerindeki güçler oldukça sınırlıydı. Bununla birlikte bu ilk savaşın Osmanlı ordugâhındaki sonucu moral bozukluğu iken, Bizans'ta büyük bir rahatlama olacaktı. Bizzat Namık Kemal'in de belirttiği gibi, Fatih "düşmanının o gece gösterdiği başarıya hayret ve gıpta etmiştir."[4]

Bu sırada Bizans'ın beslenme ve savunması için Papa'nın yolladığı üç Ceneviz gemisi ile Sicilya'dan buğday, şarap ve harp mühimmatı almış olan bir Bizans gemisi, 20 Nisan'da İstanbul'a varıyor. Fatih, donanma komutanı Baltaoğlu Süleyman Bey'e, her ne pahasına olursa olsun düşman gemilerini durdurmasını, "komutanların tutuklanarak kendisine getirilmelerini, bu olmadığı takdirde de ne komutan, ne subay ve ne gemicinin canlı olarak geri dönmemelerini tembih ederek hareket emrini verdi."[5] Osmanlı donanması, sayı çokluğuna da güvenerek (150 civarında) son derece emin olarak saldırıya geçer. Deniz, korkunç gürültüler ve gemi yoğunluğuyla "sanki kara imiş gibi bir görüntü" verir.

Ancak Osmanlı gemi teknolojisi çok geri olduğundan, Ceneviz gemilerine oranla çok kısa kalıyorlardı. Diğer yandan Hıristiyan gemicileri deniz savaşında tecrübeli olmalarına karşın, Osmanlı askerleri bu işin yabancısıydılar. Gemilerini yönlendirmekle büyük oranda başarısız kalıyorlardı. İşte bu

[3] *İslam Ansiklopedisi,* 5. Cilt, s. 1191.

[4] Evrak-ı Perişan, s. 121.

[5] Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 72.

koşullarda başlayan kıran kırana savaşta "Osmanlı gemicileri, düşman gemilerini aşağıdan tutuşturarak yakmaya, kargı ve balta ile küpeştelerini kırmaya ve gemilerin üzerine sıçrayıp demir ve halatlarına asılarak, içlerine girmeye çalıştılar... Lakin bunca çalışma, bu kadar şevk üç İtalyan gemisinin hakkından gelemiyordu. Çünkü düşmanın zırhlara bürünmüş askeri de üstün bir cesaretle kendini korumaktaydı. Bunlar su ile dolu varil ve testileri ve ağır taşları makara ile yukarı çekip usulüyle aşağıya bırakırlar ve bu suretle hem çıkarılmış olan yangınları söndürür, hem de gemilere girmeye çalışanların çoğunu boğarak öldürürlerdi. Bir yandan da mızrak ve şişlerle kendilerini korudukları gibi, gemilere çıkmaya çalışanların ellerini baltalarla keserler ve tokmak ve topuzlarla başlarını kırarlardı. Her iki taraf da kendi adamlarını teşvik ve cesaretlendirmek maksadıyla çıkardıkları seslerden; vuran ve vurulanların, kakan ve kakılanların ve düşüp kalkanların tahkir, tehdit, nara ve feryatlarından ve yaralıların iniltilerinden hasıl olan yürekler acısı sesler gökyüzüne yükseliyordu."[6]

Namık Kemal'in anlatımında Osmanlı donanmasının sergilediği tablo daha da acıklı hale gelir: "(...) neft şişelerinden dökülen ateşin su yüzünde yüzmesi, asker üzerinde büyük bir etki yapmış ve sanki Osmanlı gemilerini hayretten donmuş gibi büsbütün hareketsiz bırakmıştı. Yalnız dalgaların şevkiyle iki gemi yerinden oynamıştı, onlar da birbirine çarparak ateş almışlardı."[7]

Üç saat süren bir mücadeleden sonra Hıristiyan gemileri, teknik ve tecrübe üstünlüklerinin de verdiği avantajla, kendisinden çok fazla olan Osmanlı gemilerine önemli kayıplar verdirir ve o sırada çıkan lodostan da faydalanarak aralarından sıyrılır, hızla limana doğru ilerleyerek gevşetilen zinciri geçmeyi başarırlar.

Padişah, Osmanlı ordusu ve Bizanslıların da surlardan bir maç gibi izlediği bu deniz savaşının taraflar üzerindeki moral etkisi çok büyük olur. Özellikle Osmanlı tarafı durumdan çok etki-

---

[6] Kritovulos, age, s. 73-4.

[7] Evrak-ı Perişan, s. 122.

lenmiştir: "Tursun Bey'de 'bu hadise ehl-i İslam arasına fütûr ve perişani saldı' cümlesinde; Taci Beyzade Cafer Çelebi'de de asker için, 'fırka fırka oldular' kelimelerinde ifadesini bulmaktadır."[8]

Bu savaşta Osmanlı kaynaklarına göre 100 ölü, 30 yaralı verilirken, Bizans kaynakları, örneğin Francis, Osmanlı kayıplarının 12 bin kişi olduğunu yazar. Her iki rakamın da gerçeklerden çok uzak olduğu açık. Ama çarpışmanın seyrinden de çıkarılabileceği gibi Osmanlılar ciddi kayıplar verirler. Bu yenilgi üzerine Fatih, büyük bir öfkeyle Baltaoğlu'nu görevden alır, dört esir vasıtasıyla yere yıkarak topuzuyla ağır bir şekilde döver;[9] yerine Hamza Bey'i donanma komutanlığına atar.

Bizanslılar, bu iki karşılaşmadaki moral ve maddi kazanımlarını barışa çevirmek isterler. Osmanlı yenilgilerinin barış nedeni olabileceğini düşünerek umutlanırlar. Nitekim bir elçi göndererek, senede 70 bin altın vergi vermek ve İstanbul'un zaptiye memurlarının Padişah tarafından tayinini kabulle, yani neredeyse Osmanlı kolonisi olmayı kabullenerek barış önerirler.

Birbiri peşi sıra gelen yenilgiler ve bu anlaşma önerisi üzerine Osmanlı Divan-ı Hümayun'u toplanarak savaşın gidişatını görüşür. Esasen Bizans'ın işgalini öteden beri uygun bulmayan Çandarlı Halil ve taraftarları bu noktadan sonra savaşın sürdürülmeyip, Bizanslıların önerilerinin kabulünü ister. "Ona göre kuşatmanın sürdürülmesi tehlikeli bir şeydir. Çünkü bu müddet zarfında şimdi olduğu gibi Bizanslılara Avrupalılardan daha çok kuvvet de gelebilirdi. Bu meyanda Macarların savaşa katılmalarından da bahsediyordu. (...) Fakat Molla Gürani, Akşemseddin ve Zağanos Paşa, bu fikre şiddetle muhalefet ederek, Bizans'la anlaşmaya razı olmadılar. Padişah da bunların fikrini kabul ettiğinden İmparator'un sulh ve mütareke teklifleri reddolunarak harbe devam edilmesi kararlaştırıldı."[10]

---

[8] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 428.

[9] *Hammer,* 2. Cilt, s. 620 ve 546.

[10] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet...,* s. 71.

"Fakat Kişverküşâ'nın yanması ve donanmanın düşman gemilerini men edememesi ve bunca himmetlerle imal ettirdiği büyük toplara bile düşman istihkâmlarının hâlâ mukavemet edebilmesi kendisini de biraz endişeye düşürmüştü."[11]

Bu noktada özellikle belirtilmeli ki bu tartışmada II. Mehmet'ten çok savaş hizbi Zağanos-Akşemseddin-Gürani belirleyicidir. Onun kararlılığını asıl motive edenler onlardır. Osmanlı karargâhındaki söz konusu bu bölünmede Kuran'dan ayetler ve "gerçek Müslümanlığın" ne olduğuna varan tartışmalar yapılır. O dönemden kalan ve eğer Divan'da Hızır isimli biri yoksa, büyük olasılıkla Akşemseddin'e ait olduğu sanılan bir belgeden de öğrendiğimiz gibi (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, 5584 no.lu vesika), yenilgiler gayretsizliğe, gayretsizlik de kimisinin içten (batınen) Müslüman olmamasına bağlanır ve onlara merhamet edilmemesi gerektiği söylenir. Bu gayretsizlerin "çoğu yasak Müslümanıdır" denir.[12]

Burada ilk anda düşünülebileceğinin aksine hedef, gayri Müslim kökenli Baltaoğlu değil (kaldı ki başta Zağanos, Şehabettin ve Karaca olmak üzere gayri Müslim kökenlilerin Divan'da önemli bir ağırlığı vardır ve savaştan yana ağırlığı da bunlar oluşturmaktadır), o dönem resmi Osmanlı tarihçilerince "gâvur dostu" olmakla suçlanan barış yanlılarının sindirilmesidir.

Bu taktik başarıya ulaşır ve Divan-ı Hümayun'dan savaşın sürdürülmesi kararı çıkarılarak, on binlerce insanın ölme ve öldürme süreci yeniden başlar.

İki hizip arasındaki çatışmanın şiddetini açığa vurmak açısından Hoca Sadettin Efendi'nin şu vurguları çarpıcıdır: "Fetihten el çekip barış yolunu tutmak için gereken ön hazırlıkları yapmayı ve ülkeler açan padişahı bu görüşe getirmeyi bir yola koymak isteği" savaş yanlılarınca "çiğ laf ve gereksiz söz" olarak niteleniyordu. Buna göre II. Mehmet, "bu bed görüşlülerin garazkâr

[11] N. Kemal, *Evrak-ı Perişan,* s. 123.

[12] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet....* s. 71-2.

sözlerine kulak asmadı. Ulema ve şeyhlerin öngördüğü şekilde cenk ve savaş meydanında" direnecekti.

Tabii ki tek sorun barış yanlılarını sindirmek değildir, kara ve denizdeki bu iki yenilginin ardından aynı zamanda askerin de tekrar savaşa kışkırtılması, moralinin yükseltilmesi gerekmektedir. Çünkü askerde çözülme başlamıştır ve bu durumu aşmak üzere hem dinsel kışkırtma, hem de Bizans'ta var olan zenginliklerin zafer ertesi yağmaya açılacağı konusunda sözler verilir. "Fetih alâmetleri belirdiği sırada işten el çekmek görev anlayışına sığmaz diyerek zaferleri gölge edinen askerlere nasihatlerde bulundular. Ve tatlı bir dille 'sonra Rum ülkesi size açılacaktır' (Hadis) hükmünde belirtilen gerçek vaadi hatırlatarak, 'Konstantiniye'nin fethi işte o cihana değer bir savaştır' gereğinde ortaya konan gayret ve ihtimamı bir bir gazilere anlattılar."[13]

Bu sırada gerçekleşen bir gelişme, savaşın moral dengelerini tekrar değiştirecektir. 22 Nisan gecesinin sabahı Kasımpaşa civarında Osmanlı gemileri ortaya çıkar. "Ortaya çıkar" ifadesi duruma tam da denk düşmektedir, çünkü Haliç'in ucundaki zincirden dolayı gemilerin varlığı Bizanslılar üzerinde şok etkisi yapar. Nitekim "Osmanlılar gemileri karadan yürüttü" efsanesi de buradan çıkar. (Osmanlıcı tarihlerde, fethin neredeyse sembolü haline getirilmesi nedeniyle, bu efsane ve işin gerçeğini bir sonraki bölümde ayrıca irdeleyeceğim.)

Gemilerin Haliç'te mevzi tutmasından sonra şehir artık her taraftan kuşatılmış oluyordu. Bu durum, Osmanlılar açısından 18 ve 20 Nisan yenilgilerinin neden olduğu atmosferi değiştirerek savaş yanlılarının durumunu güçlendirir. Durumu değiştirmek için Bizanslılar Haliç'teki Osmanlı donanmasına baskın vererek yok etmeye çalışırlarsa da, Cenevizliler aracılığıyla durumdan haberdar olan Osmanlılar, baskını akamete uğratırlar. Bununla birlikte iki tarafın da durumu çok parlak değildir. Gemiler Haliç'e geçmiş, ancak teknik kapasiteleri nedeniyle bir

[13] *Tacü't-Tevarih*, 2. cilt, s. 279.

etkinlik gösteremez bir durumdaydılar. Üstelik Bizans'ın top ateşiyle hem zayiat vermiş, hem de kıyıya sindirilmiştir. İki taraf da top menziline giren gemileri dövmekten başka bir şey yapamamaktadır. Şehir ise düşmemekteki inadını, olağanüstü bir direnmeyle sürdürmektedir.

Bununla birlikte kuşatma, şehir halkına olağanüstü zorluklar yaşatmaktadır. Özellikle Haliç'e gemi çıkarılmasının moral etkisiyle şehirde çözülmeler başlar. "Bir yandan açlık ve kıtlık, bir yandan göklerden yağan bela, bir yandan 'Türkün gelişi ve yürüyüşü bizi helak etti' diyerek her biri birer yolla gizlice kalenin çökmüş bulunan yerlerinden İslam ordusu tarafına 'aman deyu' kaçmaya başladılar."[14]

Kuşatmanın 20. gününde yaşanan fırtına, yoğun top ateşi altında bulunan şehirdeki morali daha da bozar. "O gün üç bin kâfir uğradıkları korku nedeniyle kaleden kaçtılar... Ama yine de küffar gayret-i mesihiyeyi elden komayıp kalenin yıkılan yerlerini onararak cengi sürdürmekte idiler. Ama kale içinde kalan kâfirlerin kıtlık ve yokluktan halleri perişan idi."[15]

Gerçekten de olağanüstü zor koşullarda olağanüstü bir direnişle savunmaktadırlar şehirlerini. Ancak güç dengesizliğinin bu büyüklüğü karşısında zamanı biraz daha uzatmaktan başka şansları bulunmamaktadır.

"İkinci haftanın sonunda saldırganlar ile savunucular arasında bir çıkmaza girilmişti. Topların duvarlarda açtığı gedikler hemen onarılıyordu. Hıristiyan ve Türk gemileri Haliç'in dar sularında kesin bir sonuca varmadan çarpışmaktaydılar. Her iki taraf da karşısındakinin moralini bozmak için elinden geleni yapıyordu. Türkler ele geçirdiği gemicilerin bazılarını surların önünde kazığa geçirince, Hıristiyanlar da bütün Türk esirlerini surların üstünde astı. Çürüyen yüzlerce cesedin kokusu, hem kenti hem de Türk kampını sarmıştı. Hıristiyanlar arasındaki

[14] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* s. 87.

[15] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* s. 91.

birlik ruhu dağılmıştı. Garnizon, birbirleriyle uyumsuz pek çok milletin askerlerinden oluştuğundan, kuşatma devam edip de koşullar ağırlaşınca Rumlarla İtalyanlar ve geleneksel düşmanlar olan Venediklilerle Cenevizler arasında gerginlik baş göstermişti. Türk tarafı da kamplara bölünmüştü. Anadolu'nun büyük aileleri padişah ile yakınlarına karşı çıkmaktaydılar."[16]

Mayıs ayının başlamasıyla birlikte şehirde açlık ve karaborsa başlar. Savaşçıların direncinde de düşmeler söz konusudur. Surların yeterince hırpalandığını düşünen Padişah, 6 Mayıs gece yarısı, 30 bin kişilik bir kuvvetle, Bayrampaşa Deresi üzerindeki surlara baskın bir taarruz gerçekleştirir, ancak Rumların etkili savunması sonucunda önemli kayıplarla geri püskürtülür. Bunu yoğun bir top ateşi dönemi izler. 12 Mayıs'ta bu kez Edirnekapı ile Eğrikapı arasında iyice yıkılmış olan surlara 50 bin kişiyle üçüncü kez genel saldırı düzenlenir; ancak bu saldırı da Justinyani'nin etkili komutasında büyük zayiatlarla geri püskürtülür.[17]

18 Mayıs günü Osmanlıların yaptığı çok büyük ve oldukça iyi tahkim edilmiş bir kule, Bizanslıları şaşkına çevirir. Surlardan yüksek, üstelik içinde top taşıyan ve çok iyi tahkim edilmiş olan bu kule, üstten kalede gedik açarken alttan da arkasında yarım mil kadar uzanan tünel gibi kuyruğuyla, hendeklerin belli bölümlerini toprakla doldurmakla görevli askerlerin güvenliğini sağlıyordu. Ancak ilk anda yaşadıkları büyük şaşkınlığı atlattıktan sonra Bizanslılar, nihayet gece hem bu kuleyi yakmayı, hem doldurulan kanalları boşaltmayı, hem de yıkılan kaleyi onarmayı başarırlar.

Savaş iki tarafın da gösterdiği olağanüstü yaratıcılıklar ve olağanüstü kahramanlıklarla sürer. Bu arada Osmanlı ordusu, Haliç'i bir baştan diğerine kat edebilen uzunlukta dubalardan yapılmış köprüyü 19 Mayıs'ta tamamlar. Bu sayede Osmanlı inisiyatifi biraz daha artar. Buna karşılık kuşatma hâlâ sonuç al-

[16] A. Wheatcroft, *Osmanlılar,* s. 30.

[17] *İslam Ansiklopedisi,* 5. Cilt, s. 1195.

manın uzağındadır. Diğer yandan tüm bu uzun direniş günleri boyunca Bizans'ın beklediği Venedik yardımı gelmez. Katolik dünyası ortak savunma ve birlik anlaşması yaptığı Ortodoksları kendi kaderine terk etmiştir.

Bu ortamda Bizanslılar, Osmanlı görüntüsü verdikleri 12 gemiciden oluşan küçük bir gemiyi, Osmanlı donanmasına hissettirmeden Haliç'ten çıkarıp, yolda olduklarını umdukları gemileri karşılamak üzere Marmara'ya çıkartırlar. Ancak Ege' ye kadar giden Rum gemiciler Venedik gemilerinden bir ize rastlamaz ve yine Osmanlı donanmasına belli etmeden geri dönerler. Savunma yönetiminde ümitsizlik iyice artar. Bunun üzerine devlet erkânı ve komutan Justinyani, Konstantin'in, güvenceye alınmak üzere şehirden çıkmasını önerir. Ancak Konstantin, "böyle bir felaket içinde payitahtının mukaddes mabetlerini, tahtını ve milletini terk etmenin asla isabetli bir hareket olamayacağını bildirerek bu teklifi reddeder."[18]

Tüm bu süreç içinde top ateşi aralıksız bir şekilde sürer, iyiden iyiye yorulan surlar, eskisine oranla daha kolay yıkılmaya ve daha zor onarılmaya başlamışlardır. Osmanlı topçusu da hedefi daha iyi yakalama esnekliği elde etmiş bulunmaktadır. Ancak Bizanslılar da karşı önlemler geliştirmekte esneklik kazanmışlardır. Barbaro'nun ifadesiyle; "bu tahribatı derhal fıçı parçaları, asma kütükler, çalı çırpı ve toprakla iyice tamir ediyorduk ve hemen hemen eskisi kadar sağlam oluyordu. Tamirat sırasında erkekler, kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, rahipler, herkes bir arada çalışıyordu."

Ancak tüm bu insanüstü çabalara rağmen topların tahribatı, hem maddi hem de moral anlamda artarak sürer. "Toplar çok büyüktü" diye anlatır Barbaro; "hele biri vardı ki aşırı ölçüde büyüktü 1.200 libre ağırlığında gülle atıyordu ve bu top ateşlendiği zaman, patlama nedeniyle kentin bütün surları ve surların içindeki yer sallanıyordu, hatta limandaki gemiler bile sarsıntıyı hissediyorlardı. Çıkardığı büyük gürültünün yarattığı şok

[18] *İslam Ansiklopedisi,* 5. Cilt, s. 1195.

nedeniyle birçok kadın baygınlık geçiriyordu. Tüm imansızlar dünyasında bundan daha büyük bir top gören olmamıştı."[19]

Bu sırada Osmanlı kurmayı, kuşatmanın süregelen tıkanıklığını, onlarca yerden Bizans'a doğru yol alan yoğun bir tünel kazımıyla aşmaya çalışır; şehrin altı âdeta köstebek yuvasına dönecektir. İstanbul kuşatmasının belki de en özgün yanlarından biri olan tünel savaşları, aynı zamanda en özverili çalışmaların ve en ilginç savaşların da mekânı olacaktır. İnşaat teknolojisinin bu kadar çok kullanıldığı başka kuşatma bulmak zordur. Diğer tüm karşılıklı yaratıcılıklar anımsanacak olursa, Bizans kuşatmasının dünya savaş teknolojisinin gelişimindeki pek de işlenmemiş rolü daha da belirginleşir.

Tünel savaşlarının bir diğer ilginç ayrıntısı Osmanlı tünelcilerinin Sırp, Bizans karşı tünelcilerinin ise Alman olmasıdır.[20] "Bu tüneller toprak kazılarak açılıyor, sonra da hafriyat ilerledikçe kazılan yerlerin tavanı iri ve sağlam direklerle tutturuluyor, takviye ediliyordu. Bu şekilde kazılarak şehrin temellerine doğru uzanıyordu. Ve sonra da temellerin altından hafriyat devam ediyordu."[21]

Tünel kazımı, tünelciler için de büyük özverilerle, her an bir çöküntünün altında kalma veya su kanallarının basıncıyla boğulma riski altında gerçekleşmekte, bunlar söz konusu olmadığında ise Rumların tünelleri ateşe vermesiyle yanmaktadırlar. Bunların olmadığı durumlardaysa karşılıklı tünellerin kesişmesiyle karşılaşan taraflar, birbirlerini kazmalarla katlediyorlardı. Tünellerin diğer bir önemli yanı da şehirde neden olduktan paniktir.

Bizanslılar, artık kulakları yerde, Osmanlı askerlerinin her an bir yerden yukarı çıkmalarını bekler bir hale geleceklerdir. 16 Mayıs'ta, yeraltından gelen sesler üzerine saptanan ilk tünel, karşı tünel açılarak ve göğüs göğse çarpışmalarla önlenmiş

[19] Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi, s. 55.

[20] Ş. Tekindağ, *Fetih Fatih İstanbul,* s. 21.

[21] N. Barbaro, *Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 57.

ve ardından bu tünelin yıkımı ise bir burcun yıkımına neden olacak kadar tahripkâr olmuştur. Bu tünel savaşları döneminde Bizans'ın korku ve kaygıları daha da artacaktır.

21 Mayıs'tan itibaren Osmanlı'nın şehri yeraltından ele geçirme çabaları da akamete uğramaya başlar; çünkü büyük başarıyla kazılan tüneller, karşı tarafın başarılı saptamalarıyla birbiri ardı sıra ele geçmeye başlar. 21 Mayıs'ta bir ve 22 Mayıs günlerinde de iki tane olmak üzere peşpeşe ve üçü de Calegaria mevkiinde birbirinin paraleli tüneller bulunur. Her üçü de karşı tünel kazılıp içinde yangın çıkarılarak etkisiz hale getirilir. Calegaria, İmparator'un sarayının yanıdır. 23 Mayıs'ta aynı yerde bir tünel daha bulunur. Yakılır ve yıkılır, ancak buradaki tünelcilerden ikisi sağ yakalanır. "Bu iki ustaya Rumlar tarafından eza cefa edildi ve diğer tünellerin nerede olduğunu ifşa ettiler. Kendilerinin kafası kesildi ve vücutları Türklerin ordugâhlarının bulunduğu tarafta kara surlarından aşağı atıldı".[22] 24 ve 25 Mayıs'ta yine aynı yerde iki tünel daha bulunur. Bu son yakalanıp imha edilenlerle birlikte Osmanlı ordusunun tünel girişimleri ve bu yolla şehri alttan ele geçirmesi umutları da sona erer.

Esasen kuşatmanın uzaması ve denenen tüm yollardan sonuç alınamaması Osmanlı ordusunda önemli bir moral bozukluğuna neden olmuş, iç ayrılıkları da keskinleştirmiştir. Artık saldırıyı sonlandırmak veya nihai bir taarruza geçmek gereği gün geçtikçe kendini daha fazla dayatmaktadır. Ve işte bu nihai saldırının mutlak başarısı için de top ateşleri dozunu arttırarak sürdürülmekte, tüm bu süreç içinde askerin morali ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Galata tepelerindeki toplar da Aya Romano ile Bayrampaşa arasındaki bölüme taşınır ve buradaki surlar, nihai saldırı için iyiden iyiye örselenir.

26 Mayıs gecesi, Osmanlı ordugâhı her bir çadıra iki ateş olmak üzere boydan boya alevlerle donatılır. Askerin morali yükseltilirken Bizanslıları demoralize etmek amacını taşıyan

[22] N. Barbaro, *Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 58.

bu girişim, büyük bağırışlar ve çalgılarla da desteklenir. Barbaro şöyle yazar: "Ve bu dinsizler, bu ateşleri yakarak, Türk âdeti veçhile haykırıyorlardı; o derece ki sanki gökyüzü açılacakmış gibiydi. Bütün şehir dehşet içinde kaldı ve herkes ağlayarak, dinsizlerin bu şiddetli tehevvüründen kendilerini korumaları için Allah'a ve mukaddes Meryem'e yalvarıyorlardı. Fakat bütün bugün zarfında, topların Aya Romano surları içini ne kadar şiddetle bombardıman ettiğini ve büyük topun ettiklerini hiç sormayın. O derecede ki bugün çok acı duyuldu ve dehşet içinde kaldık."[23]

Dikkat edilirse, bu "içerden" sesin bize sunduğu çarpıcı tabloda, hem büyük bir korku ve çaresizlik, ama yine buna eşlik etmek üzere büyük bir kararlılık ve boyun eğmeme ruh hali var. Rumlar ağlamakta, korkmakta, Meryem'e ve Allah'a yakarmakta ama inatla teslim olmamakta, kendilerini bekleyen sonu direnerek geciktirmeye çalışmaktadır.

Bu ise, İstanbul'un fethi tarihini, salt Osmanlı'nın "yarattığı harikalar ve kahramanlıklar" temelinde yazan tarihçilerin ahlâki duruşunu sorgulamayı zorunlu kılmaktadır. Oysa Hoca Sadettin Efendi'nin dramatik benzetmesiyle, "serçe"nin "şahin"e karşı yürüttüğü savunma savaşındaki saygın tavrı teslim etmeyen tarih yazımları, nesnellik yanında erdem açısından da sorgulanmayı gerektiriyor.

Ancak artık sona yaklaşılmaktadır. 23 veya 24 Mayıs günü İsfendiyaroğlu Kasım, Konstantin ile ilişkilerinden de hareketle elçi olarak yollanır. II. Mehmet'in burada iki amacından söz edilebilir. Birincisi saldırının planlaması için düşmanının moral durumunu ve yıkımın düzeyini içerden öğrenmektir, ikincisi ve asıl önemlisi, kendi başkenti yapmak istediği için İstanbul'u yağma ve yıkımdan kurtarmak istemektedir. Oysa şehrin teslim olmaması halinde şeriatın hükmü gereği askerlerin şehri yağmalamalarının önünü alması mümkün değildir. Üstelik gelinen bu olağanüstü yıpratıcı noktadan sonra, askerlerini kararlılık-

[23] N. Barbaro, *Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 59.

la savaşa yönlendirebilmesi için yağma sözünün altını özellikle çizmekten başka çaresi de yoktur. Bunun ise şehrin tüm birikimlerinin yıkımı demek olacağını, böyle bir yağmadan sonra şehrin tekrar oturulabilir hale gelmesi için büyük bir zaman ve çaba gerekeceğini çok iyi bildiği içindir ki Padişah, Konstantin'i teslim olmaya ikna etmeye çalışmaktadır.[24]

İsfendiyaroğlu Kasım şöyle der;

"Hükümdarımız, umumi bir hücumun doğuracağı felaket ve dehşetlerden kaçındığı için imparatora, şehri sağ salim terk etmek ve bütün malları ve hazineleriyle istediği yere çekilmek hak ve hürriyetini tanımaktadır. İstanbul ahalisinden isteyenler de her şeylerini alıp gidebilmek ve kalmak isteyenler de mal ve mülklerini muhafaza edebilmek hakkına haizdirler. Kendisine Mora despotluğu da verilecektir."

İmparator ise en baştaki kararlılığını yineler: "Padişah sulh istiyor ise muhasarayı kaldırsın, bu takdirde ne kadar ağır olursa olsun istenen vergiyi vereceğim" der[25] ve sözünü şöyle sürdürür:

"Ecdadın bizimle ne şekilde sulh içinde yaşamışlarsa, sen de istersen bizimle, Allah'ın inayeti ile sulh halinde bulun" diye sürdürür kararını. "Ecdadın benim ecdadımı baba adı ile anarlar, kendilerine hürmet ederlerdi. Bu şehri de kendi vatanları telakki ederler, tehlike zamanlarında, hepsi bu şehre iltica ederek kurtulurlardı. Karşı gelenlerin hiçbiri uzun müddet yaşamazdı. Bizden haksız olarak gasp ettiğin kaleler ve yerler haklı olarak senin olsun. Her sene iktidarımız derecesinde verebileceğimiz verginin miktarını tayin et ve sulh ve müsalemetle yerine geri git. Bu harbi kazanacağını ne biliyorsun? Şehri sana teslim etmek ne benim ne de şehirde bulunanlardan diğer birinin elindedir. He-

[24] Gerçekten de işgal sonrası korkunç bir yağma ve yıkım gerçekleşecektir. Bu noktada, II. Mehmet "hiç istemediği halde şehrin yağmasına izin verdi" yargısına katılmamak mümkün değil. Ancak son kez kurduğu diyalog nedeniyle bu yağma ve yıkımın "vebalinden sorumlu olmadığı" (Bkz. *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 445) yargısının hiçbir tutar tarafı olamaz. Siz egemen bir şehri işgal etmeye kalkacaksınız ve o şehir halkı boyun eğmemek gibi şerefli bir tavır sergiledi diye, üstelik de savaş kazanıldıktan sonra gerçekleşen yağma ve yıkımdan onu sorumlu tutacaksınız! Bu yaklaşımda adaletten söz edilemeyeceği açık.

[25] *İslam Ansiklopedisi,* 5. Cilt, s. 1196.

pimiz kendi canımızı esirgememeye ve isteğimizle ölmeye karar verdik."[26]

Tam bu noktada Osmanlı ordugâhına gelen Macar elçisi, ne yapılacaksa bir an önce yapılması gereğini daha da yaşamsal hale getirir. Hunyadi Yanoş, naiplikten çekilmiş, Vladislas kral olmuştur. Dolayısıyla üç yıllık barış anlaşmasının hükmü kalmamıştır. Ayrıca yeni kral, Padişah'tan İstanbul kuşatmasını sona erdirmesini istiyor ve büyük bir müttefik donanmasının da Bizans'a yardım için yola çıkmış olduğu haberini veriyordu.

"Macarların Bizans'a yardım edeceği tehdidi ve Batı filosunun yardıma geleceği sözleri Mehmet'i oldukça düşündürmüştü"[27] Diğer yandan askerin muhasaradan usandığı gerçeği de[28] durumun vahametini arttıran bir işlev görüyordu. Bu nedenle hemen aynı akşam (27 Mayıs) Divan-ı Hümayun'u toplayarak ne yapılması gerektiğini karara bağlamaya çalışır. Osmanlı kurmayı, hemen toplanan "Divan"dan savaş kararı çıkması üzerine, Macar elçisi geri gönderilmeyip, hemen hayata geçirilecek olan genel taarruzun sonuna kadar alıkonur.

Bu Divan'da da savaşı bırakma fikrini tekrar gündeme getirecek olan Çandarlı, "İmparatorun ağır bir vergiye bağlanarak kuşatmanın kaldırılması" fikrini daha şiddetli olarak yineler. Muhtemelen Bizans'ın Osmanlı karşısındaki konumunun daha da artan bir bağımlılık şeklinde gerçekleşeceğini, yani başkent olarak değil, ama zaten imparatorluk ekonomisi ve siyasasının bir parçası haline geleceğini, bu nedenle bunca insan kaybı, bunca yıkım ve yeni bir Haçlı saldırısı tehlikesini göze almanın macera olduğunu düşünmektedir. Tüm bu düşüncelerin dikkate değer gerekçeleri vardır. Ancak Osmanlı devletinin yayılmacılık temelinde kurduğu dengeler açısından gelinen noktadan geri çekilmenin siyasi riskleri çok daha büyük olacaktır.

---

[26] Akt. Dukas, *Bizans Tarihi,* s. 172.

[27] Y. Yücel - A. Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni,* s. 21.

[28] İ.H. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi,* s. 75.

Özetle, Osmanlı Divanı'nda haklı taraf yoktur, çıkar ilişkilerine bağlı olarak koşulların değerlendirilmesinde farklılıklar vardır sadece. Çandarlı, mevcut dengelerin korunmasıyla yetinilmesi, dipsiz kuyu[29] olan yeni işgallerin sürdürülmemesi, yeniden üretim dengesinin üretim yoluyla sağlanması yönelimiyle görece olumlu seçeneği temsil etmektedir. Ancak talandan beslenip mevcutla yetinemeyen bu yayılmacı geleneğin kurumlaştırılmasında kendi sülalesinin büyük rolü olmuştur ve şimdi sıra bizzat besleyip büyüttüğü canavarın kurbanı olmaya gelmiştir.

Yayılmacı devlet geleneğinin çıkarları açısından baktığımızda Zağanos Paşa'nın çizdiği risk ve avantajlar tablosunun daha gerçekçi olduğunu teslim etmek gerek. Gerçi bu tabloda ölen on binlerce insan; yakılan, yaralanan, kolu bacağı kesilen, hendeklere doldurulup üstüne çıkılan, salt düşmanı yorsunlar diye yalın kılıç ölüme gönderilen, köle yapılan, ırzına geçilen yüz binlerce insan ve tahrip edilen tarihsel birikimler söz konusu. Ama işgalleri kendine temel hedef edinmiş, bunu 'gaza', 'fetih' diye kutsamış bir devlet geleneği içinde bunların bir değeri olamazdı. Değil mi ki asıl hayat 'öbür dünya'dır, değil mi ki, 'kâfirleri' boyun eğdirmek veya Müslüman kılmak 'Allah'ın emri' gereğidir; o halde Bizans'ın yıkılmasını sorgulamak 'kâfir dostu' olmaktı. Değil mi ki bu yapılanlar 'Allah'ın yasası' gereğidir, o halde Allah elbette ki bize yardım edecektir! Ona güvenmek ve uğrunda savaşı sürdürmek gerekmektedir!

Savaşçı hizbin başı olarak Zağanos Paşa'nın çizdiği tablo kaba olarak şöyledir: Hıristiyan hükümdarların, o dönemeçte,

---

[29] Yayılmacılık gerçekten de dipsiz kuyudur. Çünkü talan eksenli büyüyen bürokratik-devşirme-militarist aygıtın büyüyen gereksinimleri, talanın halka refah olarak yayılmasını engellemektedir. Nitekim fetih sonrası sürecin en belirgin ögesi enflasyonun artışı, yoksulluğun artışı ve sonraki süreçte iç ayaklanmaların da artışı olacaktır. Özetle bize övünç nedeni olarak benimsetilen Osmanlı büyümesi, halkın refah ve huzuruyla ters orantılı olarak asalak egemen güçlerin büyümesi olacaktır. Bu duruma Fatih özgülünde de 14. Bölüm'de değineceğim. Osmanlı genelinde daha bütünsel bir değerlendirme için bkz. E. Aydın, *Osmanlı Gerçeği,* 8, 9 ve 10. Bölüm).

aralarındaki çatışmaları aşarak Osmanlı'ya karşı birleşmeleri kısa zamanda olanaksızdı. Bizans'ın yıkılmasını hazmetmeleri ne kadar zorsa, Osmanlı'ya bağımlılığını resmileştirmiş bir Bizans'ı hazmetmeleri de o kadar olanaksızdı. Onların problemi Osmanlı'yı tüm işgal ettiği topraklardan çıkarmaktı ve böyle bir yönelim için birleşirlerse ilk saldırı alanları Tuna çevresi olacaktı. 50 gündür yapılan top atışlarıyla surlar harabeye çevrilmiş, savunma güçleri en alt düzeye indirilmişti; dolayısıyla şehir ya şimdi işgal edilirdi ya da belki hiçbir zaman. Hıristiyan orduları ve donanması gelecekse de hemen yapılacak bir saldırı halinde şehir düştükten sonra gelebileceklerdi. Eğer gelecek olurlarsa, zaten şehir düşse de düşmese de onlarla savaşılacaktı; dolayısıyla Haçlılar, 50 gündür süren bu saldırıdan vazgeçmek için bir neden oluşturamazlardı. En önemlisi, gelinen noktada savaştan vazgeçmek, düşünülenin aksine onların daha çok cesaretlenmesine, Osmanlı'nın gücünden yana kuşkular belirmesine neden olabilecekti. Üstelik bu durum, boyun eğdirilmiş Türkmen beyliklerinin de tekrar bağımsızlık umuduna kapılmasına ve yeni ayaklanmalara neden olacaktı. Kaldı ki 1444'te barışçıl çizginin Hıristiyan ordularının saldırısını engellememiş olması da fetihçi çizginin tezlerini güçlendiren bir işlev görüyordu. Dolayısıyla İstanbul'un fethiyle Hıristiyan karşı saldırısının psikolojik umutları çökertilmeliydi.

Bu yaklaşım, Akşemseddin ve Molla Gürani tarafından dini gerekçelerle desteklenip güçlendiriliyordu. Bu gerçeklikte, genç padişahın da net tutumu nedeniyle 'Divan'dan aksi bir görüşün çıkması olanağı yok gibiydi.

Bizzat II. Mehmet, işgalin başarısından yana duymaya başladığı kaygılara rağmen, neredeyse onun iktidarıyla özdeşleşmiş olan bu harekâttan vazgeçmesi halinde iktidarsızlaşarak Çandarlı'nın yedeği konumuna düşeceğinin de bilincindeydi. O noktadan sonra geriye atılacak her adım Çandarlı'nın Osmanoğlu'na karşı iktidarını yükseltmesi, devlet düzeninin feodal otoritelerin çıkarı doğrultusunda ademi merkezileşmesi anlamına gelecekti. Oysa savaş hizbini oluşturan Zağanos,

Şahabettin, Turahan paşaların onun için böyle bir risk oluşturmaları söz konusu değildir. Aksine, onların Osmanlı devletinde yapmaya çalıştıkları ek düzenlemeler Mehmet'in iktidarının daha mutlak hale gelmesini sağlayacaktı. Savaş kazanılırsa bu, Çandarlı hizbinin, yok kaybedilirse Zağanos hizbinin sonu olacaktı. Birinci durumda Mehmet mutlak iktidar, ikinci durumda Osmanlı'nın zayıf padişahlarından biri olacaktı.

Divan'dan topyekûn saldırı kararı çıkar. Askeri motive etmek için de, şehrin kendisi hariç her şey askerlerin ilan edilir; bu bağlamda üç gün boyunca askere yağma serbestiyeti ilan edilir. Bir an önce bu iş bitirilecektir. 28 Mayıs'ta küçüklü büyüklü tüm komutanlara hitaben Mehmet, şu kesin konuşmasını yapar:

"Ey benim paşalarım, beğlerim, ağalarım ve bu savaşta yoldaşlarım. Benim sizleri buraya kadar getirmekten gayem, (...) yapılmasını düşündüğüm genel hücumda daha büyük bir hamiyet ve şecaat gösterilmesine sizleri tahrik ve teşvik içindir. (...)

"Şehrin alınmasını pek o kadar kolay zannetmeyiniz ve düşünmeyiniz. Savaşanlar için surlar aşmak pek zor ve aşanlar da büyük tehlike ile karşı karşıyadırlar. Ama görüyorsunuz ki bütün hendekler doldurulmuş ve karaya bakan kale üç yönden o derece tahrip edilmiştir ki, sizin gibi silahlı ve hafif silahlı olanlar değil, atlar ve ağır surette silahlı süvarilerin bile kolaylıkla geçmesi mümkündür. Şimdi size alınması güç bir kale yerine, at ve silahla geçilmesi mümkün bir ova veriyorum.

"Karşımızda savaş düzeninde dizilenlere gelince, bunlar hakkında da birkaç söz söylemek gerekir. Bunlar pek az olmakla birlikte ekserisi silahsız ve savaş alanında tecrübesiz kişilerdir. Kaçanlardan aldığım bilgiye göre iki veya üç kişi, aynı sayıda kuleler arasında savaşa devam etmeye çalışıyor. Hatta bir savaşçı, üç veya dört korugan üzerinde savaşa devam ediyor. Bu şekilde savaşa devam eden adam ya tamamen isteksizdir yahut tamamen ümitsizdir. Bu halde o gibi adamlar bizim bu kalabalığımıza nasıl yetebileceklerdir? Şurayı da aklımızdan çıkarmayalım ki, bizim askerimiz devamlı olarak savaş yapabilir. Çünkü aralarında yer değiştirme usulü yürürlüktedir. Yani askerler, biri diğerini ertesi savaşta gelerek evvelkilerini değiştirir. Bu suretle askerlerin yiyip içmesine ve istirahatına ve uyumasına vakit bırakılır. Onlar ise kesintisiz olarak durmadan ateş ve savaş içindedirler. Bizim tarafımızdan devamlı olarak savaşa maruz ve mecbur edildikleri

için boş vakitleri de yoktur. Hem de artık şimdiye kadar olduğu gibi yalnız uzak mesafelerden silah kullanarak ve geçici hücumlar ve taarruzlarla değil, bir defa savaşa başladığınızda gece ve gündüz devam ile doğuş zincirleme ve devamlı olacak, izlediğimiz amaç olumlu bir şekilde sonuçlanmadıkça ne mütareke ve ne de dövüş durdurulmayacaktır. Binaenaleyh düşman, bu devamlı savaşın meydana getirdiği ağırlık, zahmet, yorgunluktan bitap kalarak teslim olmak zorunda kalacaktır."[30]

Bizanslıları sürekli savaş durumunda tutup savaşamaz hale getirmek, gerçekten de Fatih'in, son saldırı için temel taktiği olacaktır. Bunun Osmanlı askerlerinin bir kesimi için anlamı, kale duvarlarına durmadan saldıran insanların korkunç sayılarda kırılması olacaktır. Ancak amaç her ne pahasına olursa olsun ve Haçlı yardımı olasılığı nedeniyle acilen Bizans'ı almak olduğu için, düşmanı savaşamayacak hale getirmek için zorunlu görünen on binlerin bu şekilde feda edilmesi, sayısal olarak asker sorunu olmayan Osmanlı kurmayını pek düşündürmeyecekti.

Fatih'in "her türlü mal ve ganimetlerin kendilerine, yalnız arazi ve resmi binaların kendisine ait olacağını" belirttiği bu konuşmasını, "bir kat daha askere cesaret vermek için kaleye ilk çıkacak olan gazilere timar ihsan edeceğini, kaçmaya teşebbüs edenlerin ise derhal boyunlarını vuracağını" ilan eden tebliğ takip eder.[31]

28 Mayıs sessiz geçer. Osmanlı askerleri Rumların görebildiği mesafeden yoğun bir şekilde merdiven ve hasır yapmakla meşguldürler. Ok yığınları tepecikler oluşturur. Akşam olunca top ateşi yeniden başlar. Geceyarısı öncekilerden de büyük ateşler yakılır. Savaş haykırışlarıyla Bizanslıların morali iyice bozulur. Yıkılan yerlerin yeniden onarılamaması için bombardıman gece boyu sürer.

28 Mayıs sabahı Murat Paşa komutasında bir birlik yıkılan yerden içeri sızar ve Justinyani tarafından püskürtülür. Bu sı-

[30] Akt. Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani*, s. 82-83.

[31] Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Konstantiniyye*, s. 268.

rada Murat Paşa, Justinyani'ye saldırırsa da kendisi ölür.[32] Gün boyu yoğun top ateşi sürer. Donanma da aynı sırada savunmayı parçalamak ve demoralize etmek için hem Haliç'ten hem Marmara'dan saldıracağı için, onlar da günü hazırlıkla geçirirler.

Artık son saldırının gelmekte olduğunu gören Konstantin de askerlerine yaptığı son konuşmada şöyle der;

> "Mert olmanızı sizden istirham ediyorum. Ve sizi bu ana kadar daima yapmış olduğunuz gibi, cesur ruhlarınızın bütün fedakârlığı ile bu şerirlere mukavemete teşvik ederim. Sevgili vatanımız olan bu namdar beldenin, mevcut beldelerin kraliçesi olan bu şehrin selameti için hayatınızı vermeye mecbur olduğunuzu hatırlayınız."[33]

Ardından "Kyrie Eleison" duasına katılmak için Ortodoks Katolik, zengin, fakir, çocuk yaşlı, kadın erkek, teslim olmaktan yana ve karşı tüm Bizanslılar ayin alayına katılırlar. Dinsel şarkılar söyleyerek sokakları ve sur boyunu dolaşırlar, ellerindeki aziz resimlerini surlardaki gediklere yerleştirerek, oraların savunmasını onlara havale ederler. Artık ölüm anını bekleyen şehir, kendi cenaze törenlerini yapar gibidir.[34] Hem zavallı hem de onurlu bir tablo çizer Bizans.

İki taraf da genel saldırı için son hazırlıklarını tamamlar, iki taraf da aynı Allah'a ama ayrı peygamberler aracılığıyla dua eder ve zaferin kendisine bahşedilmesi için yalvarır. Osmanlılar, Bizanslılar için "fena dinsizler" idiler ve Allah'larından kendilerini onlara karşı korumasını istiyorlardı. Bizanslılar da Osmanlılara göre "kâfirler" idiler ve aynı Allah'a onları yenmesi için kendilerine yardım etmesini istiyorlardı. Yüzbinlerin kendisine yalvardığı Allah ise hiçbir şekilde konuşmuyor, insanların daha çok ölmeyeceği bir tutum geliştirmiyordu. Ama birileri onun adına habire konuşuyor, rüyalarında O'ndan haber getiriyor, gaipten O'nun sesini alıyorlardı; "onlar dinsiz!", "onlar kâfir!",

---

[32] Y. Yücel - A. Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni*, s. 21.

[33] *Mufassal Tarih*, 1. Cilt, s. 450.

[34] Stefan Zweig, *Yıldızın Parladığı Anlar*, s. 21.

"fethedin onları, vurun, yıkın, çünkü benim kanunlarımı çiğniyorlar, onlara ve mallarına ve ülkelerine el koyun!" diye emrettiğini söylüyorlardı...

Herkes aklını sokağa atmış gibiydi; düşünmüyorlardı ki, eğer Allah bu şehri Bizanslılardan alıp Osmanlılara vermek isteseydi bir mucizeyle, gökten bir melek indirip Bizanslıların kapıları açmasını sağlayabilirdi. İnat ediyorlarsa, o saniye tüm surların toz haline gelmesini sağlayabilirdi, yine de direniyorlarsa tüm direnişten yana olan yöneticileri alıp gökyüzüne çekebilirdi... Bütün bunlar için bir "ol" demesi yeterdi; bütün kutsal kitaplar öyle diyordu! Nasıl ki büyük insanlar, gözleri önünde çocuklarının birbirini dövmesine izin vermeyecekse, oyuncak veya yemek yüzünden birbirlerini hırpalamalarına karşı çıkıp, "kardeş kardeş paylaşın!" deyip parmak sallayacaksa, aynı şekilde 52 gündür zıt amaçlar için dua ettikleri Allah'ın da başka türlü davranmasının mümkün olamayacağını düşünemiyorlardı. Birileri akıllarını başlarından almıştı âdeta; ısrarla "Onun emri gereği" ülkeleri fethetmek, boyun eğmeyenleri öldürmek zorunda olduklarını söylüyorlardı. Oysa bir tanrının, yarattıklarının birbirlerine böylesi vahşetle saldırmalarını asla isteyemeyeceğini, bu en az diğeri kadar iyi ve kötü, en az diğeri kadar haklı ve haksız insancıkların birbirlerine zulmetmelerini emretmeyeceğini düşünemiyorlardı. Onun "öldürün, fethedin!" diyen sesi yoktu, hiç olmamıştı, ama her şeyi "onun adına" yaptığını söyleyenler vardı. Papazlar, şeyhler, imparatorlar sürekli onun adına konuşup insanları birbirinin düşmanı, işgalcisi, katliamcısı kılıyorlardı. Her şeyi onlar yapıyor, ülkeleri fethettiriyor ve kendi mülkleri haline getiriyorlar, bu işin keyfini sürüyorlardı; yönetilenlere ise bu fetihlerden çöplenmek veya ölmek kalıyordu; başkasının meşru haklarına, meşru mallarına ve bedenlerine dokunulamayacağı evrensel ahlâk kuralını çiğnemek, insanlıklarından yana erozyona uğramak pahasına...

"Gece çöktüğü zaman Mehmet'in karargâhı bir ışık denizi kadar göz alıcıdır. Surların üstünde bunu gören kuşatılmışlar, vadilerde ışık ve meşale iklimlerinin tutuşmasını ve düşmanın,

bütün boru, düdük ve davullarını çalarak zaferi, önceden kutlamasını titreşerek seyrediyorlardı. Fakat gece yarısına doğru birdenbire bütün ışıklar sönüyor ve binlerce sesin bu sıcak gürültüsü birden sona eriyor. Ama bu bastıran sessizlik ve çöken karanlığın tehdit edici azmi, dehşetle kulak kabartmakta olanlar üzerinde, biraz önce kıyameti koparan o ışıklar denizinin çılgınca haykırışlarından daha korkunç bir tesir yapıyor."[35]

Geceyarısı tüm surlar boyunca Osmanlı ordusu saldırı hazırlığını tamamlar. Geceyarısını biraz geçe Fatih'in hücum emri, birdenbire her taraftan başlayan top patlamaları, davul, nakkare, kös ve zil sesleriyle şehrin bütün yüreklerine bir yıldırım gibi düşer. "Muazzam bir kasırga halinde" bayrakları, merdivenleri ve yalın kılıçlarıyla on binlerce insan Allah Allah bağırışlarıyla saldırıya geçer. Günlerdir uyuyamamış olan Bizans, birbirini izleyen dalgalar halinde peşpeşe durmaksızın saldıran Osmanlı askerlerine karşı, artık saatlerle sınırlanmış ömrünü birkaç saat daha uzatabilmek için sabaha kadar çarpışacaktır. İki tarafın imparatoru da aynı şeyi yapıyorlardı; atlarının üzerinden bir mevziden diğerine koşarak, "Haydi aslanlarım, haydi!" diyerek askerleri cesaretlendirmeye, morallerini yükseltmeye çalışıyordu. Bir farkla ki biri "saldırın, ele geçirin!" diye bağırırken diğeri "yurdunuzu, savunun!" diye haykırıyordu.

Savaşın acımasız yüzünü belki de en iyi ortaya koyan öğelerden birini, Osmanlı askerlerinin savaş ve saldırı düzeninde göreceğiz. Fatih'ten sık sık övgüyle söz eden Lamartin, bu düzeni şöyle aktarır:

"Daima ileri görüşlü olan Sultan II. Mehmet, ilk saldırının düzensizliklerini ve rastlantı sonucu ortaya çıkması olası başarısızlıkları karşılamak için Asya ve Avrupa'dan şeyhlerinin teşvikiyle Hıristiyanlara karşı savaşmaya gelen Türkleri kullanırdı. Hepsi birden kentle Osmanlı karargâhı arasında kalan bölgeye yerleştirildi. Çoğu Bizans ateşi altında şehit olurken, surların önün-

[35] Stefan Zweig, *Yıldızın Parladığı Anlar,* s. 20.

deki çukuru cesetleriyle dolduruyorlardı. Padişah II. Mehmet, ordusunun daha deneyimli askerlerini arka saflarda bekletiyordu.

"Arkadan gelenlerin kendiliğinden itmesiyle öncü askerler çukurlara yuvarlanıyorlar, böylece saldırının ana merkezi olan Aya Romanos kapısı önündeki hendek arkadan gelecek olan taze kuvvetlere bir yol olacak biçimde cesetlerle doluyordu.

"Ordunun zayıf kuvvetleri böylece zafer uğruna feda edilirken, düzenli ordunun geri kalan üç kolordusu sessizce son saldırıya hazırlanıyordu."[36]

II. Mehmet'in uyguladığı saldırı düzeni çerçevesinde Osmanlı ordusunun hücumu üç kademede gerçekleştirilir. Birinci kademe saldırı, içlerinde muhtemelen Hıristiyan yardımcı kuvvetlerin de yer aldığı hafif silahlı birliklerce yapılır. Bunlar idealistlerin yanı sıra çapulculardan, şeyhlerinin ve beylerinin emriyle gelen Türkmenlerin yanı sıra Osmanlı tebaası olan Hıristiyan köylerinden zorla getirilenlerden oluşturulan düzensiz birliklerdir. Francis'e göre bunlar, çok genç veya yaşlı, muharebe kudretleri az erlerden mürekkep birliklerdi. Görevleri düşman birliklerini mümkün olabildiğince yormak ve tabii surların dibindeki hendekleri olabildiğince doldurarak sonrakiler için yolu düzlemektir. Bunun için ne kadar büyük bir kararlılıkla saldırır ve ne kadar çok olurlarsa, o kadar çok işlevlerini yerine getirmiş olurlar. Bu kademede saldırıya sürülenlerin çok azı sağ kalacaktır. Surlara doğru koşarken düşman oklarıyla ve "Grejuva ateşi" ile surlara tırmanırken merdivenlerin itilmesiyle, kızgın yağ veya kayaların atılmasıyla ölüyorlar; birbirlerini ezerek ölüyorlar ve yorulup veya korkarak geriye doğru çekilmeye çalıştıklarında bu kez de, çekilmelerini engellemek amacıyla bekleyen yeniçerilerin palalarıyla ölüyorlar ve tekrar saldırıp tekrar ölüyorlar. İki saat süren bu ilk kademe saldırıya katılanlar düşmana dikkate değer bir maddi kayıp verdiremezler ama asıl görevlerini yaparak hem onu iyice yorar hem de hendekleri doldu-

[36] Lamartin, *Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 261-262.

rurlar. Fatih artık yapabilecekleri bir şey kalmadığını görür ve sağ kalanlarını geri çeker, "birinci kol çekilince Bizanslılar biraz dinleneceklerini ümit ettiler, fakat aldandıklarını gördüler."[37]

Ara vermeden ikinci kademe savaşçılar ileri atılır. Bunlar öncekilere göre daha iyi silahlanmış, askeri eğitimden geçmiş, savaş tecrübesi olan, kargı ve kalkanlarla donanmış, bir kısmı zırhlı olan Anadolu ve Rumeli piyadeleridir. Tıpkı öncekiler gibi, ama bu kez arkadaşlarının ölüleri ve yaralılarıyla doldurduğu hendekleri çok daha rahat aşarak merdivenlerini surlara dayayıp, çok daha yorulmuş bir düşmana karşı cansiperane bir savaşa başladılar. Tam soluklanmayı umut ederken gelen bu ikinci dalga Bizanslılarda şok yaratır; kiliseler yoğun çan sesleriyle taş atabilecek herkesi surlara yardıma çağırır. Çocuklar, kadınlar herkes taş atarak Osmanlı akınını durdurmaya katılır. Kritovulos'un ifadesiyle askerler, "hırs ve hışım ile merhametsizce birbirlerini öldürüyorlardı."[38]

"Kanlı bir savaş oluyordu. İki taraf da canla başla çalışıyor, ölümü küçümsüyorlardı. Hatta Bizanslılar kale duvarlarının dışında dövüşüyorlardı".[39] Siperler üzerindeki durum kâh birinden kâh ötekinden yana gelişir. Hücumun her an aynı tazelikte kalmasını sağlamak için saldırıya yeni birlikler sürülür. Buna rağmen, günlerdir uykusuz, saatlerdir aralıksız çarpışan ve bir aydır besin sorunuyla büyük ölçüde güçten düşmüş Bizans askerleri, bu iyice yıkılmış sur artıkları üzerinde öylesi büyük bir özveri ve cesaretle mücadele eder ki, netice alınamaz.

Bu noktada Fatih, her komutanın kolay kolay yapamayacağı bir şey yapar ve üstünde kendi askerleri de olan surlara top ateşi başlatır! "Davranın evlatlarım, yiğit adamlar olduğunuzu göstermenin şimdi tam vaktidir" diye savaşa sürülen ikinci kademe askerlerin ayağı sürçmeye başlayınca; "O zaman topçula-

[37] F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi,* s. 210-11.

[38] *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 88.

[39] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* s. 91.

rın da ateş etmeleri için emir verildi. Bunun üzerine makineler sur üstündekileri desteklemeye başladılar. Bu esnada her iki taraftan ekserisi can verirdi."[40]

Bu saldırıda, bir ara 300 kişi siperlerden içeri girmeyi başarır, ancak Bizanslılar "cepheden ve yanlardan hücum ederek bir kısmını şehit ettiler, diğerlerini de siperden dışarı attılar. Müdafaa, bu ikinci hücum karşısında da üstünlüğünü muhafaza etmişti."[41] Fatih bu ikinci dalganın da mevzi kazanma gücünü yitirdiğini görerek geri çeker; ancak saldırı durmaz.

Artık sıra Osmanlı'nın Hıristiyan toplama çocuklarından oluşturulan profesyonel ordusu yeniçerilere gelir. Çağının en iyi silahlanmış ve en iyi eğitilmiş gücü olan 12 bin yeniçeri, diğer desteklerle birlikte kalenin en zayıf noktalarına saldırıya geçer.

"Padişah hazretleri savaşa sokulan askerlerin kesintisiz savaş yaparak pek yorgun düştüğünü ve bu yüzden üstün bir başarı gösterilemediğini gördüğünden, hemen yedekte bulunan kuvvetleri ve kendi maiyetinde bulunan hassa birlikleriyle yeniçeri alaylarını ileriye sev ketti. Suru savunanların artık savaşmaya mecalleri kalmadığından padişah hazretleri orada durarak 'trandezan'a ve sapancı ve tüfekçilere taş ve kurşun ve mermilerle surları vurmalarını, diğer silahtarlar ve yaverlere de hendeği geçerek derhal sete yaklaşmalarını emreyledi.

"Justinyani'nin maiyetinde bulunan Bizanslılar ise hançer, kargı, mızrak gibi savaş araçları ile kendilerini koruyarak Osmanlı askerlerini kaleye sokmamaya çalışıyorlardı. İki taraf birbirlerine pek ziyade yaklaşmış olduğundan, dövüş göğüs göğse yapılıyordu. Her iki tarafın meşhur ve cesur askerleri büyük bir şiddet ve cesaretle birbirlerine hücum ettiklerinden, Bizans surları etrafında son ve şiddetli bir savaş meydana geldi. Askerlerin bağrışmaları gökyüzüne çıkıyor ve savaş manzarası gittikçe dehşetli bir hal alıyordu. Nihayet Justinyani'nin yaralan-

[40] Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 89.

[41] F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi,* s. 212-13.

ması, Bizans askerleri üzerinde pek kötü bir etki yapmış ve Konstantin, askerlerinin bozulmasına sebebiyet vermemek için savaş biraz hafifleyinceye kadar orada kalmasını Justinyanus'tan rica etmişse de, askerler set ve surların korunmasını bırakarak reislerini ve kendilerini kurtararak gemilerine kaçmaya başladıklarından, Konstantin'in verdiği emirlerin hiçbir tesiri olmamıştı."[42]

Savunmanın efsanevi komutanı Justinyani'nin savaş alanını terk etmesi, bunu gören Bizans askerleri ve özellikle ön surlardaki savunmaya olumsuz etki yapacaktı. Bu sırada yeniçerilerin pek çok noktadan ön surlardaki savunmayı parçalamış olmaları olasılığı güçlüdür. Ancak diğer surlar henüz ayakta olduğundan, buradan şehre girilmiş olma olasılığı hemen hemen yoktur. Buna karşılık, bu sıralarda Osmanlı askerlerinin başka bir yerden şehre girmiş olduğuna dair bağrışlar yayılmaya başlar. Hatta Justinyani'nin yaralanmaktan çok bu haberler üzerine şehri terk etme kararı verdiği ve İmparator'un da savaştığı yeri değiştirerek öleceği yere gittiği belirtilir.[43]

Osmanlı bayrakları giderek surların değişik yerlerinde dalgalanmaya başlar. Gün ağarmıştır. Osmanlı askerleri değişik noktalardan kaleye girer. Bir müddet sonra şehir resmen düşer. 1125 yıllık, dünyanın en uzun ömürlü devleti Bizans sona erer.

---

[42] Kritovulos, Sultan Mehmet Han-ı Sani, s. 90-91.

[43] Konstantin Osmanlı askerleriyle doğrudan çarpışma sırasında ölür. Kaleye ilk tırmandığı varsayılan "Ulubatlı Hasan"dan "eşsiz kahraman" diye söz eden Francis, Konstantin'in son anları için, "Rumlar kaçıyor, İmparator gözleri yaşlı olduğu halde Türklere saldırıyordu" diye yazar. Şehrini son ana kadar savunan, hem ağlayıp hem çarpışan ve onunla birlikte ölen efsanevi bir insan tablosu çizmiştir Francis. Konstantin, Justinyani'yle birlikte kaçmak isteseydi kaçabilecekti. Nitekim Kritovulos da benzer bir tablo çizer: Justinyani'nin çekilmesi üzerine "Konstantin, boş kalan yerleri doldurabilecek meydanda asker kalmadığından maiyetindeki adamları ile yalnız bulunduğu mevzii korumaya ve oradan savunmaya gayret sarf ediyordu" *(Sultan Mehmet Hanı-ı Sani,* s. 91) der.

BİZANS'IN SON GÜNÜ

Savaşın son anına kadar savunmanın içinde yer alan ve Konstantin'in kabul etmediği yoldan son anda Justinyani ile birlikte şehirden kaçan Venedikli Barbaro'nun son güne ilişkin aktardıkları, yaşanan dramın çarpıcı bir tablosunu sunuyor:

"Yine bu mayıs ayının yirmi dokuzuncu günü, ki muharebenin son günüdür, bizim Allahımız efendimiz Rumların aleyhinde sert ve acı kararını verdi ve bu şehrin bugün merhum Türk Murad'ın oğlu Mehmet beyin eline düşmesini arzu etti, ki bu umumî taarruzun ne şekilde vaki olduğunu burada muntazaman ve sırası ile göreceksiniz, ve ebedi Allah da bütün eski vahiy ve ilham ve mucizelerin ve bilhassa mukaddes Konstantin'in yapmış olduğu ilk vahiy ve ilhamın tahakkuku için bu alemli hükmünü vermek istedi: Sen Konstantin'in bu vahiy ve ilhamına göre, bu şehirde Aya Sofya kilisesi yanında at üzerinde duran mumaileyh, eliyle Anadolu'yu yani Türkiye'yi göstererek: "Beni yıkacak olan kimse buradan gelecek" demiş. Diğer vahiy ve ilhama göre, Helena oğlu Konstantin adında bir imparator geldiği zaman, onun hükümdarlığı zamanında Konstantiniye kaybedilecek. Diğer vahiy ve ilham da şöyle diyor: Gökyüzünde ay işaret verdiği zaman, birkaç gün sonra Türkler Konstantiniye'yi alacaklar; öyle ki, bu vahiy ve ilhamların üçü de tahakkuk etti, yani Türkler Rum memleketine geçtiler. Helena oğlu Konstantin imparator olarak bulundu ve ay da gökyüzünde işaret verdi; bütün bunlar tahakkuk etti; öyle ki Allah Hıristiyanların aleyhine ve bilhassa Konstantin'in imparatorluğu aleyhine sert ve şiddetli hükümler vermek istedi ve bu ararı ileride göreceksiniz. Bu bin dört yüz elli üç senesi yirmi dokuz mayıs günü gün doğmadan evvel üçte merhum Türk Murad'ın oğlu Mehmet Bey umumî taarruza geçmek için bu Konstantiniye şehrinin surlarına bizzat geldi ve bu taarruz neticesinde Konstantiniye'yi aldı. Bu Türk beyi adamlarını üç gruba ayırdı, her bir grupta elli bin kişi bulunuyordu; bir grup Hıristiyanlardan müteşekkildi, bunlar ordugâhta zorla duruyorlardı; ikinci grup aşağı tabakaya mensup kimselerden, ayaktakımından mü-

teşekkildi; üçüncü grup hep beyaz keçe külâhlı yeniçerilerden müteşekkildi ki bu yeniçerilerin hepsi beyin askerleri idi; bunların maaşları günü gününe ödenir, hepsi seçilmiş ve muharebeye ehliyetli adamlardır ve bu yeniçerilerin arkasında bütün subaşıları ve bunların arkasında da Türk beyi bulunuyordu. Hıristiyanlardan müteşekkil birinci grup, merdivenleri surlara getiriyordu ve kendileri bu merdivenleri surlara doğru kaldırmak isteyince bizimkiler derhal o merdivenleri, onları kaldıran adamlar ile birlikte yere atıyordu ve bunların hepsi derhal ölüyorlardı ve bizimkiler surların mazgallarından aşağı büyük taşlar atıyorlardı, öyle ki onlar arasından az kimse hayatını kurtarabiliyordu. Surların altına ne kadar adam gelirse o kadar öldürülüyordu ve merdivenleri kaldıran adamlar o kadar insanın öldüğünü görünce, taşlarla öldürülmemek için geriye, ordugâha dönmek istiyorlardı ve arkada bulunan diğer Türkler, bunların kaçtığını görünce derhal kılıçla onların kafalarını kesiyorlardı, öyle ki onlar da mecburen surlara dönüyorlardı, velhasıl ya bu şekilde ya o şekilde ölmek mecburiyetinde idiler; bu ilk grup ölünce ve yıkılınca, ikinci grup şecaatle ilerliyordu; fakat birinci grup iki sebepten öne sürüldü: Evvelâ, kendi Türklerinden ziyade o Hıristiyanların ölmesini istiyorlardı; saniyen şehirde bulunan bizleri yormak istiyorlardı ve dediğim gibi bu birinci grup ölüp kırılınca, ikinci grup iplerini koparmış aslanlar gibi, Aya Romano tarafından surlara doğru saldırdı; ve biz bu dehşeti görünce derhal bütün memlekette ve surların her noktasında şiddetli çanlar çalmağa başladık. Herkes bağırarak bu hain Türk'e karşı Allah'tan yardım ve şefaat niyaz ediyordu; öyle ki, bütün adamlar bu dinsizlere karşı saldırdı ve orada bulunanlar surların takviye duvarları arkasına çekilmeğe başladı. Fakat bu ikinci grup hep kuvvetli ve usta adamlardan müteşekkildi ve dediğim gibi surlara gelip orada yaptıkları savaşlarla şehirdekileri çok yordu, bu ikinci grup da surların üzerlerine merdivenleri kaldırmağa çalıştı, fakat surların üzerinde bulunanlar bunları şecaatle tahrip ediyor ve yere atıyorlardı ve birçok Türkleri öldürüyorlardı. Fakat bizim oklarımız ve toplarımız her an ordugâha doğru ateş ediyorlardı, öyle ki inanılmayacak derecede çok miktarda Türk-

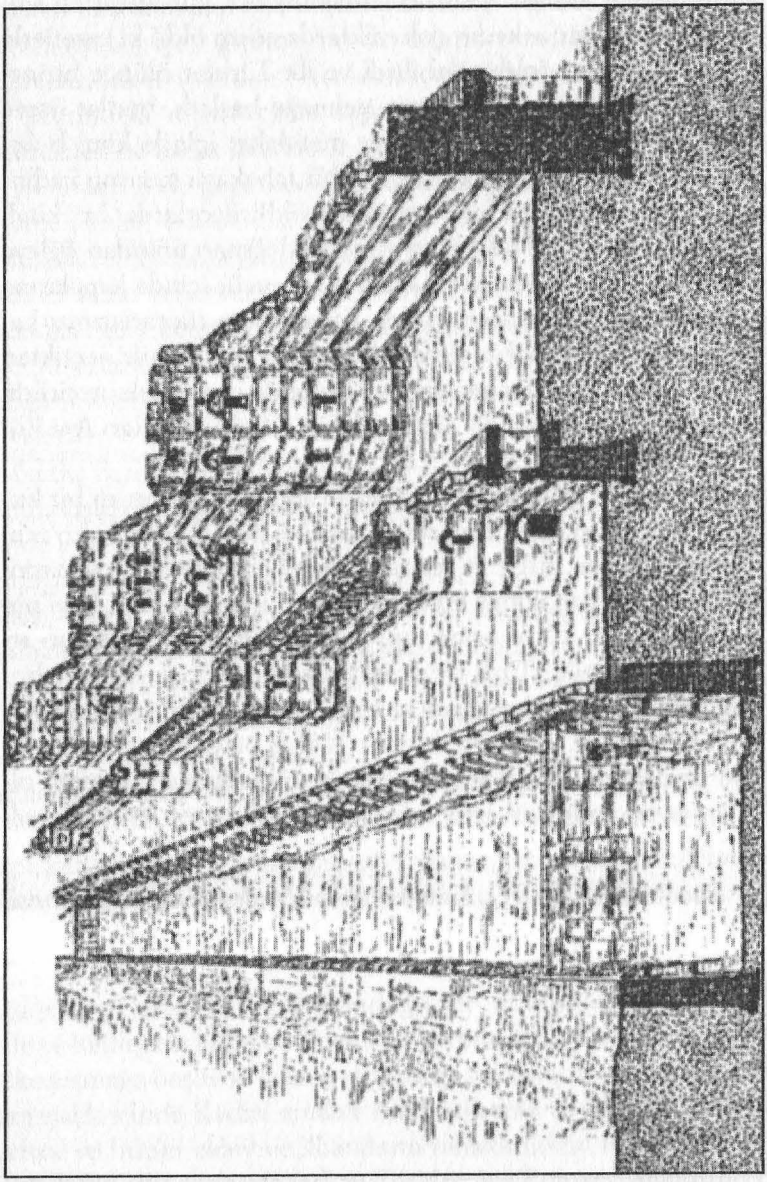
ler öldürülüyordu. Bu ikinci grup gelip şehre girmek için gayretini sarf edip muvaffak olamayınca, o esnada üçüncü grup geldi; bunlar yeniçerilerdir, onun maaşlı askerleridir ve subaşılarıdır ve hep kıymetli ve şeci adamlardan müteşekkil usta askerlerdir; hepsinin arkasından Türk beyi geliyordu. Bu üçüncü grup bu zavallı şehrin surlarına, Türkler gibi değil, fakat aslanlar gibi atıldı, o kadar haykırmalar ve çalpara gürültüleri geliyordu ki kıyamet kopuyor gibiydi, haykırmalar ordugâhtan on iki mil uzakta olan Anadolu'dan duyuluyordu. Değerli Türklerden müteşekkil olan bu üçüncü grup, birinci ve ikinci gruplarla harb etmiş olan surlardaki adamları pek yorgun bir halde buluyor ve bu dinsizler muharebe için ateşli ve taze bir kuvvet teşkil ediyorlardı. Fakat muharebe meydanında Türklerin çok şiddetli bağrışmaları bütün şehri korku içinde bırakıyordu ve bu haykırmalar ve mızıkalarla maneviyatı büsbütün yıkıyorlardı; memleketin halkı kendilerini âdeta teslim olmuş görüyordu; karar verildi ve bütün şehirde şiddetli çanlar çalmağa başladı ve aynı şekilde surlar üzerinde de çanlar çalınıyordu ve yüksek sesle herkes haykırıyordu; şefaat, şefaat ey Allahım, gökten bu Konstantiniye imparatorluğuna yardım gönder ki dinsiz millet imparatorluğa hâkim olmasın. Fakat bu şehirde bütün kadınlar diz çökmüşlerdi ve erkekler de aynı vaziyette idiler. Herkes acı acı ağlıyordu ve çok büyük bir tevekkül ile kadiri mutlak Tanrımıza ve onun Validesi mukaddes Meryem Ana'ya ve gökyüzündeki sarayın bütün aziz ve azizelerine yalvarıyorlardı ve bu dinsiz halka, Hıristiyan dininin düşmanları olan gaddar Türklere karşı kendilerine zafer vermelerini rica ediyorlardı. Bunlar bu dualar içinde iken Türkler kara tarafından, San Romano noktasında çok çetin ve şiddetli bir suretle muharebe ediyorlardı; bu noktada haşmetli İmparator ile bütün asilzadelerinin dairesi bulunuyordu, kendisinin başlıca şövalyeleri ve kıymetli adamları da orada idi ve bunların hepsi İmparatorun yanında idiler ve daima şiddetle muharebe ediyorlardı; memlekete girmek azmiyle bu Türkler de, dediğim gibi Aya Romano noktasında, yani kara tarafında, muharebe ederek, bu dinsizler çok miktarda top ve tüfek ve sayısız derecede ok atıyorlardı, mezkûr dinsizlerin

haykırmaları o derecede idi ki sanki gökyüzü açılıyor gibiydi; fakat güllesi bin iki yüz libre ağırlığında olan büyük topla ateş ediyorlardı ve ordugâh etrafında altı mil uzunluğunda olan surlar boyunca ok atıyorlardı; surların takviye duvarları içindekiler bol bol seksen deve yükü ve hendeklerdekiler de ihtimal yirmi deve yükü teşkil edebilirdi. Bu kadar sert ve şiddetli olan muharebe şafak vaktine kadar devam etti. Bizimkiler fevkalâde bir şekilde müdafaa ediyorlardı, yani biz Venedikliler. Kala burcu tarafındaki burcda mezkûr Türklerle muazzam bir muharebe cereyan ediyordu, fakat bizim müdafaamız bir işe yaramıyordu çünkü ebedi Allah bu şehrin Türklerin eline geçmesi hususundaki hükmünü esasen vermiş bulunuyordu ve Allah kararını verdikten sonra artık yapacak hiçbir şey kalmıyordu; öyle ki şu dakikada bu elemli şehirde bulunan bütün biz Hıristiyanlar, şefaatkâr efendimiz İsa'mız ve validesi mukaddes Meryem ananın yeddi emanetine kendimizi tevdi ediyoruz ve bugün bu can alıcı muharebede ölecek olan ruhlarımıza şefaat etmelerini niyaz eyledik. Şunu iyi anlayın ki gün doğmadan bir saat evvel Türk beyi büyük topunu harekete geçirtti ve bu top bizim yapmış olduğumuz tamiratın içine ateş etmeğe başladı ve buralarını yere yıktı ve bu topun çıkarmış olduğu kesif duman dolayısı ile ortalık hemen hemen görünmez bir hale geldi ve mezkûr Türkler o dumanın arkasından gelmeğe başladılar ve takriben üç yüz Türk surların takviye duvarlarından içeriye girdi ve Rumlarla Venedikliler onları şiddetle bu duvardan dışarıya attı ve bunların büyük bir kısmı öldü; takviye duvarlarından geçinceye kadar hemen hemen hepsi öldü. Bu aralık bu müsademeyi başaran Rumlar kendilerini bu dinsizlere karşı hakikaten muzaffer zannediyorlardı ve biz Hıristiyanlar hepimiz bundan büyük bir teselli duyuyorduk. Mezkûr Türkler surların takviye duvarlarından dışarı atılınca büyük topla bir defa daha ateş ettiler ve o dinsizler, köpekler gibi o topun dumanı arkasından gelmeğe başladılar, hepsi tehevvür içinde birbirini iterek yabani koyunlar gibi ilerliyordu, öyle ki bir çeyrek saat içinde otuz binden fazla Türk, takviye duvarlarından içeri girdi. O kadar bağrışıyorlardı ki insan kendisini cehennemde zannediyordu; bu bağ-

rışmalar Anadolu'dan bile duyuluyordu. Bu Türkler, bu takviye duvarlarından içeri girince, bu duvarların manialarını ellerine geçirdiler, fakat onlardan birçokları içeri girinceye kadar surların üzerindeki adamlarımız taşlar atarak onların birçoğunu öldürdüler, ne kadar istedilerse o kadar fazla adam öldürdüler. Bu ilk maniayı ele geçirince Türklerle Azepler muvaffakiyetten cesaret aldılar, bunun üzerine takviye duvarlarının içine tam yetmiş bin Türk daha girdi, o kadar büyük bir şiddetle ilerliyorlardı ki sanki cehennemden geliyorlarmış gibiydi; öyle ki, bir ucundan öteki ucuna kadar tam altı mil uzunluğunda olan takviye duvarlarının içi derhal Türklerle doldu. Fakat yukarda söylediğim gibi, surların üzerinde bulunan adamlarımız, taşlarla bu Türklerden o kadar çok miktarda adam öldürüyorlardı ki kırk araba bu Türk ölülerini taşıyamazdı. Bunlar şehre girmeden evvel ölmüşlerdi. Şimdi bizim Hıristiyanlar çok büyük bir korku içinde idiler; haşmetli imparator bütün şehrin çanlarını şiddetle çaldırttı ve surların muhtelif noktalarında herkes bağırıyordu; şefaat, ebedi Allahımız; erkekler ve kadınlar ve bilhassa rahibelerle kızlar böyle bağrışıyorlardı. Bunların ağlamaları o derecede idi ki pis Yahudiler bile bu manzara karşısında müteessir olabilirdi. Bunu görünce Cenovalı Ceneviz bay Zuan Justinyani bulunduğu yeri terk etmeğe karar verdi. Ve zincirin yanına konulmuş olan gemisine koştu ve bu Zuan Justinyani'yi İmparator kara kumandanı yapmıştı ve kumandan olan adam kaçarken ve şehrin içinden geçerken bağırıyordu: Türkler memlekete girdiler; halbuki yalan söylüyordu, çünkü onlar henüz içeriye girmemişlerdi. İmdi halk, Türklerin memlekete girdiklerine dair bu kumandanın bu sözlerini işitince herkes kaçışmağa başlıyor ve derhal herkes bulunduğu yeri terk ediyor ve gemilerle ve kadırgalarla kaçabilmek için herkes deniz kenarına doğru koşuşmağa başlıyor. Güneş doğarken vaki olan bu gürültü ve kargaşalık içinde Kadiri mutlak Allah çok sert ve acı hükmünü veriyor ve bütün vahiy ve ilhamların tahakkukunu istiyor; öyle ki, dediğim gibi güneş doğarken Türkler Aya Romano noktasından şehre girdiler, bu noktada surlar onların topları tarafından yere yıkılmıştı. Fakat memlekete girmeden evvel, o Türklerin

gürültülerine karışan şehir Hıristiyanlarının gürültüsü en son haddine varmıştı; o kadar çok miktarda adam öldü ki cesetlerle tam yirmi araba doldurulabilirdi ve ilk Türkler ölünce birinci grubun arkasından ikinci grup gelmeğe başladı, bunlar öteye beriye koşuşarak ilerliyorlardı ve memleket içinde kimi buluyorlarsa kılıçtan geçiriyorlardı, her bir tabakaya mensup kadınları, erkekleri, ihtiyarları, çocukları öldürüyorlardı, bu kital, Türklerin girdikleri saat olan güneşin doğması ânından öğleye kadar devam etti, öyle ki o savlet ve tehevvür içinde karşılarına çıkan herkesi kılıçtan geçirdiler. Fakat bizim tüccarlarımız kaçıp yer altındaki mahzenlere saklandılar; o tehevvür geçtikten sonra bunlar Türkler tarafından bulundu, hepsi ele geçirildi, sonra köle olarak satıldı. Türkler şehre girmiş oldukları Aya Romano mevkiinden beş mil uzakta olan meydana varınca, üzerinde San Marco ile haşmetli İmparatorun arması bulunan bir kulenin üzerine çıktılar ve mezkûr dinsizler derhal San Marco'nun armasını söküp attılar ve sonra haşmetli İmparatorun armasını da oradan attılar, sonra bu aynı kulenin üzerine Türk Beyi'nin bayrağı çekildi. O iki arma yani San Marco ile imparatorun arması oradan atılıp Türk Beyi'nin bayrağı çekilince, şehirde bulunan bütün biz Hıristiyanlar bu Türk'ün yapmış olduğu bu fetih dolayısı ile çok elem duyduk. Kendi bayraklarını çekip bizim armalarımızı attırınca, memleketin tamamen alınmış olduğunu ve o gün için artık şehri geri almak çaresi kalmamış olduğunu gördük."

Nicolo BARBARO, Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi, s. 62-66, İ.F.D. Yayınları, 1953, İstanbul.

Bizans surlarının katlarını gösteren kroki

İstanbul surlarının II. Teodos kısmının kesitini gösteren kroki.

Altıncı Bölüm
İstanbul'a Nasıl Girildi?

Şehre Topkapı'dan ve Ulubatlı Hasan'ın öncülüğünde girildiği şeklindeki resmi tarih söyleminin aksine, İstanbul'a nasıl girildiği sorunu net değildir. Konuyu aydınlatmak için öncelikle, fethin en özgün tarihçilerinden biri olup, Osmanlıcı tarihçilerin de, kendisinden sıklıkla faydalandıkları Dukas'ın bir saptaması üzerinde durmak istiyorum.

Dukas; şehre girişi, Ulubatlı Hasan efsanesi temelinde değil de, açık bırakılmış olan Kerkoporta Kapısı'ndan gerçekleştiğini, buradan giren 50 kadar yeniçerinin, içerden sura tırmanarak oradaki direnişi kırıp yukarı çıkmaya çalışan diğer askerlere yol açtıklarını yazar.[1]

İlginçtir, bazı Osmanlıcılar bunu kendilerine bir hakaret addederler; büyük bir telaş içinde, bir "Kerkoporta hadisesi"(!) olmadığını, şehre "cebren" ve "harben" girildiğini ispatlamaya çalışırlar. Çünkü bu, "Bizans mağlubiyetini tevil ve Türk zaferini küçültmek" anlamını taşıyormuş![2]

Kritovulos'u öznel dipnotlara boğan Muzaffer Gökman ise aynı savunuyu şöyle yineler:

> "İstanbul fethini her ne pahasına olursa olsun küçültmeye çalışan yabancı gafiller eksik değildir. Türklerin açık bırakılmış olan bir

---

[1] *Bizans Tarihi,* s. 175.

[2] F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi,* s. 225-27.

kapıdan içeriye girmiş oldukları hikâyesi yalnız o zaman şehirde bulunmayan Dukas tarafından yazılmıştır. (...) Osmanlı ordusu bileğinin gücüyle surlarda şanlı bayrağını dalgalandırmış ve bunun için nice nice yiğitler şehitlik mertebesine ulaşmışlardır".[3]

M. Gökman, bizzat "sadeleştirdiği" (ki bu dipnotlar, söz konusu "sadeleştirmeyi" de kuşkulu hale getiriyor) kitaba dikkat etse, Kritovulos'un kendisinin bile, isim vermeden içinden geçilen kapıdan söz ettiğini görecekti. Nitekim Kritovulos, o sırada henüz iki sur arasında bulunan askerlerin, Bizanslıların, "istenildiği zaman seti geçmek için açtırdığı küçük kapının ilerisine sıkıştırarak icaplarına baktılar, İmparator Konstantin bu karışıklık sırasında öldürüldü. Bundan sonra silahtarlar, sözü geçen küçük kapıdan şehrin içine dökülerek yığılmış olan büyük surdan içeriye hücum ederlerdi"[4] diyerek Dukas ile örtüşür. Yani hikâyenin ayrıntıları farklı olmakla birlikte ikisinde de kapıdan geçilerek şehre girilmiştir.

Şehre girişi "Ulubatlı Hasan" ve Topkapı üzerinde inşa edenlerin tam bu noktada unutturmaya çalıştıkları önemli bir ayrıntı var. Söz konusu surlar tek kat değildir! Peki ama "Allah Allah" nidalarıyla merdiveni dayadığı gibi sura tırmanıp sancağını dikerek yolu açan "Ulubatlı Hasan"ın arkadaşları bundan sonra şehre nasıl girdiler?

Çok mu önemsiz bir soru bu? Top ateşinden tahrip olmamış, üstelik daha yüksek olan diğer sur(lar) nasıl aşıldı? Dış surları 53 gün boyunca savunan Bizanslılar, sonraki iç surları hiç mi savunamadılar? Bırakalım Bizanslıları, surların kendini savunma kapasitesi birdenbire yok mu oluverdi? Hadi adı Kerkoporta olmasın ama eğer Topkapı'dan girilmiş olduğu doğruysa, burada bir kapı "hadisesi" veya başka bir şey olduğu açık değil mi?

Kuşkusuz bu ayrıntılar işgalin niteliği açısından tayin edici değil. Ancak "cebren" ve "harben" girmenin, (Fatih'in bile

[3] Kritovulos, *Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 92-93.

[4] *Sultan Mehmet Han-ı Sani*, s. 93.

barışçıl yolları özellikle denediği ortadayken) kraldan kralcı Osmanlıcılar için "övünç" nedenidir. Ancak bu, eğitim sistemimiz ve resmi tarihçiliğimizin nasıl insan bilinci ve ahlakı ürettiğini göstermek açısından düşündürücüdür. Oysa insanlık değerleri açısından, işgal etme fiilinin başlı başına bir sorun oluşturduğu, üstüne üstlük 53 gündür dökülen Müslüman ve Hıristiyan kanlarının vebali ortadayken, birilerinin, son anın bile harple ve cebirle sonuçlandırıldığını ispatlama telaşı sergilemeleri gerçekten de ilginç bir ruh hali. Oysa 53 günlük kanlı ve inatçı cebelleşmede kahramanlıksa kahramanlık, acımasızlıksa acımasızlık, iki taraf da rüştünü fazlasıyla ispatlamıştır zaten; o noktadan sonra kapıdan da dalsa, kılıçla doğrayarak da girse ne fark eder? Üstelik "bilek hakkına" bu kadar çok vurgu yapan Osmanlıcılarımız, 150-200 binlik dev orduya 53 gün kök söktüren 7-15 bin kişilik topluluğun da, 'şahin' karşısında 'serçe'nin de "bilek hakkını" teslim etmesi gerekmez mi? En azından 500 yıl öncesinin insanı Fatih kadar da olamazlar mı günümüzün Fatih'çileri?

Tarihe barışın penceresinden bakmak, olgulara sadakatle yazmak yanısıra nedenleri ve sonuçları aydınlatmak varken, "biz"den olmayanlara boyun eğdirmek için "Ulubatlı Hasan"lara öykünen nesiller yaratmaya çalışıyor resmi tarihçiler. İşin gerçeği, "Ulubatlı Hasan" öyküsü, fethin gerçekleşme anını sunmaktan da uzaktır. Daha ötesi, kaynağı da bizzat o "yabancı gafiller" olan bir efsaneden ibarettir. Özetle, pazarlayacak kahramanlara ihtiyaç duyan resmi tarihçilerimizin, işlerine geldiği için sahiplendiği bir efsanedir "Ulubatlı Hasan". Kuşkusuz adları Ahmet, Hasan, İbrahim, vb. olan çok miktarda "Ulubatlı Hasan"lar olmuştur; ama bu kadar.

Özel isim olarak sözü edilen bir "Ulubatlı Hasan"a gelince, öncelikle anımsamalıyız ki, ilk Osmanlı kaynaklarının hiçbirinde "Ulubatlı Hasan adında dev cüsseli bir yeniçeri" yoktur. Tursun Bey'de yok, Kritovulos'da yok, Hoca Sadettin'de yok, İdris-i Bitlisi'de, Âşıkpaşazâde'de, Kemal Paşazâde'de yok. Neşri'de yok, Müneccimbaşı'da yok, Oruç Bey'de yok. Özetle Osmanlı'nın kendi 'milli' kayıtlarında olmayan, kendi kur-

mayının saptamadığı bir efsanedir "Ulubatlı Hasan." Kaldı ki Fatih'in "kale bedenlerine ilk çıkacak yiğide timar verileceği" sözü de anımsanırsa, bu ilk çıkan sorununun ilk Osmanlı kayıtlarında yer almaması daha da ilginç değil mi? Fethin resmi tarihi açısından anormal bir durumla karşı karşıya olduğumuz açık.

Peki ama nerden çıktı bu "Ulubatlı Hasan"? Francis'ten! Kim bu Francis? Savaşı içerde izleyen ve Konstantin'in en yakın arkadaşlarından olan Bizanslı bir tarihçi! Osmanlı tarihçileri belli ki "gâvur" tarihçilere itibar etmediklerinden "Ulubatlı Hasan"ı bilememişler; ancak çağdaş Osmanlıcılarımız Francis'in mizanseninde geçen isimden "milli" bir kahraman "yaratmışlardır."

Her gencin Fatih olması mümkün değildir; çünkü Fatih olmak, yöneten azınlığa özgü bir ayrıcalık. Ama ortalama her Türk gencinin öykünebileceği, üstelik öykünmesi istenen bir kahraman tipine ihtiyaç vardır: Yöneticilerin her emrini sorgusuz yapan, gerektiğinde ölmeye hazır, göğsünü kaplayan oklara rağmen sancağı elinden düşürmeyen, neden, niçin diye sormayan fetihçi bir kültürün emirerlerine... İşte böyle bir tipoloji ihtiyacının ürünüdür "Ulubatlı"[5]. Onun resmi tarih açısından önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

Dikkat edilirse "Kerkoporta Kapısı" öyküsünün yazarı da bir Bizans tarihçisidir, "Ulubatlı Hasan" öyküsünün de. Peki ama bu iki öykü arasından, birinin "kâfir iftirası" ilan edilerek reddedilmesini, diğerinin ise sorgusuz sahiplenilmesini (sahiplenmekten öte, dağdan gemi aşırma öyküsüyle birlikte fethin vitrin malzemesi haline getirilmesini) haklı kılacak bilimsel bir farklılık mı var? Yok! İlla ki fark aranacaksa, resmi tarihçilerin

[5] Aynı ihtiyaç çerçevesinde İttihatçıların 1914 yılında gerçekleştirdiği fetih anmasında bayrak dikici rolündeki yeniçerinin ismi Balaban Çavuş'tur. Nitekim İttihatçıların yayın organı Tanin'in konuyla ilgili ifadesi şöyledir: "İstanbul Hicri 857 senesinin güzel bir sabahına tesadüf eden 29 Mayıs günü fethedilmişti. Yeniçeri askerlerinden Balaban Çavuş, Muhammet'in bayrağını ilk defa olarak Topkapı suru üzerine dikip yükseltmeyi başarmıştı." (Akt. Vahdettin Engin, *Hürriyet Gazetesi,* 28 Mayıs 2003). Tabii Balaban Çavuş'un da, Ulubatlı Hasan kadar kurgusal bir isim olduğunu yinelemek gerekmiyor.

iddialarının tersine, kapı öyküsüne itibar etmek gerekiyor, çünkü Fatih'in tarihçisi Kritovulos'ta da geçiyor. Öyle görünüyor ki, Osmanlıcılarla Tarih'in kendisinden önce bilimsel ahlâk üzerine bir tartışma yürütmek gerekiyor. Tarihsel verileri kullanmanın bir ölçüsü, hiç olmazsa kendi içinde tutarlı, başkalarına da aynı şekilde uygulanabilen bir mantığı olmak gerekmez mi?

Bu bir yana, kuşkusuz Francis'in anlattığı tipte bir öykünün yaşanmış olma olasılığı çok güçlüdür. Ancak bu öykü, üzerine efsane inşa edenlerin göremediği iki temel boşluk içeriyor. Birincisi Francis'in Osmanlı askerlerinin, dolayısıyla "Ulubatlı Hasan"ın adını bilmesi imkânsız; ikincisi ilk girişi değil, sadece kendi bulunduğu alandaki ilk girişi saptayabilme olanağına sahiptir.[6] Asıl

[6] Kaldı ki bu iddiayı efsane saymamız için başka nedenlerimiz de var: Francis, Zağanos Paşa'yı da o sırada saldıran yeniçerilerin komutanı gibi gösterir; oysa Zağanos, Haliç'in öbür yanındaki, Galata sırtlarındaki askerlerin komutanıdır.. Yine Francis'e sorgusuz inanacak olursak, Fatih'in topunun "ağız genişliğionikikarıştır" (age, s.50); yani ikibuçukmetre! Keza "...çatladıvepekçok parçaya ayrıldı" dediği büyük topa ilişkin, 51. sayfada. Padişah "daha kuvvetli bir yenisinin yapımını emretti" derken, 53. sayfada, "kırılmış topu kısa zamanda tamir ettiğinden"(!) söz eder. Francis, âdeta tanır gibi söz ettiği ("kendine özgü şiddetiyle..."!) "Ulubatlı Hasan"ın ölümünü hemen önünde gerçekleşmiş gibi ayrıntılarıyla ("bir taş Hasan'a isabet etti... dizleri üstüne kalktı... Sağ kolu işlemez oldu ve oklarla kaplandı...") anlatır. (Bkz. *Şehir Düştü,* s. 88-9) Üstelik Francis benzer yorumları, Osmanlı ordugâhındaki gelişmeler için yapmaktan kaçınmaz. Örneğin 20 Nisan deniz yenilgisi sonrası Fatih için, yine yanındaymış gibi şöyle yazar: "Padişah kızgınlığı içinde, hıncından ellerini ısırıyorve topuğu ile toprağı dövüyordu;... ağzından duman çıkartarak derinden iç çekiyordu." (age, s. 60) Görüldüğü gibi hayal dünyası çok gelişkin bir yazarla karşı karşıyayız. Toparlayacak olursak; fetihten yaklaşık 25 yıl sonra yazılmış olan Francis'in kitabı, doğrudan gözlemler ve çok önemli bilgiler içermekle birlikte, aynı zamanda bir dizi keyfi kurgu içermektedir. Dolayısıyla mantık ve ikinci kaynaklarla doğrulanmadıkça tek başına yeterli bir kaynak değeri taşımamaktadır. Örneğin Konstantin'in en yakınlarından ve askeri kayıtçısı olarak Bizans'ın askeri gücüne ilişkin verdiği, 2 bini yabancı 4.973 Bizanslı rakamı dikkate değer bir veridir; ancak Osmanlı ordusuna ilişkin verdiği 258 bin rakamı kurgusaldır. Bunlara ek olarak belirtilmelidir ki, Francis, İslamiyet'e ilişkin, çevirmenin çevirmeyi göze alamadığı denli ağır sözlerin sahibidir ki bu durum, "Ulubatlı" efsanesine bu denli önem atfeden Türk-İslamcıları, bu tek dayanakları noktasında garip bir duruma sokmaktadır.

önemlisi Francis'in "Ulubatlı Hasan" adını verdiği yeniçerinin sancak diktiği sur, dış surdur ve zaten toplar tarafından yıkıntı haline getirilmiştir. Demek ki "Ulubatlı Hasan"ı varsaysak da buraya kadar şehre nasıl girildiğinin yanıtını alamıyoruz. Sorunun en azından kayıtlar ışığındaki yanıtlarından biri şu:

Geceden beri savaşıp iyice yorulmuş, sayıları azalmış Rum askerleri, Justinyani ve Konstantin'in de yokluğu koşullarında yeniçerilerin sancak dikmesiyle karşılaşınca, dış surları savunmaya devam etmenin boşuna olduğuna karar verip terk eder veya çözülerek sözü geçen kapıdan panikle içeri kaçmaya çalışırlar. İşte bu, savaşın kaderini değil ama ömrünü belirleyen bir gelişme oluyor. Bizanslılarda panik yeniçerilerde zafer umudu olunca, Bizans askerlerinin peşlerinden yetişip kapıyı kapatmalarını engellemeyi başarıyorlar.

Kritovulos'un da aktardığı gibi bundan sonra işte o söz konusu mazgaldan veya kapıdan geçilerek iç surun içine giriliyor. Demek ki söz konusu kapı, (tabii birazdan göreceğimiz gibi eğer Osmanlı askerleri gerçekte Cibali tarafından girmemişlerse) savaşın pekâlâ çok daha uzun sürmesi muhtemelken, sonuçlanmasını sağlayan temel bir gelişme oluyor. Osmanlı ordusu art arda bütün askerlerini savaşa sokmuş olduğundan, yeniçeri ağırlıklı son saldırı başarıya ulaşamamış olsaydı, yinelenecek saldırılar bu üçüncüsü kadar etkili olamayabilecekti. Bu ise Osmanlı karargâhından başlayarak Bizans'a Katolik yardımına, dolayısıyla İstanbul'un fethedilip edilememesine kadar pek çok şeyi değiştirebilecekti.

Bu noktada çok önemli bir soruyla karşı karşıyayız: Resmi tez, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir kesinlikle, şehre Topkapı civarından girildiğini söylemektedir. Peki ama gerçekten de Topkapı civarından mı girilmişti şehre? Esasen şu ana kadar, bu çerçevedeki iddialar içinde dolaşan bir sorgulama yaptık. Oysa Selahattin Tansel'in, çok da bilinmeyen veya resmi tezle çeliştiği için gözardı edilmiş kaynakların irdelenmesiyle vardığı

sonuç, bu tezin de doğru olmadığını göstermektedir.[7]

Tansel, özetle; "İstanbul'a giriş meselesi ihtilaflı bir meseledir. Hele Topkapı'dan girilmiş oluşu büsbütün ihtilaflıdır. Kanaatimizce birçok Osmanlı müellifinin Topkapı'ya bağlanmış oluşu, Padişah'ın bu noktadan hücuma geçişinden ileri gelmektedir" diyerek, niye Topkapı'da ısrar edildiğinin nedenini gösterir.[8] Tabii bu ısrarda, ilk girişi diğer düzensiz askerlere bırakmayıp Yeniçerilere bağlama kaygısı da rol oynuyor olmalı.

Padişahın tarihçisi olan Tursun Bey'e göre, şehre ilk girenler padişahın güçleri olan yeniçeriler olup, bu sırada Anadolu, Rumeli ve deniz askerleri henüz savaş içindedirler. Kritovulos ve diğer pek çoğunda da böyledir. Buna karşılık, "fetihten çok uzak olmayan tarihlerde yazılmış birtakım eserlerde girişin başka yerlerden olduğunu yazıyorlar.[9] Tacizâde bu hususta, 'Edirnekapısı tarafından olan gedikte kıtal eden gaziler, kâfirlere galip gelüp, beş-on gazi duvar üzerine çıkup sancak dikti' demektedir (...) Filhakika, 'ġuzat-i Müslimin Topkapısı ve Edirnekapısı semtlerinden ve Fener (Penari) Kapısı taraflarından berren ve bahren yürüyüş eyleyüb mahsur olan kûffan tu'me-i tiğ-i âteşbar-ı badeylediler' (Ş. Şifahî) diyen eserler olduğu gibi, daha ileri giderek İstanbul'un deniz tarafından harp edilerek zorla zaptedildiğini, kara cihetinden de şehre barış yoluyla girildiğini iddia edenler vardır (M. Cenabi, H. B. Cafer). Bu me-

---

[7] Ve ilginçtir, Tansel'in bütün ayrıntılarıyla irdeleyip ortaya koyduğu yaklaşım, tıpkı yararlandığı kaynaklar gibi resmi tarihçe hasıraltı edilmekte, daha da acısı tartışılmamaktadır bile!

[8] *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, s. 97.

[9] Bu noktada İ. H. Danişmend'in, donanmanın da aynı anda Haliç'in ağzındaki zinciri parçalayarak içeri girdiği ve buradaki sur kapılarını kırıp açtırdığı iddiası doğru değildir. Çünkü Barbaro'nun belirteceği gibi bu zincir, daha sonraki yağma kargaşasından faydalanarak kaçan Rum gemileri tarafından kesilecektir. Aksi olsaydı, Hamza Bey, surların kapılarından önce bu donanmayla savaşmak zorunda kalacaktı. Dolayısıyla Haliç surlarındaki savaş, liman tarafında değil daha iç taraflarda, buradaki gemilerin ve fıçılarla kurulan köprünün bulunduğu kesimden yapılmıştır.

seleyi Müminzâde Hasip de aynı şekilde izah etmekte ve "Fener semtinde oldu feth ruşen ceyş-i deryaya... O yerden dahil oldu enderuna cünd-i Osmani" demektedir. Mesela çok enteresan olan bu hadise *Cenabi Tarihi*'nde şöyle ifade olunmaktadır:

> "Cemazilevvel ayının yirminci günü, Salı günü iki taraftan fetholdu. Bahir tarafından anveten (zorla) fetholdu ve Edirnekapı'dan sulhan fetholdu. İki asker Aksaray Pazarı'ndan Ayasofya'ya yürüyüp cemoldular ve anın içündür ki Sulu Manastır tarafındaki keniseler (kiliseler) ibka olunmuştu (yerinde bırakılmış) ve Aksaray pazarından Ayasofya'ya varınca olan keniseler cami ve mescit olmuştur."[10]

Daha sonra Kanuni'nin Hıristiyanları sürme ve kiliselerini cami yapma teşebbüsü sırasında, bizzat Ebussuud Efendi de şahitlerin ifadeleri ışığında bu yaklaşımı doğru kabul etmiştir: "... Maruf olan anveten fethdür. Amma kenais-i kadîme hali üzerine ibka olunmak sulh ile fethe delalet eder".

Haliç tarafından Aksaray'a kadar ilerlenmiş olduğu halde kara surlarında Bizans mukavemeti ciddi bir şiddetle devam etmektedir. Justinyani "Tükler şehre girdi" dediğinde, ne Topkapı'dan ne kara surlarının diğer kısımlarından içeri girilebilmiş değildir. Bu sırada Justinyani'nin yaralanması, çekilme kararı ve Konstantin'in kaleye girildiği haberi üzerine "Türklerin şehre girdiği noktaya, yani Haliç'e doğru son süratle atını koşturdu. Onun Azap askerleriyle (donanmada kullanılan piyade) karşılaştığı yer Zeyrek yokuşu idi. (...) Justinyani'nin çekilişinden biraz sonra, İmparator'un da başka taraflara gittiği sıralarda kara surları civarında hâlâ şuursuzca bir müdafaanın devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü muharipler henüz birinci sur ile ikinci sur arasında çarpışmaktadırlar. Müdafaada bulunanlar şimdiye kadar gösterdikleri gayreti aynı suretle devam ettirdikleri takdirde geri kalan iki surun aşılması elbette güçlüklere ve zamana ihtiyaç gösterecektir. Hakikaten bu hususta yazılmış olan eserlerin hepsi surları birkaç kat kabul ettikleri halde geçilmiş olan

[10] *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* s. 94-5.

birinci surdan sonra hemen şehri işgal ediverirler, yani birkaç kat surun diğerlerini hiç dikkate almazlar."[11]

Bu durumda, girişin Topkapı'dan olduğu tezinin geçersizleşmesi bir yana, "Ulubatlı Hasan" efsanesinden birdenbire "iki kat" sur (bir kat olması gerek) daha atlayıp, ta içeriye kadar girilmesini mantıklı hale getiren "açık bırakılan kapı" öyküsü de geçersizleşmektedir. Bu durumda Dirimtekin'ler, Gökman'lar, ilk girenin Fatih'in askerleri olduğunu ispatlamak için Kerkoporta'ya bile razı olabilirler; çünkü bu kanıtların devamında Topkapı çevresi Justinyani sonrası Konstantin'in de yitirilmesi ve şehre girildiğinin kesinleşmesi üzerine savaşı bırakıp Fatih'e barış yoluyla açılacaktır! Nitekim Tansel şöyle devam ediyor:

> "Bu mütalaalardan sonra, Cenabi Tarihi'nin kaydettiği o mühim ifadeye, yani İstanbul'un kara cihetinden sulhen girilmiştir, fikrine dönüyorum. İhtimal, Justinyani ve İmparator, birer suretle cephenin bu kısmından ayrıldıkları vakit, buralarda çarpışanlar daha bir müddet mukavemet gösterdiler. Fakat surların deniz cihetinden aşıldığını duydukları vakit mukavemetin lüzumsuzluğunu artık iyice anlamış oldular ve belki bu arada Fatih'e müracaat ettiler. Eğer hakikaten şehrin bu semtine düşen kiliselerin hepsi kilise olarak kaldıysa ve yine diğer taraftakilerin hepsi mescide çevrildiyse, o takdirde bu, ancak bir anlaşmanın mahsulü olabilir."[12]

Böyle olmasının olgusal kaynakları bir yana, mantıki gerekçeleri de daha güçlüdür. Baştan beri bilindiği gibi Haliç surları çok zayıftır. Buraya köprü ve gemiler aracılığıyla hem top hem de askeri saldırının geniş olanakları elde edilmiştir. Daha ötesi "Haliç surlarında açılmış olan gedikler artık yürüyüşe engel teşkil etmeyecek kadar büyüktür ve İmparator'un Azap eri tarafından öldürüldüğü kabul edildiğinde, ilk girişin deniz cihetinden olduğunu da kabul etmek lazım gelir."[13]

---

[11] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet...*, s. 98-9.

[12] Age, s. 100.

[13] Age, s. 98.

Önce Haliç'ten, Topkapı'dan ise daha sonra ve barış içinde girişin önemli bir diğer kanıtı ise Müminzâde Hasip'in aktarımıdır: "Anlaşılıyor ki İstanbul'a girişte bir sulh hali bahis mevzuudur. Hatta o kadar bahis mevzuudur ki bu iş büyük bir münakaşayı bile mucip olmuş, bilhassa bu münakaşada Akşemseddin ve Molla Gürani tamamıyla başka bir tezi savunarak âdeta askerin içine fesadın düşmesine bile sebep olmuşlardır. Hadiseyi yine Silkü'l-leâl-i âl-i Osman'dan okuyalım:

"İki sınıf oldu asker Aksaray semtinde kavuştu
Kimisi sulha talip ekseriperhaş-i cûyânî
Şehenşâh-ı muazzam sadr-i âzam sulh olunsun der
Ana tâbi olup sair asakir mir-i miranı
Bu dem hengâm-ı fursattır bütün âdâ kırılsın der
Cenâb-ı Akşemsüddin ileMolla-yi Gürani
Tehalü üzere az kalmıştı asker içre bir fitne
Zuhur idüp ola şakk'al- asay-i müslümanani
Şu vech üzre sanadîd-i maasker ittifak etti
Ola hem sulh ile hem anveten teshîr-i unvanı
Hatibin cum'a gün destinde tiği seyf-i kati'dır
Nizâı kat'eder anınla zira hutbe-gûyani
Bütün Eğrikapı'dan hayt-ı tahmin ile ölçüldü
Kanayis-i hurd u buzurk doğru fevkani ve tahtanı"[14]

Bu aktarımdan öğreniyoruz ki Akşemseddin ve Molla Gürani, üstelik bu kez Fatih ile Halil Paşa ve beylerbeylerinin istemesi-

[14] Age, s. 96. Anlatının Türkçesi şöyle: "Asker, iki kısım olup Aksaray semtinde karşılaştı / Kimisi barış istedi, kimisi de coşup savaş istiyordu / Padişah Hz.leri ve Sadrazam barış yanlısıydı / Padişahına bağlıydı askerin öbür komutanları da... / "Bu bir fırsat zamanıdır. Bütün düşman kırılsın" demekte / (idiler). Akşemseddin ve Molla Gürani Hz.leri de... / Bu zıtlıklar sona ermekte iken askerin arasında bir fitne – çıktı ve Müslüman ululari ikiye ayrıldı. / Şu biçimde tüm askerlerin komutanları anlaştı ki: / "Barış olsun ve (ve bu barış yerleşsin diye) sihirli sözler / Hatiplerin elinde Cuma günü çok güçlü bir kılıç olur. / Onların hutbesi ikiliği kesinlikle kaldırır. / Bütün Eğrikapı'dan tahminle ya da tel tel tüm uzaklıklar ölçüldü, / Küçük, büyük araziler, aşağı yukarı bir varsayımla...

ne rağmen kara surlarını koruyan Bizans askerlerinin barış teklifini reddetmektedirler. Çünkü bu durumda, şeriat kuralı olan zorla ele geçirilmedeki yağma 'hakkı' ortadan kalkacak, Bizans halkı esir ve köle yapılamayacaktır. Oysa zaten şehre girilmiştir, dolayısıyla kara surlarındaki direniş de ergeç çözülecektir, fırsat bu fırsat tüm düşman kırılsın derler. Askerin temel beklentisi olan yağma "hak"kından ve şehrin karakterinin toptan değiştirilmesinden vazgeçmemekte ısrar ederler. Akşemseddin ve Molla Gürani'nin, asker kırımının devamı pahasına anlaşmaya yanaşmayan tavrı, Osmanlı ordusu içinde ciddi bir yarılmaya ve çatışma olasılığına neden olmuştur.

Sonunda Bizanslılarla uzlaşmaya varılarak buradan şehre barış içinde girilmiştir. Ancak daha sonra göreceğimiz talan tablolarından öyle anlaşılıyor ki Osmanlı ordusu, barış anlaşmasını ihlal ederek, şeriatın zorla girilen yerlerin talan edilmesi kuralını hayata geçirmiştir. Buralardaki kiliselere dokunmamış olmakla birlikte tüm halkı esir/köle statüşüne geçirmiş, Akşemseddin ve Molla Gürani'nin yüreğine su serpmişlerdir.[15] Ne ki bu durum uzun sürmeyecek, Fatih, dinsel mekânlar ve maddi zenginliklerin müsaderesiyle yüreklerin soğumasının akabinde, Bizanslı asillerden başlayarak Rum halkın özgürleştirilmesi, yerleşim olanakları sağlanması ve Ortodoks merkezin iradi olarak yeniden canlandırılmasıyla kendi gerçek çizgisini izleyecek, şeriatçı zihniyeti devre dışı bırakamasa bile dünyevi bir iktidar zihniyeti oluşturacaktır.

Resmi tarihin, ilk giriş yeri ve giriş biçimine ilişkin iddialarını geçersizleştiren daha başka kanıtlar da mevcuttur. Burada Evliya Çelebi'ninkini özellikle anmak gerekiyor: "Karatya denilen

[15] İlginçtir, Cumhuriyet tarihçileri bile bu iki şeriat odağından, "bilim adamları" diye söz etmektedir. Ne icat etmiş veya geride dikkate değer ne eser bırakmışlardır? Her şeyi kendisinden ibaret ve "yaratılmış" gören dinsel "ilim" mantığı içinde bu iki şeriat bilenine kelam âlimi, tefsirci anlamında "ilim adamı" demek doğru. Ancak sözcüğün gerçek anlamında bilim adamı sıfatıyla alâkaları olmadığı, yani Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Haldun, İbn-i Rüşt, Molla Lütfi, Ali Kuşçu, vb. kişilerle aynı statüde değerlendirilemeyecekleri açıktır.

ağlarıyla balık avlayan balıkçılar ki bunlardan 10 tanesi Grek kökenliydi ve Petrus kapısını II. Mehmet'e açanlar da onlardı –bugün bile tüm yükümlülüklerinden bağışıktır ve balıkhane görevlisine öşür ödemezler."[16] Çelebi'nin bu belirtmesinin, vergi muafiyetinin Osmanlı'da çok özel kişilerin elde ettiği bir hak olması nedeniyle inanılırlık düzeyi yüksektir. Buna göre, deniz tarafından da açılan kapılar söz konusudur. Nitekim Rum yazınına da yansıyan bu duruma bir kanıt olarak Werner, "Konstantinopolis'te hainler vardı ve kentin büyük bir bölümü bu ihanet yüzünden düşmanın eline geçti" diyen Rum piskoposunun ifadesini aktarır.

Bunlar bir yana Werner'in aktarımları Tansel'in vardığı sonuçları pekiştirir: "Müneccimbaşı Ahmet Dede iki ciltlik *Sahaifü'l Ahbar fı Vekayü'l-Asar* adlı eserinde kısmi bir teslimiyetten söz ediyor:

> "İstanbul böylece kara yönünden yapılan ani bir saldırıyla alındı... Eski beylerden olan Bursa Subaşısı Cuba Ali Bey'in şehre teslim olur olmaz girdiği kapı, yani deniz kıyısındaki kapıya, onun adına Cubali (Cibali) denildi."

Buna benzer bir anlatıyı Hüseyin Hazerfen'in yazdığı *Dünya Tarihi*'nde de görüyoruz:

> "Sonunda şehir iki yandan ele geçirildi. Denizden saldırı yoluyla, kara tarafından da Edirnekapısı'ndan barışçıl uzlaşma yoluyla saldıranlar Aksaray Pazarı'nda buluştular. Sulu Manastır'daki kilisenin Hıristiyanlara bırakılıp Aksaray'dan Ayasofya'ya kadarkilerin camiye çevrilmesi de buradan kaynaklanıyor."

Bu kaynakların doğruluk derecelerinden kuşku duymak için hiçbir neden yok. Latinlere karşı duyulan önüne geçilemez nefretin ve terk edilmişlik duygusunun yanında, askeri durumun umarsızlığı, 'küçük' birtakım insanların meslek gruplarını başa gelecek olan şeylerin en kötüsünden, yani ölümden ve kölelikten kurtulmak için inisiyatifi ele almaya zorlamış olabilir.[17]

---

[16] E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* 2. Cilt, s. 115.

[17] E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* 2. Cilt, s. 115.

Son olarak kanıt niyetine değil ama en azından bu tartışmanın yapılmasını rahatlatacak ek bir baskı faktörü olacağına inandığımdan, Muhammet'in söylediği iddia edilen bir hadisi de aktarmakta yarar görüyorum:

> "Ashaptan Sevr demişti ki; ben Hz. Peygamber'in (bu hususta) ancak şöyle dediğini biliyorum: O demiştir ki; Önce denizdeki taraf düşecektir. Sonra (onlar) ikinci defa Allah'tan başka ilah yoktur, Allah her şeyden büyüktür diyerek tekbir getirip hücum edecekler, öteki taraf da sükût edecektir. Sonra üçüncü defa (...) artık bundan sonra kendilerine şehrin kapılan açılacaktır. Müslüman askerler şehre dalacaklar ve oradan ganimet elde edeceklerdir."[18]

[18] Akt. Zekeriya Kitapçı, *Hz. Peygamber Hadislerinde Türk Varlığı*, s. 203.

Haliç'in derinliğini gösteren o dönem İstanbul haritası

Yedinci Bölüm

Gemiler Haliç'e Nereden Geldi?

İstanbul'un fethini anlatan herhangi bir tarih kitabını elimize aldığımızda, en temel vurgulardan biri olarak, Osmanlı gemilerinin, "akıl durduracak şekilde bir gecede Beyoğlu sırtlarından aşarak Haliç'e indirildiği"[1] iddiasıyla karşılaşırız. Gerçekten de böyle mi olmuştur?

Voltaire, tarihi bilgi anlamında değil ama felsefi düzeyde kendini sorgulama yeteneğinin geliştirilmesinde önem taşıyan eseri, *Türkler Müslümanlar ve Ötekiler*'de şöyle yazar:

> "Bütün tarihçilerimiz, en modernlerine kadar, keşişlerin o zaman uydurdukları masalları tekrarlayıp dururlar. (...) Tarihsel yanlışlıklardan hoşlanan uluslar çoktur. (...) Çoğu birer alfabetik yalan dergisi olan sözlüklerimizde böyle gülünç masallara sıksık rastlanır."[2]

20 Nisan yenilgisi üzerine II. Mehmet'in, 22 Nisan gecesi, 72 gemiyi Galata sırtlarından yürüterek Haliç'e indirdiği söylencesi tam da Voltaire'in işaret ettiği bir masal olmasın sakın? Gerçekten de ayrıntıları üzerinde kafa yormaya başladığımız andan itibaren, bu olayın en çok hoşlandığımız masallarımızdan biri olduğu ortaya çıkıyor.

Hem Osmanlı hem de Bizans tarihçilerince yinelenmiş olmasına rağmen, dağdan gemi aşırma efsanesinin gerçek olmadığını iddia etmek için bir dizi ciddi nedenimiz var.

---

[1] Metin Kunt, *Türkiye Tarihi,* Der. Sina Akşin, II. Cilt, s. 78.

[2] Voltaire, age, s. 33.

Gemilerin Haliç'te, Kasımpaşa'da göründüğü doğrudur. Ancak Tophane'den, Dolmabahçe'den veya Beşiktaş'tan hele hele 20 km. ötedeki Rumeli Hisarı'ndan karadan taşınarak getirildikleri doğru değildir. Buna rağmen bu iddianın hem Hıristiyan hem Osmanlıcı hem de Cumhuriyetçi tarihçilerce tekrarlanması dikkate değerdir ve psikolojik nedenleri ağır basmaktadır.

Bir taraf yenilgiyi daha kabul edilebilir kılabilmenin, diğer taraf ise ne büyük şey becerebildiklerini ispatlamanın ruh haliyle dağdan gemi aşırma söylencesini yinelemiştir. İşin ilginç bu söylenceyi bir 'tarihi vaka' haline getirip ayrıntılarda sistematize etme 'şerefi' Cumhuriyet dönemi Osmanlıcı tarihçilere, F. Dirimtekin *(İstanbul'un Fethi)* ve V. L. Mirmiroğlu'na *(Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları)* ait olmuştur.

Bu iş, övünç vesilesi yapılmak amacıyla Osmanlıcı tarih yazıcılığında o kadar ileri götürülmüştür ki, artık aktarmalar bile tahrif edilmeye başlanmıştır. Örneğin konunun klasiklerinden sayılan Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Kostantiniyye* adlı çalışmasında, Hammer'den[3] aktardığı paragrafa; "...zurnalar çalınıyordu. Denebilir ki bunların ahengi Beyoğlu sırtları üzerinde Osmanlılar için büyük bir milli bayram sayılmaya değer bir sevinç uyandırmıştı.

"Geceleyin Osmanlıların Beyoğlu sırtları üzerindeki haykırışlarını işitip de ne olduğunu anlayamayan, fakat sabah (...) demir atmış, kuvvet ve kahramanlığını göstermeye başlamış olduğunu gören Rumlar korku ve şaşkınlıklarından kendilerinden geçmek derecelerine gelerek, Osmanlılardan hiç beklemedikleri, hemen insan gücü üstünde denilebilecek bir gayreti takdir etmekten kendilerini alamamışlardır"[4] gibi eklemeler yapmakta hiçbir ahlâki sakınca görmemiştir.

Asıl önemlisi böyle bir olayın kimi ciddi tarihçilerce de sorgulanmadan kabul edilmiş olmasıdır. Hammer bile, olayı sorgu-

[3] Bkz. *Osmanlı Devleti Tarihi,* 1983, II. Cilt, s. 548.

[4] Ahmet Muhtar Paşa, age., s. 246-47.

layacağına; "Müslüman mürevvihler bu cesurane fikrin bütün şerefini Mehmet'e atfederler; Padişah'ın cüretkârane fikirleri ve görüşünün genişliği bunu yalnızca bulmaya muktedir ise de eskiçağ tarihinde yahut daha yakın bir zamandaki misallerin kendisince meçhul olmayıp, böyle bir işe teşebbüs fikrini telkin etmesi muhtemeldir. Mesele gemileri karadan limana kadar çekmekten ibaretti. Bu iş müşkil olmakla birlikte hiç de yeni değildi"[5] şeklinde, olayın pek de abartılmaması gerektiği, üstelik de ilk olmadığı yollu bir dizi örnek sıralamak gibi ilginç bir yola başvurmaktadır.

Doğrusu önceleri ben de bu iddianın, zamanlamada ve gemi sayısında önemli abartılar olmakla birlikte doğru olduğuna inandırılmış olanlardandım. Konuya ilişkin önemli sorgulamalar yapan ve işte bu önkayıtlarla kabul eden iki yazarın (S. Tansel, 1971 ve H. Kazankaya, 1990) yaklaşımlarıyla ilk karşılaştığım zaman da, onları doğruya daha yakın bulmuştum. Ancak Tansel'in dipnotları ve daha önemlisi Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sindeki aktarım, beni o koşullarda zaten imkânsız olan iddianın bir kurgu olduğu, gerçeğinse başka yerde, Haliç'in iç kıyılarında aranması gerektiği sonucuna vardırdı.

Kuşkusuz Fatih'in kafasında daha işgalin ilk planlama döneminden itibaren Haliç'e gemi çıkarma projesi vardır. Çünkü diğerlerine oranla Haliç'teki surların bir hayli zayıf olduğu bilinmektedir. Kaldı ki karadan gemi yürütme işi bilinmeyen bir şey de değil; tarihin ilk dönemlerinden beri değişik ordularca (en son da Venedikliler tarafından) Mehmet'in padişahlığından 14 sene önce gibi yakın bir zamanda Adige'den Garda Gölü'ne 14 kilometre taşınmışlardır.[6] Uygulanmış bu taktikten Fatih'in haberi olmaması imkânsızdır.

Özetle Bizans'ın direnişini bir an önce kırmak için, en zayıf durumda olan Haliç surlarına saldırı yapılması gereğinin, daha kuşatmanın ilk planlandığı dönemde saptanmış olduğu

---

[5] *Osmanlı Devleti Tarihi,* II. Cilt, s. 547.

[6] Hammer, age., 2. Cilt, s. 548.

düşünülmelidir. Nitekim II. Mehmet'in, fethin tartışıldığı ilk Divan-ı Hümayun'la birlikte, elindeki tüm ayrıntılı bilgiler ışığında, Boğaz'ın Karadeniz'e kesilmesi, Mora yolunun kesilmesi, Macarlarla anlaşma yapılmış olmasına rağmen Avrupa'dan gelebilecek yardıma karşı uygun yerlerde mevzilenilmesi, Galata Cenevizleriyle anlaşma yapılmasına rağmen, hemen tepelerine yerleştirilen Zağanos Paşa komutasında top ve askerle tehdit altına alınmaları, kale surlarını çökertebilecek büyüklükte top yapımı ve Haliç'e gemi çıkarılabilmesi için uygun yer arayışı ve yapımın planlamasının yapıldığı vb. bilinmektedir.

Bu planlama çerçevesinde Boğaz'dan Haliç'e gemi çıkarma işi kim bilir belki doğrudan denenmeye çalışılmış da olabilir. Ama böyle olmuşsa bile astarı yüzünden çok daha pahalı bir girişim olduğunun görülüp vazgeçilmiş olması olasılığı çok daha güçlü görünüyor. Kaldı ki bu dik yokuş ve inişler olan yerden daha uygun yerler mevcuttur; Haliç'in iç derinliği bütünüyle Osmanlı'nın elindedir zaten. Üstelik burada hem orman bol hem de gemi yapımında çalışacak insan. Dahası Osmanlı bu konuda oldukça pratikleşmiştir. Dolayısıyla gemileri illaki Boğaz tarafından geçirme planı, o koşullarda anlamsız bir güç ve zaman israfı olarak II. Mehmet'in komutanlığını yücelten değil, aksine gölgeleyen bir iş olabilirdi.

Peki ama Haliç'te görülen, Bizans'ın moralini önemli oranda bozan ve güçlerinin bir kısmını onlara karşı mevzilendirmelerine neden olarak bölen Osmanlı gemileri nereden geldi? Bu sorunun Müneccimbaşı ve Evliya Çelebi'den hareketle yanıtını aktarmadan önce, resmi tezin problemi üzerinde (konuya önemli oranda kafa yormuş Tansel ve Kazankaya'dan da yararlanarak) kısaca durmak istiyorum.

O günkü teknik koşullarda (muhasara süresi içinde) bu işin olanaksızlığı bir yana, böylesi muazzam bir olayı planlayanlardan geriye en küçük bir teknik ayrıntı, çizim, plan, belge, en küçük bir kesin bilgi kalmamış olması bile, iddianın bir efsaneden ibaret olduğunu anlamaya yeter. Düşünsenize bir, böylesi

kapsamlı bir iş, resmi teze göre 20 Nisan'daki deniz yenilgisinin üzerine padişahın kızıp, "gemileri Haliç'e geçirin!" demesiyle bir gece içinde gerçekleştiriliyor! Herhangi bir bina için bile fizibilite yapılması gerektiği açıkken, söz konusu bu iddianın, bizi illüzyonlar dünyasına taşıma amacı dışında tarihsel bir değer taşımayacağı açıktır. Böylesi kapsamlı bir iş için ciddi bir ön planlama, hazırlık, binlerce insanın uzun dönem süren seferberliği lazım geldiğine göre, bu işten geriye hiçbir kesin bilgi, harita, belge kalmamış olması ilginç değil midir?

Örneğin Namık Kemal'in, Fatih'in "bizzat kendisinin çizdiğinden"[7] söz ettiği haritalardan geride hiçbir ipucunun kalmaması düşündürücü değil mi?

O günün koşullarında karadan gemi yürütmek gibi Osmanlı'da ilk defa yapılan bir işin olağanüstülüğü yanında, Osmanlı'nın en çok yaptığı işlerden biri olarak sıradanlaşmış bir inşaat teknolojisiyle, 5 bin tecrübeli usta ve işçiyle yapılan bir Rumeli Hisarı'nın yapımı bile 4.5 ay sürmüştür. Yapımı, yapanları, vb. her ayrıntısına ilişkin bilgi sahibiyiz. Keza teknolojik bir atılım olmakla birlikte sonuç olarak yine de bildik bir teknolojinin daha büyük boyutlara uygulanmasından ibaret olan büyük topların kimin tarafından yapıldığı, hangi başarısız deneylerden geçtiği, çizimlerinin nasıl olduğu, boyları, enleri; Edirne'den İstanbul'a ancak iki ayda ve hangi zorluklarla taşındığı, vb. bir dizi ayrıntının bilgisine sahibiz. Keza Haliç'in iki yakası arasında, önceden hazırlanmış fıçıların birbirine bağlanmasıyla oluşturulan çok basit bir köprü inşaatının bile, daha ilk günden başlamasına rağmen, ancak Nisan sonunda tamamlanabildiğini biliyoruz. Tüm bu veriler anımsanacak olursa, her biri ortalama 80 ton olan 72 geminin dağlık ve ormanlık araziden aşırılması gibi olağanüstü bir işe dair daha gerçekçi olmak koşullarına sahip oluruz.

Bu iddiaya dair elimizde kesin bilgiler yoktur; gemilerin nereden yürütüldüğü her yazarda farklıdır ve kendi keyfiyetince be-

[7] *Evrak-ı Perişan,* s. 124.

lirlenmektedir. Öyle ki söz konusu bu güzergâh sorunu üzerinde yürütülen tartışmalar, adeta uydurulmuş fikre inandırıcılık sağlama bağlamında şekillenmektedir. Eften püften bir dizi ayrıntıyı bize taşıyan Osmanlı arşivlerinde konuya ilişkin tek bir veri bulunamamıştır. Keza makaralarla mı, kızaklarla mı, arabalarla mı taşındığı, bu işin kim tarafından planlandığı, kimin komuta ettiği, Beşiktaş'tan mı, Dolmabahçe'den mi, yoksa Tophane'den mi, hatta Rumeli Hisarı'nın oradan mı yola çıkıldığı, Şişhane'den mi, yoksa Taksim'den mi geçirildiği bilinmemektedir.

Konuya ilişkin kuşkularını salt güzergâh ve teknik yöntemler konusunda sınırlı tutan, (ama nasıl bir tarih yazıcılığı ise yine de dağdan aşırtmaktan, yaşanmış bir olgu gibi söz eden) Şebabettin Tekindağ'ın; "Mamafih bu mevzuda Âşıkpaşazâde, Tursun Bey, İdris-i Bitlisi gibi en eski kaynakların, Dukas gibi mühim bir Bizans kaynağının tafsilat vermemeleri bu hususta kâfi bir hükme varmayı güçleştirmektedir"[8] diye yazmaktadır.

Peki ama her şey bu kadar muğlakken, gemi aşırtma masalının kanıtı nerede? Düşünün ki bu iddia, sistematik anlatımına ancak 500 yıl sonra V. Mirmiroğlu (1946) ve F. Dirimtekin (1949) tarafından kavuşturulabilecektir; ancak ABD güdümlü Türk yeni sağcılığının yükseldiği dönemin ürünü olan bu sistematizasyon da tüm Osmanlıcıları ikna etmeyecek ve önce güzergâh sonra zamanlama üzerinden sonu gelmez tartışmalar yapılacaktır.

Sözcüğün gerçek anlamında bir masal ile karşı karşıyayız. Nitekim fethin en yakın tarihçisinden, bu muamma olaya ilişkin bize kala kala 3-5 yaş arası çocuklar için masal kitabında yer alabilecek şu cümleler kalmaktadır:

> "İslam gemileri bayraklarla bezenip yelkenleri açtılar. Galata kalesi ensesinden havada yürüttüler. Belki uçurdular. Bu heybetle götürüp mükemmel silahla liman denizine saldılar"[9]

Görüldüğü gibi Osmanlı vakanüvislerinin bu dağdan gemi

[8] *İslam Ansiklopedisi,* 5. Cilt, s. 119.

[9] Tursun Bey, *Tarih-i Ebul Feth,* s. 50.

aşırma efsanesine ilişkin bize aktarabileceği hiçbir bilgi kırıntısı yok. Ama diğer yandan onların efsanelere de gereksinimi büyük. Bu nedenle tamamen teknik bir iş, onların kaleminde "(...) havada yürüttüler. Belki de uçurdular..." haline geliyor. Osmanlıcılarımız da bu gemi uçurmalı masaldan tarihsel böbürlenmeler üretmemizi istiyorlar. Aynı iddianın bir başka versiyonu da Âşıkpaşazâde'de görülür:

> "Yetmiş parça gemi dahi Galata'nın üst yanından karadan yelken açtılar. Savaşçılar ayaküzeri durdular ve sancaklarını çözdüler. Geldiler, Hisar dibinde denize girdiler."[10]

İşte böyle! Belli ki Âşıkpaşazâde de Galata tepesinden gemileri Haliç'e kadar yelkenle sallamayı çocuk bahçesinde kaydıraktan kaymayla karıştırıyor. Öyle ki hızını alamayıp bu iki kilometrelik yol boyunca yelken açarak aşağı kaydırdığı onlarca ton ağırlıktaki gemilerin içine savaşçıları da yerleştirip, üstelik de onları ayakta dikelterek iyice komik oluyor. Tabii asıl üzerinde durulması gereken nokta, Osmanlı vakanüvislerinin bu gerçeküstü söylemleri değildir. Asıl üzerinde durulması gereken, bu vakanüvislerin o zaman uydurdukları masalların, halen aramızda dolaşan koca koca tarihçilerce de sorgusuz yinelenmiş olmasıdır.

Bu sorunlar bir yana, gemileri dağdan aşırmaya varacak denli büyük bir zahmet ve zekâya kadar, alt tarafı bir zinciri kesecek testereleri de mi yoktu atalarımızın diye sorası geliyor insanın? Alt tarafı, gecenin karanlığında iki babayiğit yeniçeri gönderilip zinciri eğeletmek varken, Osmanlı dedelerimiz, neden böyle olağanüstü bir organizasyon için yüzlerce insanın kafa patlatmasını, binlerce insanın ve mandanın onca yük altında eziyet çekmesini, onca ormanın telef edilmesini tercih etmişler, anlamak mümkün değil doğrusu. Oysa zincirin kesilmesini müteakip sabahın 5'inde Tophane'de, Marmara'da bekleyen yüzlerce geminin Haliç'e dalıp 'küffarın' donanmasını yerle bir etmesi daha görkemli olmaz mıydı?

---

[10] *Âşık Paşaoğlu Tarihi,* s. 119.

Danışıklı dövüş gibi her şey; "vay siz zincir çekersiniz ha, biz de dağdan gemi aşırtalım da görün gününüzü!" deniyor sanki. Çünkü (resminden de anlaşılacağı gibi) sadece sınırlayıcı, denetim sağlayıcı (ve orta büyüklükteki bir geminin üzerine sürülmesiyle rahatlıkla kırılabilecek) basit bir engelden ibaret bu zincir. Nitekim 250 yıl önce 1203'te, Haçlı donanması tarafından üstüne gemi sürülerek kırılıp geçilmiş. Yine Osmanlıların İstanbul'a girmelerinden sonra kaçmaya çalışan Venedik gemileri tarafından da, aşıldığı bilinmektedir. Kaldı ki söz konusu zincirin Galata tarafından etkisiz kılınmasının önünde de bir engel bulunmamaktadır. O koşullarda Cenevizlerin Osmanlı'ya bir direnç göstermelerinin olanağı yoktu; İstanbul'un alınamaması halinde bile Bizans'la aralarındaki Haliç'e karşılık Osmanlılar tarafından çepeçevre kuşatılmış bulunmaktadırlar. Pera'dan tepelerine yönelmiş toplar ve Zağanos Paşa'nın 10.000 kişilik ordusuyla doğrudan tehdit altına alınarak Osmanlılarla işbirliğine boyun eğdirilmiş durumdadırlar. Dolayısıyla zinciri Galata tarafından kırmanın, dağdan gemi aşırmayla kıyaslanamayacak kadar basit, üstelik Haliç'i tamamen açmak anlamında çok işlevsel bir iş olduğu açık.

Kaldı ki bu noktada Kritovulos da, "donanma komutanı Hamza Bey, artık şehrin alındığını ve askerin şehre girdiğini gördükten sonra zincirin üzerine gemilerle yürüdü ve zinciri kırarak limana girdi,"[11] diyerek, onu bu yolla da etkisiz kılmanın Osmanlı donanması için zor olmadığını büyük bir açıklıkla gösteriyor.

Hâl buyken, dağdan gemi aşırma masalı Doğulu insanın tipik bir zaafına karşılık düşmekte, onun söylencelere, mucizelere olan gereksinimini karşılamaktadır. Esasen söylence de, "o korkunç kuşatma günlerinin insan beynini zorlayan koşullarında, kâh gökten melekler bekleyen, kâh aziz resimleriyle mazgalları koruyabileceğine inanan, yoğun top ateşi altında dumura uğratılmış Bizanslıların bilinçaltının ürünü olarak düşünülmeli. Bir sabah bir bakmışlar ki 72 pare gemi Haliç'te duruyor! Peki ama Osmanlı donanması Boğaz'da mevzilenmemiş miy-

[11] İstanbul'un Fethi, s. 99

di? Evet! Zincire bakmışlar, o yerinde duruyor. Karadan gemi geçirme örnekleri çokça bilindiği için, demek ki Osmanlılar da becerdiler bu işi diye düşünmüş olmalılar.

Bazı Osmanlı tarihçileri, büyük bir olasılıkla Rumlarca uydurulmuş, (hatta "Ulubatlı Hasan" efsanemiz gibi Francis kaynaklı[12] olma ihtimali büyük olan) masalı, 'nelere kâdir olduklarının' göstergesi olarak sahiplenmiş olmalılar. Önceki dönemlerde yapılmış uygulamalara öykünmeleri, hatta bu doğrultuda yaptıkları planlamalar ve girişimler nedeniyle Rumların bu yargısını sahiplenmiş, "meğer bizler neler yaparmışız!" diye o günden bugüne süsleyerek taşımışlardır. Nitekim üzerine gemi sürerek kırıldığını belirtmesine rağmen Kritovulos da, söz konusu masalı kendine göre süsleyerek yinelemekten geri durmaz:

> "Deniz kuvvetlerinde görevli subay ve üst komutanlara, acele gemilerin kara yoluyla Haliç'e indirilmesi için deniz dışından (yani Beşiktaş sahili) limana kadar yol yapılmasını ve kızaklarla donatılmasını emretti. (...) Padişahın buyruklarıyla gemiler yo-

[12] "Padişah kızgınlığı içinde, hıncından ellerini ısırıyor ve topuğu ile toprağı dövüyordu (...) Donanmasının bir bölümünü limana sokabilmesini sağlayacak bir çare bulmaya çalışıyordu. Bu düşüncesini de hemen gerçekleştirdi. Galata'nın arkasındaki tepeden limana kadar bir yol yaptırarak, onu öküz ve koyunlardan elde ettiği yağlarla kayganlaştırdığı kalas ve odunlarla döşedi. Gene değişik bazı makineler yaptırarak bunlarla üç ve iki sıralı gemilerini kolaylıkla tepeden geçirterek limana indirtti. Gerçekten de bu, insanı hayran bırakan bir deniz savaşı örneğiydi. Ben ise Antonius ve Kleopatra'ya karşı savaşında Augustus Julius Cesar'ı(n yaptıklarını) taklit ettiği kanısındayım (...) İşte bu suretle Padişah, bir gecede üç kürek sıralı gemilerini getirerek sabaha doğru limanda karşımıza çıkarttı." (*Şehir Düştü,* s. 60-61). Görüldüğü gibi Francis'te Osmanlı tarihçilerinde olmayan ayrıntılar vardır. Ancak bu ayrıntıların olgusal hiçbir değeri yoktur. Yağlarla kayganlaştırılmış kalaslar, öküzlerle çektirmeler, hep J. Cesar örneğinden bilinenin buraya adaptasyonudur. İki-üç sıralı koca gemileri dik çıkış ve inişi olan koca dağdan kolaylıkla aşırtmayı sağlayacak değişik "makineler"e gelince, böylesi makineler Rumların, kuşatmanın şiddetiyle dumura uğratılmış hayal dünyasında değil de gerçekten olmuş olsaydı, bu o günün dünyasında Osmanlı'nın teknolojik bir devrim gerçekleştirdiği anlamına gelecekti. Bunun ise, başta top olmak üzere gerçekleşmiş her teknolojik atılım için olduğu gibi, geriye laftan öte yansımalarının görüleceği açıktır.

lun üzerine çıkarıldılar. Gemilerin altlarına büyük mertekler ve iki tarafına dayanaklar konulup kalın ip ve halatlarla kuvvetle bağlanarak gemilerin dengesi güven altına alındıktan ve dirsek teşkil eden yerler de kayış urganlarla çevrildikten sonra gelenlerin kızaklar üzerinde çekilmesini emretti. Askerler büyük bir hevesle iplere ve makaralara yapıştı ve gemiler yürütülmeye başlandı. Gemiler karada da denizde olduğu gibi mürettebatı tamamen içlerinde ve yelken ve saire benzeri donatımı dahi yerli yerindeydi. Gemilerin çekilmesi sırasında güya denizde gidiyor gibi komuta ile yelkenleri açarlar, kürek çekecekler gibi kürekleri ellerine alırlar ve komutanları dahi direkler etrafında öteye beriye koşarak, ıslık çalarak ve seslenerek ve kamçı ile kürekçilere vurarak gayretlerini arttırmaya çalışırlardı. Gemiler tıpkı denizde gidiyor gibi görünür ve açılan yelkenler rüzgârdan şişerdi. İşte bu şekilde yokuştan tepeye yükselen ve oradan da limana inmeye başlayan gemiler, orta boyda 67 parçadan ibaretti."[13]

İşin masal kısmını burada sonlandıralım. Esasen bugün sözkonusu iddiayı her teknik ayrıntıda çürütecek bilgi düzeyine sahibiz. Bu noktada H. Kazankaya'yı, resmi tezin dayanaklarını çürüten dikkate değer sorgulamasıyla özellikle anmalıyım.[14] Esasen konuya ilişkin ilk ciddi sorgulamaların Mustafa Cezar başkanlığındaki heyetin hazırladığı *Mufassal Osmanlı Tarihi* ve Selahattin Tansel *(Fatih S. Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri)* tarafından başlatıldığını da anımsatalım. Ancak tüm bu araştırmacılar, sorgulamalarını, resmi tezin, söz konusu zaman içindeki olanaksızlığıyla sınırlamışlardır. Bununla birlikte karadan aşırtma efsanesinin saçmalığını düşünmemize yetecek kadar veri ve anahtar bir mantık sunmuşlardır.

"İstanbul'un muhasara ve fethinden bahseden hemen bütün kaynakların, gemilerin karadan çekilmesi fikrinin 20 Nisan'dan sonra doğduğuna işaret etmelerine rağmen, işin maddi tarafı göz önüne getirilince, daha önce hazırlanan bir projenin 20 Nisan'dan sonra tatbik edilmiş olabileceği kanaati uyanmaktadır. Zira gemilerin geçirildiği güzergâhın tayini, arazinin çukur yerlerinin doldurulup tümseklerin kazınması, güzergâha rastlayan ağaçların kesilmesi, gemileri kaydırmaya veya çekmeye ya-

[13] İstanbul'un Fethi, s. 83-84

[14] Bkz. *İstanbul'un Fethi ve Fethin Karanlık Noktaları,* II. Cilt, s. 135-162.

rayan vasıtaların hazırlanabilmesi için bir iki günden daha fazla zaman harcanması lazım gelir."[15]

Aynı zamanda gemicilik bilgi ve tecrübesine sahip olan H. Kazankaya, resmi tezin olanaksızlığı üzerine şöyle mantık yürütür:

"En basit hesapla; 61 metre boyunda 8 metre genişliğindeki bir kadırgayı, denizden kızakla karaya çıkarmak için [sadece karaya çıkarmak için] gemi başına 10 dakikalık bir zaman ayırsak 72 gemi için 720 dakikalık bir süre ayırmamız lazım gelir ki bunu da saate çevirsek 12 saat eder ve gece biter.

"Veya öyle bir helikopter düşünelim ki çok, çok büyük olsun. Ve çok uzun, kuvvetli kancaları bulunsun ve bu helikopter 80-100 ton da yük taşıyabilsin! Bu helikopter, her defasında kancalarıyla (kartal gibi) Beşiktaş'taki donanmadan bir kadırgayı denizden alsın ve Kasımpaşa'ya getirsin, limana indirsin. Kancalarını sökerek tekrar Beşiktaş'a dönsün. Ve de aynı bu hareketleri tekrarlasın, kancaları bağlasın, kaldırsın, götürsün, Kasımpaşa'ya denize indirsin! Ne diyorsunuz? Böyle olağanüstü bir şey dahi, içi gemicilerle ve toplarla dolu 72 kadırgayı bir gecede Haliç'e taşıyabilir mi?!"[16]

Sorunun yanıtı açık aslında ama biz yine de sorgulayalım: Resmi tarih yazıcıları bu gemi aşırtma işine 20 Nisan yenilgisinden sonra karar verildiğini ve 22 Nisan sabahında da gemilerin Haliç'e indirilmiş olduğunu söylüyor. Her şeyden önce bu işin bir dizi teknik ayrıntısı var. Öncelikle güzergâhın saptanması ve işin yapılabilirliği için keşif yapılması gerekiyor, birkaç ekibin çalışması halinde bile salt bu bile günlerce sürecek bir iş.

İkincisi, o dönemde ormanlık olan[17] o arazide –ki en kısa mesafe olan Tophane bile 3 kilometredir– gemilerin geçebilmesi için binlerce ağaç kesmek ve güzergâhı temizlemek gerekiyor. Bir haftada yapılabilirse mucize olacak bir iş. Tabii bu en kısa güzergâhın veya Dolmabahçe'nin kullanılması demek, her şeyin Bizanslıların gözü önünde yapılması demek. Oysa Bizans

[15] *Mufassal Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 430.

[16] *İstanbul'un Fethi ve Fethin Karanlık Noktaları,* II. Cilt, s. 144.

[17] İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.1, s.480

kaynakları, iş sonuçlanana kadar haberdar olmadıklarını, gemileri birdenbire Haliç'te gördükleri söylemektedir. Bu durum, karadan aktarım iddiasını doğru kabul etmemiz halinde bile, bu işin çok daha uzak bir mesafeden, örneğin Rumeli Hisarı'ndan (Müneccimbaşı) veya Beşiktaş'tan (Kritovulos) yapılmış olduğu anlamına geliyor ki, bu da zamanın daha da uzaması, dolayısıyla işin daha da olanaksızlaşması demek.

Üçüncüsü, Galata veya Taksim sırtını geçmek, oldukça büyük bir çıkış ve iniş, yanı sıra bir dizi irili ufaklı iniş, çıkış ve kavisleri geçmek anlamına geliyordu. Geçirilecek olanın koca koca gemiler olduğu düşünülecek olursa ciddi bir stabilizasyon çalışmasının önceden yapılması, bir dizi çukurun doldurulması, tepenin kazılması, kavislerin düzeltilmesi zorunlu. Bu da haftalar alacak bir iş.

Dördüncüsü, gemiler kaydırılmışsa gemi başına bir kızak (çünkü tek güzergâh kullanıldığı farz ediliyor) ve üzerinde kayması için yol boyunca, yağlı ve birbiriyle simetrik binlerce (en kısa mesafede en az 6 bin) kereste hazırlanıp yerleştirilmesi gerekiyor. Yok eğer tekerlekler üzerinde götürülmüşlerse, 72 tane, 80'er ton taşıyabilecek büyüklükte ve yeterli sayıda tekerleği olan araba ve üzerinde gidebileceği sağlamlıkta yol yapılması gerekiyor. Ne kadar mükemmel bir organizasyon olursa olsun bu da aylar alacak bir iş.

Ayrıca çekim işlemleri için bir dizi makine, halat, makara ve organize çalışmaya sokulabilecek binlerce insan ve yük hayvanı... Rüzgârın bir faktör olduğunu bir an kabul etmeye kalksak bile, bu ancak düz yolda işe yarayabilir; buna karşılık iniş ve çıkışlarıyla söz konusu güzergâhta gemilerin denetimini olanaksızlaştırmaktan başka işe yaramayacaktır. Keza yağın tahtaları kayganlaştırmasının düz yolda ve tırmanırken bir avantaj oluşturmasına karşılık inişlerde büyük bir dezavantaj oluşturacağı da kesindir.

Bunlar bir yana, her geminin sadece kızağa alınıp karaya çıkarılması bile, neresinden bakılırsa bakılsın, her gemi için tekrarlanmak üzere saatler alacak bir iş. Arabalara yüklenmiş-

lerse bu daha da zor, çünkü ayrıca büyük vinçler gerektiriyor. 72 gemiyi, tepeleri tırmanırken ve inerken kaymasın diye kızağa veya arabaya sabitlemek gerekiyor; bu da ayrıca vakit alacak bir iş. Oldukça dik olan o yokuştan gemilerin çıkarılması ve o kadar ağır ve hassas bir yükün, çıkarmaktan da zor bir iş olan, elden kaçırılmadan aşağıya kadar indirilmesi, en tecrübeli ve uyumlu ekiple bile haftalar alacak bir iş.

Diğer yandan tek güzergâh olduğundan, biri inişe geçmeden diğerinin çekilmeye başlamasının riski düşünülecek olursa birbirlerini beklemek zorundalar. Daha ötesi Bizanslıların hepsini aynı anda gördüğü iddiası düşünülecek olursa, demek ki denize inmeden Kasımpaşa sırtlarında bekletilmiş olmalılar; bu da hem organizasyon hem de zaman anlamında ayrı bir iş. Aynı güzergâh kullanıldığından aynı mekânda onbinlerce insan, bir o kadar manda, deve, vb., bunların sevk ve organizasyonu, yemeği ve tuvaleti, özetle yaşanan olağanüstü trafik... Ki tüm bunlar için, en mükemmel keşif ve planlamanın yapıldığı farz edilse bile, önceden benzeri bir iş deneyimi olmadığından bir dizi aksama da kaçınılmazdır.

Bunların yanı sıra, 72 geminin Kasımpaşa'ya indirilebilmesi için, buranın bu işe uygun hale getirilmesi, yani ciddi bir inşaat faaliyetinin, sadece gemilerin karaya çıkarıldıkları yerde değil, indirildiği yerde de önceden yapılmasını gerektiriyor; bu ise, tartıştığımız işi hem söz konusu zaman açısından, hem de işin gizlice yapıldığı, Bizanslıların gemileri birdenbire gördüğü esprisini de tekrar olanaksızlaştırıyor.

Tüm bu veriler ışığında belirtilmeli ki, bir gecede (siz deyin ki bir ayda) gizlice dağdan gemi aşırtma safsatasına inanmamızı isteyenler, amiyane tâbirle ya dayak yememişler ya da hesap bilmiyorlar! Günümüz teknolojisinde bile, değil böyle bir işi, 3 kilometrelik asfalt yolun yapılması bile bir gecede olanaksız. Dolayısıyla kim bilir belki de, "kahramanlık masallarına kanmak bu halkın en büyük zaafıdır; nasılsa yutar, yutmakla da yetinmez üstelik bununla böbürlenir!" diye düşünmüş olmalılar.

Bu belirlemelerin akabinde, artık konuya ilişkin Tansel, *Mufassal Tarih* ve Kazankaya'nın önemli sorgulamalarıyla yetinemeyeceğimiz açık. Kaldı ki bizzat kendi sıraladıkları veriler ışığında bile, örneğin S. Tansel'in; "(...) bir gece içinde 70'e yakın geminin bir denizden ötekine geçirildiği muhakkaktır" yargısına katılmanın olanaksızlığı açık. Üstelik cümlesinin hemen devamında, "Fakat nasıl sevk edildiğini bugünkü eserlere dayanarak izah etmek mümkün değil"[18] dediği de anımsanırsa, âdeta bizi, kendisinin inanmadığı şeye her nasılsa bizim inanmamızı isteyen bir tarih yazımıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Ancak bu arada Tansel, arayışını dışa vurmaktan da kendini alamamaktadır; örneğin bu işin çok daha önceden, tıpkı topların ve Rumeli Hisarı'nın yapıldığı gibi önceden hazırlandığı[19] düşüncesini belirtmekte ve daha ileri giderek ayrıca, "çok güç olan bu işin olamayacağını düşünmek de yersiz değil"[20] diye yazmaktan da kendini alamamaktadır. Buna rağmen anlaşılmaz bir nedenle (resmi tarih mitlerinin o karşı çıkılmayı olanaksızlaştıran ağırlığından!) resmi tezi bütünüyle dışlama yoluna gidememektedir.

Oysa bizzat Tansel'in de olasılıklardan biri olarak aktardığı gibi; "bazı kaynaklar, kızakla yürütüldüğünü tamamıyla reddetmekte ve gemilerin Okmeydanı'nda yapılarak denize indirildiğini iddia etmektedirler"[21] demektedir. Ki, tüm bu irdelemeler ışığında doğru yanıtın tam bu açıklamada bulunabileceği açıktır. Çünkü kuşku götürmez bir durum var ki, o da Osmanlı gemilerinin fetihten önce Haliç'te yüzdüğü gerçeğidir. Buna karşılık resmi tezi gerçek kılabilmek için öne sürülen rivayetlerin inandırıcı temeli ve kanıtı yoktur. Nitekim Müneccimbaşı da, *Sahaifü'l-ahbar* adlı tarihinde, yağlı tahtalar üzerinden kaydırmanın Boğazkesen Kalesi'nden başladığından söz etmekte, ama bu iddiaya kendisi de inanmadığı için; "Fakat sahih

[18] *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* s. 78.

[19] S. Tansel, age., s. 73.

[20] S. Tansel, age., s. 75.

[21] S. Tansel, age., s. 76.

[doğru, gerçek] olan rivayete göre, gemiler Okmeydanı'nda hazırlanmış ve buradan denize indirilmiştir" demektedir.

İşte bir sabah aniden Haliç'te beliriveren gemilerin "kerameti" bu açıklamada yatmaktadır. Nitekim Evliya Çelebi durumun ayrıntılarına şöyle açıklık getirmektedir:

> "Ebü'l-feth Timurtaş Paşa'yı iki bin askerle Kâğıthane' deki koruluk içinde 50 parça kadırga yapmakla görevlendirdi. O da kimi köyleri talan edip tahta ve kerestelerden işe yarayanları bu gemilerin yapımında kullandı. Koca Mustafa Paşa ise Azap askeriyle Okmeydanı ensesinde Levent Çiftliği denilen yerde 50 parça kadırga ve 50 parça da at kayığını işe hazır eyledi. [Kuşatmanın] Onuncu gününde de Kâğıthane'deki kadırgalar da hazır olup, cümle karada, denizde olan bütün gemiler ve içlerindeki asker hazır baş idiler... Tersane bahçesi dibinde Şahkulu adlı iskelede denize indirildiler. Gemilerin geçtiği yerler, Okmeydanı'nda hâlâ görülmektedir."[22]

Kuşkusuz diğer resmi tarihçiler gibi Osmanlı tarihçisine, başka verilerle kıyaslamadan inanmamak gerekiyor; çoğu kez aktarımlarının bir doğrusu birkaç abartı veya yanlışla birlikte sunulmaktadır çünkü. Özellikle Evliya Çelebi, bu açıdan en tipik örneklerden, Osmanlı tarihçileri arasında abartıya en çok kaçanlardan biridir. Buna rağmen gemilerin "hikmetine" ilişkin en itibar edilmesi gereken anlatım ona aittir. Öncelikle, kadırgaların sayısı dışında "abartı" deyiminden en uzak anlatım ona aittir. Üstelik bu anlatım, ikinci ve dikkate değer bir kaynak olarak Müneccimbaşı tarafından, "sahih olan rivayet" olarak desteklenmektedir ve açıktır ki diğerlerine göre en bilgi içerikli olanıdır; örneğin diğerlerinden ayrımla, operasyona kumanda edenlerin, yanı sıra gemilerin yapım yerlerinin, indirildikleri iskeleye varana kadar isimlerini içerir. Diğerleri gibi gemileri, içinde leventlerle birlikte uçurarak Haliç'e kondurmak gibi komiklikler içermez!

Diğer yandan bu anlatım Bizans'ın birdenbire haberdar olup şok geçirmesi iddialarına da tek uygun düşenidir. Çünkü Tophane veya Dolmabahçe'den ayrımla Kâğıthane Deresi

---

[22] *Seyahatname*, s. 86.

ve Okmeydanı'nın ensesi, Bizans'ın görme ve duyma ufkunun ötesinde bir alandır. Daha önemlisi, tüm gemilerin birdenbire görüldüğü anımsanacak olursa, Bizans'ın, Galata sırtından Kasımpaşa'ya ancak büyük bir gürültüyle düşecek olan ilk gemiden başlayarak haberdar olması ve örneğin bir karşı saldırıyla bu, dengeleri altüst edecek operasyonu akamete uğratması mümkün iken (ki Bizanslıların elinde bu iş için biçilmiş kaftan bir silah olan Grejuva Ateşi bulunmaktadır), Haliç içinde bitmiş gemilerin karanlıkta süzülerek Kasımpaşa'ya sessizce getirilmesi ve Bizanslıların bunları birdenbire görmesi olasılığı akla yatkındır. Kaldı ki gemi yapımında yüksek teknolojiye sahip değillerse de Osmanlılar büyük bir hızla gemi üretme potansiyeline sahiptiler; nitekim çok kısa zamanda Gelibolu'da 400'ü aşkın gemi üreterek bunu kanıtlamışlardı. Haliç'in çevresine gelince, gerek orman potansiyeli gerek yapımda çalışacak Osmanlı askeri ve ustası açısından açıktır ki Gelibolu'dan çok daha elverişlidir. Özetle Evliya Çelebi'nin aktarımı, hem gerçekleşebilme olasılığı güçlü olan bir durumdan söz etmektedir, hem de itibar edilmesi gereken bilgiler içermektedir.

Dolayısıyla Kasımpaşa'da ortaya çıkıveren Osmanlı gemilerine ilişkin tek itibar edilebilecek anlatım olan Müneccimbaşı ve E. Çelebi'nin belirtmesini esas alacak olursak, Boğaz'dan Haliç'e gemi aktarma diye bir olay söz konusu değildir. Buna karşılık "Kâğıthane Deresi'nin Haliç ile birleştiği"[23] çevrede ve Okmeydanı'nın Haliç'e inen sırtlarında, daha kuşatma öncesinde hazırlanmış gemi yapım merkezleri oluşturulmuş ve Timurtaş Paşa ile Koca Mustafa Paşa'ya gemi yapımı görevi verilmiştir.

Daha en baştan böyle bir planlamaya gidilmesini destekleyen bir diğer faktör de, Haliç'teki surların diğerlerine göre zayıflığı nedeniyle buradan saldırmanın, dolayısıyla saldırı araçlarını Haliç'e girebilecek şekilde hazırlamanın, işgal planında başından beri büyük önemle yer almış olmasıdır. "Öyle görünüyor ki, padişahın bu hususta ki asıl fikri Osmanlı donanması ile zinciri

[23] *İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s. 1190.

muhafaza eden Bizans donanmasını tahribe muvaffak olduktan sonra, Haliç'in medhalini zorlamak, sonra bu taraftaki surların nispeten az kuvvetli olması nedeniyle İstanbul'a kat'i hücumu buradan yapmak idi."[24]

Açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla güçlü bir olasılıkla, özellikle Okmeydanı tersanesi, belki de güvenlik nedeniyle tam kıyıda olmadığından buradan, gemilerin belli bir mesafe yürütülmüş olması da mümkündür. Ancak gerek mesafenin kısalığı ve eğim azlığı, gerekse gemilerin zaten inşa sırasında kızakta olması nedeniyle denize kadar yürütülmeleri, Tophane veya Beşiktaş'tan aşırmaya oranla, o koşullarda rahatlıkla uygulanabilir bir olaydır.

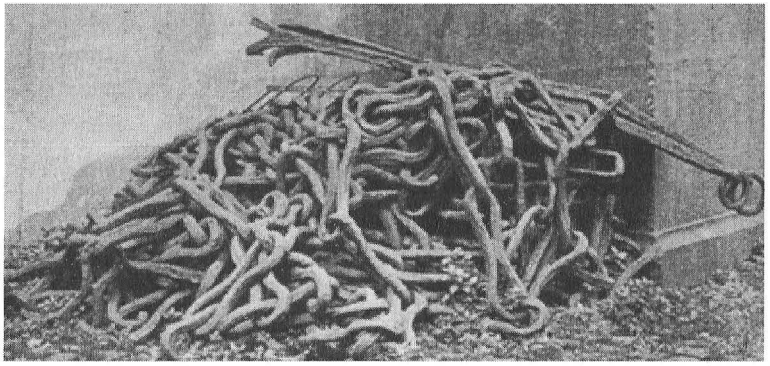
Dikkat edilirse, ilk tarihçileri esas alacak olursak, Okmeydanı ve/veya Kâğıthane Deresi'nin Haliç'le birleştiği yerden gemi indirmeye ilişkin çok daha somut verilerle karşı karşıyayız; dolayısıyla neresinden alırsak alalım bunlara itibar etmek tarihçilik ciddiyeti açısından zorunludur. Yer daha somuttur, işin komutasının kimlere verildiği ve zamanlama daha belirgindir. Evliya Çelebi gerçi 100 kadırgadan söz etmektedir ama buna karşılık Haliç'te görülen gemilerin sayısının 70 civarında olduğuna ilişkin bir mutabakat vardır. Bu durumda ya Evliya Çelebi sayıyı abartmaktadır (ki bu kadar abartı olması Osmanlı tarih yazımı için, özellikle de Evliya Çelebi özgülünde olağandır) veya diğer gemiler savaşa sonradan katılmışlardır. Üstelik Evliya Çelebi ayrıntı vermektedir:

> "Tersane bahçesi dibinde Şahkulu adlı iskelede denize indirildiler. Gemilerin geçtiği yerler Okmeydanı'nda hâlâ görülmektedirler. O günlerde gemilerin altına dökülen darılar oralarda kendi bitip kendi yiter. Sonra cümle gaziler silah ve nacaklarıyla gemilere doldular [dikkat edilirse bu anlatımda, tepeden Kasımpaşa'ya kaymakta olan gemilerde ayakta nara atan savaşçılar yoktur!] ve emre hazır oldular. Kâğıthane'de Timurtaş Paşa'nın yaptırdığı 50 parça büyük kadırga da Eyüp tarafında görünürdü."[25]

[24] Evliya Çelebi, age, 5. Cilt, s. 1190.

[25] Evliya Çelebi, age, s. 86.

Özetle Bizanslıların, 22 Nisan sabahı karşılarında görüp, "Eya bu ne ola deyü perişan oldu"kları gemilerin hikâyesi bundan ibarettir. Haliç'in içinde veya iç sırtlarında hazırlanıp gecenin karanlığında Kasımpaşa sahiline gelip dizilmişler ve zincir tahrip edilmeden böyle bir şey beklemeyen Bizanslıların moral dengeleri üzerinde önemli bir tahribat gerçekleştirmişlerdir.

Haliç'in ağzına gerilen zincir

Sekizinci Bölüm

Fetih Sonrası Talan

29 Mayıs sabahında şehir, liman ve birkaç kule hariç Osmanlı askerlerinin eline geçmişti. Şehre giren komutanlardan bazıları ele geçirilen Bizans ileri gelenlerinin kesilmiş başlarını getirip, Fatih'in atının ayakları dibine atıp bazı esirleri de karşısına dikerek zaferi ilan ettiler. Fatih saldırı başladığından beri inmediği atının üstünden inip şükür secdesinde bulundu ve dinlenmek üzere çadırına çekildi.[1]

Neşri'nin, "nice hadiseler olmuştur, kalem vasfında kaasır, diller tafsilinde acizdir" dediği savaş kazanılmış; sıra teslim alma, yağmalama ve yeniden düzenlemeye gelmiştir.

29 Mayıs sabahı Osmanlı askerleri "kâfirleri kıra kıra şehir sokaklarına girdiler"[2]; "Artık kefere ehlinde mukavemete takat, cidale mecal kalmadı. Gaziler şehir içine bölük bölük olup, dahi kâfirleri güruh güruh önlerine bırakıp, taraf taraf kırmaya başladılar."[3]

Osmanlılar şehre girip temel direniş odaklarını etkisiz hale getirir getirmez dört bir yana dağılıp yağmaya başlayacaklardı. Bizanslılar can telaşıyla birbirini ezerek veya yardımsız bırakarak Ayasofya yönüne doğru kaçarken, Osmanlılar da yağma telaşıyla pek çok noktada henüz savaş sürdüğü halde mahallele-

---

[1] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* s. 100.

[2] Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi,* s. 53.

[3] Tacizâde Cafer Çelebi, Akt. F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi,* s. 227.

rin arasına dalacaklardı. Öyle ki, içlerine Barbaro, Justinyani ve Konstantin'in ailesi dahil pek çok insanın doluştuğu sekiz gemi, bu yağma kargaşasından faydalanarak şehirden kaçmayı başaracaktı.

"Biz Kostantiniye'den yelken açıp hareket ettiğimiz zaman, Türk'ün bütün donanması teçhizatını terk etmiş ve bütün kumandanlar ve taifeler ortalığı yağma etmek için karaya çıkmıştı. Şunu anlayın ki, kendisinin donanması mücehhez ve hazır bir vaziyette bulunsaydı, bir tek tekne bile kaçamayacaktı. Fakat Türkler bizi yakalanmış zannediyorlardı, çünkü limanın zinciri içinde mahsur kalmıştık, fakat onların donanması bizleri terk etmişti."[4]

Peki Osmanlıların bir türlü hakkından gelemediği zincir varken sekiz Ceneviz gemisi nasıl dışarıya çıkmıştı? Onu da şöyle anlatıyor Barbaro:

> "Fakat zincire geldiğimizde dışarıya çıkamadık. Çünkü bir ucundan ve öteki ucundan iki şehre, yani Konstantiniye ile Pera'ya bağlanmıştı. Fakat gayretli iki adam o kütük üzerine atladılar ve balta ile o zinciri kestiler ve yine halat çekerek dışarı çıktık."

Bu kadar da değil Barbaro'nun anlattıkları. Çünkü gemiler hemen kaçmıyorlar. "Pera karşısında Türk donanmasının demir atmış olduğu yere gittik. Burada bu mevkide tüccarların kadırgalarımıza gelebilmesi için öğleye kadar bekledik, fakat kimse gelmedi, çünkü hepsi ele geçirilmişlerdi; bu sebeple öğle vakti, efendimiz Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla yelkenleri açtık."[5]

Dukas'ın aktarımına göre sabahın ilk saatlerinde şehre giren askerler öncelikle surları temizleyeceklerine talana dalarlar. Oysa o sırada liman çevresindeki surlarda ve bazı kulelerde savaş devam etmektedir ve buradan surlara girmeye çalışan Osmanlı askerleri öğleden sonra saat üçe kadar ölmeye devam edeceklerdir. Nihayet içeri giren askerlerin çokluğuyla bu taraftaki surlarda savaşın devam ettiğinin farkına varılır. Arkadan müdahale edilir ve orayı savunan Bizans askerlerinin öldürülmesiyle

---

[4] Barbaro, *Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi,* s. 69.

[5] Age, s. 69.

fetih tamamlanmış olur.[6]

Talancı ruh halinin ilginç bir öyküsü de Konstantin'in nasıl öldürüldüğü sorunuyla ilgilidir. Bizzat Tursun Bey'in kaleminden dinleyelim:

> Sıra yeniçerilere gelip de kalenin ele geçeceği umudu yükselince, ilk talancılardan olmak kaygısıyla, "bir azap güruhu tebdil-i kıyafet edip yeniçeri arasına karışıp içeri girdiler ve yeniçerilerden ırak olmak için boş bir tarafa doğru gittiler. Fakat biçareler sarp ve çetin yerlere düştüler. Elleri dünya eteğine ermedi. Yorgun ve argın pazarlarında aldanmış giderken ansızın artlarında bir gürültü koptu. Görüldü ki köskütük bir kâfir alayı kendilerine yetişti ve üzerlerine hamle etti. Bu suhtalar ise şirin canlarından ümidi kesti. Allah'a sığınmaktan gayrı takatleri kalmadı. Canı dişe takarak baş kurtarma gayretine düştüler. Kimi kavgada devam kimi de şehâdet âleminde kızıl ve yeşil tonlar giymekte, yani şehâdet mertebesine ulaşmakta iken, tekfur kendi arzusu ile yaralı bir Azap erine saldırdı. Fakat atının ayağı sürçtü. Yaralı Azap, kâfiri altına aldı ve başını kesti."[7]

Şehrini korumak için elde kılıç son ana kadar savaşan Konstantin'in, (bir Azap eri tarafından tesadüfen öldürülmesindeki trajedi bir yana) üstünde asker elbisesi olduğu için, onu öldüren Azap eri tarafından da tanınmayacak ve ancak savaştan sonra aranıp bulunacaktır.

Şehre giren askerler salt talan yapmaz, aynı zamanda kaçmakta olan pek çok insanı da öldürürler. Ancak 53 günlük savunmanın yarattığı yılgınlık atmosferinde Osmanlılar, içeride en az 50 bin asker olduğunu zannettiklerinden, "iki bin kişiye kıymışlar fakat tahminlerinde aldanınca bu işten vazgeçmişler" dir.[8]

Osmanlı tarihçilerinde de açıklıkla ifade edildiği gibi, şehirde yaygın bir talan yaşanır. Edirneli Oruç Bey'in ifadesiyle; "(...) Şehrin içine girdiler. Yağma ve talan ettiler. Oğlanlarını, kızlarını ve mallarını alıp esir ettiler. Sultan Mehmet dahi evleri için

---

[6] *Bizans Tarihi,* s. 181.

[7] *Fatih'in Tarihi*, s. 54.

[8] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 457.

yağma buyurdu. O sırada tutabilen tuttu. Müslümanlar şöyle mala garkoldular ki, İstanbul'un yapıldığı 2400 yıldan beri toplanan mal hep gazilere nasip oldu. Üç gün yağma ettiler. Üç günden sonra yağmayı yasakladılar."[9]

> "Hisar fetholundu. İyi yağmalar ve doyumluklar oldu. Altın gümüş ve mücevherler ve her türlü kumaşlar gelip pazara döküldü. Satmaya başladılar. Halkını esir ettiler. Tekfurunu öldürdüler. Güzel kızlarını gaziler bağırlarına bastılar."[10]

"Yüce Allah'ın yardımı ile bu sağlam kaleyi savunanlar bozguna uğrayıp, 'elbette ki zafer bizim askerlerimizindir' (Saffat-173. ayet) muştusu zaferlere el atan askerleri desteklemekle 'yaşlıları öldürünüz, işe yarayanları bırakınız' [İslam hukukunda savaşla alınan ülkelerde alınacak tedbirlerden biri. E.A.] emri gereğince[11] hareket olunarak, geçmiş yıllarda olduğu kadar o anda bile yıkıcı baskı altında yok olup tükenmeyen bu zengin, varlıklı şehrin mahalleleri gazilere nasip oldu. Bu bakımlı zengin şehir, böylece yaratılışı güzel sultanın sevinç getiren ayağının basmasıyla İslam beldelerinden biri haline geliverdi."[12]

"Ve böylece sağlam ve büyük bir kale darü'l-harp [Müslüman egemenliğine girmemiş yerler, savaş alanı. E.A.] iken, darü'l-harb [Müslüman egemenliğinin yerleştiği alan] oldu."[13]

İşte böyle! Gidip kapıya dayanıyorsunuz, tehditle veya sa-

---

[9] *Oruç Beğ Tarihi,* s. 109.

[10] *Aşık Paşaoğlu Tarihi,* s. 119.

[11] Aynı yargı Zorzi Dolfin'de de vardır: "...güneş doğalı çok olmamıştı ki şehir Türkler tarafından ele geçiriliyor ve yağma başlıyor; mukavemet gösterenler öldürülüyor, ihtiyarlar ve cüzamlılarla hasta kimseler parça parça ediliyordu. Teslim olanları esir alıyorlardı" (Bkz. *İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı).* Paralel aktarımı A. Wheatcroft'ta da buluruz; "Küçükler ve çok yaşlılar para etmedikleri için orada öldürüldü. Erkekler iplerle bağlandılar, kadınlar ikişer üçer kişilik gruplar halinde birbirlerine saçlarından bağlandılar. Bizanslı görgü tanıkları küçük kız ve oğlanların sunak masaları üstünde ırzlarına geçildiğini ve büyük kilisenin onların çığlıklarıyla çınladığını anlatırlar" (Bkz. *Osmanlılar,* s. 37).

[12] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih,* s. 283.

[13] *Tacü't-Tevarih*, s. 285.

vaşarak alıyorsunuz ve orası sizin oluyor! O güne kadar oranın egemen insanları sizin köleniz veya cizye veren boyun bükmüşleri oluyor; kiliseleri cami, çalışmalarının ürünleri sizin oluyor, kadınları cariyeniz oluveriyor veya isterseniz satıyorsunuz ve tüm bunlar "meşru" oluyor. Kuşkusuz sorgulamamızın aslı o güne ilişkin değil. Ama bu vb. fetihlerle övünen, onu şenliklerle kutlayan, güncelleştirerek insanlığımızı erozyona uğratan, tarih olmuş işgalleri yeniden tazelemeye, ona öykünen nesiller yaratmaya çalışan bir zihniyet dolaşıyor aramızda. Asıl sorun tam da burada işte.

Her fetihte olduğu gibi İstanbul'un da fethinin sonrasında, sıra fethin nimetlerinin paylaşımına gelecektir. Artık o şehrin insanları ve o insanlara ait bedenler de dahil her şey fethedenlerin malı olmuştur. Eski tarihçiler bu konuda daha ayrıntılı bilgiler verirler. Hem fetihçiliği yüceltmekten vazgeçmeyen hem de onu çağdaş değerler karşısında savunulabilir kılmak gibi komplekslerle malûl günümüz Osmanlıcılarından ayırımla, dolambaçlı yollara başvurmazlar; eğer konu oraya gelmişse doğrudan söz ederler. Oysa çağdaş değerlerin baskısı altında olan günümüz Osmanlıcı yazarların değişik biçimlerde tahrif ettikleri temel sorunların başında bu talan ve tecavüz sorunu gelmektedir.

Öncelikle mecbur kalmamışlarsa bu sorundan hiç söz etmezler. Fetih "kutsal" bir amaç için yapılmış olarak sunulunca, talan gibi bayağı şeylerin sözünü etmek de olmazdı tabii! Kabul etmek zorunda kaldıkları zaman ise iki yol izleniyor genellikle; ya bunun çok "sıradışı örnekler" olduğu ya da o "dönemin genel âdeti olduğu" söylenerek görüntüyü kurtarma yoluna gidiliyor. Hemen peşinden Hıristiyan ordularının işgal ettiği Müslüman topraklarında yaptığı çok daha kanlı örnekleri sıralayıp kendilerini ehven-i şer gösterme yoluyla aklamaya çalışırlar.

Bakın Şebabettin Tekindağ, konuyu nasıl anlatmış: "İstanbul fethi takip eden günlerde, bir müddet karışıklıklar içinde

kaldı. Fethin üçüncü günü karışıklıklara son verilmiş..."![14] İşte bu kadar. Anlayana aşk olsun! Ne olmuş İstanbul'a? Karışıklıklar! Yorumu size kalmış! Söz karışıklıktan açılınca insanın aklına her şey gelir, ama doğrusu talan gelmez. Bu örneğin de gösterdiği gibi Osmanlıcıdan Osmanlı'yı öğrenmeye çalışmak, zinhar yapılmaması gereken bir şey oluyor; çünkü gerçekler yerine propaganda metinleri yazıyorlar genellikle. Daha sonra Evliya Çelebi'den bir aktarma yapıyor Tekindağ: "Askerin şehirde dolaşması kati surette yasak edildi"! Neden? Nedeni yok!

Feridun Dirimtekin'i alın; 250 sayfalık kitabında söz konusu insanlık dramından bir tek cümlede, o da ortasına mazeret arz ederek söz ediyor: "Fatih'in müsaadesine uyularak –Ortaçağda harben zapt olunan şehirlere yapıldığı gibi– şehrin yağmasına başlandı."[15] İşte böyle. 'Bütün suç ortaçağ geleneğinde!' diyesi geliyor insanın, ama Dirimtekin, hak ihlali gibi de söz etmiyor hani. Herhangi bir ayrıntıdan söz edilir gibi geçiştiriyor sorunu. İ. H. Uzunçarşılı da, "teamül üzere zapt edilen bir şehrin üç gün yağması icap ettiğinden ..."[16] diye keyfiyeti yineliyor.

Böylece tarihimizle aramızda kurulmaya çalışılan hamasi övünç bağımız da gölgelenmekten kurtarılmış oluyor! Talana uğrayan, ırzına geçilen, boynuna kement bağlanıp sürüklenen, köle yapılan, satılan zavallı insanlardan yana ise hiçbir suçluluk duymuyoruz; varsa yoksa fethin soyut anlamı!

Aynı Dirimtekin, Ayasofya'da "kıtal" (savaş, vuruşma) olduğunu yazan Schlumberger'i bile, "Türk ve İslam düşmanlığı" gibi demagojik yoldan etkisizleştirmeye çalışıyor; ardından Girit'in Araplardan geri alınması sırasında Hıristiyanların yaptığı vahşeti anlattığı ifadeleri, "yazdıklarını unutmuş olmalı" diye aktararak ona karşı kullanmaya çalışıyor. İstanbul'daki kıyıma tek cümlelik yer ayırırken, Girit'te daha büyük baskılar

[14] *İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s. 1199.

[15] *İstanbul'un Fethi*, s. 235.

[16] *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.490

yapıldığından uzunca söz ederek durumu kurtarmaya çalışıyor Dirimtekin. 'Seninkiler başka yerlerde benimkilerin burada yaptığından daha çok vahşet yaptı, senin konuşmaya hakkın yok' demeye getiriyor. Oysa Schlumberger, Hıristiyanların yaptıklarını, Dirimtekin'in olduğu gibi aktarmasına neden olacak kadar canlı aktarıyor. Dolayısıyla aynı yazarın Müslümanlara atfettiği 'kıtal'i yalanlayıp, bundan dolayı onu "düşmanlık" ile suçlarken, Hıristiyanlara atfettiği katliamı ise doğru kabul etmenin çifte standardı üzerinde düşünmek gerekiyor.

Kaldı ki Ayasofya'da kıtalden söz eden yalnızca Batılı biri değil. Evliya Çelebi'nin anlatımına göre, şehre girilmiş olmasına rağmen diğer yerlerin yanı sıra Ayasofya'da da direniş sürmektedir. "İçinde ve dört yakasında bulunan 12 bin rahip, damlardan, çatılardan, çan kulelerinden İslam askerine zenberek, neft ve katran yağdırmaya başladılar ve Türk askerini alarga ettiler. Ebü'l-feth bunun üzerine Ayasofya deyrine Saruca eri gibi sarılıp üç gün, üç gece bir ulu cenk oldu. Kuşatmanın 53. gününde Ayasofya fetholunup, en önce Sultan Mehmet içeri girip peygamberimizin sancağını mihrap yerine astı ve ilk ezanı okudu, İslam askeri ise vireyi bozan rahipleri kılıçtan geçirmekle Ayasofya kan içinde kaldı."[17]

Bu ifadenin, Evliya Çelebi'nin diğer pek çok aktarımı gibi sayıda ve sonuçta abartı içerdiğini düşünüyorum (Fetihçilerde insaf yok ama gerçeği arayanlarda olmalı). Bununla birlikte bu cümlelerde de yansıyan bir gerçek var; o da başta Ayasofya olmak üzere hiçbir yere öyle dostça girilmediğidir.

Ayasofya gerçekte "kanla" mı alındı, yoksa "tek bir damla kan sıçramadan" mı? İkisinin de sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. İşin ilginci "rahipleri kılıçtan geçirip Ayasofya'yı kan içinde" ele geçirdiklerinden söz eden Osmanlı'nın önemli tarihçilerinden biri iken, aksi iddia bir 'gâvura' ait:

> "Ayasofya'nın dış kapıları Osmanlıların baltaları tarafından parçalandığı zaman, içeri yığılmış insanlar, milletlerin yurtseverlikten başka surları olmadığını anladılar. Korkudan titreyen bu

[17] *Seyahatname*, 1983, s. 101.

> silahsız kalabalığı gören Fatih Sultan Mehmet'in askerleri silahlarını kullanmadılar. Padişah'ın sabah yaptığı konuşmadan dolayı tutsaklarını köle olarak alıkoyacaklarını ve zengin Rumların fidye karşılığında bağışlanabileceğini bildiklerinden, zenginliği ve güzelliği kana tercih ettiler. Tek bir damla kan bile Ayasofya'nın tabanını kirletmedi."[18]

Gerçi bazı başka ifadeleriyle Osmanlıcılarımızın tüylerini diken diken ediyor Lamartin ama bu yargısının altına imza atacakları kesin. Ancak bu, aklanmaya yeter mi? Her ne olursa olsun, tartışma götürmeyen bir şey var ki, Ayasofya'dan barışçıl veya kanla çıkarılan insanlar, artık eski insanlar değil. Her ne kadar Fatih, "bütün halka söylüyorum ki, bugünden itibaren artık ne hayatınız ne hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayın" diye sesleniyorsa da, artık bu insanlar öncelikle köledirler. Kadın, çocuk ve erkekler "pazarda satılmaya gönderilen hayvanlar gibi" birbirine bağlanarak, diğer tutsakların bekletildiği yere götürülecek; orada meslekleri, asaletleri, yaşları, güzellikleri ve güçleri, özetle meta olarak değerleri saptanıp, paylaşılmayı ve dağıtılmayı bekleyeceklerdir. Üstelik söz konusu olanlar askerler değil, sayılan 50 (Uzunçarşılı) 60 (Lamartin, Dirimtekin) bin olan tüm Bizans halkıdır. Askerler ve Venediklilerin önemli kısmının ise boyunları vurdurulacaktır[19] kendi ülkelerini savundukları için:

Kimileri Ayasofya'nın bu kansız veya çok az kan dökerek boşaltılmasına atfen, "Osmanlılar zaferlerini, Timurvari, suçsuz insanları öldürmek suretiyle kirletmediler" diyerek, buradan Osmanlılara pay çıkartıyor. Oysa Lamartin'in ifadesinde de belirtilen maddi bir nedeni var bunun. Yerleşiklikten uzak göçebe toplumlar, işgalleri genellikle ihtiyaçları için yapar, yağmalarlar, yağmalama barbarlığı içinde onlar için artı bir anlam taşımayan insanlardan da yoğun ölümler gerçekleştirir ve çeker giderler. Oysa yerleşikler, yağmayı düzenli işleyen bir mekanizma haline getirenler, yani 'ineğin' öldürülüp bir kerede tüketil-

[18] Lamartin, *Osmanlı Tarihi,* s. 265.

[19] Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi,* s. 56.

mesi yerine daha kalıcı sömürüsünü gerçekleştirecek "medeni" evrime uğramış olanlar, işgal sonrasındaki tarzlarında inceltme yaparlar, işgal ettikleri topraklarda kalıcı olacakları için, mümkün olduğunca yağmayı yakıp yıkmadan yaparlar, kurumsallaştıkları için mabet ve saraylara ihtiyaçları vardır. Onları yıkmak yerine restore edip kendi kullanımlarına açarlar, artık köleciliği keşfetmişlerdir, her sağlıklı insan kullanım ve değişim değeri taşıdığından, teslim oluyorsa öldürmemeye çalışırlar, vs. Dolayısıyla aradaki fark böylesi bir "ilerlemenin" farkıdır.

Evrensel insanlık ahlâkı açısından yurdunu savunmak her inançtan insan için ancak bir onur nedeni olması gerekirken, fetihçilerin hukuku açısından yağma ve köleleştirmeyi hak etme 'suçu' oluyor. Daha ötesi, yurtseverce direnenler bahane edilerek bütün Bizans'ın cezalandırılması da yine bu saldırganlık "ahlâk"ının bir diğer yaptırımı olarak karşımıza çıkıyor.

Bu kadar da değil. Fatih "Mabedin mermerlerinden birini kırmaya çalışan ve bunu din uğruna yaptığını söyleyen askeri, 'servet ve esirler size yeter, şehrin binaları bana aittir' diyerek kılıcıyla vurur ve yarı ölü halde mabedin dışına attırır.[20] Böyle kesin tepkilerle Ayasofya'nın tahribine, keza mozaiklerinin sökülmesine, vs. karşı çıkar; ancak diğer yandan üzerlerini kireçle boyatır, içindeki tüm kutsalları da dışarı attırır.

Oysa evrensel insanlık ahlâkı açısından tüm inançlar kutsaldır ve hiçbir inanç, diğer bir inancın kutsallarını yağmalamak veya ona kendi inancı adına el koymak hakkına sahip olmamalıdır. Ahlâk ve adaletten söz edebileceğimiz bir platformda inanç mekânlarını işgal ve ilhak etmek değil, olsa olsa onun yanına kendi inancının mekânını yapmak meşru görülebilir. Bu nedenle gerek o gün için gerekse de bugün özgülünde Ayasofya politikası, evrensel değerler ve inanç saygınlığı anlamında önemli bir gösterge oluşturmaktadır.[21]

---

[20] Dukas, *Bizans Tarihi,* s. 184.

[21] Ahmet Muhtar Paşa'nın *Feth-i Celil-i Kostantıniyye* adlı kitabına yerleştirilen, "Ayasofya Faciası" başlıklı (Bedir) Yayınevi notunu, fetihçi zihniyetin çarpıcı bir tablosu olarak aktarıyorum: "Yakın tarihimizin çok üzücü

Selahattin Tansel, bu noktada, "Bizans'ın bu muhteşem mabedinde Fatih'in adına hutbe okunmuş, başka bir dille kâinatın müşterek ve tek olan Allah'ına ilk defa olarak ibâdet edilmiştir. Ancak Hıristiyanlığın bu en büyük mabedini ellerinden alırken onları me'yus bir halde bulundurmayı muvafık görmemiş olan bu Türk padişahı (...) hiçbir mecburiyeti yokken onlara birtakım dini imtiyazlar tanımıştır..." [21] diyerek, durumdan olumlulukla söz eder. Kuşkusuz şeriat hukuku açısından bakıldığında Tansel haklıdır; gerçekten de Fatih'in böyle bir adım atması gerekmiyordu; aksine şeriatı ihlal pahasına yapmıştır yaptıklarını. Bunlar doğru, ama bu kadarı yeter mi? Düşünsenize bir, "Kâinatın müşterek ve tek olan Allah'ı", ortada bunca ölü, yaralı, yağma ve yıkım varken, 900 yıldır kendisine Hıristiyanca dua edilmiş olan Ayasofya'dan artık Müslümanca ibadet edilmesinden mutlu olmuş olabilir mi? Bu sorunun yanıtını soğukkanlılıkla aradığımızda, barışçıl ve insani bir kimlik edinmenin de yolu açılacaktır.

Burada yinelenmeli ki Fatih şehri yıkımsız ve yağmasız ele geçirmek istiyordu; "ama ordusunun cesaretini besleyen umutları da dikkate alması gerekiyordu. Böylece, son saldırıdan önce teslim olmayı reddeden kentin adetlere göre üç gün yağma edilmesine, zenginliklerinin ve halkının büyük kısmının yok olacağını görmek pahasına izin vermek zorunda kaldı. 'Toprak ve taşlar, silahlar ve askeri techizat bana' buyurdu, 'geri kalanlar, mallar, zenginlikler, tutuklular, giysiler ve yiyecekler, ganimet savaşanlara'. Halkının köleleştirilip, mallarından mahrum edilerek ken-

ve millî haysiyetimizi kırıcı haksız tasarruflardan biri de Fatih tarafından Kıyamet'e kadar cami olarak kalmak şartıyla [?!] vakfedilmiş olan Ayasofya Camii'nin, Bulgaristan'da toplanan Bizantinoloji Kongresi'nde alınan karar mucibince [?!] camilikten çıkarılıp müze haline getirilmiş olmasıdır. Böyle bir karar ne hukuk, ne kültür, ne de temel insan hak ve hürriyetleri açısından meşrudur[?!]. (...) Ayasofya Türk devletinin ve milletinin İstanbul üzerindeki hükümranlık haklarının sembolü, âdeta bir tapu senedi durumundaydı[?!]. Onun camilikten çıkarılıp Bizans müzesi haline getirilmesi; devlet, millet ve vatanımızın bağımsızlığına, hükümranlığına, hürriyet ve haysiyetine indirilmiş ağır bir darbe mahiyetindedir[?!].

tin zorla alınışı bir açıdan tarihini sıfırdan başlatıyordu."[22]

Sonraki gelişmelerde de göreceğimiz gibi, şahıs olarak II. Mehmet'in yine de daha ılımlı davranması beklenebilirdi. Ancak, artık iyice yorulmuş savaşçıların tatmini yanında, o kritik iktidar dengelerinde ona ideolojik dayanak olup uzayan kuşatma günlerinde iyice güçlenen şeriatçı güçlerin tatmini şarttı; bu kapsamda, "din adamlarının tutuculuğunu tatmin etmek için, Osmanlıların gözünde yenilen dinin 'Kâbesi' sayılan Ayasofya'ya" öncelikle el koyup dönüştürmek yoluna gidecekti. Esasen onun sonraki yaşam ve uygulamalarında da göreceğimiz şey, "dinsel tutuculuktan uzak, Ortodoksların hurafelerinden olduğu kadar yobaz hocaların tutuculuğundan da uzak" (Lamartin) soğukkanlı bir imparator kişiliğidir. Öyle ki yanına çağırdığı Grandük Notaras'ı azarlarken bile sonuçtan rahatsızlığını belirtir: "Mukavemetiniz yüzünden hasıl olan şu felaketi, şu harabeleri, şu muazzam esir kütlesini görüyor musunuz?" der.

Yağmanın büyük tahribatını Kritovulos şu sözlerle belirtir:

> "Askerler yağmaya başladıklarından az bir zaman içinde şehir harabeye dönerek kötü bir şekil aldı. Şu derecede ki, az bir süre evvel burasının bütün ziynet ve ihtişamıyla zamanın en parlak şehri olduğuna ve insanlarla dolu bulunduğuna inanılamazdı."[23]

Genel olarak yapan değil ele geçiren fetihçi bir medeniyet olan Osmanlı'nın ele geçirdiği şehirlerin en mükemmeli olan İstanbul, tüm bu yıkılmışlığa rağmen Fatih'i büyüleyecektir: "... Olaylardan sonra içeri giren Padişah, şehrin büyüklüğünü ve güzelliğini ve tapınaklarla diğer genel binaların çokluğu ve büyüklüğünü seyrederek hayran kaldı. Şehirdeki evlerin şirinliği ve iç süslemeleri de çok güzel olduğundan Padişah'ı hayrette bırakmıştı. Padişah hazretleri şehrin uğradığı harap hali ve perişanlığı gördüğü zaman, yaradılışındaki şefkat hisleri ile dolu olarak kendisini büyüleyen şehrin yağma edilmesine pişman olmuştu ki, o sırada gözlerinden dökülen elemli gözyaşı, pişmanlık

---

[22] S. Yerasimos, 'Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu', *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı*, s.195

[23] *Sultan Mehmet Han-ı Sani*, s. 97.

hislerini pek açık bir şekilde gösteriyordu. Fazla olarak Padişah hazretlerinin, 'böylesi bir şehri yağmalayarak harabeye çevirdik' demesi de ne derece üzülmüş olduklarını daha ziyade anlatır. Filhakika şehrin karşılaştığı büyük yıkıntı ve meydana getirdiği üzücü olaylar herkesi üzecek derecede pek şiddetliydi."[24]

Kuşkusuz Kritovulos o sırada Fatih'in yanında değildi; ancak Fatih'e sunduğu bu kitapta işaret ettiği üzüntü gerçektir; çünkü o şehri başkent yapmayı istiyordu, oysa girip gördüğü muhteşem şehir bizzat kendi askerleri tarafından enkaza çevrilmişti.

Osmanlıcı yazarlar sık sık, İstanbul'un bu talanının yarattığı yıkımın 1204 yılındaki Katolik talanının yıkımı yanında çok hafif kaldığını iddia ederek vahameti gizlemeye çalışır. Oysa bilinen bir hukuk kuralıdır; kötü olan daha kötü olanla aklanamaz. Hangi inançtan olursa olsun insanlık iyiye layıktır; hem tümünü aynı tanrının yarattığı şeklindeki dinsel perspektif açısından böyledir hem de evrensel ahlâk ve hukuk açısından. 1204'teki Katolik talanıyla kıyaslamaya gelince, hemen belirtmeliyiz ki bu konuda rivayet muhtelif! Nitekim Fatih'in tarihçisi Kritovulos farklı bir tablo çiziyor: "Bu talihsiz şehir, önce Batı kavimlerinin eline düşerek 60 yıl onların ayaklan altında kaldı. Memleketten özellikle tapınaklardaki birçok kıymetli eserleri Batı'ya taşındı ve şehirde kalanlar da ateşte yakıldı. Bununla beraber meydana gelen zarar ve felaket bu noktayı geçmemiş, yalnız maddi değerleri olan şeylere tecavüz olunarak kadınlara ve çocuklara ve manen değeri olan mallara el uzatılmamıştır. (...) Fakat bu sefer yedikleri darbe pek dayanılacak gibi değildi."[25]

Fatih'in istediği, Notaras'a ettiği sözlerinde de görüldüğü gibi bu değildir. Oysa her şey şeriata uygundur. Her esir 500' den başlayıp 2.000 duka altına kadar para demektir. Ancak Fatih durumdan rahatsızdır ve rahatsızlığını lafta bırakmayıp, bizzat uygulamalarıyla göstermiştir: Notaras'ı şehiremini yapmayı dü-

[24] Kritovulos, *Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 97.

[25] *Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 102

şünmek, diğer asillerin fidyesini bizzat ödeyerek Osmanlı sarayına almak, Gennadios'u patrik yapıp Ortodoks kilisesini etkin bir kurum haline getirmek, kendi payına düşen esirlerini hemen özgürlüğe kavuşturup ev vererek Fener'e ikamet ettirmek, en önemlisi, ele geçirmek uğruna onca şeyi göze aldığı İstanbul'u salt Müslüman bir şehir yapmayıp, aksine kozmopolit bir imparatorluk merkezi olarak oluşturmak, vb...

Diğer yandan Bizans'ı ele geçirmenin ama Konstantin'in onurunu yenememenin ruh halini yansıtmakta da kompleks göstermez Fatih: Konstantin'in cesedini aratır, kesik başını bulur ve onunla; "Allah seni ne kadar yüksek yaratmıştı ve seni imparator yapmıştı; niçin böyle boş yere helak olmak istedin" diye konuşur.[26] Gerçekte bu sözlerde yansıyan, kesilen ama ezilemeyen başa duyulan saygıdır. Nitekim Fatih, Onu Hıristiyan âdetleri içinde uygun bir cenaze töreniyle gömdürür.

Aynı şekilde Fatih, şehrin savunucularına karşı da olması gereken saygı içindedir. Nitekim "hakikaten bunlar erkek adamlarmış. Onların muharebe esnasında böyle çarpışmaları ve ölmekten saadet duymaları boşuna değilmiş" diyecektir.[27]

Başta da belirttiğimiz gibi, günümüz Osmanlıcı yazarları, uygulanan yağmayı, şeriatın kuralı olarak değil de o dönemin evrensel uygulaması olarak mazur göstermeye çalışırlar. Oysa önceden de işaret ettiğimiz gibi evrensel kuraldır: "Sui misal emsal olmaz" (kötü örnek, örnek olmaz) ve mazeret yapılamaz. Yoksa açık ki yaşanan vahşet salt Osmanlılara özgü değil, o dönemin tüm işgalcilerinin ortak geleneğiydi ve İslam şeriatı gibi Hıristiyanlık şeriatı da bunu meşrulaştıran bir işlev görüyordu. Her biri kendi dinini "hak dini" ilan ediyor ve bu iddiadan hareketle diğerlerini boyun eğdirmek hakkını kendisine bahşediyordu. Tabii bunun ('öbür dünya' gibi soyut bir şeyle yetinmeyen) bir karşılığı vardı. Padişahlar ülkelere, savaşçıları da mallara ve bedenlere el koyu-

[26] Y. Yücel-A. Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni,* s. 26.

[27] İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, c.I, s.491

yordu. Güya bu "hak"kı bizzat Tanrı tanımıştı onlara ve onlar da bu "meşru" haklarını kullanıyorlardı işte!

Özetle "çağdaş" takipçileri her ne kadar işin odak noktası olan talanı flulaştırmaya ve "diğerleri de öyle yapıyordu" diye mazur göstermeye çalışıyorlarsa da, kimsenin diğerinin ardına sığınmaya hakkı yok. Talandan, tecavüz ve kölecilikten gerçekten rahatsız olanlar öncelikle bunları değişik bahanelerle meşru kılan zihniyetleri eleştirerek ve öncelikle kendilerinden başlayarak düzeltme yoluna gitmeliydiler.

Hıristiyan tarihini tıpkı bizim Osmanlıcılarımız gibi aklayarak aktaran, Amerika kıtasının işgalini "Amerika'nın keşfi"(!) olarak kutlayanların kuşkusuz Bizans'ı işgal edenlere söyleyecek sözü olamaz. Ancak farklı olma hakkı, farklı olanların eşitlik hakkı, hiç kimsenin diğerinin ülkesini, hangi gerekçeyle olursa olsun işgal edemeyeceği, insanların farklı kimlikleriyle barış içinde yaşama hakları, eşitliğin, özgürlüğün insan olmaktan gelen ve kimse tarafından ihlal edilemez temel hakları olduğu, kimsenin kimseyi esir alıp satamayacağı, vücuduna ve meşru birikimlerine tecavüz edemeyeceği şeklinde sıralanabilecek evrensel insanlık değerleri açısından Fatih'e ve her dinin, her çağın fatihlerine söylenecek çok şey olduğu da tartışma götürmez. Esasen her dinin ve her ulusun, başta kendi fatihleri olmak üzere dünyanın tüm fatihlerini kusma erdemi göstermesiyledir ki insanlığın temizlenmesi, barışa, adalete ve özgürlüğe kavuşturulması yönünde güvenceler elde edilebilecektir.

Bu süreçte yaşanan kırımın boyutlarını en iyi anlatanlar görgü tanıkları olmuştur. Barbaro, "Türkler şehirdeki pek çok Hıristiyanı kılıçtan geçirdiler. Yollarda sanki yağmur yağmış gibi ve dereler kadar kan akıyordu. Gerek Hıristiyanların, gerek Türklerin ölü vücutları Çanakkale denizine atıldılar. Bunlar kanatlardaki kavunlar gibi suyun üzerinde yüzüyorlardı."[28]

"Pek çok yazar da en kötüsünün öldürmek değil, evlerin ve kili-

[28] *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 68.

selerin yağmalanması ve kadınlarla çocukların ırzlarına geçilmesi olduğunu kaydeder. Bütün görgü tanıkları 'kadınların odalarından sürüklenerek çıkarıldıklarını' söylemektedirler."[29]

Bu sözlerin "İslam düşmanı kâfirlerin iftirası" olduğunu söyleyenler olacaktır doğal olarak; nitekim ötekilerin kaynaklarına yönelik böylesi reddiyeler tarih boyunca hep yapılagelmiştir. Esasen bilimsel kuşkuculuk, çifte standarda düşmemek koşuluyla, elbette ki en doğruya ulaşmak için zorunludur. Sözümüzü bu kuşkuyla sürdürelim: "Koskoca Fatih", Cumhuriyet'in resmi tarihlerince "ulusal kahramanımız" diye belletilen bu önemli kişilik, böyle insanlık dışı bir şeye nasıl izin verebilirdi? Ya "Türklük ve Allah'ın rızkından başka bir şey düşünmediği" belletilen Osmanlı cengâverleri, gaziler nasıl ırza geçer, nasıl talancılık yaparlardı; olacak şey mi! Daha ilkokuldan beri öylesi ağır bir koşullandırma atmosferi içine alınıyoruz ki, aksi

[29] A. Wheatcroft, *Osmanlılar,* s. 36. A. Wheatcroft, Kritovulos'a atfen şu alıntıyı aktarır: "... yataklarında uyuyan kadınlar karabasanlar yaşamışlardır. Elleri insan kanıyla boyanmış kılıçlı insanlar, rastlantı sonucunda bir araya gelmiş olan bu her ırk ve milletten oluşan kalabalık, vahşi hayvanlar gibi evlere girmişler, kadınları acımasızca sürükleyerek caddelere çıkarmışlar ve orada kendilerine her türlü kötülüğü yapmışlardır. ...Ve kiliselerin kirletilmesi, yağmalanması... böyle bir şey nasıl anlatılabilir ki? ikonaları ve kutsal emanetleri ve diğer eşyaları saygısızca yerlere fırlattılar... bazılarını ateşlere atarken diğerlerini parçalayıp sokaklara saçtılar. Eski zamanın kutsal ölülerinin mezarları açıldı ve kemikleri parça parça edilip sokaklara atıldı. Kutsal kupaların kimi içmek için kullanıldı, kimi eritilip satıldı..." *(Kritovulos Tarihi,* s.72; Bkz. *Osmanlılar,* s. 36). Bu aktarım M. Gökman'ın Kritovulos çevirisinde yoktur! Buna karşılık aynı yere denk gelen bölümde; "Boğazlaşmanın şehir içinde biraz şiddetli olması Osmanlı askerlerinin Bizanslılara karşı olan hiddetinden doğuyordu. Zira muhasara sırasında bir kısım Bizanslılar, sığındıkları korunaklara güvenerek onları tahkir etmişlerdi. Fakat genel olarak denilir ki, Osmanlılar bu davranışlarıyla halkı ürkütmek, korkutmak ve esaret altına almak istiyorlardı" *(Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 92) gibi mazeret cümleleri geçiyor. Görüldüğü gibi birileri Kritovulos'u tahrif ederek aktarıyor! Kimin tahrif ettiğinin yanıtını, orijinal kaynağa ulaşamadığım için veremiyorum. Ancak, fethi anlattığı bölümü dipnotlara boğan Gökman'ın Kritovulos'u, özellikle günümüz insan değerleriyle çatışan noktaları sorgulanmalıdır.

düşüncelerin altında 'çapanoğlu' aramamızdan daha doğal bir şey olamaz. Ancak gelin görün ki bu gerçekler, İslam'ın ve Osmanlı'nın en "muteber" tarihçilerince de saptanan, üstelik "doğal hak" babından anlatılan şeyler. Ahmet Muhtar Paşa'nın ifadesiyle "en ünlü tarihimiz"de olayın aktarılışı şöyle:

> "Padişahın buyruğu gereğince askere 3 gün 3 gece yağma tanındı. Onlar dileklerini boyunlarına dolayıp, tatlı dilli güzeller, huri misali cariyeler ile gönül bağlarını gül yüzlerine kement ettiler, umutları gözlerinde parıldayan güzelliklerle safa buldular. Altın ve gümüş, ki yiyeceklerinin aslı olup, tutkusu herkese sermaye, zemane yetişmelerine de varlıklarını göstermeye vesile oldu. Böylece bahadırlık mesleğinde hırslı cihat beşelerinin (atmacalarının) karınları ganimet koyunları ile doldu. Ol cihat bayraklarını dikenlerin, fesat güruhunun varlığını silip süpürenlerin yani, gazilerin keseleri çeşitli mallarla dopdolu oldu."[30]

İşte bu kadar 'doğal' bir işti yapılan. Şeriat hukukunun verdiği bir hak ve padişahın, başta istemese bile direnişi kıramaması üzerine özellikle verdiği bir sözdü talan. Böyle olunca en az bizim kadar inançlı ve namuslu, en az bizim kadar korkak ve zavallı, bizim kadar insan, tek farkla başka bir inanca sahip bu insanlar en büyük acıları; direnir ve öldürülürken değil, teslim alındıktan sonra inanç kurumları yağmalanırken, evleri ve bedenleri yağmalanırken, meta haline getirilip satıldıkları zaman yaşayacaklardı. Düşünsenize bir, günün birinde birileri gelip "Tanrı'dan" aldıkları yetkiyle sizi işgal ediyorlar (hangi tanrı böyle yetki verebilir?), bu yetmiyor, en insani erdemi gösterdiniz, yani direndiniz diye de sizi yağmalayıp cümle cemaat köle yapıyorlar (böyle bir şeyi emreden tanrı olabilir mi?)! Böyle anlayış ve uygulamaları sorgulama erdemi göstermeyen halkların ahlâkî olgunluğundan kim söz edebilir? Tursun Bey yaşanan gerçekliği şöyle yazar:

> "İman sahipleri mutlak hâkim olup, asker cesaretli adımlarla yağmaya el uzattı. Rumi, Frengi, Rusi, Engürisi, Çini, her milletten birçok oğlan ve kız esir alındı. Tekfur ve beyler sarayında ve zengin kâfir evlerinden o kadar çok ganimet çıktı ki, dürr-i şah-

[30] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Teyarih,* s. 284.

var ve lâl-i abdar ve gümüş ve yakut cinsinden kıymetli madenler boncuk ve sırça pahasına satıldı. Altın ve gümüş, bakır ve kalay fiyatına alındı. Bu sebepten fakir ve fukaradan pek çok kimse servete nail oldu."[31]

Kişisel talan dışında bir de merkezi talan ve bunun fatihler arasında paylaşımına sıra gelir. Evliya Çelebi, kendine özgü abartılarla, ama yapılanlardan rahatsızlık duymaz bir doğallıkla şöyle yazar:

"İstanbul içre yedi bin deyr ve manastır ile sardaplardan alınan toyumlukları Tersane bağının ağaçlarının tepelerine dek yığarak katar katar asker içre hizmet eden hekim gözcülere, cerrah ve gasallere, mezarcılara ihsan ettiler. Ondan sonra sırasıyla, şeriflere, bilginlere, olgun kişilere, imamlara, hatiplere, şeyhlere, molla ve kadılara, onlardan sonra da serdengeçti gazilere, karada gemi çeken azaplara ki, bulundukları yerde onlara olunmakla Levent Çiftliği adı verilmiştir. Bunların ardından yeniçerilere, sipah atlılarına, orducuyana, sözün kısası 170 bin kişiye birer arakıye para ve öteki toyumluklardan başka şehir içinde de 63 bin ev dağıtıldığı defterinde kayıtlıdır...

"Bütün gaziler aldıkları toyumluk maldan onda birini Allah'ın farzı gereğince padişaha sundular. Cümle tutsaklardan 3800 tutsak padişahın hissesine düştü. 20 bin kese Takyanus Yanko altını ile 3 bin saray, 2 bin ester, 7 bin dükkân da padişaha ayrıldı. Ayasofya Camii ve 7 büyük manastırı Fatih Sultan Mehmet'e verdiler. (...) Sözün kıssası bütün İstanbul bu düzenle gazada bulunan tüm gazilere ve Fransız kralının kızı da yukarıda yazıldığı gibi padişaha verilerek akça dağıtımı yapıldı. Bütün gaziler padişaha ve kutlu dine hayır dualar ettiler."[32]

Çandarlı'nın Hal'li

Talan dışında fethin hemen sonrasında çok önemli bir gelişme yaşanır; II. Mehmet, tahta çıktığından beri sabırla beklettiği şeyi yapar ve Çandarlı'yı tutuklatıp zindana attırır.

Ayasofya'dan sonra Konstantin'in sarayına giden II. Mehmet, sağ ele geçen Grandük Notaras'ı yanına getirtip, niye bu kadar çok direnip "şu felakete sebep oldunuz" diye sorar. No-

[31] *Tarih-i Ebül-Feth*, s. 55.

[32] Evliya Çelebi, Seyahatname, s. 105-106.

taras ona, "(...) Bundan başka senin adamlarından bazıları sözle ve mektup ile İmparator'a haber göndererek 'korkma Padişah size tahakküm edemeyecektir' diyorlardı cevabını vermiş."[1]

Bunun üzerine güya Çandarlı büyük bir tepki gösterir, ancak Padişah, onun tutuklanmasını emreder. Esasen başından beri yapmak istediği, ancak "saltanat makamında henüz gereği gibi istikrar sağlayamadığı için Halil Paşa'nın büyük nüfuzundan da korktuğu" için geciktirdiği bir işti bu. Oysa şimdi iktidarının en güçlü olduğu, buna karşılık Halil Paşa gibilerinin en çok iktidarsızlaştığı andır. Özellikle II. Mehmet'i yücelten İstanbul'un fethi sürecindeki tezlerinin doğrulanmaması onun prestijini de en alt düzeye indirmişti. Tam da her şeyin sıcak olduğu bu dönemeçten faydalanmak ve yeniden yükselme şansı tanımadan Halil'i hal'etmek lazımdı. Başından esas sorun bu olunca, Notaras'a atfedilen sözlere ilişkin kuşku duymak da akla en yatkın olanıdır. Nitekim Osmanlıcı tarihçilerin çoğu da bu mizansene pek fazla itibar etmez, en azından Notaras böyle söylemişse de bunun doğru olamayacağını belirtirler.

Öldürmenin fikir ayrılığı yüzünden olduğu noktasında hemen hemen tüm tarihçiler ittifak ederler, "İbn-i Kemal, Halil Paşa'nın Sultan Murat'ı tekrar hükümdarlığa getirmekle baba ile oğul arasına nifak soktuğunu ve bundan dolayı Sultan Mehmet'in, kin bağlayıp İstanbul'un fethine kadar bunu göstermediğini ve nihayet fethin ertesi günü Halil Paşa'yı önce hapis sonra da idam eylediğini beyan etmiştir."[2]

II. Mehmet, ilk aşamada Çandarlı'nın el ve ayaklarını bağlatarak onu Edirne'ye yollatır. Henüz öldürecek kadar kendini güçlü hissetmemiş olması mümkün; halkın nezdindeki imajını yıprattıktan sonra öldürme yoluna gidecektir. Ancak alabildiğine tavizsizdir. Oldukça zengin olan Halil Paşa'nın "120 bin dukaya baliğ hazinesi ve mal mülk nesi varsa hepsini müsadere"[3] ettirir. Aile efradının yas tutmasını tehditle engeller. Zağanos

---

[1] İ. H. Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, s. 78.

[2] İ. H. Uzunçarşılı, age, s. 81.

[3] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih,* c. 1, s. 386.

Paşa aracılığıyla halk içinde onun, yukarıda sözü geçen mizansen çerçevesinde "Bizans ajanı" ve "hain" olduğu şayiaları yaydırılır. Ve koşulların olgunlaştığı düşünülünce de, "enva-ı işkence ve azap ile"[4] öldürülür. Bu "enva-ı işkence ve azap ile" öldürme durumu diğer tarihçilerce de yinelenir ki bu işkence faslı hem Fatih'in Halil Paşa'ya duyduğu kinin büyüklüğüne, hem de kişiliğine ilişkin bir ipucu olarak kaydedilmelidir.

Yerine Zağanos Paşa Vezir-i Âzam olarak atanır. Ancak Halil'in bu tasfiyesi, Zağanos'un da sonu olacaktır; onun katlinin yükü Zağanos'u da iktidardan alaşağı edecektir. "Halil Paşa'nın katli gerek yeniçeriler, gerek ulema ve devlet erkânı arasında büyük teessüre ve hoşnutsuzluğa mucip olmuştu. Bunun üzerine bu hoşnutsuzluğu izale için Sultan Mehmet, Halil Paşa'nın rakibi ve onun katlinde alâkaları olan Zağanos ve Hadım Şebabettin paşaları azletmiş ve hatta Zağanos'un kızı ve kendi zevcesi[5] olan kadını da boşamıştır."[6]

Bu gelişme diğer benzeri çok yaygın uygulamalardan ayrımla Osmanlı düzeninde yeni bir başlangıcı temsil ediyordu. Öncelikle Osmanlı'da yaygın vezir öldürülmeleri, vezirliğin aynı zamanda en riskli görev yeri olması dönemi başlayacaktır. Diğer yandan ve daha önemlisi Çandarlı'nın fiziki tasfiyesiyle birlikte, Türk İslam (veya zamanla Türk İslamlaşmış) ailelerin/aristokrasinin iktidarı paylaşması dönemi, 1808'e (Sened-i İttifak) kadar geri gelmemek üzere tarihe karışacak, devletin tepesinde kozmopolitleşme ve devşirme aristokrasinin Osmanlı'da kurumlaşması ve belirleyiciliği dönemi başlamıştır.

Çandarlı'nın Bizans'tan rüşvet aldığı iddia edilmekteyse de bunun doğruluğu veya doğru olsa bile bu nedenle idam edilmesi

---

[4] Hoca Sadettin Efendi, age, c. 1, s. 386.

[5] Padişah'ın aynı zamanda damadı olan Zağanos, böylece Halil Paşa'nın katlinin günahını yüklendikten sonra sıradanlaşacak ve tarihlerden kaybolacaktır. Vezir-i âzamlık kendisine kalan Mahmut Paşa daha uzun ömürlü olacak, ama günü geldiğinde o da Padişah'ın emriyle öldürtülmekten kurtulamayacaktır.

[6] İ.H. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi,* s. 83.

inandırıcılıktan yoksundur. Esasen Fatih'e toz kondurmayan tarihçilerin çoğunluğu bile bu iddiaya itibar etmezler. Ancak işin nedeni, devlet içinde çelişkilerin varlığını gizlemek ve her şeyin her şeye açıklık getirdiği iddia edilen 'İslam akidesi' çerçevesinde geliştiği mantığını egemen kılmak için muğlak bırakılır. Örneğin Prof. Mükrimin Halil Yinanç olayı Fatih'in "kin güden, kolay kolay affetmeyen karakteri"ne ve Çandarlı'nın, "şehzadeliği sırasında ona fena muamele etmiş olmasına" bağlar.[7] Yinanç bu kadarla da yetinmez, Kanuni'nin Şeyhülislamı ve resmi tarihçisi İbn-i Kemal'den şu komikliği ciddi ciddi aktarmaktan da geri kalmaz: "İstanbul'un fetholunduğunu müjdelemek için her memlekete birer elçi gönderiliyordu. Bu arada öbür dünyaya peygamberimize ve sahabelere de elçi göndermek lazım geldi. Bu vazife de Halil Paşa'ya düştü."[8]

Çandarlı'nın el konan mal ve mülkü II. Beyazıt tarafından vârislerine iade edilecek, ancak bu durum, devletin artık biçimlenmiş olan merkezi yapısında bir değişime neden olmayacaktı.

Büyük bir olasılıkla Çandarlı'nın kafasında İstanbul zaten Osmanlı'ya bağımlı ve bu bağımlılığı giderek artan, kendi içinde Türk kolonisi barındıran, başkalarının yanı sıra Türk tüccarların (Çandarlı'nın da) içinde işletmelere ve ticaret özgürlüğüne sahip oldukları, Osmanlı'ya haraç ödeme ve alma şeklinde ayrıca karmaşık ilişkiler içinde olan, keza Ortodoks Kilisesi'nin kendi içinde bir dizi teolojik ve siyasal nedenle bölündüğü, yine din adamlarıyla Konstantin'in aralarında çatışmalar olan, özetle uçsuz bucaksız Osmanlı denizinde küçücük bir ada olmakla kalmayıp aynı zamanda çözülen ve Osmanlı'ya entegre olmak durumunda bir ada görünümündedir.

Dolayısıyla İstanbul'un kılıçla ve hemen ele geçirilmesiyle çok da uzak olmayan bir zamanda ekonomik ve siyasal entegrasyonla yavaş yavaş ele geçirilmesi politikaları arasındaki fark, bir ihanet sorunu değil, arkasında iki iktidar ekibinin kendi dar çıkarlarıyla örtüşen, iki farklı siyasal vizyonu sorundur. Yine

---

[7] H. Yücebaş, *Fatih S. Mehmet*, s. 66.

[8] Akt. H. Yücebaş, age, s. 67.

de "ihanetten" söz edilecekse, bunun Osmanlı'ya değil, diğer hizbin dar çıkarlarına veya monarşinin keyfiliğine ihanet olduğundan söz edilmelidir. Ancak iki hizip arasında süregelen hegemonya mücadelesi, (örneğin bugün de sıklıkla rastladığımız gibi) farklı önerilerin devletin bütününe ya da "ülkeye ihanet" olarak sunularak rakibin/muhalifin toplum nezdinde meşruiyeti etkisizleştirilmeye çalışılır.

Durumun bu gerçek niteliği hem somut olgularla örtüşmektedir, hem de Çandarlı, bizzat kurucusu olduğu Osmanlı geleneğine ihaneti en son düşünülecek temsilcisidir. Kuşkusuz bir ilke adamı değildir Çandarlı; ama zaten böyle bir adamdan beklenen ilke ve ahlâk değil, Osmanlı gibi despot veya yayılmacı bir düzenin 'âli' çıkarları için her türlü aracı mübah gören Makyavelizmdir; ki aynı gerçeklik Çandarlı kadar Fatih, Zağanos ve diğerleri için de geçerlidir.

Eğer gerçek bir temsiliyetten söz edeceksek, Çandarlı hiç kuşkusuz o zamana kadarki Osmanlı düzeninde, Osmanlı hanedanından çok daha Osmanlı'dır. Müslümanlık ve Türklük anlamında nesep olarak tam tersi bir tablo çizen Osmanlı sülalesine (ikinci padişah Orhan'dan itibaren tüm Osmanoğullarının anaları din değiştirmiş veya değiştirmemiş Hıristiyan kadınlardır) oranla "bozulmamış" saf bir aile geleneğinin temsilcisidir. Osmanlı'nın kuruluş günlerine uzanan ama aynı zamanda dinsel, etnik ve toplumla dolaysız ilişki olarak da bozulmamış bir aile geleneğinin doğrudan temsilcisidir. Osmanlı biçimlenmesine aşireti, feodal zenginlikleri ve aristokrat kimliğiyle biçim vermiştir. Rahatlıkla görülebileceği gibi Osmanlı'yla harmanlanmış, biçimlenmiş ve onu biçimlendirmiş bir isimdir söz konusu olan.

Bu gerçeklik ışığında aynı rahatlıkla söylenmesi gereken ikinci şey de Fatih'le birlikte yeniden dizayn edilen devletin artık yeni bir Osmanlı, daha kozmopolit, daha Rum, daha az Türk bir Osmanlı, bir imparatorluk olduğu gerçeğidir. Kuşkusuz bu saptamalardan Çandarlı'nın iyiyi Fatih'in[9] kötüyü (veya tam tersine

[9] Dikkatli bir gözlemle görüyoruz ki, gerçekte bu ayrışmada taraflardan birinin Çandarlı olduğu çok net olmakla birlikte ikincisinin Fatih olduğu doğru

Çandarlı'nın 'reformu' Fatih'in ise 'devrimi') temsil ettiği gibi absürt bir sonuç asla çıkmaz; aksine bu isimler, Osmanlı'da yaşanmakta olan iki görece farklı politika ve çıkarın sembolleridirler.

Önceden de işaret ettiğim gibi, II. Beyazıt padişah olduğunda Çandarlı ailesinin onurunu ve el konulan servetini iade edecek; bizzat bu tavır üzerinden Fatih döneminin sona erdiğini ilan edecektir. Ancak, devletin onun dönemindeki biçimlenmesi değişmeyecektir; öncelikle devşirmelerin belirlediği, Türkmen'e yabancı Osmanlıcılık ve Türk-Müslüman aristokrasiye iktidar kapılarını kapalı tutma geleneği, yeni Osmanlı düzeninin asli unsuru olarak devam edecektir. Nitekim Beyazıt'ın Halil'in çocuklarına iade ettikleri, Osmanlı'nın değişen gücü karşısında bir belirleyicilik elde etmelerini engelleyecektir. Çünkü Çandarlı'nın tasfiyesi, Çandarlı'nın şahsında Türk-Müslüman aristokrasinin köklü tasfiyesinin tamamlayıcı halkasıydı. Tasfiyeden doğan boşluk ise devşirme bürokrasi tarafından doldurulmuştur ki bizzat bu tasfiyenin kendisi bile genç Fatih'in kişisel "boyunu" fazlasıyla aşan, bizzat söz konusu devşirme bürokrasinin iktidarı tümüyle gasp etme yöneliminin ifadesiydi. Nitekim din konusunda Beyazıt gibi bağnaz özellikler sergileyen Yavuz ile Kanuni'de de yayılmacılık ve devlet etme tarzında Fatih'in daha kristalize olmuş bir tekrarı ile karşılaşacağız; ta ki bu politikanın (dünyanın değişen dengeleri karşısında) uygulanabilir olmaktan çıkacağı, Osmanlı'nın soluğunun tükenişine denk gelen Kanuni'nin ölümü dönemecine kadar.

---

değildir. II. Mehmet'in isminin ilk sıraya yazılması, monarşinin yapısı gereğidir. Yoksa bırakalım 12 yaşında bir çocuk olduğu dönemi, kuşatmanın sıkıntıya girdiği 20 Nisan ve 27 Mayıs Divan-ı Hümayun toplantılarındaki tartışmalarda bile belirleyici isim Fatih değil, onun isminde temsil edilen hizbin pozisyonunu gerçekleştiren kişi çok net olarak Zağonos Paşa'dır. Onun, gücünün üstünde bir etkinlik sağlamasına neden olan müttefik ise başta Akşemsettin olmak üzere İslamcı ulemadır. Ve ne garitptir ki Zağonos'un dizayn ettiği sürecin zaferi, önceki sürecin öznesi olan Çandarlı'nın katledilmesinin hemen akabinde, kendisinin de tasfiyesiyle sonuçlanacaktır. Ancak o tasfiye edilirken, iktidara taşıdığı devşirmelerin iktidarı kalıcı olacaktır. Özetle Mehmet'in kâdir-i mutlak hale gelmesi, İstanbul'un fethi yanında, aynı zamanda bu gelişmelerin gerçekleşmesiyle sağlanacaktır.

Dokuzuncu Bölüm

Fatih, Çok Dinli Bir İstanbul Kuruyor

Talan ve Çandarlı'nın tasfiyesi dışında fethin hemen sonrasındaki çok önemli bir diğer uygulama da Fatih'in gayri Müslimlere ilişkin tavrıdır.

Bilindiği gibi zorla ele geçirilen şehirlere uygulanan şeriat hukuku, kılıçtan geçirme, ṭalan ve köleleştirmedir. "Boyun eğip cizye (kelle vergisi) vermek koşuluyla yaşam güvencesi" (Kur'an, Tevbe-29) silahlı direniş göstermeden teslim olan gayri Müslimler için geçerlidir. Nitekim Fatih'in kendisi de, zafer öncesi uyarılarında buna atıfta bulunmuştu. Ancak Bizans, buna rağmen ülkesini savunmaktan geri adım atmamış, üstelik deyim uygunsa postunu çok pahalıya satmıştır. (Osmanlı ordusu, Bizans'ı, 60 bin ölü ve çok daha fazla yaralı vererek elde etmiştir.)

Kuşkusuz insanlık ahlâkı açısından direnmek, Osmanlı ordusuna talan ve köleleştirme hakkı vermez –ki eğer suçtan söz edilecekse, bu direnmek değil, bizzat gelip burayı fethetmeye kalkmaktır–, ancak şeriat ahlâkı açısından bunlar, Müslüman ordunun tartışma götürmez "hak"kı addedilir. Hâl böyleyken Fatih'ten beklenen de, üç gün boyunca izin verdiği gibi bu politika hattında yürümekti; yani İstanbul'u salt Müslüman bir şehir olarak kurmak, başka yerlere satılmayan veya canını kurtarmış olan Rumların can güvenliğini tanımak, ama şer'i hukuk gereği olması gereken kölelik konumlarını da asla sorgulamamak ve tabii tüm tapınakları camiye veya başka bir şeye çevirmek vs.

Oysa o, önceden de gördüğümüz gibi, talan kararını zaten fethi gerçekleştirebilmek için son çare olarak vermesi bir yana, gerçekleşmesi sonrasındaki manzaradan da büyük bir rahatsızlık içindedir. Şehri toparlamak hem yılları alacaktır, hem de çok daha büyük emekleri... Bundan sonraki adımları ise gücü yettiği oranda şeriat geleneğini geriletmek pahasına gerçekleşecektir; çünkü şeriat, gayri Müslimlerin salt köle statüsünde kalacağı salt İslam bir İstanbul istemektedir. Oysa Fatih'in istediği, kozmopolit imparatorluğunun tüm renklerini içeren, diğer dinlerin merkezi örgütlerinin de geniş olanaklarla kurumlaşacağı kozmopolit bir kenttir. Gayri Müslimlerin Müslümanlaştırılması diye bir konuyu kendine sorun yapmaz; aksine kendilerini daha etkin var edebilmelerinin koşullarını yaratır.

İşgalin ertesi günü Fatih, grandük Notaras'a tüm ailesiyle birlikte özgürlüğünü iade ediyor. Kozmopolit bir İstanbul oluşturma amacı nedeniyle, Notaras üzerinden Bizans'ın tüm soylularını egemenliği altına almaya çalışıyor. Bu nedenle onu onur birliğiyle sarayına göndermekten, hasta karısını gidip yatağında ziyaret etmeye kadar, ulemayı rahatsız eden pek çok şey yapıyor. Notaras'tan isimlerini saptayarak fidyelerini bizzat vermek üzere Bizans soylularını tek tek aratıp, bulduruyor. "Askerlerin eline düşen doğuştan soylu, yüksek rütbeli ve zengin kişileri, fidyelerini ödeyerek serbest bıraktırıyor. Bir bölümünü de koruması altına alıyor. Kilisenin yüksek rahipleri ve bilim sahibi papazlarını da bu korumadan yararlandırıyor."[1]

Fatih bunlarla da yetinmeyecek, Katoliklerle birliğe şiddetle karşı olan Bizanslıların bu siyasal önderine, "şehrin bütün idare işlerini sana tevdi edeceğim, imparatorun zamanında haiz olduğun şan ve şereften ziyade seni şerefe nail eyleyeceğim" diyecektir.[2] Tüm bu gelişmelerin şeriatçı ulemayı ne büyük bir şiddetle sarsacağını tahmin etmek güç değil. Üstelik o, çok daha büyük saygıyı Gennadios adlı yine muhalif rahibe gösterecek ve onun

[1] Lamartin, *Osmanlı Tarihi,* s. 268.

[2] Dukas, *Bizans Tarihi,* s. 186.

üzerinden, şeriatçılarla arasındaki mesafeyi iyice arttıracak bir işi, Ortodoks kilisesinin özerkliğini ve merkezi örgütlenmesini sağlayacaktır.

Ancak bu yönelimlerinin henüz başlarındayken, Fatih'in birdenbire, nedeni üzerinde uzun tartışmalar yapılan bir eylemiyle, tüm çocuklarıyla birlikte Notaras'ı öldürtmesiyle karşılaşıyoruz. Önce böylesi büyük bir kabul görmüş olan Notaras, kısa bir müddet sonra, "Venedik ve Papalık ile işbirliği yapar korkusuyla ya da oğlunu Sultan'ın keyfine teslim etmeyi reddettiği için" idam edilecektir.[3]

Osmanlıcılar öldürülme nedeninin birincisi olduğunu iddia ederler. Ancak Notaras'ın, Venedik ve Papa ile işbirliği yapar korkusuyla öldürüldüğü iddiasının hiçbir inandırıcılığı yok. Çünkü Notaras onlara karşı mücadelenin bayrağı, "Bizans'ta Katolik şapkası görmektense Osmanlı sarığını tercih ederim" sözünün sahibidir. Kaldı ki böyle bir gerekçeyle öldürülse Gennadios'un öldürülmeyip, tersine tüm ortodoksların lideri yapılmasının mantığı olmaz. Çünkü onun etkisi, dinsel bir önder olarak Notaras'tan da büyük görünmektedir. Rum halkı nezdinde çok önemli ve Fatih'le iyi ilişki kuran iki kişiden birinin öldürülmesini, ikisi için de geçerli bir gerekçeyle açıklamak mümkün görünmemektedir.

Dukas'a göreyse neden ikincisidir: "Bir eğlence gecesinde içkiyi fazla kaçıran Fatih'in sarhoş olduktan sonra, harem ağasını, en genç oğlunu yanına getirtmesi için Notaras'ın evine gönderir. Ancak Notaras oğlunu, "kendi evladımı lekelemek maksadıyla elimle teslim etmekliğim bizim terbiyemizle mümkün değildir. Padişah'ın, cellat göndererek kafamı almasını tercih ediyorum" diyerek yollamaz. Bunun üzerine Fatih cellat göndererek Notaras'ı, çocukları ve damadı Kantakuzinos'u saraya getirtir ve söz konusu çocuk hariç başlarını kestirtir.[4]

---

[3] P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 5.

[4] Bizans Tarihi, s. 187.

Fatih'in tarihçisi Kritovulos'un olayı anlatırken verdiği, "Notaras öldürüleceği yere getirildiği zaman ilk önce çocuklarının öldürülmesini rica etti ve öldürülürken metin, endişesiz nazarlarla onlara baktı. Ve kendisinden evvel idam edildiklerine şükrederek tanrıya dua ettikten sonra cellada son nefesini teslim ederek büyük adamlara yakışacak bir ölümle hayattan ayrıldı" şeklindeki ayrıntı, Dukas'ın savunduğu öldürülme gerekçesine güç katıyor.[5]

Bununla birlikte Fatih'in çocukla ilişki kurmak isteğinin, böyle değer verdiği birisini öldürme gerekçesi oluşturması inandırıcı değil. Böylesi soğukkanlı bir imparatorun, Notaras'ı bağışlatıp yüceltme gerekçesinde, keza Notaras'ın ona hizmet duruşunda hiçbir değişme olmadığı halde, hem de özgürlüklerini bizzat satın aldığı Bizans asilleriyle ilişkisini zedelemek pahasına, Notaras erkeklerini (toplam 9 kişi) cinsel nedenle öldürmesi akla yatkın değil. Kaldı ki bu denli gözü dönmüş bir Fatih'in "lütfen ya oğlunu ya canınızı!" diyeceğine pekâlâ çocuğu zorla alıkoyabileceği de açık.

Dolayısıyla Notaras ailesi katliamına, oğluyla ilişki talebinden daha ciddi bir gerekçe aramak gerekiyor. Bu durumda Notaras'ın asıl ölüm nedenini, bizzat Fatih'in karargâhında, Divan-ı Hümayun'un iç dengelerinde aramak en doğrusudur. Bu bağlamda ulema bir Rum-Ortodoks'a böyle büyük değer biçilmesinden, devşirmeler ise Bizans asillerinin kendisine rakip olmalarından duydukları kaygıyla Fatih'i, Notaras'ı öldürtmeye zorlamış olmaları daha gerçekçidir. Nitekim Kritovulos'un açıklaması da esasen bu yöndedir:

> "Bilâhare çıkan kıskanç fikirler, Padişah'ın iyi düşüncelerinin ortaya çıkmasına imkân bırakmadı. (...) Notaras'ı şehrin imar ve yerleştirilmesine nezaret etmek için şehremini (belediye başkanı) tayin etmek istiyordu. Hatta bu konuda onunla konuşmuştu da. Fakat Padişah'ın yanında sözü geçen kişilerin tesiriyle bu

[5] Kritovulos, bu anlatımını takiben, çocukların önce öldürülmesi isteğini, "bilahare dinlerini değiştirmelerini önlemek içindi" diye açıklıyor ki bu gerçekçe de bağnazlıktan uzak, üstelik pragmatik bir siyaset adamı olan Notaras'a pek uymuyor.

düşündüklerinin yerine getirilmesi engellendi. Bizanslılar biraz dinlenir ve esirlikten kurtulursa rahat durmayıp hürriyetlerini almaya kalkacaklarından veya düşmanlara katılacaklarından devamlı olarak söz eden devlet büyükleri, bunların mahv ve yok edilmeleri için sonunda Padişah'ı ikna ettiler."[6]

F. Dirimtekin'in anlatımı da bu çerçevededir: "Fatih şehre girdiği günden itibaren şehrin imar ve iskânını düşünmeye başladı. Hatta bu maksatla Notaras ile görüşerek onun fikrini aldı. Kendisini bu işlere nezaret için şehreminliğine tayin etmeyi düşündü. Fakat bu Notaras'ın felaketine mucip oldu. Çünkü aleyhinde kıskançlık ve düşmanlık başladı."[7]

"Fatih, ordusuna Okmeydanı'nda büyük bir ziyafet verdi. (...) Muhtemelen bu ziyafet esnasında başta Halil Paşa olmak üzere[8] kendi maiyeti kendisini Notaras ve kendisinin iltifatına mazhar olan Bizans büyükleri aleyhine tahrik ettiler. Bunların bir müddet rahat durduktan sonra tekrar istiklal davasına kalkışacaklarını veya düşmanlara iltihak edeceklerini, hatta bu ziyafet esnasında ordugâhı basacaklarını ve şehirde büyük bir ihtilal çıkmasına sebebiyet vereceklerini ve ecnebi devletlerini Osmanlı imparatorluğu aleyhine harekete davet edeceklerini söyleyerek padişaha bütün Bizans ricalinin imhasını tavsiye ettiler. Fatih maiyetinin bu telkinâtını kabul ederek Notaras ile oğullarının idamını emretti."[9]

"*Türk sarığı Papanın tacına yeğdir* deyişinin mal edildiği Notaras, Birleşik kiliseye ve ardında sürmekte olan Latin egemenliğine derinden derine düşman olan Bizans aristokrasisinin şefiydi ve bir Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde de ayrıcalıklarını koruyabileceği düşüncesindeydi. Lakin hükümdarın Müslüman çevresi, eğer Bizanslı güç odakları yerlerini koruyarak kentte yaşamaya devam ederlerse, Türklerin [kendilerinin] durumunun

---

[6] Kritovulos, Sultan Mehmet Han-ı Sani, s. 106-7.

[7] F. Dirimtekin İstanbul'un Fethi, s. 244.

[8] Dirimtekin'in işin içine Halil Paşa'yı karıştırmasına itibar etmemek gerek. Çünkü o sırada Halil Paşa ya zindandadır, ya da Fatih açısından sözüne itibar edilmez bir durumdadır. Notaras konusunda Fatih'in sözlerini dikkate almak zorunda kalacağı kişiler, kendini iktidara taşıyan hizip başları, yani Zağanos, Şehabettin, Akşemseddin, Molla Gürani, vb.'dir.

[9] F. Dirimtekin, age, s. 246.

sağlam olmayacağı gerekçesiyle doğal olarak bu projeye karşı çıktı. Şeyh ve dervişlerin kenti doğrudan yok etme arzuları ve genç Sultanın Bizans aristokrasisi çevresinde olduğu halde yönetme isteği öylesine birbirinden uzaktı ki, Sultan vazgeçmek, Notaras ve oğullarını öldürtmek zorunda kaldı. Her şeye rağmen düşüncesinden de vazgeçmedi."[10]

Söz konusu dengeler nedeniyle bu dayatmayı kabul eden Fatih, Notaras'ı hal'edecek, ancak biraz gerilemiş de olsa planını uygulamaktan vazgeçmeyecekti. Onun kurmak istediği İstanbul, bir şeriat merkezi değil, temel ideolojisi İslam olmakla birlikte kendisini bununla sınırlamayan, kozmopolit bir imparatorluğa uygun kozmopolit bir başkentti. Mümkün olabildiğince, "değişen şeyin yalnızca imparatorluk olduğunu, bunun dışında kendisine tâbi olacak Hıristiyanlara her şeyin eskisi gibi devam edebileceğini izah etmek istemiştir."[11]

Bu noktada Fatih'in gayri Müslimler politikasını, onun gizli bir Hıristiyan olmasına bağlamaya çalışan iddiaların spekülasyondan öte itibar edilebilir bir değeri olmadığı da belirtilmeli. Annesinin etkisi dahil, "gençliğinde gördüğü derin ve kozmopolit eğitim dinsel tutuculuğunu yok etmişti" (Lamartin), bu da onun gerçek bir imparatorluk kurucusu olarak, dinsel kalıpların ötesinde kararlar almasını kolaylaştıran bir işlev görüyordu. Bu bağlamda Fatih'in çok dinli imparatorluğuna çok dinli bir merkez oluşturarak; 1) Rum tebaasının gönlünü kazanmak, imparatorluktaki meşruiyetlerini tanımak ve bu yoldan onları denetlemek; 2) onları Katolik dünyasının etkisinden kurtarmak, hatta onlara karşı kullanmak; 3) şeriatçı güçlere karşı bir denge gücü haline getirebilmek için güçlendirmeyi hedeflediğini düşünmek, çok daha gerçekçi olacaktır.

İşte bu çerçevede Rumlara ruhani bir merkez oluşturma, Patriklik kurumunu yeniden oluşturma yoluna gidecekti. Ancak

[10] S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı,* s.196

[11] Selahattin Tansel, Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri, s. 106.

bunun için bir müddet daha bekleyecekti. Bu arada yeni düzenlemeler yapıp konumunu biraz daha güçlendirdikten sonra, şehrin imarı ve nüfus aktarımı konusundaki başarısızlıkların yaşandığı bir ortamda, planını açıktan hayata geçirmeye başlayacaktı.

Bu bağlamda önceden yaptıkları da kayda değerdir ve tümü de şeriat hukukunun ihlali örnekleridir. Notaras ile birlikte Bizans asillerini esirlikten kurtarmasını takiben bunların bir kesimini, Türk-Müslümanlara kapalı tuttuğu kapıkulluğu sistemine alacak;[12] yani işgal edilenlerin bir kısmını işgal edenlerin başındaki devletin asli bir öğesi haline getirecektir. Kritovulos'un "Saray hizmetlileri arasına kattığı eşraf çocukları içinden en iyilerini seçerek kimisini hassa alayına ve kimisini de özel hizmetlerine kattı. Çünkü bunları akıl ve meziyet ve terbiyeleri için ziyadesiyle takdir etmiş ve beğenmişti. Hakikaten bu çocuklar hem dış bakımdan hem de iç bakımdan temiz, soylu kimselerdi" ifadesi, Fatih'in davranışındaki arka planı aktaran bir ifade olarak okunabilir.

Yine şeriat hukuku gereği kendi payına düşen (1/5) esirleri kölelikten azat edip Fener bölgesi evlerini de onlara armağan ederek, yeni İstanbul'un ilk Rum semtini oluşturacaktı. Artık onlar köle değil sadece "zimmi", yani Müslümanlardan ayırımla kelle vergisi (cizye) veren insanlardır. Aynı şekilde diğer esirleri de yine şeriat hukuku hilafına ücretle çalışan ücretliler konumuna geçirerek onlara, devrine göre yüksek sayılacak 6 akçe ücret verme zorunluluğu getirecekti. Bu yolla kölelik fidyesini biriktirip ödeme umudu yarattı. Ayrıca kaçıp gitmiş olan Rumların geri dönmeleri halinde kendilerine ait ev ve malların iadesi sözü verecekti. Ancak hem Rumları hem de şeriatçıları şaşkına çevirecek olan asıl değişim patriklik sorununa ilişkin olanıydı.

Eskiden Ortodoks dünyasının merkezi olan İstanbul'un bu geleneğine uygun olarak Fatih, şehirde bir Ortodoks merkez oluşturulmasını emretti. Ancak daha üç ay önce çok kanlı bir savaşla ele geçirilen bir şehirde bunun iki açıdan da zorlukla-

[12] R. Matran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* s. 107.

rı fazlaydı. Kendi konumunu güçlendirmesine paralel İslamcı engeli önemli oranda geriletmişti gerçi, ancak yağma ve kırım anılarının böylesi canlı olduğu bir zamanda Ortodoks dünyası nezdinde de inandırıcı olmak gibi bir sorunu vardı. Gelmeye ikna etmesi için şehri Rumlara cazip hale getirmek gerekiyordu. Bu psikolojik engelleri etkisizleştirmek için planını olabildiğince gösterişli bir şekilde hayata geçirecekti.

Öncelikle "Bizans döneminde patrik seçimi nasıl yapılıyorsa yine aynı şekilde yapılmasını" emretti.[13] Bu işe en uygun kişinin Georgios Scolarios Gennadios olduğuna karar verildi; hem imparatorluk siyaseti açısından Katolik dünyası karşısında uzlaşmaz kimliğiyle hem de Rum halkı ve ruhani reislerin önemli bir kesimi nezdindeki saygın konumu nedeniyle Gennadios bu işe en uygun kişiydi. Ancak bunun için yapılması gereken iki şey vardı. Birincisi Gennadios, işgal sonrası esir dağıtımında Edirne'de bir ağaya düşmüş veya ona satılmıştı. İkincisi muhalif kimliği nedeniyle ruhani derecesi eksik bırakılmıştı. Gennadios, fidyesi ödenip kölelikten kurtarıldı ve derecesi yükseltilerek Havariyun Kilisesi piskoposluğuna getirildi. Artık geleneğe uygun olarak patrik seçilebilirdi. Bunu takip eden Patrikliğin onay töreni ise oldukça görkemli kılınacaktı:

Özel kıyafetiyle ve büyük bir gösteriş içinde Saray'a gelen Patrik Gennadios, rahiplerden oluşan bir kortejin ortasında, Sultan'ın elinden patrik atandığını gösteren fermanı alır. Fatih Sultan Mehmet, kendisine, "Hıristiyanlara ve patriklerine karşı, benden önce imparatorlarınızın gösterdiği korumayı göstereceğime güvenebilirsiniz" der.

> "Tahtına oturan Padişah, dinsel otoritenin bir simgesi olan asa ile tacı Patriğe teslim etti. Taç giyme töreninden sonra Fatih Sultan Mehmet, din hocalarının hoşnutsuzluğuna aldırmadan Gennadios'a, siyasal iktidarın dinsel iktidar önünde takınması gereken saygıyı gösterdi. Patriği Saray'ın dış kapısına kadar uğurladı. Sonra altın ve değerli taşlarla işlenmiş koşumları olan

[13] Y. Yücel-A. Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni,* s. 97.

bir ata binen Patrik Gennadios'u, atın dizginlerinden tutarak bir müddet götürdü. Sultan'ın Patrik için hazırladığı saraya kadar vezirler, paşalar, yeniçeri ağası ve kalabalık bir koruma birliği Gennadios'a eşlik etti."[14]

Yine aynı törende Fatih, "Gennadios'a kişisel dokunulmazlığını garanti eden, vergiden bağışık tutan, makamında oturma-

Fatih'i Patrik Gennadios Skholarios'la gösteren mozaik

[14] Lamartin, *Osmanlı Tarihi,* s. 270.

sını güvenlik altına alan, kendisine tam bir özgürlük tanıyan ve bu hakların kendisinden sonra gelecek patriklere de devredilmesini sağlayan bir 'berat' vermiştir. Benzeri hak ve yetkiler, kıdemli metropolitlere ve Yüksek Ruhani Meclisi üyelerine de tanınmıştı."[15] Gennadios'a verilen sözü geçen Ferman'da aynen şöyle denilmektedir:

> "Kimse Patrik'e tahakküm itmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendisine ilişmesün, kendisü ve ma'iyyetinde bulunan papaslar her dürlü umumi hizmetlerden müebbeden mu'af olsun. Kiliseleri camie tahvil edilmeyecektir, izdivaç ve defin işleri, Rum Kilisesi ve âdetlerine göre eskisi gibi yapılacaktır."[16]

Bütün bunlar, şehir barışçıl yoldan ele geçseydi normal olabilirdi; nitekim İslam tarihinde istisna da olsa diğer din mensuplarına, böyle âlicenap davranış örnekleri görülmüştür. Ancak 50 binin üstünde ölü, iki katı yaralıyla ele geçirilen, 53 gün boyunca kan kusturan bir savaşın sonrasında yapılanlar açık bir şeriat ihlalidir.[17] Kaldı ki burada, olana hak tanımaktan öte, ezilip yok edilmiş olanın yeniden diriltilmesi için özel, sistematik bir çaba söz konusu. Adeta "çifte kimlikli bir şehir" yaratılmaya çalışılıyordu. Kuşkusuz bütün bu yönelimler, teorik arka planını Nizamülmülk'te bulduğumuz imparatorluk siyaseti idi. İmparatorun halkı ve orduyu birbirine karşı farklı bloklar halinde konumlandırarak kendi özgürlük (hareket) alanını genişletmek, birden çok taraf arasında kurulan dengeler aracılığıyla baskı altında kalmamak, ama daha rahat yönetebilmek politikasının gereğiydi yapılanlar.

Böylece Ortodoksluk, tarihi merkezi olan İstanbul'da, böylesi kanlı bir savaşa rağmen, Patriklik düzeyinde yeniden sürekli bir statü ve merkezi bir konuma kavuşturuluyordu. Öncesinde sembolik ve İstanbul ile sınırlı bir güce sahipken, "Hıristiyan ayinlerine iki dine sahip bir halkın hükümdarı olarak katılan"

---

[15] S. Runciman, *Konstantiniye Düştü*, s. 243.

[16] Akt. M.S. Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 59.

[17] Geniş bilgi için bkz. E. Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk*, 2. Bölüm.

(Lamartin) Fatih aracılığıyla, tüm Osmanlı Ortodokslarının dinsel önderi konumuna yükseltiliyordu.

Bütün bu gelişmelerin şeriatçı ulemada ne büyük tepkiler yarattığını ve Fatih'i onların gözünde ne kadar güvenilmez bir konuma soktuğunu tahmin etmek zor değil.

Bu düzenleme içinde "Sultan, Patrik'i rakip Slav Ortodoks kiliselerinden ve Müslüman fanatiklerden koruyordu. Bunun karşılığında Patrik, vergilerin artırılmasında Sultan'a destek veriyor ve kâğıt üzerinde Rumların sadakatini garanti ediyor, imparatorluğun Katolik rakipleri olan Venedik ve Papalık'a yardım etmelerini önlüyordu. (...) Konstantinopolis Patrikliği, mümin kitlesi için inancı ve umudu canlı tutan bir kurum ve simgeydi: [ve bunun sonucunda] Konstantinopolis'in fethinden sonra Osmanlı mülkü içinde İslam dinine geçiş oranı düşmüştü."[18]

İşte Fatih sonrası İstanbul'una dair dinsel-politik gerçekler bunlar. Fatih, kozmopolit imparatorluğuna kozmopolit bir başkent oluşturmaktadır; İslam'ın egemen renk olduğu, ama öteki dinler ve kurumların da devlet güvencesinde örgütlendiği, çok dinli bir başkent! Bu bağlamda Bizans resmi belgelerindeki Konstantinopolis, Osmanlı resmi belgelerinde Konstantiniyye olurken, halkın dilindeki Stanpolis de İstanbul olacaktır. Durum buyken Türk-İslamcı yazında, İstanbul' dan sıklıkla "İslambol" olarak söz edilecek, dahası bizzat Fatih'in Konstantinopolis'e bu adı taktığı ve zaten onu Hıristiyanlardan temizlemek için fethettiği iddia edilecektir. Bu iddiaya Osmanlı tarihçiliğinin önemli ismi H. İnalcık'ın bile teşne olması düşündürücüdür.

Gerçekte Stanpolis'in zamanla Türkçeleşmesinin sonucu oluşan İstanbul'a ilişkin İnalcık, "Fatih'in Kostantiniye kentine 'İslambol' adını verdiğini, fakat halkın fetih öncesi 'İstanbul' adını beğendiğini söyler"[19] Oysa Bozkurt Güvenç'in de haklı olarak "nahif yakıştırma" diye nitelediği bu iddianın aksine Fa-

[18] Philip Mansel, *Konstantinopolis,* s. 9.

[19] Bkz. Güvenç, *Türk Kimliği,* s. 170.

tih, hem İstanbul'un gayri müslimlerini orada tutmak konusunda bir dizi dinsel ve ekonomik güvence sunmuş hem de bununla yetinmeyip dışarıdan yoğun bir gayri Müslim nüfus yerleşimi gerçekleştirmiştir. Özetle, İstanbul'u Müslümanlığın yanı sıra Ortodoksluk, Ermenilik ve Yahudiliğin de merkezi, çok dinli, çok kültürlü bir başkent yapmaya çalışan kişidir Fatih. Bu bir yana 19. yüzyıla kadar resmi Osmanlı yazışmalarında ve paraların üzerinde İstanbul'dan, "İslambol" değil Konstantiniye diye söz edilecektir.[20]

Ancak Fatih'ten sonra işler pek öyle söz verildiği gibi olmayacak, her fırsatta gayrimüslimlerin elde ettiği kazanımların törpülenmesi yoluna gidilecekti. Aradan zaman geçtikçe bu düzen unutturulmaya, ihlal edilmeye çalışılacaktı. Ancak Fatih'in kurumsal bir kimlik vermesi sayesindedir ki, kılıçla ele geçen Osmanlı başkentinde gayrimüslimlerin merkezi bir güvenceye sahip olurken, Ortodoksluk manevi bağımsızlığını koruyabilecekti.

Bununla birlikte Osmanlı egemenliğinde Patriklik Fatih'e rağmen diken üstünde tutulacak, âdeta yeniden yeniden fetihlere uğratılarak sürekli bir yer değişimi zorunluluğu ile karşı karşıya kalacaktır. Nitekim Ayasofya'dan sonra ilk taşındığı yer olan görkemli Havariyyun Kilisesi'nde fazla kalamayacaktı. Muhtemelen Patriğe yapılan tören ve tanınan ayrıcalıkların, ulemada yarattığı tepkilerin yanı sıra Kilise'nin şehirdeki hâkim konumu ve Bizans imparatorlarının mezarlarını barındırıyor olması sorun haline gelecek ve bir sabah Havariyyun Kilisesi'nin bahçesinde bir Müslümanın cesedi bulunuverecekti! "Bu uğursuz alamet onun yer değiştirmesine sebep"[21] olacaktır.

Bunun üzerine Patriklik Pammakaristos Manastırı'na taşınırken Havariyyun, Fatih Camisi'ne çevrilmek üzere inşaat sahasına çevrilecekti (Caminin mimarı Sinanüddin Yusuf yapıyı Ayasofya'dan yüksek yapamamasının bedelini canıyla

[20] S. Aksin, *Türkiye Tarihi,* c. II, s. 78.

[21] M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 58.

ödeyecekti[22] Ancak Patrikliğin Pammakaristos'taki ikameti de Fatih'in ölümüyle güvencesini yitirecektir. Şirvan'ın fethini müteakip 1586'da Şeyhülislam Çivicizâde Mehmet Efendi'nin girişimiyle Kilise, "Fethiye Camii" haline getirilivecekti. Patrikhane'ye bu kez de Fener civarında daha mütevazı bir yer olan Eflak Konağı'na taşınmak düşecekti. Ancak burada da uzun barınamayacak ve "görülen lüzum üzerine" 1597'de Balat'ta Aya Dimitri Kilisesi'ne taşınacaktı. Ancak bir müddet sonra burası da Patrikliğe çok görülecek ve 1602'de, bugünkü yeri olan Aya Yorgi Manastırı'na taşınmak zorunda kalacaktı. Özetle Fatih'in Gennadios'a sunduğu Ferman'da sözü verilen "Kiliseler camiye çevrilmeyecektir" sözü zaman içinde çiğnenecek, özellikle "II. Beyazıt döneminde kiliselerin toplu halde camiye dönüştürülmeleri"[23] örneği yaşanacaktır. Buna rağmen Fatih'in Patrikliğe tanıdığı yetkiler ve izlediği nüfus politikası sonucunda Ortodokslar, Cumhuriyet'in kuruluş günlerine kadar İstanbul'un hem meşru hem de ikinci en büyük yerlileri olacaklardı.

Burada özellikle anımsatılmalı ki II. Mehmet'in hükümdarlığı süresi içinde cami ya da dinsel işlevli değişime uğratılacak kiliselerin sayısı, Ayasofya dışında sadece dört tane olacaktır. Bunlar-

---

[22] "Tarihçi Ruhi 'Yeni camii Usta Sinan bina etti (...) vakıaya uğrayup öldü' diye yazar. Cami hakkındaki eleştirileri aktaran adı bilinmeyen tarih yazıcısı; 'Mimar Sinan'ı hapishanede ölesiye dövdürdüğünü kendi gözlerimizle gördük. Böyle bir ölümü hak etmek için nasıl bir suç işlemiş olmalı?' Konuya ilişkin son bilgi de Mimarın, Hükümdarınkinin hemen yanında yaptırdığı kendi camisinin avlusuna dikilmiş mezar taşından gelir: 'Mimar Sinan, Allah'ın lütfu ve selameti üzerinde olsun, deniz kıyısındaki karanlık hapishanede 876 yılının ilk Rebi ayının yirmi yedisinde (13 Eylül 1471) Cuma gecesi bu dünyadan sonsuzluğa doğru şehit olarak göçtü.' Oldukça sembolik bir olay olan mimarın öldürülmesi nedenlerinin değişik versiyonları aynı noktada düğümlenir; Ayasofya'yla rekabet ve mimarın bu örneğe denk bir eser yapamaması. Bu olay bir sonraki yüzyılda Sülaymaniye Camisindeki gecikmeler nedeniyle Kanuni'nin Büyük Sinan'a tehditlerinde de yankılanır: 'Büyükbabamın mimarının başına gelenleri hatırla'!" (S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı,* s.204)

[23] S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı,* s.209

dan en önemlisi kendi camisine çevrilecek olan Havariyyun, diğeri Zeyrek Medresesine çevrilecek olan Pantokrator Kilisesi, bir diğeri kendisinden sonra sapkınlıkla suçlanıp imha edilecek olan Kalenderilere verilen Kyriotissa Manastırı ve son olarak da 'Arap Camii'ne[24] çevrilecek olan Galatada'ki Dominikan Kilisesidir.[25]

Fatih'in, İslam'ın egemenliğinde olmakla birlikte kozmopolit bir İstanbul yaratma çabası, o dönem şeriatçılarını olduğu kadar günümüz egemenlerini de rahatsız edecektir. Bir yandan bu durum "İslam'ın hoşgörüsü" olarak sunularak bir propaganda malzemesi olarak kullanılırken, diğer yandan da gayri müslimlerin bu topraklardaki meşru varlığı her türden yasal ve yasadışı yolla ortadan kaldırılmaya ve toplumsal yapımız, farklı olana karşı koşullandırılmış bir tektipleştirilmeye uğratılacaktır. O dönem şeriatçılarının bunu engellemeye, II. Beyazıt'tan itibaren ise değiştirmeye çalışmalarına karşın günümüz Türk İslamcıları, Fatih mitine olan gereksinimleri çerçevesinde bu konuyu mümkün olabildiğince yok farz etmeye veya hep birlikte çarpıtmaya çalışmaktadırlar. Bu ise en çok sahip çıkar göründükleri Fatih'in hatırasına ve fikirlerine karşı gerçekte saygılı olmadıklarını göstermektedir.

---

[24] Gerçekte Fatih'in Cenevizliler'e verdiği taahhüt gereğince bunun yapılmaması gerekiyordu. Fetihten hemen sonra, 2 Haziran 1453'te Galatalılar, Osmanlıya itaatlerini bildirecek, Fatih de onlara bir ahidnâme verecekti. Söz konusu bu Ahitnamede Fatih, onlara yaşama, ticaret, seyahat, vb. alanlarda güvenceler verirken, özel olarak da "Kiliselerini mescide çevirmeyeyim! Ancak onlar da yeni kilise yapmasınlar" diyordu. Ancak hangi nedenle gerçekleştiğini bilmiyoruz ama bir müddet sonra bu Ahitname, Galata'ya belli bir Müslüman nüfusu yerleştirme kararıyla ihlal edilecekti. Ancak elde Fatih'in kendi imzasıyla verilmiş söz durduğu için karara bir kılıf uydurulması gerekiyordu. "Dolayısıyla bu kilisenin kökeninde, gerçekte 716-717 tarihlerindeki Arap kuşatması sırasında Maslama tarafından inşa ettirildiği ve bu durumda ilk haline dönüştürülmesi gerektiği söylencesi uyduruldu. Arap Camii adı da buradan gelir."(S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *age.,* s.204)

[25] S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı,* s.204

Bu noktada, öznel dipnotlara boğarak Kritovulos'un kitabının özgünlüğünü bozan Muzaffer Gökman, "(...) Süleyman Bey'i şehremini tayin etti..." belirlemesine düştüğü dipnotla bu çarpıtmacılığın tipik örneklerinden birini sergiliyor: "Fatih kendisini, surların onarımı ve şehrin Türkleştirilmesiyle görevlendirmiştir. İlk önce beş bin aile getirildiği rivayet edilir. Karaman, Aksaray, Eğridir, Bursa, Manisa, Tire, Çarşamba, Kastamonu, Samsun, Sivas, İzmir'den... öz Türk soylu aileler İstanbul'a getirilmiştir. (...) İstanbul'un Türkleştirilmesi için çok çalışılmış, Anadolu'dan gelip yerleşecek Türk halkına arsa verilmiş, emlak vergisi alınmamış, Süleyman Bey birçok sinsi karşı koymaya karşı Fatih'ten aldığı emirleri..."[26]

Fatih'i olduğundan farklı ve Türk-İslamcı gösterme çabalarının çok vasat bir örneğidir aslında M. Gökman. Çünkü konuya ilişkin literatür, Fatih'i ve diğer tarihi şahsiyetleri eğip bükme davranışının oldukça yaygın olduğunu gösteriyor. Oysa Fatih'in şehri Türkleştirme gibi bir politikası olmadığı gibi, aksine fetihle başlamak üzere, Türkleştirmeden ayrı bir nitelikle Osmanlılaştırma kararlılığı sergileyecektir. Gökman da dahil bunun aksini kanıtlayabilecek bir bulgunun ortaya konması olanaksızdır. Diğer yandan rivayetleri tarihin yerine geçirmenin tarihçilik etiği açısından ahlaki bir durum olmadığı da açık. Aynı kapsamda Trabzon ve çevresinden de İstanbul'a beş bin Rum aile getirdiği ise unutturulacaktır. Esasen sözü geçen yerlerden getirilip semtlere ismini veren topluluklar, bir daha başkaldıramasınlar diye kendi mekânlarından koparılmak amacıyla İstanbul'a sürgüne gönderilmişlerdir. Türkmenlerin, zorla yurdundan koparılma zorbalığına karşı, kendisini nelerin beklediği belirsiz Osmanlı merkezine gitmek istememek şeklindeki çok meşru tepkisinin adına "sinsi faaliyet" denilecek olması da bir başka ilginçlik.

Aynı Gökman'ın şehirdeki iskân politikasına ilişkin aktardığı bir diğer rivayet de şöyle: Güya fetih sonrasında II. Mehmet'in fal baktırdığı bir keşişin, "İstanbul Türklerin elinden savaş ile

[26] Sultan Mehmet Han-ı Sani, s. 109.

değil ama emlak ve topraklarını elden çıkartmaları sonucunda çıkacaktır" demesi üzerine, "İstanbul'da edindiği yerleri yabancılara satanlar Tanrı'nın gazabına uğrasınlar" demiş![27]

Bu 'Fatih'in, başta Haliç kıyıları olmak üzere pek çok yeri Rumlara karşılıksız veren, Yahudi ve Ermeniler dahil gayri Müslimlerin gelip İstanbul'a yerleşimleri için bir dizi teşvik ve güvence getiren gerçek Fatih olmadığı kesin. Bu gerçeğinden ayrımla, Türkçü-Islamcı olmayanlara düşman, kurgulanmış bir 'Fatih' olduğu açık; oysa gerçek Fatih, "ikilik siyasetini" (S. Tansel) Osmanlı'ya egemen kılmak isteyen, gayrimüslimleri de bu ülkenin vazgeçilemez öğeleri olarak İstanbul ve Osmanlı'da kurumlaştırmak isteyen Fatih'tir.

İlginçtir, fetih sonrasında Osmanlılar şehri doldurmakta bir hayli zorlanacaklardır. Gelenlere bedava ev ve işyeri önerilmesine rağmen şehir rağbet görmeyecektir. Bursalılar, Edirnelilerin yanı sıra köylüler de gelmek istemeyecektir. Uğruna bunca insan öldürülen, bunca yıkım yapılan, "Peygamberin vasiyeti" olduğu iddia edilen, dünyanın en güzel mekânlarından birindeki bu şehre insan bulmakta zorlanılması, gerçekten de çok ilginç. Bir dönem "lanetli" muamelesi görüyor İstanbul. Öyle ki şehrin emiri Karıştıran Süleyman Bey, şehre insan toplamaya ve gelmek istemeyenleri idam yetkisiyle memur edilecektir! Buna rağmen zorlanacaktır. Daha ilginci, gelenler de kalmak istememiş, her fırsatta kaçmaya çalışmışlardır. Kalmak istememeyi daha sonra çıkarılan mukataaya (mekân vergisi) bağlamak da yeterli olmaz, çünkü bu hem gelmek istememeyi hem de mukataa öncesinde de insanların şehre tam yerleşmemelerini açıklamaya yetmiyor. Sonuçta İstanbul, zorla yerleştirilenlerin şehri olarak kuruluyor.

[27] Sultan Mehmet Han-ı Sani, s. 105.

Onuncu Bölüm

Çağ Açma Efsanesi!

Resmi tarihlerde İstanbul'un fethi, aynı zamanda "Ortaçağ'ı kapatıp Yeniçağ'ı başlatan" bir olay olarak aktarılır. Ancak sıra bu iddianın gerekçelendirilmesine gelince dikkate değer hiçbir açıklamayla karşılaşamayız. Bununla birlikte fethin "çağ açtığı", dolayısıyla Fatih'in "çağ açan" olduğuna ilişkin iddia, tüm okul kitaplarımızdan başlayarak; konuya ilişkin tüm çalışmalarda ifrat düzeyinde yinelenir. 29 Mayıs 1453, "çağın değiştiği gün!" ilan edilir. Adeta fetih tarihinin (karadan gemi yürütme örneği) ikinci büyük miti ile karşı karşıyayız.

Konuya ilişkin düşünmeye ve sorgulamamızı derinleştirmeye başladığımızda bu iddia, dünyanın çehresinin değişim başlangıcı olan Rönesans karşısındaki kompleksimizin dışa vurumu olarak belirginleşir.

F. Dirimtekin, "İstanbul'un zaptı, bütün dünyada yeni bir çağ açan bir hadise oldu"[1] diyor. Ancak iddiasının gerekçesi yok. Cengiz Aksel, daha ileri gidiyor ve "O zamanın Bizans'ı dünyanın en büyük medeniyetlerinden birine sahipti. Avrupa Hıristiyan âlemi ve diğer milletler Bizans'ı medeniyetin merkezi olarak kabul ediyordu. İstanbul'un fethedilmesiyle Müslüman medeniyeti Bizans medeniyetine üstünlüğünü kabul ettirmişti. Onun için sadece Avrupa değil, bütün dünyada bir çağı kapat-

[1] *İstanbul'un Fethi*, s. 249.

mıştır. Bundan sonra İslamiyet dünyadaki üstünlüğünü sağlayacaktır. Her alanda yeni bir görüş ortaya atılacak, yeni icatlar yapılacak ve Ortaçağ'ın dar görüşü yırtılıp yeni bir anlayış, rasyonel ve ilmi görüş yayılacaktır."[2]

Bu parmak ısırtan mantık karşısında bir dizi soruya yanıt üretmek durumundayız. O günlerin Bizans'ının dünyanın en büyük medeniyetlerinden biri olduğunun kanıtı ne örneğin? Bizans'ı medeniyetin merkezi olarak kabul eden diğer milletler kim? Üstünlüğünün kanıtı savaş gücü olan bir medeniyetin medeni ciddiyeti ne? Bir medeniyetin diğerini yenmesinin, velev ki yenilen dünyanın en medenisi olsun, yenene çağ açma olanağını nasıl sağlar? Daha ötesi yenmenin, yenilenden daha medeni olmayı nasıl kanıtladığını anlatabilecek bir arif kişi bulunabilir mi gerçekten? İcatlarla İslam arasında kurulan bu neden sonuç ilişkisi, 1453'ten günümüze yaşanmış tarihsel gerçekliğin inkârı değil midir?

Fethin, dünyanın uygarlık haritasında milatlardan biri olduğuna somut gerekçeler ortaya koyabilecek bir fetihçi çıkmayacak mı bu memlekette? Yok, bu gerekçelendirme mademki yapılamıyor, hiç olmazsa bu "çağ açıp kapatma" iddialarından artık vazgeçilmeyecek midir?

İddianın biçimlenmesinde gariplikler var üstelik. Örneğin Osmanlı tarih yazınında olmayan, Cumhuriyet sonrası sağcı tarihçiliğin icadıdır bu "çağ açma" esprisi. Ama ilginçtir, zamanla resmi tarihçiliğin tüm kanatlarına bulaşmış bir 'milli' yargıya dönüşmüştür. Hatta orada durmamış, bir Rum yazarımızın bile teşne olabileceği kadar baskın bir iddia haline gelmiştir. Bakın Kriton Dinçmen, Francis'e yazdığı önsözde neler söylüyor:

> "İstanbul'un fethi, dünya tarihi açısından öylesine önemli bir olaydır ki (...) dünya tarihine ve insanlığın şekillenmesine böyle derinden etkisi olan bir olayın tartışılmasına kalkışmak, bu satırların yazarının harcı değildir. (...) Eski Grek uygarlığının mirasını yüklenmiş olduğu gibi Hıristiyan dünyasının en önemli temel taşlarından birisini oluşturan Bizans'ın nihai yıkımının

[2] *Fetih Fatih İstanbul,* s. 43.

ifadesi olan İstanbul'un fethinin sonunda Batı'ya sığınan Bizanslı aydınların etkisiyle Rönesans başlamış ve ileriki Aydınlanma Çağı'nın temelleri atılmıştır. Bu nedenledir ki, 1453 yılı, karanlık Ortaçağlar'ın kapanıp insanlığı bugüne getiren Yeniçağlar'ın başlangıcı olarak kabul edilmektedir."[3]

Türkiye'nin her milliyetten halkının gerçeklerle ilişkisini dumura uğratan resmi tarih dışında, böyle bir "kabul"ün kime ait olduğu meçhuldür. Kaldı ki kabul edenlerin varlığını bir an kabullensek bile, böylesi bir kabulün iddia ile örtüşen gerekçeleri olmak zorunda. İmparatorluk kavramının içi, Bizans'ın son yüzyılında nasıl ki boşalmışsa, aynı şekilde "Eski Grek uygarlığının mirası (...) Hıristiyan dünyasının en önemli temel taşlarından biri" gibi payelerin de Bizans özgülünde içi boşalmıştır. Kaldı ki bir an bunları doğru farzetsek bile, bunların çağ değişimi gibi bir iddiayı gerekçelendirmekte hiçbir anlam taşımadığı açıktır. "Eski Grek uygarlığının mirası" eğer Bizans tarafından temsil ediliyorsa, Osmanlılar, bu mirası devam ettirme yeteneği gösteremediğine göre, uygarlığın evrimi açısından fetih, bir (Yeniçağ) değil, aksine Yeniçağ potansiyelinin dağıtılması olmuştur. "Hıristiyan dünyasının en önemli temel taşlarından biri" anlamında Ortodoksluğa gelince, bu değişimden, ilk anın yıkıntıları sonrasında temelli bir etkilenmeye uğramamıştır.

Dinçmen'in çağ değişimi noktasındaki asıl gerekçesi olan, işgalin sonucunda Batı'ya göçen "Bizanslı aydınların etkisi" sorununa gelince; bu sözlerin içeriğinde de gizli olduğu gibi, sözü edilen etki, negatiftir, dolayısıyla çağ değişiminde İstanbul'un fethine olumlu bir misyon vermez.

"Şehrin düşmesiyle Bizanslı bilim adamlarının ve düşünürlerin İtalya'ya kaçtıklarını ileri süren tezin savunulacak yönü pek yoktur. İtalya, daha birkaç yüzyıldan beri Bizanslı profesörlerle doluydu. Bu entelektüel grubun başta gelenlerinden Bessarion, 1453'te şehir düştüğünde İtalya'da bulunuyordu."[4]

---

[3] Şehir Düştü, s.7

[4] S. Runciman, Konstantıniyye Düştü, s.286

Rönesans'ın temellerini, işgalden kaçan Bizanslı aydınlara attırmak, açıktır ki, hem kaçmayı başaran bir avuç aydının altından kalkamayacakları kadar ağır bir yüktür hem de Rönesans'ı fazla hafife almaktır. Bırakalım kaçanları, işgal edilmeden önce de zaten çöküş yaşamakta olan bir şehir devletinin tüm aydınları açısından bile bu iddia imkânsızdır. Dolayısıyla Türkiye'nin sorgulayan beyinlerinin bile, görüşlerini resmi teze uydurarak savunma yoluna gitmesinin dramatik anlamıyla karşı karşıyayız.

Söz konusu bu iddia açısından "Kentin fetih sırasında ne durumda olduğunu ve ayrıca o dönemin dünyasında ne ifade ettiğini" gerçekliği içinde değerlendirmek durumundayız. Önceki "Latin istilasıyla küçülen kent, sanatsal ve ekonomik bir merkez olmaktan çıkmış, hazineleri ve kutsal emanetleri Haçlılar tarafından yağmalanmıştı. Bizans devletinin son raddede zayıflaması da onu yüksek bir politik karar merkezi olmaktan çıkarmıştı."[5] Özetle süreç her anlamda çöküntü ve etki kaybıyla örtüşmektedir ki böylesi bir kentin el değiştirmesinin anlamlı bir küresel etkisi olmayacağı açıktır.

Fatih'ten yana olumlu görüşler belirten Fernand Grenard; "İstanbul'un alınmasının hiçbir hakiki ehemmiyeti yoktur. Bu, uzun zamandan beri kaybolmuş bir kimsenin ölüm ilmühaberinden, zaten büyümüş olan bir iktidarın da doğum ilmühaberinden başka bir şey değildir. Fakat bu formalite, üzgün Avrupalıların gözünde ebedi gibi görünen bir haşmetin yıkılmasını canlandırıyordu. İmparatorluk, payitahtında, bugünkü devletlerin hepsinden daha esaslı surette mevcuttu ve onu almadıkça, fatihler başsız bir vücudun uzuvlarını toplamış oluyorlardı. Şimdi Roma'dan yayılan muhteşem kudreti ellerinde bulunduruyorlardı. II. Mehmet (...) Artık nişanlarının üstüne 'Asiae et Graciae İmparator' unvanını yazdırabilirdi."[6]

---

[5] S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı,* s.195

[6] *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü,* s. 61.

Elbette ki İstanbul'un fethi büyük bir olaydır. Ama niçin büyük bir olaydır? Öncelikle Ortaçağ boyunca gerçekleşmiş en büyük ve en uzun savaşlardan biri olmasıyla böyledir. Başta top teknolojisi ve savaştaki işlevi olmak üzere, saldırı ve savunma tekniklerinin gelişimi anlamıyla böyledir. Çözülmüş ve tarihinin bir karikatürüne dönmüş de olsa, 1125 yıllık, dünyanın en uzun ömürlü imparatorluğu Bizans'ın ölümünü ilan etmesiyle de böyledir. Hıristiyan dünyasının Doğu'ya yönelik umutlarını önemli oranda kırmasıyla da fethin özel bir önemi söz konusudur.

Osmanlı'nın bir imparatorluk olarak kuruluşunun gerçek başlangıcı olarak da çok önemlidir fetih. İstanbul'un fethinin en önemli sonucu ise, tıpkı işgalindeki kararlılık ve ivedilikte olduğu gibi, Osmanlı'nın iç dengeleri ve biçimlenmesi üzerinde oynadığı roldedir. Nasıl ki fethin temel nedeni iç sorunlar olmuşsa, sonuçlarının en büyük etkisi de içeride olmuştur. Ancak bu etkinin, Osmanlı'nın Osman, Orhan gibi başlangıç dönemi heterodoks önderlerinden sonra en din dışı ve yenilikçi imparatoru döneminde gerçekleşmiş olmasına rağmen, olumlu olduğunu söylemek zordur.

Kuşkusuz Ortaçağ'ın sembol kentlerinden ve imparatorluk fikrinin en tipik temsilcilerinden biri olarak İstanbul'u fethetmenin, Ortaçağ'a karşı sembolik öneminden söz edilebilir. Ancak, Bizans=Ortaçağ, dolayısıyla Bizans'ın yıkımı=Ortaçağ'ın yıkımı(!) gibi skolastik bir mantıkla tarihe açılım getirmeye ancak komik olunur. Kaldı ki Bizans'ın ele geçirilmesinin yarattığı atmosferde tam tersi bir gelişme olmuş ve Osmanlı, İstanbul'u almakla kendi içindeki Ortaçağcı dinamiklerin mutlak egemenliğini sağlamıştır. Merkezi despotik imparatorluk tarzı anlamında Bizans geleneği, bir kentin sınırları içine hapsolmaktan kurtularak ve tabii din değiştirerek, Tuna'dan Doğu Anadolu'ya kadar gerçek bir imparatorlukta kendine kan bulmuş, kalıcılık elde etmiştir.

İstanbul'un fethedildiği o yüzyılda Ortaçağ, gerçekten de tarihsel ömrünü tüketmiş, çözülme sürecinde epey mesafe kat

etmiş bulunmaktaydı. Ancak Batı dünyası, diğer bir dizi olanak ve iç ayrışmayla Ortaçağ'ı aşma sürecine girmişken, Osmanlı, ne yazıktır ki İstanbul'la birlikte, kendi ortaçağının en büyük manevi sembollerinden birine kavuşuyordu. Bu anlamda İstanbul'un fethinin, medeniyet tarihi açısından, Osmanlı'nın ortaçağını kalıcılaştırdığını söylemek, "Ortaçağ'ı kapattığını" söylemekten çok daha gerçekçi olacaktır.

Ortaçağ'ın kapatılıp Yeniçağ'ın başlatılması iddiası açısından, fetih dönemindeki İstanbul'un konumunu anımsamakta yarar var:

Geçmiş dönemlerinde dünyanın en zengin ve kalabalık (700.000) şehri veya şehirlerinden biri olan İstanbul, 12 Nisan 1204'ten 1261'e kadar süren Haçlı ordularının işgali döneminde yaşadığı çok şiddetli talan ve tahribattan sonra bir daha eski haline gelemedi. Takip eden yıllarda, imparatorluk olarak etki alanı olabildiğine küçülmüş, fakirleşmiş olan şehir, ekonomik kaynaklarını da ağırlıkla Cenevizliler, Venedikliler, Pisalılar, Amalfililerin eline kaptırmış durumdaydı.[7]

Katolik Kilisesi'nin, kuşatıcı hegemonik yükselişinin de sonucu olarak Bizans, tüm XIII. ve XV. yüzyıllarını Hıristiyanlık içi gerilimlerle geçirmiş ve bu da onu çok yönlü bir tahribata sokmuştur. Üstüne üstlük kendi içinde yaşadığı iç savaşlar ve ardından veba salgınlarıyla bu tahribat iyice derinleşecekti. Ekonomik hayatın yanı sıra bilim ve sanat alanında da İstanbul, bir zamanlar sergilediği öncü konumu yitirmiş, tam bir çöküntü içindeydi.

Bizans'ın bu içten içe çürüyüşüne karşın, Batı, Rönesans'ın oluşum koşullarıyla da yükselişe geçmiştir. Buna karşılık Bizans'ın içine girdiği çöküntü atmosferini aşmak gibi bir şansı hemen hemen 100 yıldır kalmamıştır; çünkü dört bir yandan giderek genişleyen bir Osmanlı kuşatması ile karşı karşıyadır. Onu kuşatan Osmanlılar açısından bilimsel ve kültürel ilişki, dolayısıyla gelişme merkezi olamadığı gibi, kendisinden çok uzaktaki Hıristiyan dünyası açısından da bir ilişkilenme ve çe-

[7] F. Dirimtekin, *577. Yıl Konferansları,* s. 41.

kim merkezi olmaktan iyice uzaklaşmıştı. Osmanlı'nın ortasında kendi kendini de tüketen, "hayali cihana değer" medeniyetlerden birinin soy devamı olmaktan başka bir şey değildi. Diğer yandan, tarihsel gelişimin önünde engel olabilecek bir etki alanından da, hem coğrafi hem de siyasal olarak yoksundu. Bu anlamda yaşamasının da, ele geçirilmesinin de dünyanın sonraki biçimlenmesi açısından pek bir kıymeti kalmamıştı. Yani ne varlığı ne de çöküntüsüyle yeni bir çağ açmak gibi, temelli bir değişimde işlev görebilecek konumda değildi.

1453'e gelindiğinde şehir nüfusu, 75 bin civarındadır ki bunların 15 bini Ermeni, Rus, Musevi ve kısmen de Türklerden oluşuyordu. 29 Mayıs sabahı Rum nüfusun 60 bini esir, 5 bini ölü, 10 bin kadar yaşlısı ise "rivayet muhtelif" haline gelecekti; kendi yurdunda esir ve ölüler şehri Bizans!

Özetle İstanbul, işgal öncesi önemini ve nüfusunu yitirmiş, tarihi ve surları çok güçlü olsa da orta büyüklükte bir şehir devletinden ibaretti. Daha sonra Fatih'in resmi patriği olacak olan Gennadios'un ifadesiyle, "vaktiyle bir akıl ve hikmet beldesi olan şimdiki harap şehir" haline gelmişti.

Diğer yandan İstanbul'un Bizans egemenliğinde kalması veya Osmanlı'ya geçişinin, dünyanın coğrafi keşiflerle başlayacak köklü dönüşümüne de ciddi bir etkisi olmayacaktır. Öncelikle anımsanmalı ki, coğrafi keşifler İstanbul'un Osmanlılara geçmesi üzerine klasik ticaret yollarının kapanması sonrasında değil, öncesinde ve Akdeniz ticaretinin egemeni İtalyanlarca değil, bunda rolü olmayan Portekizlilerce ve İstanbul'un fethinden 34 yıl önce başlatılmıştır. Özetle İstanbul'un fethi ile coğrafi keşifler arasında kurulan neden sonuç ilişkisi de ciddiyetten uzaktır.[8]

"Dünya ekonomik haritasının kullanılması ve etkisinin Avrupa'da kendisini göstermesi 1453'ten sonradır"; ancak buradan hareketle, Osmanlı'nın "kazandığı zaferin ve Bizans'ın

[8] Doç. Lütfi Güçer, *511. Yıl Konferansları,* s. 76.

çökmesinin bu değişimdeki rolü ve etkisinin büyük"[9] olduğunu iddia etmek tarihi gerçekliği zorlamak olacaktır. Nasıl ki 1453 öncesinde Osmanlı egemenliği Akdeniz ve Karadeniz ticaretini kapatmamışsa sonrasında da, belli kısıtlamalar dışında kapatmamıştır. Mütercimler'in de belirttiği gibi, İstanbul'un fethi, Akdeniz ticareti üzerinde, Mısır'ın işgali kadar bile etki yapmamıştır. Avrupa'ya yönelik akınlarda da İstanbul'un temelli bir işlevi olmadığı açıktır; çünkü Osmanlı daha yarım yüzyıl öncesinden beri Tuna boylarında at koşturmaktadır.

Kaldı ki başta da belirttiğim gibi, fethin sözü geçen noktalarda daha temelli etkileri olmuş olsaydı bile, yine de "çağ açma" gibi bir misyon yüklenmeyi hak etmiş olmayacaktı. "Yeniçağ"ın başlaması misyonunu, ancak çok daha evrensel ve çok daha temelli değişimler ve birikimler süreci olarak Rönesans yüklenebilecekti ki bunun bugün hâlâ bu düzeyde tartışılıyor olması bile, resmi tarihçe karartılan entelektüel ufkumuzun fukaralığından başka bir şeyin kanıtı olmasa gerek. Bakın şeriatçı camianın en rafine unsurlarından biri olan Sezai Karakoç, hem de fethi bir kahramanlık faktörüne indirgemeyi eleştirdiği makalesinde, kaş yapayım derken nasıl göz çıkartıyor:

> "Gerçekte İstanbul'un fethi, İslam medeniyetiyle Batı medeniyetinin karşılaşması ve bu karşılaşmayı Batı'nın kaybetmesi demekti. Bu yenilginin onlar için bedeli, ön kaleleri olan İstanbul'u yitirmeleriydi. (...) o düşmüştü, sıra Viyana'ya ve Roma'ya gelmişti. (...) Bir medeniyet fethiydi İstanbul'un fethi. Bunu bu açıdan değerlendirmeliyiz."[10]

Görüldüğü gibi önce Batı medeniyetini zavallı Bizans'a indirgiyorsunuz, üstelik Bizans'ı bile ancak kılıç zoruyla alıyorsunuz ve bunun adı Batı medeniyetini yenmek oluyor! Sonra Karakoç'un da gözünün Viyana'da, Roma'da olmasına ne demeli? Nasıl bir ruh hali bu düşünsenize; sürekli başkaları kuracak, siz gidip öle öldüre fethedeceksiniz ve bunun adı "medeni

[9] Erol Mütercimler, *Yeni Yüzyıl,* 23 Temmuz 1993.

[10] *Fatih ve Fetih,* İsl. Bel. Yayını, s. 58.

üstünlük" olacak! Cami yapım tekniğini bile Ayasofya'ya öykünerek geliştireceksin, bu işi bile çoğu gayri Müslim kökenli mimarlar aracılığıyla yapacaksın ve bunun adı 'medeni üstünlük' olacak. 20. yüzyılı bitirirken bile kuruculuğumuzla değil de elkoyuculukla kendimize 'medeni üstünlük' ve 'çağ açıcılık' vehmetme yoluna gitmemizin anormalliği rahatsız edici değil mi?

Dikkat edilirse aynı tarz bugün de sürdürülüyor. Ama o sürekli "üstün" olduğumuzu varsaydığımız Avrupa medeniyeti bilim ve teknolojide, dolayısıyla silah sanayinde büyük atılımlar yaptığından beri gidip el koyma dönemi hayal oldu; şimdi bizim "üstün" medeniyetimiz, parası yeterse, onlardan mamul mal ve teknoloji satın alıyor; ancak onlardan üstünlüğümüzü, hatta "kullandıkları her rakamdan dolayı bize borçlu olduklarını" bile ilan edip böbürlenmekten geri durmuyoruz.

Üstelik Karakoç, bilimsellikten de tümden yoksun. Batı medeniyeti dediğimiz şeyin, Avrupa'ya özgü kadim bir durum değil, Rönesans ve Reformdan başlayarak Avrupa'daki yeni dinamiklerin, başta Papalık olmak üzere Ortaçağ güçlerine karşı mücadele sürecinde oluşan yeni bir durum olduğunu da bilmeden yazıyor.[11] Medeni düzey ve yeni bir çağa başlamak açısından, sergilenegelen koşullandırmaların perdesini aralayıp kendimize daha sağlam parametreler aradığımızda, kaçınılmaz olarak Fetih ile Rönesans kıyaslaması yapmak durumundayız.

İstanbul'un fethiyle Osmanlı iç düzeninde kurumlaşma yönünde değişimler gerçekleşmiş, ancak bu durum Osmanlı'nın bilimsel ve düşünsel anlamda dünyanın gelişme dinamiklerini yakalaması gibi bir gelişmeye neden olmamıştır. Esasen köhnemiş Bizans'ın kalıntıları arasından böyle bir dinamizm çıkarmak da mümkün değil. Özetle bir şehir devleti olarak Bizans'ın Osmanlı'ya ne ekonomik ne de bilimsel gelişme anlamında dikkate değer bir katkısı olamamıştır. Katkı, siyasaldır; özgüven

[11] Konuya ilişkin ayrıntılı bir çözümleme için bkz. E. Aydın, Demokrasinin Dayanılmaz Ağırlığı, s. 47-93.

pekişmesidir, iktidar dengelerinin kişiler ve kurumlar düzeyinde değişime uğramasıdır. Bizans'ın imparatorluk geçmişinden gelen bazı geleneklerinin alınıp imparatorluğun, başta Türkmenler olmak üzere Osmanlı halklarına ve dışa karşı güçlendirilmesi, orta vadede onlara karşı tahakküm ve fetih gücünün yükseltilmesidir. Buna karşın Osmanlı feodallerinin tasfiyesi, dolayısıyla farklı merkezlerde şehirleşme, ticaret, rekabet, sanayileşme dinamiklerinin kurutulmasıdır.

Oysa II. Mehmet'in İstanbul'u ele geçirdiği dönemde Avrupa'da çok önemli değişimler süreci başlamış bulunmaktadır ve bir yüzyıl sonrasından başlamak üzere bunun dünya dengelerini değiştirmek, dolayısıyla Osmanlı'nın kılıçla geliştirdiği egemenliğin, ayaklarının altından çekilmeye başlaması gibi artık onarılamaz sonuçları olacaktır.

Osmanlı fetihçilikle işi ilelebet idare edebileceği hayalleriyle yaşarken, Batı istim almaya başlamış bulunmaktadır. Güzel sanatlardaki atılımın arkasında çok daha temelli gelişmeler ve birikimler gerçekleşmektedir. Pusulanın çok daha etkili kullanımının yanı sıra gemi yapımındaki gelişmelerle Avrupalıların önündeki engeller kalkar. Buna ek olarak 1440 yılında Gutenberg matbaayı bulur. Bu sayede bilginin yayılması ve daha çok üretilebilmesinin koşullarına ulaşılacaktır. 1492'de Kristof Kolomb, Avrupalılara "Amerika"yı bulur. Aynı yıl, Arapların Granada'da yenilip İspanya'dan geri çıkarıldıkları ve Hıristiyan toplumların egemenliklerini geliştirerek, daha batıya açılımlarının engellerini temizledikleri yıldır.

Doğuda Müslümanlar batıda Hıristiyanlar yükselmekte ve egemenlik alanları belirginleşmektedir. Ancak Müslümanlar bilinen üzerinde kılıç egemenliği geliştirirken, Hıristiyanlar bilinmeyenlere açılır; hem coğrafi hem de bilimsel ve teknolojik anlamda. Bu ise, değeri ve etkileri bir yüzyıl sonra belirginleşmeye başlayacağı gibi doğu ile batı dünyaları arasında giderek kapatılamaz bir farkın ortaya çıkması demek olacaktır.

İşte batının bu evrimi içinde 1497'de Vasco de Gama,

Hindistan yolunu keşfeder, Alvares Cabral Brezilya'ya ulaşır. 1517'de Almanya'da Reform hareketi başlar. 1519'da Cortes ve Pizzaro'nun, Aztek ve İnka medeniyetlerini talana başladıkları yıl Macellan dünyanın çevresini dolaşmayı başarır.

Tüm bu gelişmelerin, dünyanın genişleyen talanıyla Avrupa'ya maddi zenginlik kazandırmaktan öte, çok temelli etkileri olacaktır. O güne kadarki medeniyetin temellerinde sarsıntı başlar. Kısa vadede Avrupa'ya yıkım ve katliamlar olarak yansıyan gelişmeler, gerçekte dinsel egemenlikle kendini ifade eden Ortaçağ karanlığının kırılmaya başlaması olacaktır aynı zamanda. Hem dinsel algılama, hem de siyaset tarzı ve dengelerinde değişimler gelişir. Avrupa ulus devletlere doğru, şehirler sanayileşmeye doğru, serfler işçileşmeye, zanaatkârlar burjuvalaşmaya doğru evrim geçirirken sivil toplum oluşur; bu temeller üzerinden kuldan birey olmaya tebaadan yurttaş olmaya algıda ve siyasette değişim başlar; hümanizm, aydınlanma, bilimsel düşünce ve hukuksal normlar belirginleşmeye başlar. Antik Çağ'ın entelektüel ve bilimsel birikimleri, üstelik Arap Altınçağı'nda (8-10. yüzyıllar) işlenmiş olarak, yeni sıçramalar için dayanak olmak üzere Avrupa'da dolaşmaya başlar.

Osmanlı, özellikle Fatih'i devre dışı ettikten sonra, meleklerin cinsiyetini tartışan bir zihniyetin mirasçısı gibi davranır; buna karşılık Avrupa, siyaseten tasfiye ettiği Endülüs Arapları üzerinden İbn-i Sina'ların, Cabir'lerin, İbn-i Rüşt'lerin, İbn-i Haldun'ların mirasına konarak hızlı bir atılım sürecine giriyordu.

Kâğıt sanayi ve matbaacılıkta, keza gemicilikte, dolayısıyla denizcilikte, su ve yeldeğirmenlerinde, dolayısıyla enerji alanında önemli gelişmeler sağlanır. Tarımda sanayi bitkileri ekimiyle çeşit ve verim artışı sağlanır. Madencilik teknikleri, finansal teknikler, ticaret ve şehirleşmede önemli atılımlar gerçekleşir. Profesyonel ordu ve top teknolojisinde önemli gelişmeler sağlanarak Avrupa ordularının etkinlik gücü önemli oranda arttırılır.

Özetle dünya gerçekten de yeni bir çağa yönelmekte, modern öncesinin karanlığından modern dönemin öğeleri fış-

kırmaktadır birbiri ardına. Bu değişimin öğelerini, bir bütün olarak insanlığın felsefede, sanatta ve bilimde önemli atılımlar yapmasında, üretimde, gemicilikte ve askerlikte yeni teknolojilerin kullanıma sokulmasında ve dünyanın coğrafi keşfinde arayacaksak, açıktır ki İstanbul'un fethi hem bu öğelerden biri değildir, hem de Osmanlı'nın bu gelişmenin dışında kalmasını engelleyici bir işlev görememiştir. Olsa olsa İstanbul'un 1453'te düşmesinin batı dünyasında yarattığı şokun, söz konusu gelişmelerin bir kısmındaki dolaylı etkisinden söz edilebilir ki böylesi bir etkinin, Yeniçağ'ın başlamasında Osmanlı'dan yana pozitif bir anlam taşımadığı açıktır.

Bu anlamda eğer ele geçirilen Bizans değil de Fatih'in son yıllarında başlatılan seferin başarısıyla İtalya olmuş olsaydı, durum, dünyanın sonraki kaderini değiştirmek veya egemen oldukları yeni dünya üzerinden Osmanlı'nın kaderinin değişimi anlamında çok değişik olabilecekti. (Bu konudaki bilimsel bir spekülasyonu kitabın sonunda okuyacaksınız), Çünkü Bizans'tan temel ayrımla İtalya, Batı'daki gelişmenin temel merkezlerinden birini oluşturuyordu.[12] Ancak dediğimiz gibi Bizans'ın Osmanlı'ya devrettiği birikimler ve Osmanlı'nın merkezi despotik yapısı böylesi kapsamlı bir etkiye açılabilmeyi sağlamaya yetmeyeceği gibi, Batı'yı Rönesans'a zorlamanın temel faktörü olabilmekten de uzaktı.

---

[12] Voltaire bu noktada şöyle yazar: "(...) Türkler kısa zamanda Roma'yı da bütün İtalya'yı da alabilirlerdi. Fakat sonradan gelen ahlâksız padişahları, fena generalleri ve kusurlu hükümetleri Hıristiyanlığı kurtarmıştır. *(Türkler Müslümanlar ve Ötekiler,* s. XXX)" Voltaire'in böyle suçladıkları, başta II. Beyazıt olmak üzere Osmanlı'nın Fatih sonrası en İslamcı bürokrasisidir. Kimi doğrular içermekle birlikte bu tahlilin sorunları mevcuttur. Fatih'in karanlık ölümü veya öldürtülmesi sırasında, Onun emriyle Gedik Ahmet Paşa İtalya'ya çıkmış ve Otranto'yu işgal etmiş durumdadır. Ancak çok ilginçtir, tam o sırada Fatih, toplayabildiği devasa orduyla doğu yönüne belirsiz bir sefer için harekete geçmiştir; Memlûkları ezmek veya oğlu II. Beyazıt'ı öldürmek için! Ama böyle bir sefere çıkabilecek kadar sağlıklı olan Fatih Üsküdar'a geçer geçmez aniden hastalanıverir, Maltepe'de de karanlık bir şekilde ölür.

Bu durumda teslim etmek zorundayız ki, İstanbul'un fethinin, dünyanın sonraki biçimlenmesi üzerinde doğrudan ve temelli bir etkisi yoktur. Nitekim şehrin Hıristiyan dünyası için ekonomik bir önemi ve Haçlı Seferleri'ni kışkırtan bir Kudüs kadar bile manevi değeri kalmadığından dişe dokunur bir yardımla desteklenmemiştir.

Bizans, Katolik Avrupa için çok uzaklarda, ne zamandır Tuna boylarına kadar yerleşmiş Osmanlı'nın ta orta yerinde uzak bir anıdır artık; uzak ve üstelik Ortodoks! Özetle gözden çıkarılmış bir eski akrabadır Bizans. Bundandır ki "İstanbul'un fethinin Batı'da öyle şiddetli bir etkisi olmamıştır".[13] Nitekim Papa V. Nikola'nın tüm çabasına rağmen kimseyi Osmanlılar aleyhine harekete geçirmek mümkün olmamıştır. Esasen Katolik Avrupa'nın, Türk-İslam ideologu Osman Turan'ın da belirttiği gibi, Haçlı seferlerine rağmen Osmanlılardan ziyade Bizanslılardan "nefret ettiğinden" söz etmek bile mümkün. Hattâ gelişen Osmanlı tehdidi olmasaydı, "fetihten dolayı memnuniyet bile gösterebilirdi. Nitekim Türklere karşı taassuba rağmen, Hıristiyan dünyası İstanbul'un fethi üzerinde ciddi bir alâka göstermemiş"tir.[14] Bu bağlamda Bizans'la savaş, İslam'ın bütünsel bir Hıristiyan dünyasıyla savaşı olmadığı gibi, sonuçları da evrensel olmamıştır.

Bizans, ekonomik olarak zaten Osmanlı'ya bağımlı, Katolik dünyadan kopuk, Ortodoks nüfus üzerinde etkisini yitirmiş, dinsel yatışmalar içinde Patrik bile seçemeyen, kendi içinde çürümüş, Osmanlı denizinde küçük bir adacıktır. Bizans'ın yıkılmasının, dünya tarihinin gidişi üzerinde, Osmanlı'nın Belgrat ve Viyana kuşatmaları veya 20. yüzyılın başındaki çöküşü kadar bile etkisi olmamıştır; çünkü 150 yıldır peyderpey genişleyen Osmanlı kuşatması altında Bizans'ın dünyanın gidişine temelli etki yapacak konumu kalmamıştır. Bu bağlamda, tarihsel ömrünü çoktan tamamlamış olan Bizans'ın yıkılmasına "çağ değiştir-

[13] İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* 2. Cilt, s. 4.

[14] Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi,* II. Cilt, s. 67.

me" gibi hamasi bir anlam yüklemenin, komplekslerimizi dışa vurmaktan öte hiçbir temeli olmayacaktır.

İstanbul'un fethine çağ atlama misyonu yüklemenin temelsizliğinin en çarpıcı kanıtı, Osmanlı'nın fetihle yaşadığı yoğun merkezileşmenin sonucu olarak, kendi ortaçağını çok daha kurumsal ve derin olarak yaşamaya başlaması ve bu durumun 19. yüzyıla kadar devam etmesidir.

Bu noktada medeniyetin gelişmeci yanına vurgu yapmak gerekecekse, Fetih sonrası kurumlaşan merkezileşmesiyle Osmanlı devletini, çağ atlatma misyonunun tam tersine, "medeniyeti gözaltına alıp tutuklayan, tarihin akışını (değişmeyi/gelişmeyi) durdurmaya çalışan bir 'dünya devleti' olarak"[15] görmek çok daha gerçekçi olacaktır. Kuşkusuz burada Fatih'in şahsına haksızlık yapmamak gerek. Çünkü onun kişisel ağırlığı, dünyada yaşanan aydınlanmadan yana olmuş, bu bağlamda bilim ve sanatın Osmanlı toprağında yolunu açmaya, teokratik gericiliğe karşı çok kültürlülüğü beslemeye çalışmıştır. Ancak bu emellerin, yine onun kurduğu yoğun merkezileştirme atmosferinde kurumlaşabilme olanağı olamayacaktı. Nitekim karanlık ölümünün ertesi gününden başlayarak, kurduğu merkezi despotik yapının, yine onun kurduğu medreseleri akılcılıktan dogmatizme doğru hızla dönüştürmesinin, çok kültürlü yapıyı hızla budamasının, sanatsal ürünleri tasfiye etmesinin önünde engel kalmayacaktır. Haraç gelirleri üzerine oturmuş merkezi bir despotizmin medeniyete yol düzlemesi esasen eşyanın tabiatına da uygun düşmezdi.

Bu bağlamda, Avrupa Rönesans'a yönelirken Osmanlı, İstanbul'un fethiyle gerçekleşen reorganizasyonuyla despotik bir merkezileşme dönemine giriyordu. Kuşkusuz Batı'da parçalanan merkezden geriye kalan güçler arasında, öncelikle çok yoğun çatışmalar ve bağnazlık yaşanırken Osmanlı despotizmi kendi içinde gayrimüslimlere yaşam ve ifade güvenceleri sağlı-

[15] Toynbee, Akt. B. Güvenç, *Türk Kimliği,* s. 172.

yordu. Ancak katı bir merkeziyetçilik içinde ve merkezin çıkarlarına bağlı gelişen bu durum, sivil inisiyatiflerin gelişimine en küçük bir kapı açmazken, Osmanlı toplumu, merkezi bürokrasisinin ağır denetimi altında dünyanın gelişme dinamiklerini yakalama olanaklarından kopartılacaktı.

Osmanlı'da milliyetler üstü merkezi bürokrasi, özellikle 15. ve 17. yüzyıllar arasında her şeyin mutlak sahibi ve her şeyin belirleyeni olarak toplumu boğmanın nedeni olurken, Avrupa'da siyasal merkezler, milliyetler temelinde bölünecek gelişmenin de önünü açan bir işlev yüklenecektir. Özetle Avrupa çağ atlarken Osmanlı, Bizans'tan devraldığı Ortaçağ'ın karanlık dehlizlerinde kendini donduracaktı.

On Birinci Bölüm

Fatih: Bir Türk-İslam Önderi Mi?

Resmi tarihimiz Türk ve Müslüman halktan yana mı?

O ifrat düzeyinde bir Türk-İslamcı öznellikle yazılmasına rağmen, bu soruya olumlu yanıt vermek olanaksız.

Egemenlik ilişkilerinin ideolojik araçları olarak Türklük ve Müslümanlık, resmi tarihlerce toplumun denetim altında tutulmasında istismar amacıyla kullanılır. Denilebilir ki resmi tarihçiliğin, genel bir Türklük ve genel bir İslamlık açısından ahlâki tutarlılığı yoktur ve olmamıştır.

Tarih bilincimiz "biz"e yapılan çok yoğun vurgularla biçimlendirilmiş ve biçimlendirilmeye çalışılmaktadır. Peki ama bu "biz" kimdir? "Biz" den kastedilenin halk olmadığı her aşamada görülür. Diğer yandan, sanılanın aksine bir bütün olarak Türkler ve Müslümanlar da değildir "biz"; aksine Türk ve Müslüman kimliği kendine hakimiyet ve meşruiyet aracı kılan devlet geleneğidir kastedilen. Dolayısıyla "biz"in anlamı, devlet geleneğini yüceltmek ve ona her halükârda kayıtsız şartsız tâbiyet bilincini (koşullanmasını) yaratmaktır.

Tarih yazıcılığımız, insan hakları, barış ve kardeşlik gibi evrensel değerleri, insan ve toplumların kendi inanç ve kimliklerini yaşama hakkını kendine sorun edinmediği gibi, genelde Türkler ve Müslümanlar açısından da ciddi sorunlarla maluldür. Müslüman'ın Müslüman'a, Arap'ın Arap'a, Türk'ün Türk'e karşı

savaşında resmi tarihçiliğimiz, genel olarak devletten/egemenden yana biçimlenmiş ve bizi de bu süreğen savaşlarla belirlenen süreçte Osmanoğulları hanedanından, onun fetihleri ve tahakkümünden yana bir bilinçle donatmaya çalışmıştır. Türk-İslam tarih yazımı da işte böyle manipülatif bir yaklaşımla biçimlenmiştir.

Mirasçısı olmakla övünmemiz istenen Osmanlı tarihi, Anadolu'daki tüm Türk beyliklerinin ve Türk olmayan diğer İslam egemenliklerinin bir bir yıkılmasının savunulması ve onların aleyhine bir koşullandırma amacına uygun yazılmıştır. Örneğin Türk ulusu açısından, en az Osmanlı'nın Türklüğü kadar Türk olan Anadolu Türk beyliklerini de, örneğin Candaroğulları, Saruhanoğulları, Germiyanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Eşrefoğulları, Dulkadiroğulları, Karamanoğulları ve tabii (resmi tarihlerimizin 'Acem' olduğu izlenimi verdiği, oysa Osmanlı'ya göre çok daha saf Türk olan) Akkoyunluları ve Safevileri de sahiplenmemiz gerekmez miydi? Oysa salt onları tasfiye eden Osmanlıları "atalarımız" belleyen bir tarih yazımıyla karşı karşıyayız.

Özetle insan hakları ve başka devletlerin bağımsızlığının da bizimki kadar hak ve kutsal olduğu bilinci açısından sakatlanmış olan resmi tarih yazımı, diğer Türk ve Müslüman devletlerle ilişkilerin aktarılması açısından da sakattır.

Hangi eğilimde olursa olsun tüm resmi tarihlerin ortak vurgusu Osmanlılığı Türklük ve Müslümanlıkla özdeşleştirmek şeklinde biçimlenmektedir. Kuşkusuz genel anlamıyla Osmanlı, Türk ve Müslüman devlet geleneği içindedir. Ancak hem Osmanlı devlet teşkilatının içyapısı hem de asıl önemlisi Osmanlı yayılmacılığının milliyet ve din ayırımı yapmadan herkese saldıran, herkese boyun eğdirmeye çalışan niteliği nedeniyle bu, öyle sorunsuz bir saptama değildir.

Osmanlı, fetih sonrası daha da artan bir dinamizmle batıya ve doğuya doğru birbiri ardına genişleme seferlerine girişir ve önemli bir genişleme sağlar. Batıda düşman, Hıristiyan devletler iken doğuda düşman, öncelikle Karamanoğulları olmak

üzere diğer Türkmen ve takiben Acem ve Arap devletlerdir. Genişlemenin bu doğu boyutu, Osmanlı'nın ve Fatih'in, Türklük ve Müslümanlık adına savaştığı veya başta İstanbul olmak üzere genişlemenin "din için" ve "Türklük için" yapıldığı, "cihat anlamı taşıdığı" iddiasının zorlama bir saptama olduğunu göstermekte temel bir önem taşıyor.

Kuşkusuz, önceden de belirttiğimiz gibi işgallerin cihadî anlamda yapılması onları aklamaya yetmez. Ancak burada daha öte bir durum var; çünkü İslam ve Türklük adına bayraklaştırılan II. Mehmet'in pratiği, "İslam'ın egemenliği ve Türklerin çıkarları adına yapılmışsa işgal kötü değil iyi ve kutsal bir şeydir" diye düşünen ve topluma hakim kılınan mantık açısından bile sorunludur. Nitekim bu durumu Fatih'in pratiğinde daha net bir şekilde izleyebiliriz:

Fatih'e atfen aktarılan rivayete göre Saru Hatun, Osmanlı ordusu için çok eziyetli geçen Trabzon yolunda Fatih'e; "Hey oğul, bu Trabzon'a bunca zahmet nedendür?" diye sorar.

"Hey ana demiş –Fatih–, bu zahmet din yolundadır. Zira bizüm elimizde İslam kılıcı vardur, eğer bu zahmeti ihtiyar itmesüz bize gazi demek yalan olur!"[1]

Türk İslamcıların üzerinde çokça spekülasyon geliştirdikleri bir rivayettir bu. O halde sapla samanı birbirinden ayırmak için hep beraber sorgulayalım:

Saru Hatun kimdir? Uzun Hasan'ın annesi! Peki Trabzon seferinde ne aramaktadır Fatih'in yanında? İlhak etmek amacıyla Akkoyunlu topraklarına girmiş olan Fatih'i, bu seferini durdurması için ikna amacıyla barış elçisi olarak gelmiştir! Fatih, işte kendisine barış elçisi olarak gönderilen bu Türk, Müslüman, anne ve yaşlı kadını rehin alarak Trabzon'un işgali seferine götürmektedir; hem Osmanlı'nın heybeti ve kararlılığını görsün, hem de Uzun Hasan'ın olası bir hareketine karşı koz oluştursun diye! Peki, Fatih bu sırada nereden gelmektedir?

[1] Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani,* s. 198.

Türk ve Müslüman Candaroğulları beyliğinin topraklarını ilhak etmekten! Hâl böyleyken, İslam adına gaza "sorumluluğuna" vurgu yapan Fatih'in sözleri nereye oturmaktadır?

Daha ötesi söz konusu harekâtın asıl amacının Uzun Hasan'ın yönetimindeki Türk ve Müslüman Akkoyunlu devletinin ele geçirilmesi olduğunu bizzat Kritovulos'un kendisi de belirtmektedir.[2] Osmanlı ordusunun ta İstanbul'dan kalkıp, büyük zorluklarla Torosları geçerek Akkoyunlu başkenti Mardin'e yakın yerde otağ kurması üzerine Uzun Hasan, büyük armağanlarla birlikte annesini barış elçisi olarak Fatih'e gönderir. Fatih barış imzalamaz, ama talebi de reddetmez; bu arada Saru Hatun'u da yanına katıp, Trabzon'u fethetmek üzere yönünü kuzeye çevirir. Üstelik Trabzon bu sırada Osmanlı'ya yılda iki bin duka haraç ödeyen bağımlısı olduğu halde yapar bunu. Amacı açıkça Uzun Hasan'a güç gösterisi yapmaktır. Uzun Hasan, Trabzon imparatorluk hanedanı ile akrabalık kurmuş ve onun Anadolu'daki konumunu güçlendirmiştir. Buna karşılık Fatih ise, Uzun Hasan'ın annesini de yanına alarak Trabzon'u ilhak etmekle, Anadolu'da kendisinden başka egemen güç kabul etmeyeceğinin mesajını vermektedir.

Bu noktada altı özellikle çizilmesi gereken şey, Trabzon'un, Hıristiyanlığa karşı bir gaza güdüsünce değil, onunla akrabalık ilişkisine geçmiş ve bulunduğu liman üzerinden ticari olanaklar elde eden Akkoyunlulara karşı yürütülen boyun eğdirme mücadelesinin parçası olarak ilhak edildiği gerçeğidir. Bu yolla Uzun Hasan'ın kolu kanadı biraz daha budanmıştır.[3]

---

[2] Kritovulos, age, s. 195.

[3] İlhak sonrası Trabzon emiri Davit Commen, batıya sürülerek kendisine önce bir tımar verilir; ancak Kasım 1463'te Uzun Hasan'ın anası Saru Hatun'la mektuplaşması üzerine, yani gayri müslim olduğu için değil, rakip Türkmen devletinin politikalarıyla ilişkilendiği için Yedikule'de, karısı Helena'nın önünde, altı oğlu, erkek kardeşi ve yeğeniyle birlikte boğazlanır ve cesetleri sokak köpeklerinin önüne atılır. İmparatoriçe de cesetleri yerden alıp gömmeye teşebbüs etti diye öldürülür ve sorun böylece nihai çözüme ulaştırılır. (Bkz. Philip Mansel, Konstantinopolis, s. 5.)

Türkmen beyliklerine yönelik boyun eğdirme politikası, gerçekte Osmanlı'nın batıdaki genişlemesinin de, siyasal ve ekonomik anlamlı olduğunu gösteren tipik bir örnektir. Kuşkusuz başka dinden olmak asla bir işgal nedeni oluşturamayacağı gibi dinine çok bağlı olmak da başka dinlerden toplulukları işgal etmenin gerekçesi olamaz. Yani Osmanlı'nın batıya yönelik genişlemesi de, en az doğuya yönelik seferleri kadar hak ihlalidir. Ancak dinsel önkoşullanma içinde batıya yönelik seferlerin, "Hak dini yaymak" olarak olumlayanlar nezdinde doğu seferleri, bu koşullandırmanın da gerçekte temelsiz olduğunu gösterir.

Kaldı ki Osmanlı'nın Türk beyliklerine yönelik savaşlarının, sonraki Kızılbaş kırımlarında olduğu gibi dinsel veya etnik bir kılıfı bile yoktur. Söz konusu beyliklerin hepsi Türk, üstelik bürokrasisi tümüyle devşirme olan Osmanlı'ya göre, hem etnik hem de kültürel açıdan çok daha saf Türk karakterliydiler.

Tarihteki her imparatorluk, her talancı devlet gibi Osmanlı devleti de, çevresindeki topraklara, gerçekte kendisine ait olması gereken toprak ve zenginliklere başkaları tarafından el konulduğu ve onların ele geçirilmesi gerektiği şeklinde bir ideolojik çerçeveden bakmış ve öyle bakılmasını sağlayan koşullandırmalara gitmiştir. Hâl böyle olunca, "hak dini yaymak" gerekçesi, inançsal değil siyasal ve emperyalist bir amacın ideolojik kılıfı haline gelir. Kaldı ki bu tip ifade ve emirlerin tarihsel arka planı sorgulandığında, karşımıza çıkan gerçek tam da bu yayılma, sömürü ve tahakküm amacı olmaktadır. "Cihânşümûl hâkimiyet" fikri, "cihan hâkimiyeti mefkûresi", "cihânşümûl din" gibi sloganlar hep bu yalın anlamlarıyla okunduğundadır ki gerçek anlamlarına kavuşurlar.

İstanbul'un ele geçirilmesi sonrasında daha da pekişen bu fikir, kaçınılmaz olarak komşu egemenlik odaklarının düşman addedilmesi ve hepsine ilk fırsatta boyun eğdirilmesi arayışını da beraberinde getirmektedir. XV. yüzyılın dünyasında, daha önceki tarihlerde Romalıların, Bizanslıların, Perslerin, Emevilerin, Abbasilerin, Selçukluların, Moğolların, vb. temsil ettiği bu

emperyal tahakküm fikri, Osmanlı İmparatorluğu'nun şahsında ete kemiğe bürünecekti. İşin çarpıcı yanı, çevredeki küçük devletleri, "...başkenti tehdit", "...ticaret yolunu tehdit", "...tarihinde düşmanlarımızla işbirliği yapmıştı, dolayısıyla tekrarlayabilirler", "ananevi düşman" şeklindeki nitelemeler, yayılmacı güçler adına yazılan tüm resmi tarihlerin, uygun fırsat çıktığında kullanılmak üzere hazırladığı tipik mazeret örneklerini oluşturur.

Anadolu'daki beyliklerin Osmanlı'nın işgaline uğramasını aklama çabası şoven edebiyatımızın da temel misyonlarından biri olmuştur. Yahya Kemal'in şu ilginç gerekçelendirmesini alın örneğin: "Vatan coğrafyasının mantıklı bir çerçeve olabilmesi için Anadolu'daki beylikleri ilga etmek, bütün Türkleri birleştirmek, bir tek devlete bağlı kılmak zaruri idi."[4]

Osmanlı'da "vatan" diye bir kavram olmadığını, işgal edilen alanların padişah için "mülk" olduğunu, üstelik eğer kültür ve etnik devamlılık ölçü alınacaksa Anadolu beyliklerine oranla Türklük adına konuşabilme hakkından en uzak devletin Osmanlılar olduğu gerçeklerini birilerinin Yahya Kemal[5] gibi düşünenlere anımsatması gerekiyor. "Vatan coğrafyasının mantıklı bir çerçeve olabilmesi" gibi anlamsız ama manipülatif cümleler ettirerek şairimizi hak ihlalciliğinin meşrulaştırıcısı ve yayıcısı kılan durumu sorgulamak zorunlu. Ortak kimliğe sahip oldukları gerekçesiyle birilerinin birliğini savunmanın, evet ama bunu zorla gerçekleştirmeye kalkmanın hiçbir meşru zemini olmadığı açık.

Yahya Kemal gibileri bir yana, böylesi emperyalist mazeret-

---

[4] Akt. Hilmi Yücebaş, *Fatih Sultan Mehmet*, s. 69.

[5] Osmanlıca yazan şairler içinde önemli bir yere sahip olan Yahya Kemal'in şu şiiri söz konusu bu ilginç ruh halinin bir diğer göstergesi. "İstanbul'u fetheden Yeniçeriye Gazel" ismini taşıyan şiir aynen şöyle: "Vur pençe-i Âli'deki şemşir aşkına/Gülbang-i âsmânı tutan pir aşkına/Ey leşker-i müfettihü'l-ebvâp vur bugün/Feth-i mübini zâmin o tebşir aşkına/ Vur deyr-i küfrün üstüne rekz-i hilâl için/Gelmiş bu şehsuvar-ı cihangir aşkına/Düşsün çelengi Rum'un eğilsün ser-i Frenk/Vur Türkü gönderen yed-i takdir aşkına/ Son salvetinle vur ki açılsın bu surlar/Fecr-i hücum içindeki tekbir aşkına". Söyleyecek ne kalıyor?

lerin, Cumhuriyet'in saygın tarihçileri tarafından da yinelenmesi, (dolayısıyla Osmanlı'ya alternatif olduğu varsayılan Cumhuriyet toplumunun Osmanlıcı koşullandırmasında işlev görmeleri) ayrıca çarpıcı. Osmanlı'nın Anadolu'ya egemen olma yönelimini meşru bir hak gibi sunmak için öne sürdüğü mazeretlerle Mustafa Akdağ, böylesi örneklerden birini oluşturur.

"(...) devletin siyasi gücü olan ana topluluğun üzerinde yaşadığı Anadolu'nun şu parçalanmış durumuna da son vermek lazımdı."[6]

"Fatih'in İstanbul'u aldıktan sonra, Osmanlıların bütün 'yurdun ıssı' olduklarını ve Karamanlıları bundan böyle 'yurttan sürmeleri'nin doğal olduğu..."[7] şeklindeki açıklamalar ona ait.

Sonraki sayfalarda, "devleti milli geleneklere bağlamak yönündeki telkinleri dışlayan", "Oğuzluğunu terk eden", "Türk halkını, siyasi üstünlüğünü hiç düşünemez" hale getiren, "Türkleri Enderun'a sokmayan", Saray'dan tasfiye eden nitelikleriyle, Osmanlı'nın Türklüğe uzak, gayri milli bir devlet olduğunu bizzat gösteren[8] M. Akdağ'ın, Osmanlı'nın, Anadolu beyliklerinin ilhakını, "Milli birliğe katmak"[9] olarak gerekçelendirmesi düşündürücü bir tarihçilik örneğidir.

Kaldı ki Neşri gibi bir Osmanlı vakanüvisinden hareketle İstanbul'un işgalini Anadolu'nun sahipliği ve Karamanları sürmek hakkına gerekçe kılmak, siyasi güce sahip olmaktan hareketle Türkmenlerin beylik düzenine son vermek hakkına gerekçe yapmak, tarih yazıcılığını güç politikalarını meşrulaştırmakla birbirine karıştırmak değilse nedir? Hiçbir mazeretin insanları yüzyıllardır yaşadığı topraklardan sürme hakkı vermeye yetmeyeceği bir yana, bağımsız yaşama hakkını ihlal etme hakkı da vermeyeceği açık.

---

[6] *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,* 2. Cilt, s. 96.

[7] Mustafa Akdağ, age, 2. Cilt, s. 97.

[8] Mustafa Akdağ, age, 2. Cilt, s. 110-112.

[9] Mustafa Akdağ, age, 2. Cilt, s. 99.

XV. yüzyılın ortasında Orta Anadolu yaylasının Karamanoğulları'nın denetiminde olmasının, Halil İnalcık gibi bir diğer önemli tarihçinin kaleminde, "Osmanlı ticaret ve iktisadiyatının en mühim merkezleri olan Bursa ve Ankara'yı tehdit", Sinop limanını elinde bulunduran Candaroğulları'nın, "Osmanlı iktisadiyatının şah damarı olan Tebriz-Tokat-Bursa yolunu tehdit" olarak sunulması çarpıcıdır. Üstüne üstlük bu iki beylik birbirleriyle müttefik olmasınlar mı! Şimdi, bu durumda 'biçare' Osmanlı devinin bu beyliklere boyun eğdirmekten başka bir seçeneği kalıyor mu?!

Oysa aynı mantık Akkoyunlular için çok daha fazla geçerli: Fatih, Trabzon gibi Akkoyunlu ekonomisi için nefes borusu işlevi gören bir yeri işgal etmiş, geleneksel olarak onun egemenlik alanı kabul edilen Orta ve Doğu Anadolu'nun işgaline yönelmiş, temel gelir kaynağı durumundaki ipek ihracını Tokat'ta ikinci bir gümrük vergisiyle haraca bağlamış, Anadolu'nun Türkmen beyliklerini bir bir ortadan kaldırarak tahakkümcü ve yayılmacı bir siyaset izlemiştir. Açıkça Akkoyunlular'ın boğazına sarılan bir Osmanlı gerçeği vardır.

Bu noktada, Osmanlı'nın hak savunuculuğundan daha uzak, saldırganlığa daha yakın bir konumda durduğu açıktır. Dolayısıyla Karamanoğulları veya Akkoyunluları, Hıristiyanlarla ittifak arayışı temelinde haksız göstermek de mümkün değil; böyle bir yaklaşım savaşın asıl nedeni olan tahakkümcülüğü gizlemek bir yana, Karamanoğulları'na yönelik ilk saldırısından başlayarak Osmanlı'nın da pek çok kez Hıristiyan güçlerine başvurduğu, bizzat ordusunda Hıristiyan askerler kullandığı da bilinen bir gerçektir. Yayılmacılığı meşrulaştıran bir dille İnalcık şöyle devam ediyor:

> "Orta Anadolu'ya hâkim olmak ve onun tabii hudutları olan Toroslara erişmek, Osmanlı devleti için, siyasi ve iktisadi bakımdan hayati bir ehemmiyeti haiz idi. Diğer taraftan Konya ovasında tutunabilmek için, Akdeniz'e kadar uzanan geniş dağlık bölgedeki harpçi Türkmen kabilelerini inkıyat altına almak zarureti de kendini kabul ettirmişti. Orta Anadolu'da ve Tebriz Bursa yolu

üzerinde hâkim olma teşebbüsü, Doğu Anadolu'da ve İran'da hâkim Akkoyunlu devleti ile Osmanlı devleti arasında uzun ve çetin bir mücadeleye müncer olacaktır."[10]

İnalcık'ın Osmanlı bakış açısından ve sorgulamadan anlattığı şey, İmparatorluk siyasetinin mantığı oluyor.[11] Tabii bu mantık içinde, bağlı beyliklere savaş açılıp devlet olarak var olma haklarına son verilmeye çalışılması, hem meşru hem de kaçınılmaz hale geliyor. Oysa imparatorluk siyasetinden vazgeçip Anadolu'da barış siyaseti izlenmesi de mümkündür; ki İstanbul'u ele geçirmiş bir devlet olarak böyle bir barışı, üstelik kendi lehine gerçekleştirmek çok daha kolaydır. Nitekim İstanbul'un fethi tüm İslam camiasında büyük sevinç gösterileriyle karşılanmış, Osmanlı'ya diğer Müslüman devletler nezdinde büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Bu durumda barışçıl bir siyaset izlemesi halinde Osmanlı'nın, diğer Müslüman devletlerce tehdit edilmesini, bizzat kendi halklarının duyguları gereği olanaksızlaştırıyordu.

İslam devletleri arasındaki konsensüsü ihlal etmemesi halinde Osmanlı devleti, diğer Müslüman devletler için duacısı olunan, zaferleriyle mutlu olunan bir dosttu. "Nitekim Osmanlı padişahlarının, Avrupa'da kazandıktan her zaferden sonra

---

[10] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 513.

[11] *Tarih ve Toplum* dergisinin Temmuz 1992 sayısı için yaptığı röportajda İlber Ortaylı, Halil İnalcık'a; "Sizin yıllarca önce İngilizce olarak çıkan *Ottoman Empire Classical Age* adlı kitabınız birkaç dile çevrildi. Meselâ Sırpçaya, Yunancaya ve Rusçaya çevrildi, bu sayede Yunanistan tarihçi kamuoyu sizi tanıdı ve sevdi (...) Osmanlı idari tarihini, sosyal ve ekonomik müesseseleri çok iyi aydınlatan bu eseri Türkçeye çevirmeyi düşünüyor musunuz?" diye soruyor. İnalcık'ın yanıtı oldukça düşündürücü: "Bu soruyu bana çok defalar sordular. Bir kere bu eser İngiltere'de genel okuyucu için hazırlanmıştı. İstedim ki bu eseri Türkçe olarak yayınlarken daha genişleteyim, kamuoyunun istediği kısımları ilave edeyim. (...)"! (Age, s. 13). İşte aynen böyle diyor önemli tarihçimiz İnalcık. Yani Batılı akademik çevrelere ayrı, Türk kamuoyuna ayrı bir "Osmanlı" sunmayı normal gören bir yaklaşım sergiliyor. Öyle olunca insan sormaktan alamıyor kendini; yoksa yukarıdaki ifadeler de "kamuoyunun istediği kısımlar" babından mıdır diye?

Müslüman devletlerin başkentlerinde zafer şenlikleri yapmaları, bilhassa Kahire, Şam ve Bağdat gibi büyük şehirlerde, cuma namazlarında hutbelerde, Türk gazileri için dua okumaları bunun en açık delilidir."[12]

Ancak Fatih, bir imparator olarak mevcut anlaşma ve gelenekleri çiğneyerek birinci yolu seçecek, İstanbul fethinin prestiji ve güvenini, komşu Türk ve Müslüman devletleri boyunduruk altına almanın, tarihten silmenin gerekçesi yapacaktır. Sorunu bu çok açık gerçekliği içinde saptamak, diğer devletlerin Osmanlı'ya karşı savunma ve ittifak arayışlarına girmesinin nedenlerini de doğru değerlendirebilmenin zorunlu gereğidir.

Üstelik her yayılma siyaseti gibi Osmanlı'nın yüzünü Anadolu'ya çevirmesinin, imparatorluk siyasetince çok önemsenmese de çok ciddi bir faturası vardı: On binlerce Türkmen'in savaş meydanlarında birbirini katletmesi![13]

Diğer yandan "Anadolu'nun parçalanmış durumuna da son vermek"; "İstanbul'u aldıktan sonra, Osmanlıların bütün yurdu sahiplenme hakkını elde etmesi" şeklindeki açıklamaların, Osmanlı'nın Hıristiyan topraklarını, (daha sonra da bu kez emperyalistlerin Osmanlı topraklarını) işgale yönelmesi gibi meşruluktan uzak bir güç ve yayılma siyaseti olduğu açık. O günün koşullarında "yurt" kavramı, günümüz koşullarından ayrımla, ilişkili toplulukların yaşadığı topraklardan ibarettir. Kaldı ki milletler de henüz oluşmadığından yurtlar, Osmanoğulları, Karamanoğulları, Akkoyunlular, vb. beyliklerin kendileriyle sınırlı egemenlik ve yaşam alanlarıydı. Bunların arasında Türklük ölçütü temelinde hak ve üstünlük tayin edilemeyece-

[12] Vahid Çubuk, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültür,* s. 144.

[13] İşin daha garip olanı da Türkiye'nin ırkçı ve şeriatçı gelenekleri, insanlık değerleri adına sorgulanıp reddedilmesi gereken bu yönelimlerden hareketle, bu kez atalarımızın kanı üzerinden vatanın gerçek sahipliğine soyunurlar; yani hem onları boşu boşuna işgal ve tahakküm uğruna ölüme gönderip katlettiriyor hem de öldürttükleri insanları bahane ederek eşitlik, özgürlük ve barış taleplerine karşı vatan üzerinde hak sahipliği yapıyorlar!

ği bir yana, zorbalık dışında tâbiyet dayatmanın da koşulu ve meşruiyeti yoktu. Kaldı ki milletler temelinde bir egemenliğin meşruluğundan söz edildiği noktada, Osmanlı'nın Avrupa'daki egemenliğinin meşruiyeti de çok daha olanaksız hale gelecektir.

Bu gerçekler bir yana, "Anadolu'nun parçalanmış durumuna son vermek ve tümünü sahiplenme hakkı elde etmek" iddiasının, o günün Türk-İslam gelenekleri çerçevesinde de en küçük bir dayanağı yoktu. Aksine milletlerin ve milletler temelinde bir örgütlenmenin koşullarının oluşmadığı o günün dünyasında, Büyük Selçuklulardan beri yerleşmiş ananeye göre Orta ve Doğu Anadolu, İran'da kurulan İslam devletlerine tâbi sayılmaktaydı. Osmanlı'nın genişleme alanı ise, Selçuklu sınırlarının ötesi Hıristiyan topraklardı ve işte ancak bu alandaki yayılmalar meşru sayılıyordu.[14]

Nitekim M. Akdağ, Osmanlı vakanüvisleri Neşri ve Kemalpaşazâde'ye atfen, Memlûk devletinin, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları gibi Türk beyliklerinin işbirliğiyle Çukurova'ya ulaşan egemenliklerini Osmanlı'nın topraklarına tecavüz olarak göstermeye çalışır.[15] Oysa o sırada Osmanlı henüz buraları ele geçirmemişti ve söz konusu topraklarda Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları gibi beyliklerin meşru egemenlikleri söz konusuydu.

Özetle o dönem Müslüman âleminde Orta ve Doğu Anadolu Osmanlı'nın değil, doğudaki imparatorlukların egemenlik alanı sayılıyordu. Osmanlı'nın Hıristiyan topraklardaki genişlemesi İslam dünyasında sevinçle karşılanıyor, ancak yüzünü doğuya, burada oluşmuş dengelere dikmesine ise âdeta bütün İslam devletleri arasında oluşmuş bir konsensüsle ters bakılıyordu. Oysa gelinen noktada Osmanlı imparatorluğu, artık yerleşmiş olan bu konsensüse son vermek, sadece "Rum devleti" değil, İslam coğrafyasındaki dengeleri bozarak bütün İslam devletlerinin tek egemeni olmak istiyordu. O artık bir imparatorluk-

[14] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 1. Cilt, s. 516.

[15] *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,* 2. cilt, s. 99.

tu ve her imparatorluk gibi önsel yargılarla sınırlanmayı, hele hele İslam âlemince kendisine biçilmiş, birkaç yüzyıl öncesinin dengeleriyle belirlenmiş olan Hıristiyan topraklarına yönelik uç beyliği rolünü reddediyordu. İslam demek artık o demekti ve Hıristiyan topraklarına yönelik işgallerle rüştünü ispatlamış bir güç olarak İslam'ın temsili ve egemenliğinin bütünüyle kendisine bırakılmasını, Hıristiyanlarla savaşmanın bedeli olarak tüm İslam ve Türk topluluklarının bütün olanaklarıyla ve kayıtsız şartsız kendisine tâbi olmalarını istiyordu.

Bir parantez açarak belirtmeliyim ki; Osmanlılar, özellikle İstanbul'un fethinden sonra oluşmuş yeni dengelere uymayı kabullenmiş, Batı ve Doğu arasındaki stratejik konumunun avantajlarından da yararlanarak barışçıl, üretim ve ticarete yönelik bir dönüşüme yönelebilmiş olsaydı, büyük bir olasılıkla günümüz dünyası hem Türklerden hem de demokrasiden yana çok daha farklı olabilecekti. Böyle bir yönelimle hem Macar ve Venedik güçlerine karşı kendini tahkim etme, hem de diğer iki büyük güç odağı olan Akkoyunlular ve Memlûklara karşı kalıcı dengeler kurma olanağı elde edebilecekti. Oysa O, Avrupa'nın yanı sıra Anadolu ve İslam âlemini de kan gölüne çevirecek, ekonomik ve insani birikimlerinin giderek tükenmesine neden olacak bir politikaya, daha çok tahakküm yoluna yöneldi.

Bu despotik politikanın imparatorluk ve İslamlık içinde kuşkusuz bir mantığı vardı. Demokrasi, eşitlik, bağımsızlık, kimsenin diğerlerinin hakkına tecavüz etmemesi, barış içinde bir arada yaşama, vb. çağdaş kavramların henüz egemen olmadığı, buna karşılık "Cihan hâkimiyeti mefkûresi", tüm diğer Müslümanlara inançta, mezhepte, siyasette, devlette teklik dayatma anlamında "Tevhit", Müslüman olmayana karşı "gaza" ve "cihad" gibi yönlendirmelerin esas olduğu bu ilkel atmosferde, Fatih'in mantığı doğaldı. Ancak tarih yazıcılığının bunu anlamakla birlikte sorgulaması da zorunlu. Böylesi hak ihlalleriyle arasına mesafe koymayan, tersine dini ve milli övünç vesilesi yapan bir yazıcılık, dünü bugünde meşrulaştırarak yineleten bir işlev görecektir.

İster bizimle aynı milliyet ve inançtan, ister yabancı olsun, başka toprakların ilhakının zorbalık olduğu açık. Dahası, dün Hıristiyan olmaktan başka bir suçu olmayanlara yönelik katliam ve talanı sevinçle karşılayan, dahası meşru gören böyle davranışın 'hak dininin' gereği olduğunu savunanların, bugün aynı insanlık dışı vahşetin kendilerine yönelmesi karşısında tutarlı bir itiraz gerekçesinden bütünüyle yoksun olacakları açık. Böylesi bir tarih bilinci ortamında her şey bir 'orman kanunu' içinde biçimlenecek ve o kanun, 'orman'ın despot tarafından ulaşılabilen bütün sınırları içinde geçerli olacaktır.

Bu politikanın Osmanlı geleneği içindeki ilk sistematik uygulayıcısı Fatih'in büyük dedesi I. Beyazıt olmuş ve kısa zamanda tüm Anadolu beyliklerine boyun eğdirip hepsini haraca bağlayarak "Yıldırım" unvanını almıştır. Ne ki Osmanlı'nın o günkü gücü çerçevesinde boyundan büyük iş yapmış ve bir müddet sonra da kendinden büyük olan bir başka despota, Timur'a 1402 Ankara Savaşı'nda yenilmiştir. Bölge dengeleri karşısında henüz gücünü aşan bir tecavüze yeltenen Osmanlı; 1) Orta ve Doğu Anadolu'nun kendi meşruiyet alanı dışında olduğu hukukunu görmezden gelerek Timur'un, İslam âleminin kendiliğinden desteğiyle karşısına dikilmesini kışkırtmış, 2) Güç ve zorbalıkla elde edilenin kalıcılığının kendinden büyük güç ve zorbalıkla karşılaşılmasına kadar olduğunu unutmuş, Timur'la karşılaştığı gün Anadolu beyliklerinin kendisini terk etmesiyle karşılaşmıştır.[16]

Buna karşılık, Fatih, II. Murat'ın yarattığı birikimler ve İstanbul'un fethinin büyük morali ve Osmanlı devlet yapısının yeniden organizasyonu ile Yıldırım Beyazıt'la kıyaslanamayacak bir güce ulaşmıştı. Dolayısıyla daha büyük bir güvenle yüzünü doğunun ilhakına çevirebilirdi. Osmanlı, gelinen noktada artık çevresindeki küçük beyliklerin kendine haraç ödemesiyle yetinmeyecek, bütünüyle ilhak etme politikasına yönelecekti.

---

[16] Bu sürecin ayrıntılı değerlendirilmesi için bkz. E. Aydın, *Osmanlı Gerçeği*, 7. Bölüm.

Resmi tarih, gerek ırkçı ve şeriatçı gerekse de Cumhuriyet'çi yazarlarıyla, Anadolu beyliklerinin kendilerini Osmanlı tahakkümünden korumaya yönelik girişimleri "olumsuzluk", "ihanet" gibi nitelemelerle sunmuş, dolayısıyla Osmanlı'nın bunlara yönelik meşru girişimlerini "haklı" göstermeye yönelik biçimlenmiştir. Resmi tarihlerimizi, hattâ kimi ciddi tarihçilerimizi okuyanlar, kendiliğinden Osmanlı'yı haklı görmek durumunda bırakılıyorlar. Oysa gerçekler bir yana salt Türk ve Müslümanların hakları açısından bile, Osmanlı'dan yana tavırlar ciddi bir şekilde sorgulanmak zorunda. Kaldı ki bu noktada kimin daha çok haklı olduğunun önemi de yoktur. Ancak haktan yana olmak, söz konusu halkların, birbirinin haklarını ihlal etmeden, kan dökmeden, salt yurdunu savunmak için savaşıp, onun dışında her türden saldırganlık savaşını mahkûm eden bir tarih bilincini zorunlu kılmaktadır.

Hıristiyan Müslüman ayırmadan, Rum, Türk, Sırp, Boşnak, Arnavut, Macar, Acem demeden, kendine boyun eğmeyen herkesle, batısında doğusunda kuzeyinde güneyinde her yerde sürekli savaşan bir devlet örneği karşısındayız. Özellikle de Fatih Osmanlısı böylesi ceberut bir örnek olarak karşımızda duruyor. Kendi haksız gereksinimleri için sürekli çevresini yutan, hem de hiçbir ahlâki ölçütü olmadan, hiçbir ayrım yapmadan yutan, ancak buna rağmen doyacağına (ilerde göreceğimiz gibi) gereksinimleri daha da artan, ekonomisi daha da bozulan, halkının sorunları daha da artan bir devlet yapısı karşısındayız.

Osmanlıların Hıristiyanlara karşı hızla büyürken aynı zamanda Anadolu beylikleri üzerinde hak iddia etmeleri, onları haraca bağlaması ve fırsat bulduğunda bununla da yetinmeyip onları ilhaka yönelmesi, Osmanlı'nın bu büyümesinin, beyliklerce kaygıyla izlemesini, doğal olarak da kendilerini korumaya yarayacağını düşündükleri girişimlerde bulunmalarını beraberinde getiriyordu. Resmi tarihler her ne kadar bu girişimleri Osmanlı'nın arkasından "Karaman oyunu çevirmek" olarak aktarıyorlarsa da, bu hem tek yanlı bir yaklaşımdır, hem de Osmanlı'nın söz konusu bu beyliklere yönelik tahakkümcü

ve yok edici politikasını aklamaya yönelik öznel ve yayılmacı bir tarih yazıcılığıdır. Asgari bir nesnellikle bile "Karamanın oyunu" ile değil, tam tersine "Osmanlı'nın oyunu" ile karşı karşıya olduğumuz açık.

Esasen Osmanlıların diğer Türk beylikleri nezdindeki konumu hiçbir zaman kardeşçe biçimlenmemiş, diğer beylikler Osmanlı'ya karşı hep kaygılı olmuşlardır. Bu nedenle Fatih'in büyük bir ordu ve donanmayla Ceneviz kolonisi Amasra'yı almaya hareket ettiği haberi, aynı zamanda Fatih'in eniştesi olan Candaroğlu İsmail Bey'i kaygıya boğarak ve hemen savunma tedbirlerine girişmesine neden olmuştur. Ne ki Osmanlı, oyununu çok daha ince oynadığından, İsmail Bey, bir müddet sonra beyliğinin tarihe karışmasını engelleyemeyecektir.

İlk elden ilhak edilmesi planlanan Candaroğulları Beyliği, Osmanlı'nın gereksinmesi bir yana İran ve diğer doğu ülkelerine satılan zengin bakır madenleri nedeniyle özel bir önem taşıyordu.[17] Osmanlı'ya vergi, yanı sıra savaşlarda asker desteği veren bir beylikti Candaroğlu, ancak bu kadarı Fatih'e yetmiyordu. O artık tüm beyliklerin kayıtsız şartsız tasfiyesini ve Osmanlı içinde eritilmesini hedefliyordu. Ne ki bu amaca varmak kolay olmayacaktı. Türkmen beylikleri, göçebe gelenekleri içinde çok daha inatçı, kaybedecekleri çok daha az şey olup çok daha savaşçı özelliklere sahiplerdi. Ve tam da bu nedenle, eğer ki oyuna getirilmemiş veya barışçıl yoldan teslim alınmamışlarsa, çok daha az güçlerle Osmanlı'ya kök söktürecek, Anadolu'daki savaşların Avrupa'ya oranla çok daha kanlı geçmesine neden olacaklardı.

İlk hedef seçilen İsmail Bey, 400 topu, 12 bin muhafızı ve donanmasıyla askeri olarak güçlü bir konum sergiliyordu. Genel olarak Türkmenlerin savaşçılığı da eklenince, bu durum Fatih'i de kaygılandırdığından doğrudan savaş ilanı yoluna gitmeyecekti. Veziri Mahmut Paşa ile birlikte Candaroğlu ilhakı-

[17] M. Akdağ, *Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi,* s. 99.

nı hile ile çözme yoluna giderler. Yapılan plan gereği Mahmut Paşa, İsmail Bey'e yolladığı mektupta, Fatih'in "Trabzon Rum İmparatorluğu'nun fethi için donanmayı yola çıkardığını, tamir vesair ihtiyaçlar için Sinop'a uğradığında kendisine yardım edilmesini, yıllık vergiye mahsuben kendilerine para verilmesini" talep eder.

İsmail Bey, bu mektup üzerine gerçekten de Trabzon'a sefer yapıldığına inanarak olumlu yanıt verir. Bunu takiben bir ikinci mektup daha yollanarak, Fatih'in de karadan yola çıktığı bildirilip, Ankara'da kendisine katılmak üzere bir birlik yollaması istenir. İsmail Bey, kendi siyasi ahlâkı içinde buna da inanır; "Türk Türk"e "Müslüman Müslüman"a yalan söylemez herhalde, hem bu Trabzon seferi sayesinde belki Osmanlı'yla daha güvenilir ilişkiler geliştirme fırsatı doğar da Anadolu'nun tüm beylikleri huzura kavuşur, diye düşünmüş olmalı. İsmail Bey, oğlu Hasan Bey komutasında seçme askerlerinden bir birliği Ankara'ya yollar.

Tabii Osmanlı'ya yardıma geldiğini sanan Hasan Bey ve askerleri tutuklanırlar. Sinop'a kadar sorunsuz ilerleyen Osmanlı ordusu, İsmail Bey'i hem Sinop şehri dışındaki güçlerinden, hem Hasan Bey ve onunla yolladığı seçme askerlerinden yoksun bırakır. Dost sanılıp yardım edilen Osmanlı donanması ise kendi limanında kendisine karşı mevzilenmiş durumdadır. İşte bu koşullarda Sinop, devasa Osmanlı ordusuyla karadan da kuşatılınca, İsmail Bey teslim olmak zorunda kalır. Böylece 1461 yılında Candaroğulları Beyliği dağıtılmış olur[18]; peşine diğerleri gelecektir.

Fatih döneminde en büyük sorunlardan biri Karaman Beyliği'nin ortadan kaldırılması olacaktı. Bilineceği gibi Osmanlılar, daha küçücük bir beylik oldukları andan başlayarak, bir yandan Hıristiyanlar aleyhine topraklarını genişletirken, diğer yandan da Türk-Müslüman beyliklerin arazilerine tecavüz

[18] *Mufassal Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 510.

etmekten geri kalmıyorlardı. Hıristiyanlardan ele geçirdikleri ganimetler de onların diğer beyliklere göre hızla zenginleşmelerini ve asker toplamasını sağlıyordu. Bu ise Osmanlı'nın, tecavüzün yanı sıra onlardan toprak satın alma yoluyla da genişlemesini sağlıyordu.

Türk beyliklerinin en büyüğü ve Selçukluların vârisi durumunda olan Karamanoğulları'yla sınırdaş olmaları nedeniyle Osmanlı-Karaman ilişkisi özel bir önem taşıyordu. Osmanlıların Ankara'yı işgal etmeleri Karamanoğulları'nı endişelendiren ve karşı arayışlarını da kışkırtan bir işlev görecekti. Osmanlı'nın devam eden genişlemesi kısa zamanda Karamanoğulları'yla savaşa neden olacak ve 1387'de I. Murat, Bizans İmparatoru'nun, Köntendil Prensi ve Sırp Kralı'nın askerlerini de içeren melez ordusuyla Konya'yı kuşatacak ve Karamanoğlu'nu boyun eğmeye zorlayacaktı.

Ardından Yıldırım Beyazıt'ın Türk beyliklerini boyun eğdirmeye yönelik geniş operasyonuyla karşılaşırız. Yıldırım, Germiyanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları ve Hamitoğulları topraklarını bir bir işgal ve ilhak eder (1390). Ardından Karamanoğulları topraklarına saldırır; ancak Sivas hükümdarı ve Candaroğullarının yardımı nedeniyle bazı tavizler koparmakla yetinmek zorunda kalır.

II. Murat zamanında da Karamanoğulları'yla savaş devam eder. Karamanoğulları Osmanlı'ya tâbiyete mecbur bırakılır, ancak yakasını Osmanlı'dan kurtarmayı başaramaz. Nitekim II. Murat'ın son seferi, bağımlılık anlaşmasını ihlal ettikleri gerekçesiyle Karamanoğulları'nı cezalandırma harekâtı olur. Bu harekât Osmanlı tarzı siyasetin önemli tablolarından birini oluşturduğundan, II. Murat'ın Karamanoğlu devletine yönelik 1444 yazında gerçekleştirdiği intikam seferine değinmek gerekiyor. Macarlara karşı yaşanan yenilgi sürecine, haklanabilecek bir sorumlu bulunması gerekiyordu ve bulundu: Karamanoğulları!

Tam da düşme sürecinde Murat, âdeta yüreğine su serpmek için Karaman üzerine yürür. Karaman'ın suçu, "Müslüman-

lar aleyhine Hıristiyanlarla ittifak yapmak"tı! Bunun için din adamlarından fetva çıkarılır. Hâlâ onun tahttan düşüş sürecini durdurmayı düşünenler Karaman seferini engellemek istediler, ancak olmadı. "Öç seferini bizzat Sultan Murat, ulemadan aldığı fetvalara istinaden Karaman ülkesine pek fena tahribat yaptırdı. Yapılan tahribat, o zamana kadar görülmemiş bir şekil ve derecedeydi. Türklerin şimdiye değin Hıristiyan ülkelerinde dahi kadınlara tecavüzlerine rastlanmamışken, yağma ve tahripten başka Karamanoğlu'nun yaptıklarına, bu neviden çirkin şeylerle mukabele edildi. O devri yaşamış olan Âşıkpaşazâde, kaleme aldığı meşhur tarihinde, "bu tecavüz senesinde gebe kalan kadınlardan doğan çocuklar"dan[19] söz ediyordu. Diğer Türklere ve Müslümanlara böyle davranabilen bir devlet için Türklük ve Müslümanlığın araçtan öte bir anlam taşımadığı açık.

II. Mehmet de babasından devraldığı Osmanlı siyaseti üzre ilk seferini Karamanoğulları'na yapar (1451). Karamanoğulları'nın "suçu" çok büyüktür: II. Murat'ın ölümü üzerine işgal edilmiş topraklarına sahip çıkma girişiminde bulunmuşlardır; durum "isyan" addedilir ve genç padişah Karaman üzerine sefere çıkarak rüşt ispatına girişir.

Bu sefer de Karamanoğlu'nun boyun eğmesiyle son bulur, ancak II. Mehmet dönemi öncekinden farklı olacaktır. İstanbul'un fethi sonrasında Karamanoğulları ve diğer beylikleri acı bir sürpriz beklemektedir. Yeni dönemde Osmanlı siyaseti artık bağımlılaştırma dönemini aşarak, ulaşabileceği her alanı kayıtsız şartsız teslim alan kapsamlı bir fetih siyasetine dönüşmüştür. Ki bu siyasetten Türk ve Müslüman devletler de Hıristiyanlarla aynı derecede etkileneceklerdir. Kısacası Karamanoğlu, II. Murat'ı bile arar hale gelecektir. Osmanlı artık bir imparatorluk olmuştur; tüm imparatorlar gibi onun da "dini-imanı" vardır kuşkusuz; ama tüm imparatorluklar gibi onun "dini-imanı" da, halkın kontrolü ve dünya egemenliği kurmasına hizmet etmek için!

[19] *Mufassal Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 315.

Karaman Beyi İbrahim'in ölümü (1463) sonrasında çocukları arasında gelişen taht kavgasıyla birlikte Osmanlı da Karaman iç sorununun parçası haline gelir. Osmanlı, asıl veliaht İshak Bey'e karşı Çelebi Mehmet'in kızından doğma Pir Ahmet'i tahta geçirerek Karamanlar üzerinde egemen olmaya çalışır. Akkoyunlular da İshak'ı destekler. Bu karşılıklı destek ve kışkırtmalarla Karaman ülkesini iç savaş ortamına çevirirler. İshak dengeleri değiştirmek amacıyla Fatih'e Akşehir ve Beyşehir'i rüşvet olarak önerir ama "oralar zaten bizim, bu teklif ölüyü azat etmektir. Çarşamba suyunu hudut kabul ederse anlaşırız" diyerek daha çok toprak talep eder.[20] İshak Bey'in bunu reddetmesi üzerine Osmanlı'nın desteği sayesinde Pir Ahmet, beyliğe hâkim olur.

Ancak Osmanlı tam tahakküm isterken işbirlikçi Pir Ahmet Bey de kendi ülkesinde gerçek egemen olmak ister. Bu durumda iplerin kopması kaçınılmazdır; nitekim birkaç yıl sonra Osmanlı, bu kez de eski işbirlikçisini dize getirmek için tekrar Karaman'a sefer yapar. Her sefere bir bahane lazımdır ve bulunur: 1466'da, kiminle olacağı bile belirsiz bir savaş için, "anlaşmalar gereği" asker göndermeleri için Karamanoğulları'nın yanı sıra Dulkadiroğulları'na talimat gönderilir! Pir Ahmet talebi olumsuz karşılar ve tabii Osmanlı, bunu "başkaldırı" olarak niteleyip ezmek üzere Konya üzerine ordu gönderir. Konya işgal edilir, ama Pir Ahmet kaçar.

İşgal edilen Karaman topraklarından halkın bir kesimi İstanbul'a sürgün gönderilir. Ancak Karaman halkı teslim alınamaz. Direnişe Pir'in kardeşi Kasım Bey de katılır. Bunun üzerine Fatih, tıpkı babasının intikam seferi gibi Karaman üzerine çok daha acımasız bir sefer yaptırır; insanlar salt yıldırmak amacıyla kitlesel kırıma uğratılır, kadınlara tecavüz edilir, evler yıkılır, camileri dahil Karaman ülkesi talan edilir.

Ancak bu kadarı Fatih'e yetmez. "Karamanlıların ocaklarını söndürmede, vezir Mahmut Paşa'nın yumuşak davrandığı,

[20] *Mufassal Osmanlı Tarihi,* c. I, s. 548.

İstanbul'a sürgün diye fakir fukarayı yolladığının ileri sürülmesi üzerine, Padişah, iki yıl sonra onun yerine, daha etkin tenkil yapsın diye 1468'de Rum Mehmet Paşa'yı yollar. Bulgar Dağı yaylalarında bulunan Turgutlu Türkmen Aşireti dağıtılır. "Konya ve Karaman'dan pek çok esnaf, zanaatkâr ve zenginler İstanbul'a göçürüldüler. Karaman vilayetinin her yanı, özellikle şehir ve kasabalar sanki harap oldu."[21]

Yapılan katliam ve tahribata ilişkin anlatımların, yapılanların gerçek tablosunu yansıtmaktan çok uzak olduğu özellikle anımsatılmalı. Çünkü anlatım, her ne kadar bilimsel bir disipline sahip olsa da Osmanlı'dan taraf bir tarihçimizin anlatımıdır. Öyle ki Akdağ, Uzunçarşılı'nın, Konya ve çevresi halkının Osmanlı'ya karşı Karaman Beyi'ni desteklediğini belirtmesine bile itiraz eder. Şehir halkı ve yerleşik köylünün Osmanlı'ya karşı koymadıkları ve Osmanlı'dan yana olduklarını iddia eder.[22] Tabii bu durumda Osmanlı'nın, özellikle de şehirleri yakıp yıkması ve halkını sürgün etmesine ilişkin bizzat kendi anlatımları havada kalacaktır!

Akdağ, "1475'te Karaman Beyliği'nin siyasi hayatı son bulmakla, bu bölgeler iç çekişmenin yıkıcı zararlarından kurtulmuş oluyordu" sözleriyle tarihçiliğini gölgeler. Bu mantık içinde "biz"den farz edilenin veya güçlü olanın işgalciliği âdeta taçlandırılırken, o toprakların gerçek sahiplerinin haklı direnişi, Osmanlı tahribatının nedeni olarak sunularak, okuyucunun tarih ve hak bilinci iyice çarpıtılır.

Ancak bu kez de Varsak Türklerinin yardımıyla Osmanlılar bir kez daha yenilir. Kasım Bey Ankara'ya dayanır. Fatih, Karaman mağlubu veziri Rum Mehmet'i öldürtür (1470) ve İshak Paşa komutasında Karaman'a yeni bir işgal ordusu yollar.

Karaman halkı son terör seferinin acılarıyla iyice yılmıştır artık, boyun eğer. Pir Ahmet, Uzun Hasan'a kaçar, Kasım Bey

[21] M. Akdağ, *Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi*, s. 98.

[22] M. Akdağ, age, s. 98.

ise dağlarda gerilla savaşıyla Osmanlılara yıpratma savaşı sürdürür. Aksaray halkından bir kesim daha İstanbul'a sürgüne gönderilirler. Karaman'ı tam anlamıyla sindirmek için İshak Paşa'nın ardından Gedik Ahmet Paşa gönderilerek (1471) işgalin devamı sağlanır. Ancak Karaman savaşı bir türlü bitirilemez. Pir Ahmet ve Kasım Bey'ler, Karaman'dan sonra sıranın kendisine geleceğini bilen Akkoyunlular'dan aldıkları destekle, yurtlarını Osmanlı'dan kurtarmak üzere savaşı tekrar başlatırlar. Osmanlı'yı Kütahya'ya kadar geri sürerler ama Osmanlı gibi geniş beslenme olanakları olmadığından tutunamazlar. Daha sonra Uzun Hasan'ın Otlukbeli'nde yenilmesiyledir ki Osmanlı ordusu Karaman yurdunu ilhak etmeyi başarır. Ancak Fatih öldüğünde bile, Kasım Bey Karaman dağlarında Osmanlı işgalcisine kök söktürmeye devam eder. Kasım Bey, daha sonra Osmanlı iktidarını ele geçirecek olan II. Beyazıt'a karşı bayrak açan Cem'e de destek olacak, ancak Osmanlı potansiyelinin büyüklüğü ve uyguladığı şiddetin yıkıcılığı sonucunda yenilmek durumunda kalacaktır.

Karaman Beyliği'nin tarihten bütünüyle silinebilmesi için Osmanlı devleti, 1483 yılına kadar ölmeye ve öldürmeye devam eder. Tüm bu süreç boyunca Karamanoğulları'nın yurtlarını savunmakta gösterdikleri kararlılık, ne yazık ki en ciddileri de dahil resmi tarihçilerimizce küçümsenecektir. Örneğin M. Akdağ, bu süreçte Karamanoğulları'nın Osmanlı karşısındaki meşruiyeti ve direnişine yaptığı vurgular nedeniyle *Şikari Tarihi*'ni, "yalan yanlış ve pek karışık"[23], Karamanoğulları destanının kahramanı Kasım Bey'i ise, "beylik hırsıyla hareket eden, henüz milli bilinçten yoksun"[24] olmakla suçlar. Böylece Cumhuriyet tarihçisinin kaleminden 'milli bilinç' devşirme Osmanlıya bahşedilir!

Osmanlı'nın imparatorluk ülküsü çerçevesinde tahakküm politikası Karamanoğulları'yla yetinmez. Küçük engeller bir bir temizlenirken Anadolu'nun iki büyük gücünün kapışma günü

[23] M. Akdağ, age, s. 105

[24] M. Akdağ, age, s. 104.

de yaklaşır. Osmanlı'nın karşısına yine Türk ve yine Müslüman gerçek bir rakip dikilmektedir. Osmanlı batıda büyürken, doğuda da Akkoyunlu devleti hızla büyümektedir. Uzun zamandır birbirini kollayan, aradaki beylikleri ele geçirmeye veya diğerine kaptırmamaya çalışan bu iki büyük güç nihayet yüz yüzeydiler. Anadolu ikisine birden dar geliyordu. Her ikisi de kendisini, İslam'ın birliğinin ve bilebildikleri dünyanın hâkimi olmanın tek adayı görüyorlardı; bu durumda birinden birinin yenilmesi zorunlu hale geliyordu.

Akkoyunlular dışındaki tüm diğer beyliklerle gerçekleşen savaş, açık bir şekilde yayılmacı Osmanlı'nın kayıtsız şartsız egemenliği altına almak ve yok etmek girişimleriydi. Ayrıntılara boğulmadan çok net olacağımız konu, tüm bu savaşlarda, kim başlatmış olursa olsun Osmanlı'nın haksız ve tahakkümcü, beyliklerin ise bağımsızlıklarını korumaya çalışan mazlum devletler olduğu gerçeğidir. Akkoyunlular ise bu beyliklerden ayrımla, Osmanlılar gibi hegemonik bir büyük güçtür. Osmanlı'yla Anadolu egemenliği için rekabet etmekte ve kaçınılmaz savaşa bizzat bu hegemonik gelişmesiyle körük tutmaktadır. Bir farkla ki Anadolu beylikleri ile Akkoyunlular'ın ilişkisi daha olumludur. Osmanlı'nın beylikleri bir bir yok etme politikası karşısında son kalan beylikler Akkoyunlular'ın şahsında kendilerine âdeta güvence bulmaktadırlar.

Anadolu egemenliği için karşı karşıya gelen güçlerin ikisi de Türk, ikisi de Müslümandır. Ancak Osmanlı daha Rum karışımı, kozmopolit bir yapı gösterirken Akkoyunlular, Acem ve Kürtleri de içeren bir Türkmen devletiydi. Buna karşılık Osmanlı iktidar çevresi Türklüğü hor gören bir Arap-Acem kültürü sergiler ve kendini halktan ayıran katı bir hiyerarşi uygularken, Akkoyunlu iktidar çevresi eski Türk geleneğine uygun olarak halkıyla daha iç içe, kültürel yabancılaşmaya uğramamış ve "aşiretler topluluğu" (Akdağ bu görece demokratik özellikten bir olumsuzluk gibi söz eder)[25] konumu sergiler.

[25] M. Akdağ, age, s. 103.

Eğer söz konusu savaştan Akkoyunlular galip çıkmış olsaydı, büyük bir olasılıkla bugün Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıların değil Akkoyunlu devletinin devamı olarak tarih sahnesinde olacak ve tarih metinlerimizde Uzun Hasan'ın olumlulukları Fatih'inkilere ağır basacaktı. Hattâ kim bilir, sarayına Türkmen'i ve kültürünü sokmayan Fatih'in zulmünden, belki de "Hıristiyan" olduğundan söz edilecekti. Çünkü resmi tarihin ilkesi yoktur, toplumu kontrol ve gütme eksenli çıkarı vardır. Ama gelin görün ki savaşı Fatih kazanacak ve bizler de bu tarihi bugün bize okutulduğu gibi Osmanlı'dan yana tarafgir okuyacaktık.

Osmanlı-Akkoyunlu kapışmasının öncesine gidecek olursak, Fatih tarafından işgal edilen Koyulhisar Kalesi'nin 1461' de Akkoyunlular tarafından geri alınması, belanın gelişinde dönüm noktasını oluşturur. Neden böyle? Çünkü artık İslam âlemi tarafından kendine meşru görülen alanlardan Anadolu'ya yönelen Osmanlı'nın karşısına kendisiyle boy ölçüşebilecek bir güç çıkıyordu. Akkoyunlular yerleşmiş geleneğe göre kendisine ait olan Orta ve Doğu Anadolu'yu Osmanlı'ya kaptırmak istemez, Osmanlı ise buraları almak kararlılığı sergiler.

Niyet bu olunca Fatih, Koyulhisar'ı geri alma işini ciddiye alır, ancak Osmanlı ordusunun kaleyi geri alma çabası başarısız kalır. Bunun üzerine bizzat Fatih'in emriyle, Uzun Hasan'dan yana olan civardaki köy ve kasabalar yağmalanır, kadınlara tecavüz edilir. Halk acıyla Hasan'dan yardım ister.[26] Uzun Hasan da, tıpkı Fatih'inki gibi misilleme yapar, Amasya ve Tokat çevresini yağmalatır. Despotların güç gösterisinin acılarını her iki tarafı da Türk ve Müslüman olan halk çeker. Bu sırada Fatih, Candaroğulları'nı işgal etmekle uğraştığından Uzun Hasan'a ikinci bir misilleme yapmaz, ancak küçüklü büyüklü savaşlar, el değiştirmeler, yağmalar devam eder. Nihayet 1472'de Pir Ahmet'in, Akkoyunlu yardımıyla Sivas' tan Antalya'ya geniş bir alanı Osmanlı'dan geri almasıyla aradaki gerilim iyice ciddileşir.

[26] *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 1. Cilt, s. 557.

Durumunu kuvvetlendirebilmek amacıyla Fatih, öncelikle 1463'ten beri devam eden Venedik Savaşına ara vermek ve Venediklilerle anlaşma yapmak ister. Ancak Venediklilerin geri verilmesini istedikleri Eğriboz'u vermediğinden anlaşma sağlanamaz. Bu arada Fatih'le Uzun Hasan birbirlerine, "Sen vilayet yıkmayı padişahlık mı zannediyorsun?" gibi, kendilerine ilişkin böbürlenme, karşılarındakine yönelik aşağılama içeren mektuplarla elense çeker. Fatih, "Er isen meydana gel, kadın gibi delikten deliğe girme" gibi şeyler yazar; Türkmen yurtlarında yaptıklarını unutmuş görünerek, Uzun Hasan'ı, sınır tecavüzü yapmak, halkın malına ve canına el uzatmak, Müslümanlık tasladığı halde Müslümanlara fenalık yapmak gibi şeylerle suçlar. "Bundan dolayı kılıcımız göğsünde kana bulanmalıdır" der.[27]

M. Akdağ bu konuda da öznel tarafgirliğini sürdürür. "Kemah'tan başlayarak, doğuya giden bütün Fırat suyu yöresi ve bu yörenin güneyde bıraktığı topraklar, Türk olmakla beraber, tarihi Türkiye siyasi sistemine aykırı hayatı ifade eden Akkoyunlulara, yani aşiret yapılı bir Türkmen devletine ait bulunuyordu.[28] Nedir bu "tarihi Türkiye siyasi sistemine aykırı hayat"? Aşiret yapısı ve göçebelik mi? Tam da Türklerin tarihsel özellikleri değil mi bunlar? Osmanlıcılığın bu en ciddi tarihçilerimize bile sinmiş olması düşündürücüdür.

Bu tarafgirliği içinde Akdağ, daha da öteye giderek, öncelikle Osmanlı'ya özgü olan özelliği, yani cihangirlik yönelimini Akkoyunlulara yükleyip, Anadolu'yu da Osmanlılığın 'doğal hakkı' gösteren çifte standart yorumlarla, okuyucusunu Osmanlı'nın haklılığına inandırmaya çalışır: "1473'te Fatih'in Uzun Hasan ile son karşılaşması, bu taraf için Türkiye'ye Osmanlıların sahip olması davası olduğu halde, karşı taraf için cihangirlik yolunda, ya yürümek ya da geri dönmeye mecbur olmak gibi bir deney ifade ediyordu."[29]

---

[27] *Mufassal Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 557.

[28] M. Akdağ, age, s. 101.

[29] M. Akdağ, age, s. 103.

Nihai savaşın öngününde taraflar, birbirlerini fazlasıyla ciddiye almaları nedeniyle olabildiğine tedbirli ve kaygılı idiler. Değişik tarihçiler Osmanlı ordusu için, 100 ila 200 bin kişi arasında rakamlar verirler. Buna karşılık Akkoyunlu ordusu 70 bin civarındadır. Osmanlılar sayı üstünlüğünün yanı sıra, mızrak, kılıç ve yaylarla donanmış Akkoyunlulardan farklı olarak ateşli silahlarla, top ve tüfeklerle donanmıştı; Uzun Hasan ise "top tüfenk çengin görmemişti." (Neşrî)

Öncü kolların çarpışmaları ardından nihayet 11 Ağustos 1473 günü iki devasa ordu Otlukbeli'nde karşı karşıya gelir. Dünyanın en korkunç muharebelerinden biri gerçekleşir. İnanılmaz bir yoğunlukla kelleler uçar, kafalar parçalanır, göğüsler delinir, kollar kopar, insanlar atların altında ezilir, top mermileri düştüğü yerde ayrımsız yüzlerce insanı parçalara böler. Cesaret arttırmak için davullar gümbürdüyor, iki taraf da "Allah Allah" bağrışmalarıyla birbirini biçiyordu. Kendi krallarının Anadolu'ya egemenlik kaygılarının sonucunda adları Ahmet, Mustafa, Ali, Zeynel, Hasan, Mehmet olan, hepsi de aynı inanç geleneği içinde olan askerler çaresiz ve acımasız bir şekilde birbirlerini öldürüyorlardı. Herkes arenaya sürülmüş gladyatörler gibi, öldürmeme hakkı elinden alınmış bir şekilde, insanlığını, vicdanını, aklını kaybetmiş bir şekilde, çılgın bağrışlarla kardeşlerini öldürerek, daha çok, daha çok öldürerek savaşı bitirmeye çalışıyordu.

Savaş, nihayet sekiz saat sonra, hem sayıca hem de teknik olarak üstün olan Osmanlı ordusunun galibiyetiyle sonuçlanır. Sadece Akkoyunluların ölü sayısı 55 bin kişiydi. Osmanlı'nın kaybı net olarak bilinmemekle birlikte, savaşın şiddeti ve Türkmen savaşçılığı anımsanacak olursa Akkoyunlularınkine yakın olduğu söylenebilir. Sekiz saat önce dünyanın herhangi bir meydanı, herhangi bir otlağı olan Otlukbeli, birbirini imha etmiş Müslüman ve Türklerin cesetleri, kanları, parçalanmış organları, yaralılarının iniltileriyle bir vahşet alanı haline gelmişti. Bu da yetmemiş, Fatih ele geçirilen 5 bin esirin, hemen oracıkta kılıçtan geçirilmesini emretmişti. 100 bine yakın ölü ile zaten

bir vahşet denizine dönmüş olan Otlukbeli, söz konusu esirlerin yalvarmaları, çığlıkları ve her kafa uçuruluşunda fışkıran kanlarıyla ikinci kez vahşete boğulur.[30]

Osmanlı bununla da yetinmez, başta Hasan'ın oğlu Zeynel'inki olmak üzere Akkoyunlu ileri gelenlerinin kesik başları zafernamelerle değişik Müslüman ülkelere yollanarak, Osmanlı zaferi dünyaya ilan edilir. Osmanlı tarihçiliğinin en önemli isimlerinden Hoca Sadettin Efendi, savaş sonrası tabloyu şöyle aktarır:

"Türkmen eşkıyasının ele girenlerininse tüm tepelenmelerini buyurdu. Sadece bilgi ve sanat adamlarını, beceri sahiplerini, iş ve biniş erlerini, zanaatkârları, bunlardan ele girenlerini bağışlayıp saltanatının durağı olan İstanbul'a götürdü".[31] Dikkat edilirse devşirme sarayın tarih yazıcısı nezdinde Türkmenlik eşkıyalıkla özdeşleşirken, Müslüman olmanın, hatta teslim olmuş olmanın bile hiçbir kıymeti olmuyor. Yaşamak için Osmanlı'nın gereksinim duyduğu becerilere sahip olmak gerekmektedir sadece; bir tek onlar canlarını kurtarırlar.

Bunlardan başka, "ol cenk meydanında kılıçtan geçirilenler-

[30] Olay Türk-İslamcı yazında, "memleketin siyasi vahdeti" ve "iç siyaseti icabı" meşru kılınır. Semiha Ayverdi, "...fakat idam kararları asla Hıristiyan memleketlerine mahsus olmamıştır. Karaman'ı zaptettiği zaman Varsak Tatarları, Uzun Hasan'ı bozduğu zaman Türkmen esirleri hakkında da yine memleketin iç siyaseti icabı idam kararı vermiştir" diye yazar. (Bkz. *Fatih ve Fetih,* s. 32). İşte böyle. Tabii Ayverdi'ye de anımsatmak gerek; Osmanlı, sözcüğün gerçek anlamında "memleket" değil, çünkü "memleket", yurttaşların yaşadığı topraklara deniyor. Oysa Osmanlı'da yurttaş yok, tebaa var, topraklara da mülk deniyor. Üzerinde yaşayan insanların biçimsel de olsa yasal güvenceye alınmış olan eşit haklı sahipliği yok; topraklar padişahın mülkü, insanlar da onun kayıtsız şartsız boyun eğmek zorunda olan tebaaları addediliyor. Böyle olunca üç tane basit sonuçla karşı karşıyayız: 1- Osmanoğlu hanedanının çıkarları ile "memleketin çıkarları" apayrı şeylerdir, 2- Bir an öyle saysak bile "memleketin çıkar ve birliği" teslim olmuş askerlerin feodal ahlâka bile sığmaz bir şekilde öldürülmeleriyle sağlanamaz, 3- Bu basit gerçekleri dikkate almadan bilimsel tarih yazıcılığı değil propaganda metni yazıcılığı yapılır.

[31] *Tacü't-Tevarih,* s. 134.

den gayrı üç bin tutsak ibret olsun diye dönüş sırasında muzaffer ordu yanınca yedilüb, her konakta dört yüzü kılıçlara yem kılındı. Kemah yakınında olan Şebinkarahisar'a gelinceye kadar ol uğursuzları bu yolda kılıçtan geçirdiler."[32]

Mufassal Tarih'in yazarları, Fatih'in kaçan Uzun Hasan'ı takip ettirmemiş olmasını, Fatih'e atfen, "Gayenin Uzun Hasan'ın canını yakarak bir ders vermek olduğu; İslam memleketleri tahrip etmenin ve bir İslam hükümetini yıkmanın doğru olmadığı; öte taraftaki (Rumeli) gaza harplerini tatil ederek bu tarafta İslamlarla çarpışmanın iyi bir şey olmadığı" şeklinde "âlicenaplığına" bağlarlar.[33]

Mufassal Tarih'in yazarları, kimliğinin en zayıf öğeleri olduğu halde Türk ve Müslüman bir Fatih imajı yaratabilmek için doğruları çarpıtıyorlar. Salt yukarıda aktardıklarımız bile, Fatih'e mal edilen yaklaşımın spekülasyondan ibaret olduğunu göstermeye yeter. Bu noktada İdris-i Bitlisi'nin, Uzun Hasan'ın kaçtığının saptanması üzerine ertesi gün toplanan Divan'da, Vezir-i Âzam Mahmut Paşa'nın, O'nun takip edilmemesi doğrultusundaki fikirlerinin ikna edici olması şeklindeki aktarımı doğru kabul edilmeli.

Şöyle ki bu korkunç savaşın yarattığı tahribat ve yorgunluk Osmanlı ordusunun daha ileriye gidebilme gücünü kırmaya yeterlidir. Kaldı ki Otlukbeli zaferi, Anadolu üzerindeki hâkimiyet sorununu çözdüğünden, Osmanlı Divan-ı Hümayunu'nda Uzun Hasan'ı takip etmek için etkili bir motivasyon nedeni bulmak da kolay değildir. Bu durumda Fatih'e atfedilen sözlerin, bütünüyle uydurma değilse, Mahmut Paşa'nın Divan'ı ikna etmek için kullandığı sözler olduğuna inanmak daha gerçekçi olacaktır. Nitekim Hoca Sadettin Efendi, olayı şöyle aktarıyor:

> "Çarpışma gününün ertesi Divan olup, devlet erkânı ile Uzun Hasan'ı kovalama önerisini onaylamakta padişah ile oybirliğinde bulunurken, Mahmut Paşa bu görüşün tersi bir tutum almıştı. Söz söylemede ve lafı düzmede eşi benzeri az bulunur bir kişi olmağın,

[32] *Tacü't-Tevarih*, s. 135.

[33] *Mufassal Tarih*, 1. Cilt, s. 563.

bazı uygun öneriler, deliller ileri sürüp, kovalamadan doğacak sakıncaları açıklamış ve mutlu taht kentine dönmenin yerinde olacağını bildirerek"[34] Divan'ı ikna etmişti. Diğer yandan, yaz sıcağı ve yaklaşan kış da Divan-ı Hümayun'un iknasını kolaylaştırmış olmalı. Başkentten bu kadar uzaktayken, Uzun Hasan'ın topraklarının içlerine gidilmek göze alınamadı. Padişah bu durumda genel eğilime boyun eğmek zorunda kaldı, ancak daha sonra, "kafasında öyle bir zan belirdi ki, o zaman bu öneriyi kabul ettiğine pişman oldu."[35]

İstanbul'a döner dönmez, Fatih, bu çok başarılı, muktedir, üstelik yakın dostu olan veziri Mahmut Paşa'yı vezirlikten alacak ve bir müddet sonra da, oğlu Mustafa'nın ölümü sonrasında beyaz giysilerle satranç oynarken görüldüğü bahanesiyle öldürtecektir ki bunun esas nedeni, söz konusu Divan'daki ayrışmanın sonucu olarak düşünülmelidir. Fatih, cihangir ve muktedir konumunu zayıflatabilecek öğelere tahammülsüz kimliğini Mahmut Paşa örneğinde yineliyor. Mahmut'un idamının kılıfı ise ölen oğlu Mustafa için yas tutmaması ve beyaz mintanla dolaşması olur! Oysa Lamartin, seferdeki vezirinin karısıyla sevişip İstanbul'da siyasal çalkantıya sebep olduğu için Mustafa'yı boğduranın bizzat Fatih olduğunu yazar.[36]

Kaldı ki Fatih'e atfedilen sözlerin zoraki bir yakıştırma olduğu gerçeğinin kanıtı bunlarla da sınırlı değildir. Böyle olsaydı, o güne kadar akıttığı Türk ve Müslüman kanlarının Fatih'in vicdanını veya İslamcı kimliğini harekete geçirmiş ve artık gerçekten de, "İslam memleketlerini tahrip etmenin ve bir İslam devletini yıkmanın doğru olmadığı; gaza harplerini tatil ederek bu tarafta İslamlarla çarpışmanın iyi bir şey olmadığı" fikrine getirmiş olması düşünülebilinirdi. Oysa ölüm döşeğine kadar süren zaman dilimi boyunca Fatih'in, İslam hükümetlerini boyun eğdirmek amacından (dolayısıyla onlarla savaşmak ve memleketlerini tahrip etmekten) vazgeçmediğini görüyoruz.

[34] *Tacü't-Tevarih*, s. 137.

[35] *Tacü't-Tevarih*, s. 138.

[36] *Osmanlı Tarihi*, s. 307.

Nitekim kısa bir müddet sonra yüzünü tekrar doğuya, Hilafet merkezi Mısır'daki Memlûk devleti ve ona ulaşmak için başta Dulkadiroğulları olmak üzere son Türk-Müslüman beyliklerini ilhak etmeye yönelik politikasını sürdürdüğü görüyoruz. Bizzat Osmanlı vakanüvisleri, ölümünün, Memlûklara yönelik çıktığı sefer sırasında gerçekleştiğini kaydederler.

Resmi tarihe inanacak olursak Memlûklarla Osmanlı'nın arasının açılmasının nedeni, "Hac yolundaki su bentlerinin tamiri teklifini Kayıtbay'ın kabul etmemesi"dir.[37] Görüldüğü gibi, ol hikâye Osmanlı'nın âlicenaplığına Memlûklerin kabalık yapmasından ibaret; bu durumda işin altında başka nedenler arayanların "niyeti" atalarımıza karşı "kuşku yaratmak" ve "karalamak" oluyor! Oysa gerçekler, İmparatorluğun yayılma ve gelirlerini arttırma gereksinimlerinde bulunabilir sadece; ne ki resmi tarihlerin dili bunu itiraf etmeye varmıyor!..

Fatih'in doğuya yönelik yayılması, sadece Anadolu beylikleri ve Akkoyunluları değil, giderek Memlûkleri de derin bir şekilde kaygılandırıyordu. Nitekim İstanbul'un fethi sonrasında çok daha ciddiye alınıp yakından izlenen doğu seferleri, Müslüman ve Türk dünyası nezdinde Osmanlı'yı, İslam'ın Hıristiyanlığa karşı kılıcı, fetih gücü olmaktan bütünüyle çıkaracaktı. Herhangi bir imparatorluk gibi, Hıristiyanlar kadar kendilerini de tehdit eden yayılmacı-talancı, dolayısıyla kendisine karşı tedbir alınması gereken, zaferlerinden Müslümanlık adına mutlu olunamayan bir imparatorluk konumuna sokacaktı. Sağa sola omuz vurup sonra, "bana niye çarptın, özür dile" diyen, bununla yetinmeyip haraca bağlayıp boyun eğdiren, ama bununla da yetinmeyip ilk fırsatta ilhaka yönelen bir "Yakındoğu kabadayısı" durumuna gelmişti Osmanlı.

Osmanlı'nın Arap nüfuslu topraklardaki imajı, Anadolu beyliklerindekine oranla uzun zaman temiz kalmıştı. Anadolu beylikleri Osmanlı'nın ilk dönemlerinden beri tehdide maruz

[37] K. Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi,* s. 505.

kaldıklarından, Osmanlı genişlemesini giderek artan bir soğuklukla karşıladılar. Oysa bu tehdidi uzun dönem hissetmeyen Arap nüfuslu topraklar Osmanlı'nın Batı'ya yönelik genişlemesini büyük sevinçlerle karşılamış, Anadolu Beylikleri' ne yönelik ilk akınları da bu kapsamda görmezden gelmişlerdir. Osmanlı'nın her zaferi, Bağdat, Şam ve Kahire başta olmak üzere Arap merkezlerde büyük sevinç gösterileriyle karşılanmış ve Osmanlı'ya atfedilen isimle "Rum gazilerinin" yeni zaferleri için cuma hutbelerinde dualar okuma geleneği oluşmuştur. Ancak duacısı oldukları Rum gazileri, bir imparatorluk haline gelip hayallerini tüm İslam coğrafyasının egemenliğine dikince, o güne kadar "kâfire" yönelen silahların aynı tahakkümcü kararlılıkla kendilerine de yönelmekten geri kalmadığı gerçeğiyle yüz yüze gelmişlerdir. Tabii bu durumda işin rengi değişecekti.

Özellikle Akkoyunluların yenilmesiyle Osmanlı, dinin kutsalı Hilafet merkezi Memlûklarla karşı karşıya gelmişti artık. Bu dur durak bilmez, Hıristiyan Müslüman ayırmaz devletin Akkoyunluları da devre dışı bırakması, İslam âleminde oturmuş dengelerin devamından yana olan Memlûkların kaygılarını iyice arttırmıştı. Sonraki politikalar ve Yavuz Selim'in nihai sonuçlandırmasıyla da görüleceği gibi Osmanlı'nın niyeti, tıpkı Selçuklular, Abbasiler ve Emeviler gibi, hilafeti de hegemonyasına alarak İslam coğrafyasının tek egemen devleti halin e gelmekti. Değil mi ki Allah tekti ve onun dini tevhid (teklik) diniydi, o halde yeryüzünde onun adına başka iradelere izin vermemekten daha doğal ne olabilirdi?! Dolayısıyla boyun eğdirilmemiş gayrimüslim toprak (Dar-ül Harp) bırakmamak yönelimi kadar, tevhide boyun eğmemiş bağımsız İslam devletleri de salt varlıkları nedeniyle bile, yok edilmesi gereken bir "düşman" haline geliyordu. Özetle gelinen noktada Osmanlı-Memlûk çatışması kaçınılmaz görünüyordu ve bunun dini mazereti de hazırdı!

İlginçtir, o dönemin tüm güç odakları Türkler tarafından idare ediliyordu. Nitekim Memlûk devleti de böyleydi. Abbasi ordusunun çekirdeğini oluşturan köle Türk askerleri (Osmanlı'nın yeniçerilerinin öncüsü), halifelerin iktidarsızlaş-

masına bağlı olarak bağımsızlaşmış ve bunlardan Mısır'ı idare etmekte olanlar da Memlûk devletini kurmuşlardı. Yani Akkoyunlular ve diğer Anadolu beylikleri gibi doğrudan Türk devleti olmasa bile Memlûklar da Türk kökenli bir devletti. Ancak bu durumun Osmanlı karşısında ona bir yararı olmayacaktı, çünkü onun sorunu Türklük veya başka bir aidiyetlik değil kayıtsız şartsız egemenlik kurmaktı.

Ancak o aşamada Memlûklar yolu üzerinde çözülmesi gereken bir "küçük" pürüz daha vardı: Dulkadiroğulları Beyliği! Nasıl ki Candaroğulları, Trabzon ve Karamanoğulları, Akkoyunlularla kapışmasının çerezi olmuşlarsa, Memlûkların devre dışı bırakılması sürecinin "çerezi" de Anadolu'nun bu son Türkmen beyliği olacak, bu iki devletin arasında yer almasıyla çatışmanın ve hesapların da merkezini oluşturacaktı.

Resmi tarihin mantık yürütmesi Dulkadir Beyliği'nin mutlaka bir yere bağlı olması gerektiği, dolayısıyla Türk olması ve Anadolu'da olması nedeniyle de "esas Türk" Osmanlı'ya bağlı olması gerektiği şeklindedir! Bağımsızlık hakkı bu Osmanlıcı yaklaşımda pek itibar görmüyor. Bu bir yana, o zamana kadar Dulkadir Beyliği'nin Memlûkların nüfuz alanı içinde olması da itibar görmüyor. Osmanlı'nın buraları da ilhak etme çabasının Memlûklarda yarattığı rahatsızlıktan ise bir "olumsuzluk" olarak söz ediliyor.[38] Üstüne üstlük Fatih'in, Dulkadir Beyi Süleyman'ın kızının kocası olarak, bu beyliğin işlerine karışması bir hak olarak görülüyor!

Süleyman Bey'in ölümü sonrasında Dulkadir Beyliği'nin başına kendilerinden yana birini getirmek kaygısıyla, hem Memlûklar hem de Osmanlı'nın yoğun müdahaleleri başlar. Osmanlı ve Memlûkların destek ve kışkırtmalarıyla Dulkadiroğullarındaki kardeş kavgası daha da şiddetlenerek sürer.

1465'te Melik Aslan Bey Memlûk işbirlikçisi Şah Budak Bey tarafından öldürülünce, Fatih de diğer kardeş Şehsuvar Bey'e

[38] *Mufassal Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 586.

destek olur. Memlûk Şah Budak'ı, Osmanlı Şehsuvar'ı Dulkadir Beyi ilan eder. Bir dizi savaş olur, yine kardeşkanı akar durur. 1466'dan itibaren Şehsuvar duruma hâkim olur, ama bu andan başlayarak denetim dışına çıkarak bağımsız bir politika izlemeye başlar. 1468'de Mısır güçlerini de yenerek topraklarını genişletir. Keza Fatih talep ettiği halde kendisine asker desteği göndermez. Üstüne üstlük Osmanlı'dan kaçan Karaman Beyi Pir Ahmet'i misafir ederek imparatora karşı Beyler dayanışmasına girer. Özetle "çizmeyi aşar"!

Bu gelişmeler üzerine Dulkadiroğulları üzerinden süren Memlûk-Osmanlı rekabeti, yerini Dulkadiroğullarını yenmeye yönelik Memlûk-Osmanlı ittifakına bırakır. Anlaşmaya göre Fatih Memlûkların Dulkadiroğlu üzerine seferine karışmayacak, buna karşılık Memlûklar da Şehsuvar'ı yendikten sonra Dulkadiroğulları üzerinde hak iddia etmeyecekti. 1472'de Mısır ordusu Şehsuvar'ı yenerek öldürür ve yerine tekrar Şah Budak'ı getirir. Ancak Osmanlı'nın beklentisi gerçekleşmez, Memlûklar Dulkadiroğulları üzerinde egemen konuma geçerler. Bunun üzerine Fatih bir diğer kardeş olan Alâüddevle'ye büyük askeri destekler sağlayarak Mısır işbirlikçisi ağabeyi Şah Budak'ı devirmesini sağlar ve Dulkadiroğlu Beyliği'ni kendisine bağlar.

Ancak, Osmanlı-Dulkadiroğulları ilişkisi asla sorunsuz olmaz; Dulkadiroğulları, diğer Türk beylikleri gibi, ta ki ortadan kaldırılıncaya kadar her fırsatta Osmanlı tahakkümünden kurtulmaya çalışır. Bu noktada Memlûk sorununun çözümü tayin edici rol oynayacak; buna ise Fatih'in ömrü yetmeyecektir. Osmanlı imparatorluğu, Fatih'in yoğun seferlerinin askeri yorgunluğu ve halkın ağır enflasyon ve vergilerle bitap düşmesinin neden olduğu içe kapanma dönemini (II. Beyazıt) atlattıktan sonra, I. Selim dönemiyle birlikte, kaldığı yerden Türk ve Müslüman komşularına saldırmaya devam edecektir.

Yavuz Sultan Selim'in iktidarı döneminde Çukurova, Elbistan, Malatya, Divriği bölgeleri hâlâ Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları, Varsak ve Turgut Türklerinin elindedir. Bu beylikler

Osmanlı'ya karşı ağırlıkla ve gönüllü olarak Memlûklarla işbirliği içindedirler; dolayısıyla Anadolu'da Memlûkların hatırı sayılır bir etki alanı vardır. İslami mantık içinde Halifeliğin Memlûklarda olması nedeniyle bunun böyle olmasının daha uygun gerekçeleri olmakla birlikte asıl neden, Memlûkların büyük devlet olmakla birlikte imparatorluk hayali kurmaması, fetih yönelimleri içinde bulunmaması, dolayısıyla onunla yürütülen ilişkilerin barış içinde birlikte yaşamaya daha uygun olmasıdır. Oysa Osmanlı'nın çevresine bakışı tahakküm arayışınca biçimlenmekte, bu da Türk ve Müslüman dünyasında Osmanlı'dan nefret edilmesine ve korkulmasına neden olmaktadır. Ancak dönem hukukun değil orman kanununun geçerli olduğu bir dönemdir ve askeri üstünlük de Osmanlı'nın elindedir.

Varsak ve Turgut aşiretleri Memlûkların desteğiyle Osmanlı tahakkümüne kök söktüren bir direnişle varlıklarını sürdürürler. Ancak bu sürecin bütününde her kesimden Türkmen halk büyük acılar, kıyımlar, kıtlıklar ve tecavüzler yaşar. Bununla birlikte bu toprakların ürettiği asıl refleks Osmanlı karşıtlığı olacaktır; kâh ayaklanarak kâh rakip devletlere destek olarak! Osmanlının tam hâkimiyeti ise, Osmanlının mutlak hâkimiyet kurması ve bu topraklar insanlarının kendi benliklerine yabancı kalıplara dökülüp yeniden şekillendirilmesiyle sonuçlanacak, Anadolu bu sayede Sünnileştirilirken, aynı zamanda kullaştırılıp, tebaalaştırılacaktır.

Nihayet bu son beylikler sorunu da Memlûklarla birlikte Yavuz'un 1516 seferinde çözülecek, Safeviler hariç tüm İslam ve Türk coğrafyası Osmanlı'nın kesin tahakkümü altına girecektir. Ve ilginçtir bu durum Türk-İslamcılarımızdan Nurettin Topçu'nun kaleminde, "Yavuz Sultan Selim Han'ın Firavunların ülkesinde at koşturması"[39] şeklinde tahrif edilerek aktarılacaktır. Yavuz'un Müslüman Mısır'ı ilhakı ve Memlûkları yıkmasıyla hilafet sembolleri de Osmanlı'nın eline geçecektir. Eğer silah gücüyle el konulan sembollerle hilafet olunabiliyorsa, o andan başlayarak Osmanlı, İslam âleminin tek egemeni olmasının yanı sıra aynı za-

[39] Hilmi Yücebaş, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 87.

manda hilafet merkezi olacaktır. Bu ise Türk ve Müslüman halklar nezdinde Osmanlı egemenliğine ek avantajlar sağlayacaktır.

Tüm bu aktardıklarımızın ışığında artık rahatlıkla yineleyebileceğimiz gibi, cihat mantığının ve fetihçiliğin kendisinin problemli olduğu gerçeği bir yana, Fatih ile cihat ve gazacılık arasında paralellik kurmak doğru değildir. Fatih tıpkı diğer imparatorluklar gibi, karşıt dinlerden insanlara olduğu kadar kendi inancından olan insanlara da saldırmış bir imparatordur. Onun diğer Müslümanlardan ilhak ettiği toprakların genişliği Hıristiyanlardan ilhak ettiği topraklardan daha geniş, öldürdüğü Türk ve Müslüman sayısı öldürdüğü Hıristiyanlardan daha fazla olmuştur. Bu durumda rahatlıkla iddia edebiliriz ki, dinin Fatih'in elindeki anlamı (tıpkı diğer imparatorların elinde olduğu gibi), gereklerine kayıtsız şartsız uyulacak bir Tanrı sözü değil, yeni vergi ve talan kaynağı olarak dışarıya karşı yayılma ve diğer Müslümanları kontrol ve gütmenin ideolojik aracıdır.

On İkinci Bölüm

Fatih'in Dinsel Kimliği ve Politikası

Francis, "Yeni padişaha gelince, genç olduğu gibi çocukluğundan beri Hıristiyanların bağnaz düşmanıdır. Ve kendisine fırsat verilip devleti ele aldığında, tüm olanakları ile Romalılar devletini ve genelde tüm Hıristiyanları ortadan kaldırmaya"[1] çalışacağından söz eder.

Bu yargı doğruyu yansıtmaktan tamamen uzaktır. Mehmet'in, Akkoyunlular, Karamanoğulları, Memlûklar, Venedikliler, vb. hangi dinden olursa olsun tüm diğer siyasal güç odakları gibi Bizans'ın da düşmanı olduğu ve onu en kısa zamanda işgal ve ilhak etmek amacında olduğu kesin; ancak bunu Hıristiyan oldukları için yaptığı, "Hıristiyanlığın bağnaz düşmanı" olduğu, hele ki "genelde tüm Hıristiyanları ortadan kaldırmayı amaçladığı" iddiası yanlıştır. Aksine Bizanslılarla evlenmiş Orhan, Murat vb. yanı sıra Tanzimat sonrası padişahları da dahil, onun kadar Hıristiyanlığa karşı nötr bir başka Osmanlı padişahı daha olmamıştır demek, daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Tabii sonuçta o bir imparatordur ve onun dost ve düşmanlığını belirleyen şey, herhangi bir imparatorunki gibi egemenlik çıkarıdır. Onun Müslüman olmasının anlamı da aynı muhtevadadır. Müslümandır ama Müslümanlığı da asla iktidarından ve onun gereksinimlerinden önde değildir.

---

[1] *Şehir Düştü*, s. 26.

İster Bizans'ı Hıristiyanlıkla özdeş görüp Osmanlı saldırısını Hıristiyanlığı yok etme kararlılığına indirgesin, isterse de Katolik dünyasını Osmanlı'ya karşı kışkırtma amacını taşısın, Francis'in yargısı, her iki durumda da nesnellikten uzak bir değerlendirmedir. Oysa daha sonraki uygulamalarda da görüleceği gibi Mehmet'in Hıristiyanlığı ezmek diye bir sorunu yoktu. Aksine fetihçilik siyaseti temelinde kendisini kuşatan softaların diş gıcırdatmalarına rağmen onun imparatorluk dönemi, Hıristiyanların en rahat kurumlaştığı ve güvende olduğu dönem olmuştur.

O'nun Bizans'la ilgilenmesi, her gerçek imparatorun yapacağı gibi Hıristiyan düşmanı olmasından değil, tamamen siyasal bir ilgidir. İmparatorluğunu ilan etmek, dönemin en gelişmiş şehirlerinden biri olan İstanbul'u kendine başkent yapmak ve tabii siyasal olarak devletinin zayıf noktalarını gidermek için, atalarının el koyduğu toprakların ortasında bütün cazibesiyle (ve onun olmadığı oranda rahatsız ediciliğiyle) duran Bizans'a el koymak yönelimindedir. O'nun uygulamalarından dolayı nasıl ki kişisel "vahşiliği" veya "insancıllığı"na karar vermek olanaksızsa, aynı şekilde Hıristiyan dostu veya düşmanı olduğu sonucu da çıkarılamaz. Aksi yargılar, gerçekte, tarafgir tarihlerini oluşturmak niyetinden başka anlam taşımaz.

> "Kendisine elli küsur gün mukavemet eden ve birçok Müslümanın şehit edilmesine sebep olan İstanbul şehri ve onun sakinleri hakkında gösterdiği merhamet, aklın alamayacağı kadar geniş bir şeydir. Hele devrin zihniyet ve anlayışını düşünecek olursak, Müslüman olan Türklerin Hıristiyan olan Bizanslıları kılıçtan geçirmesi ve muhteşem Hıristiyan abideleriyle süslenmiş olan İstanbul şehrinin bir Müslüman hükümdar elinde taş üstünde taş kalmamak üzere tahribi kadar tabii bir şey olamazdı."[2]

Yukarıdaki satırlar şeriatçı bir perspektif içinde doğruyu ifade edebilir. Oysa Fatih, Bizans'a karşı oldukça geniş davranmıştır. Kuşkusuz bunun nedeni de "merhamet" değil, imparator faydacılığıdır. Bu noktada "aklın alamayacağı" vurgusundaki "akıl" şeriatçı bir akıldır; yoksa insanlık değerleri açısından

[2] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* s. 10.

akıl, buradakinin tam tersi, gelip vatanının kapılarına dayanan işgalciye karşı direnmeyi zaten bir hak ve sorumluluk olarak görmektedir. Dolayısıyla işgalcinin, direnme hakkını kullananları öldürmemesinden hareketle ona "merhamet" atfetmenin doğru bir değerlendirme olmayacağı açık. Ne ki şeriatçı "akıl" açısından kavramların anlamı farklı; buna göre Müslüman ordusunun ulaşabileceği her yer Müslümanın 'hakkı' farz edildiği için, ona direnmek de "Müslümanların şehit edilmesine sebep" olmaktır. İşte böyle bir 'hukuk' anlayışının sonucudur ki, eğer Fatih, iddia edildiği gibi bir şeriatçı olmuş olsaydı, tıpkı yukarıdaki satırlarda belirtildiği gibi "taş üstünde taş bırakmama" yoluna gidecekti.[3] Üstelik defalarca elçi göndererek, bu konuda uyarı sorumluluğunu da yerine getirmişti. Bu durumda anasının ak sütü gibi değil kuşkusuz, ama şeriatın ona verdiği meşru haklar açısından, "Hıristiyan olan Bizanslıları kılıçtan geçirmesi ve İstanbul'un taş üstünde taş kalmamak üzere tahribi kadar doğal bir şey olamazdı!"

Fatih ise, bilindiği gibi bunu yapmadı. Aksine verilerin de gösterdiği gibi askerlerinin yine şeriatça meşru talan "hakkını" bile başta tanımak istemedi; son ana kadar şehri yıkılmadan ele geçirebilmek için görüşme ve taviz yolunu açık tuttu. Ancak şehri mutlaka istiyordu. Ne ki kaderini bağladığı İstanbul'un ısrarlı direnişi karşısında, kazanmak için talan "hakkı" ile askerle-

[3] Tansel doğrudan şeriat kavramını kullanmıyor. "Devrin zihniyet ve anlayışı" deyimi, Tansel'in kaleminde şeriatı telaffuz edememenin karşılığı oluyor (tabii aynı yargının, diğer dinlerin şeriatı için de aynen geçerli olduğu yinelenmeli). Bu noktada hemen belirtmeliyim ki fetih sürecinin gerçekten de dikkate değer aktarıcılarından biri olan Tansel'in dilindeki "devrin zihniyet ve anlayışı", bir şeriatçıyı ne bağlar ne de ona mazeret olur. Çünkü fethi meşru gören, daha ötesi "cihat" ve "gaza" şeklinde "Müslümanlık görevi" olarak gören anlayış, karşı çıkanların da, "Allah'ın emrine" karşı çıkmak babından en katı şekilde cezalandırılmasını da kayıt altına almıştır. (Bkz. E. Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk,* s. 39-40; *Tacü't-Tevarih,* s. 277, 279). Tabii saldırganın değil de bağımsızlığını savunanın ölenlerden sorumlu olduğunun, işgal edenin tüm halkı öldürmemesinin "merhamet" olduğunun çevrilmesinin anlamını burada sorgulamak gerekmiyor.

rini kışkırtma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte o, her aşamada görüleceği gibi anti-Hıristiyan bir tavır sergilememiştir.

Yağmayla tansiyonun düşürülmesinin akabinde hem askerlerinin şehre girişlerini yasaklayarak dışarı çıkarması, hem de Rum uyruğuna yakın davranması önemlidir.

Oysa şeriat kuralları gereği, şehri savunmuş olanlara yapılacak belliydi: Askerleri öldürmek, diğerlerini köleleştirmek. Çünkü onlar "Allah'ın ordusu"na karşı direnmiş ve pek çok Müslümanı öldürmüşlerdi! Dolayısıyla Akşemseddin'lerin, Molla Gürani'lerin de savunduğu gibi kırımı hak etmişlerdi; İslami geleneğin ilk temsilcileri Arapların direnen Türk şehirlerine yaptıkları tamı tamına buydu.[4] Oysa II. Mehmet'in şeriatçılığı da her imparator gibi kendi egemenliğinin ihtiyaç duyacağı kadardı. Şeriatı değil, onun yerine kendi hükmünü uyguladı. Ona kısa zamanda eski, hayal edilen haline dönecek bir İstanbul gerekiyordu ve bunun için şehirli kültürleri gelişkin Rumlara özellikle büyük gereksinimi vardı.

Bu nedenle, başlarına gelenden dolayı üzülmüş, durumu onarmaya çalışan biri gibi davrandı. İlk yağma günlerinin ardından, kendi payına düşen köleleri özgür kıldı ve onlara başta Fener olmak üzere mülk verdi. Askerlerinin yaptıklarından özür dilemekten daha ağır bir şeydi bu; âdeta savaş tazminatı ödedi. Diğer yandan Notaras'tan edindiği isimler doğrultusunda Bizans'ın asillerini buldurup, onları "sahiplerinden" satın aldırarak yeni İstanbul'un özgür yerlileri haline getirildi. Bu da yetmedi, şehrin onarımında çalıştırılan Bizanslı esirlerin – ki şeriat gereği bunlar köleydiler ve angarya olarak çalışmaya zorunluydular– azatlığını satın alabilecekleri parayı biriktirebilmeleri için 6 akçeden az olmayan bir ücretle çalıştırılmalarını emretti, yani onları kölelikten ücretli konumuna geçirdi.[5] Kafasındaki yeni İstanbul için bu kadarı yetmediğinden, nasıl

[4] Bkz. Erdoğan Aydın, Nasıl Müslüman Olduk, s.93-128

[5] Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani*, s. 120.

ki şehrin doldurulması için dışarıdan Türk ve Müslüman nüfus aktarımı yoluna gitmişse, aynı şekilde diğer gayri Müslimlerin de getirilip belli avantajlarla şehre yerleştirilmelerini sağladı.

Arap-İslam geleneği içinde kural dışı olan bu yaklaşımın günümüz şeriatçılarında, hattâ Yunan şovenizmini gerekçe yaparak azınlıkların haklarını çiğneyen Türk şovenlerinde bile olmaması çarpıcıdır. Bu anlamda "fetih ruhu" bayrağı sallandıranlar, gerçekte Fatih'in mirasçıları olamazlar. Gayri Müslimleri iktidar konumundan alaşağı etmekle birlikte onların, bu toprakların ikinci büyük inanç grubu olarak yaşamalarına güvence getiren Fatih'in bu politikası, ne yazıktır ki, Cumhuriyet rejimince bile savunulmayıp, laikliğe rağmen bu ülkede özgürce yaşayabilmelerinin koşulları fiili uygulamalarla günden güne ortadan kaldırılmıştır. Deyim uygunsa Fatih onları iktidardan, Cumhuriyet sonrası ise sosyal hayattan tasfiye etmiştir.

Oysa Fatih, Rumlara, şeriata karşı önemli güvenceler sağlamıştır. Öyle ki, bu politika sonucunda 25 yıl içinde toparlanan İstanbul'da Hıristiyan ve Yahudilerin önemli bir nüfus ağırlığı olacaktı. Klasik bir cihat politikasının ifadesi olmayan fethin sonrasında İstanbul'un yeniden düzenlenmesine ilişkin izlenen politika Fatih'in dinsel duruşunu doğru anlamak açısından önemlidir. Fatih yeni İstanbul'u bir İslam merkezi olarak değil, kozmopolit bir imparatorluk başkenti olarak kurgulamıştır. Bundan dolayıdır, köle olarak dört bir yana dağıtılan Rumlardan doğan boşluğu doldurmak üzere dışarıdan Rum, Ermeni ve Yahudi nüfus getirtme ve esir Rumların köle konumundan kurtarılmaları politikası izlenerek şehrin kozmopolit bir merkez olmasına özellikle özen göstermiştir. Bunun sonucunda 1480 yılında şehir nüfusunun %58'inin Türkmen olmasına karşılık, %23'ü Rum, %19'u Ermeni, Yahudi ve Latinlerce oluşturulur.[6]

Bu nüfus dengesi Fatih'in en azından Yahudi ve Hıristiyanlara karşı nötr olduğunun, daha ötesi onları başkentinde asli

[6] *Tarih ve Toplum,* Ağustos 1992, s. 15.

bir öğe olarak özellikle istediğinin, dolayısıyla şeriatçı bir fetih ruhuna asla sahip olmadığının açık göstergesi. Çünkü şeriat, ülkelerini silahla savunmuş olanların fiili tasfiyesini emreder. Esasen işgalin ilk günlerinde nüfusu köleleştirilip dağıtılmış bir kentte bu politikayı uygulamak için ayrıca bir şey yapmak da gerekmiyordu. Oysa Fatih, tam tersine, gelsinler diye bedava ev ve işyeri vermek de dahil şehri %40'tan fazla gayrimüslimle doldurmuştur.

Fatih'in iskân politikası sonucunda, 1550'nin İstanbul'unda 60 bin Müslüman evine karşılık 40 bin Hıristiyan, 4 bin Yahudi evi var. Nüfus yaklaşık 500 bin; yani %57 Müslüman, %43 gayri Müslim şeklindedir. Bu denge, şehre resmen gayri Müslim nüfus aktarımı politikası izleyen Fatih'in eseridir. Ancak iradi olarak oluşturulan bu oran bir müddet sonra dönemin iktidar güçlerini rahatsız edeceğinden, bu kez yine iradi olarak düşürülmeye çalışılacaktır.[7]

Fatih'in bu politikası salt bir nüfus çeşitlemesi olarak değil, aynı zamanda farklı kültürlerin birlikte yaşama mekânı yaratmak şeklinde biçimlenmiştir. Bu kapsamda Rum, Ermeni, Süryani ve Yahudilerin kendi tapınaklarını ve temsilcilerini şehrin hukuki biçimlenmesinin "olmazsa olmaz" öğeleri kılmıştır. Oysa İslami bir başkent yaratmayı amaçlamış olsaydı, açıktır ki, Hıristiyanların zaten boşalttığı, kalanların esir/köle olduğu bir kentin yeniden iskânında salt Müslümanları tercih edecekti. Oysa o Müslümanların yanısıra ciddi bir gayrimüslim nüfus ve kültürün şehrin temel öğeleri içinde olmasını istediği için dışardan gayrimüslim getirtmiş ve onlara dinsel güvenceler sağlamıştır.

---

[7] Ne ilginçtir ki asıl düşüş, bu anlamda belki de asıl "İslami fetih" Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecektir. 1931'de 700 bin olan nüfusun hâlâ % 35'i gayrimüslimdir gerçi. Ancak bundan sonra, yani laik olan Cumhuriyet döneminde, özellikle Varlık Vergisi dayatması, 6-7 Eylül saldırıları, Kıbrıs misillemeleri, vb. sonucunda tek kimlikli, tek dinli bir şehir yaratılmıştır. (Bkz. Eser Karakaş, *Y. Yüzyıl,* 30 Mayıs 1995) Böyle oldu diye tabii ne sorunlarımızda bir azalma olmuştur, ne demokrasimiz yeşerebilmiştir; aksine farklı olana önyargılı, kendi haklarına ise duyarsız bir toplumsal atmosfer oluşmuştur.

Bu noktada Ortodoksların egemen bir devletin başında olmasını engelleyen Fatih, diğer yandan Ortodoksluğun günümüze böyle güçlü gelmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Çünkü eğer İstanbul'un işgali gerçekleşmemiş olsaydı, Ortodoks önderlik büyük bir olasılıkla Katolik önderliğe boyun eğecekti. Fethin öngününde bu doğrultuda epey mesafe kat edilmişti bile. Tabii Fatih'in Ortodoksluğa bu katkısı, Osmanlı'nın Balkan halkları üzerindeki hegemonyasının gereği olarak gerçekleşmiştir ancak kabul etmek zorundayız ki eğer Fatih değil de Beyazıt veya Yavuz veya Akşemseddin-Molla Gürani ikilisinin politikası egemen olsaydı, fetihten sonraki İstanbul'da, Ortodokslar için bir hayat olmayacaktı.

Fetih sonrasında gayri Müslimlere ilişkin uygulanan politika, şeriatçı duyarlılıklarca ağır eleştirilere uğramaktan geri kalmayacaktır. Namık Kemal bu durumu şöyle aktarır:

> Şeriatçı din adamları, "Şevket-i Muhammetiye'nin kuvvet ve kudreti bu derece yükselmişken, Hıristiyanları, kılıç ile İslam'ı kabul etmeleri arasında bırakmaya ne mani var? Hele yıkılan devletin ileri gelenlerini serbest bırakmak, mülk içinde bir fesat fırkasının bekasına cevaz vermek değil midir?" yollu ta'rizlere kalktılar. Fatih ise, 'Din-i Mübini, hazreti Allah'tan ziyade himaye iddiasında bulunmak ne büyük haddini bilmezliktir' cevabıyla birinci itirazı reddeylemiştir."[8]

Dikkat edilirse oldukça laik bir tutum sergiliyor Fatih; dinin sahibi Allah varken, dini korumak size mi düştü diyerek şeriatçılığı açıkça "haddini bilmezlik" olarak yargılıyor.

Fatih'in dinsel kimliği açısından bir diğer çarpıcı öğe, Akşemsettin ve Molla Gürani'nin gölgesinde bir kişilik olarak resmetmeye çalışanların aksine onun, bu dinsel önderler karşısında da bağımsız kişiliğidir. Öyle ki fetih motivasyonu ve Çandarlı'nın etki gücünü kırmak için onların gücünden faydalanan, ama bu sorunları aşar aşmaz da onları bir kenara atmaktan çekinmeyen bir Fatih gerçekliği karşısındayız. Örneğin

[8] *Evrak-ı Perişan,* s. 127.

hocası Molla Gürani'nin, konumunu, "Hükümdarın fikrini almadan tayinler yapması" üzerine kazaskerlikten, yani tüm kadıların başı konumunda Divan-ı Hümayun üyeliğinden Bursa kadılığına indirecekti. "Padişahtan gelen bir fermanı şeriata uygun görmeyip yırtması" üzerine de Fatih onu bu görevinden de azletmekte ikirciklenmeyecekti[9] Söz konusu bu azletmenin 1454 yılında, yani fethin hemen ertesi yılı gerçekleştiği anımsanacak olursa, Fatih ile Molla Gürani arasındaki saygı ilişkisinin, Fethin hemen kısa bir süre sonrasında bozulmaya başladığını, Fatih'in İstanbul'u düzenleme ve diğer politikalarında Molla'nın yolundan gitmeyi kabul etmediğini, onu ferman yırtacak denli kontrol kaybına uğratacak bir siyaset içinde olduğunu göstermektedir. [10]

Kuşkusuz bu politikanın salt şehirde bir denge oluşturmak amacı yoktur. Aynı zamanda böyle bir başkent ve böyle bir imparatorluk tercihinin, Katolik dünyası dışında kalıp bir kısmı Osmanlı hegemonyası, diğerleri ise müstakbel bağımlıları durumunda olan Ortodoks Balkan halklarını kazanmaya yönelik bir imparatorluk politikasıdır. Kendi gereksinimleri çerçevesinde tüm Balkanlar'ı ele geçirmeye çalışan, bunun için kendi ordusunu seferber edebilmenin motivasyon aracı olarak nasıl ki İslam bayrağına gereksinimi varsa, aynı şekilde ele geçirdiği halkları daha rahat denetim altında tutmak ve Katoliklerden korkan diğer küçük Ortodoks halkları daha rahat hegemonyası altına almak, yani mezhepler üstü bir Hıristiyan birliğinin oluşumunu engellemek için böylesi bir yol tercih edilmiştir. İmparator-

[9] Ahmet Ateş, İslam Ansiklopedisi, c.8, s.407

[10] Benzer bir durum Akşemsettin'in de başına gelecektir. Fetih sonrası Çandarlı'nın tutuklanması ve Zağanos'u vazir-i azam yapmasının ardından tebrike gelen ulemaya had gösteren şu belirlemeyi yapacaktı: "Konstantiniyye'yi kendü kılıcımla alıp durur in kimesnenüzden himmet ve inayet olmamıştır" (İbn Kemal, 45a) Bu aktarımı takiben İnalcık, "Gelenler arasında kuşkusuz Ak Şeyh de vardı. Fatih'e gücendi. Göynük'e çekildi, Fatih'in gönderdiği armağanları reddetti" diye kaydeder. (NTV Tarih, s. 17 Haziran 2010

luğun başkentinde dinsel örgütlenmesini önemli güvencelerle gerçekleştiren bir Ortodoksluğun Katoliklik karşısında çok daha kararlı bir duruş sergileyeceği, Ortodoks Balkan halklarının Katolikliğe meyletmekten çok daha uzak duracağı açıktır.

O dünya konjonktüründe Osmanlının stratejik düşmanı, genel anlamda Hıristiyanlık değil, özel olarak Katoliklikti. Çünkü siyasal iradeye sahip olan güç oydu. Esas sorun da dinsel değil siyasaldı. İstanbul'un fethi de, 1) Ortodoksluğun tasfiyesi için değil, savaşçı ve merkeziyetçi hizbin Osmanlı iktidarındaki konumunu pekiştirmek, 2) diğer İslamlara karşı moral üstünlüğü, dolayısıyla onları boyun eğdirme iradesini ele geçirmek ve 3) Ortodoks dünyayı daha rahat teslim alırken Katolik dünyadan bütünüyle koparmak amacını taşıyordu.

İ. H. Danişmend'in ifadesiyle durum şöyledir: "Son Bizans imparatoru XI. Konstantin Paleologos'un Türklere karşı Katoliklerden yardım umarak birleştirmiş olduğu Şark ve Garp Kiliselerini birbirinden ayırıp, Şark Hıristiyanlığını Garp'a karşı himaye altına alması, Ortodoks milletlerin Katolik idaresinde mezheplerini kaybetmektense Türk hâkimiyetinde din ve mezhep hürriyetine sahip olarak yaşamayı tercih etmelerine sebep olmuş ve mesela Sırbistan, Şimali Yunanistan ve Mora işte bundan dolayı Osmanlı idaresini Katolik Macar ve İtalyan hâkimiyetlerine tercih etmiştir."[11]

Hıristiyanlığın iki mezhebi arasında yüzyıllardır sürüp giden görüşmeler, Osmanlı'nın Hıristiyan dünyasına karşı tehdidinin büyük bir mesafe katetmesi sonucunda nihayet 6 Temmuz 1439 Floransa Konseyi'nde ilan edilen Kiliseler Birliği ile önemli bir dönemece gelmişti. Hatta bu temelde, Osmanlı'ya karşı Haçlı savaşı kararı bile alınmıştı. Ancak Hıristiyanlar arası çelişme ve çatışmalar öylesine keskin ve uzlaşmaz idi ki, tamamen siyasal kaygılarla yapılmış olan söz konusu anlaşma, ölü bir anlaşma olmaktan kurtulamadı. Öyle ki "İmparator VIII. Jean toplantı so-

[11] *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi*, s. 15.

nuç bildirgesini Ayasofya'da okumaya cesaret edemedi. Ancak 1452 yılı Aralık ayında, yani II. Mehmet'in İstanbul kuşatmasının arifesinde XI. Konstantin, sorunu emrivaki yaparak çözdü; 'Büyük kiliseyi şeytanın yuvası olmuş gibi ıssızlaştıran' ayrılıkçıların inadını kırdı. Ne var ki çok geç kalmıştı, İstanbul'un yazgısı tamamlanıyordu."[12]

İşte bu gerçeklik karşısında Fatih'in politikası, bir yandan İslam devletlerini boyun eğdirerek kendi bayrağı altında toplarken, diğer yandan da Hıristiyan dünyasındaki bu bölünmeden yararlanarak Ortodoksları Katolik dünyadan koparabilmek için kendi himayesi altına almak[13] politikası izliyordu. Bu bağlamda İstanbul'un fethinin de Ortodoksluğa karşı bir gaza değil, Katolik dünyasına karşı Ortodoksluğu kullanabilmek için, Patriklik üzerindeki Konstantin otoritesini kendisininkiyle değiştirmek olduğu söylenebilir. Fethin hemen ertesinde, Floransa Birliği'ne karşı çıkmış olan din bilimcisi ve kilise hukukçusu Gennadios'un kendisinden önceki Patriklerin kullandığı tüm yetkilerle Patrik ilan edilmesi de bunu gösterir.

"Böylece başlatılan dini liderler önderliğinde özerk olarak kendi kendini yönetme olan 'millet' sistemi daha sonra Ermenilere, Musevilere ve diğer önemli Müslüman olmayan azınlıklara da tanındı. Buna karşılık yine 'millet' liderleri kendi çıkarları ile sultanın çıkarlarının aynı olduğunu gördüler. Daha önce bölgede egemen olan Hıristiyan devletleri zamanındakinden farklı olarak şimdi taraftarları üzerinde daha geniş güçleri oluyordu."[14]

Nitekim aynı politika çerçevesinde, Bursa'da ikamet eden Ermeni papazı Yuvakim'i İstanbul'a getirterek Ermeni Patriği yapar ve Ermenistan'dan Ermeni nüfus getirterek İstanbul'da bir Ermeni kolonisi kurulmasını sağlar. Yahudilere yönelik de benzer bir yerleştirme ve dinsel kurumlaşma sağlar. Sonuçta,

---

[12] Andre Clot, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 280.

[13] Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Akt. H. Yücebaş, *Fatih S. Mehmet,* s. 66.

[14] S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1. Cilt, s. 94.

1453 Haziran'ında hepsi köle konumunda olan çok küçük bir gayrimüslim topluluğuna sahip olan şehir, Fatih'in şeriata rağmen izlediği kararlı politika sonucunda, kısa zamanda, her inanç topluluğunun, imparatorluk düzeyinde yetki ve güvencelerle donanmış dinsel merkezlerine sahip olduğu, bir "milletler" topluluğunun başkenti, kozmopolit bir merkez haline getirilir.

"Denilebilinir ki, Fatih'in şahsında Türk, İran, İslam ve Roma hükümdarlık ananelerini meczeden 'Osmanlı padişahı' doğmuştur".[15] Bu durum o kadar nettir ki, onun Hıristiyan âlemini denetim altına almak konusunda gösterdiği irade İslam ülkelerini denetim altına almak konusunda gösterdiği iradeden asla daha büyük olmamıştır. O herhangi bir başka imparatorun davranış ve tercihlerinde gösterdiği ölçütler gibi esnek ve dünya çapında bir egemenlik kurmak hedefine kilitlenmiştir. Kendini asla dinin kurallarıyla bağlamamış, ama dini kendi egemenliği için gerektiği oran ve yetkinlikle kullanmıştır. İslamiyeti Batı'ya karşı fetihlerin ve yanı sıra Türk ve İslam âlemindeki hegemonyasını güçlendirmenin aracı kılmıştır.

Esasen bu politika yeni de değildir. Osmanlı yüz yıldır Anadolu Türk ve Müslüman beyliklerini, tıpkı Hıristiyan devletlere yaptığı gibi zorbalıkla dize getirmeye çalışmakta, Türk ve Müslüman kanı akıtmaktadır. Fatih'le birlikte bu politika çok daha kapsamlı ve sistematik bir hal almıştır. O artık bir imparatordur ve duygusal faktörler karşısında çok daha katı olabilmek olanağına, kimliklerinden bağımsız olarak komşularını boyun eğdirmek için çok daha büyük güç ve gereksinimlere sahiptir.

Bu durum kiliseler politikasında daha da net görülür: Fatih için, merkezi kilise olan Ayasofya'nın camiye çevrilmesi, o günün koşulları içinde işgalin perçinlenmesi anlamını taşıyordu. Ancak kendisiyle savaşanların tüm kutsallarını imha etmek, halkı ya Müslüman olmak ya da tam kölelik koşullarına boyun eğdirmek şeklindeki (Türkmen yurtlarının işgali sürecinde Emevi-

[15] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 514.

lerce Türklere uygulanan) şeriat geleneği uygulanmadı. Pek çok kilise ve Hıristiyan tapınağına dokunulmadı.

Aradan geçen bunca yüzyıl ve insanlık değerlerinin kazandığı bunca mevziye rağmen bugün Ayasofya'nın cami yapılmasında ısrar edenler ise Fatih'i değil, fetih ruhu ve totaliterizmi temsil ediyorlar. Bu bağlamda İstanbul'un fethinin, günümüze "fetih ruhu" olarak aktarılmasının anlamı ise, Türk-İslamcı tektipleştirme amacıdır.

Lamartin, Fatih'ten, "Padişahlar içinde en az inanç sahibi[16] olanı diye söz eder. Fetih ile birlikte, "erdemleri ve kusurlarıyla Bizans'ı sindirmiş"[17] yeni bir Osmanlı gerçeği inşa etmiştir. Gerçekte Fatih, Osmanlı'nın şeriatı en çok revize eden, şeriata değil koşullara uygun bir imparatorluk keyfiyeti güden, deyim uygunsa laikliğe en yakın Osmanlı padişahı olmuştur.

Abartılı bir iddia olmakla birlikte Sadi Irmak'ın şu ifadesi bütünüyle temelsiz değildir: "Fatih'in bütün yerli ve yabancı çağdaşları şu noktada birleşmektedirler ki, O, belki bütün zamanların ilk laik Müslümanıdır. Sarayında Müslüman ve Hıristiyan bilginler yan yana yaşamakta ve itikat konuları dahil her ilmi meseleyi en büyük bir müsamaha ile tartışabilmekteydiler."[18] "Fatih'in en fazla dikkate değer taraflarından bir tanesi de onun 18. asrın sonlarına kadar gelip geçmiş, Osmanlı padişahları arasında taassuptan en fazla sıyrılanı ve Batı'ya karşı yakınlık duyanı olmasıdır."[19]

Batı'yı anlamaya özel bir gayret göstermiş olan istisnai Osmanlı padişahlarından olan Fatih'in kütüphanesi hakkında geniş bir etüt yayımlamış olan Mordmann diyor ki: "Bu kütüphane insanlık tarihinin temel noktalarından biridir. Fatih laik bir hükümdardı ve hem Doğu, hem de Latin kültürüne hâkimdi."

---

[16] *Osmanlı Tarihi,* 1. Cilt, s. 286.

[17] J.P. Roux, *Türklerin Tarihi,* s. 281.

[18] *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları,* s. 84.

[19] *Mufassal Tarih,* s. 597.

Bununla birlikte şeriatçı hareketin padişahlar içinde onu sembolleştirmesi ilginçtir. Niye böyle? Çünkü başkalarının topraklarına silah zoruyla el koymayı, dini yaymak adına bir erdem gibi savunagelenler için, İstanbul gibi 800 yıl boyunca fethedilmesi en büyük düşlerden biri olagelmiş bir kenti, Ortodoksluğun merkezini fetheden padişahtır da ondan.

Oysa Fatih, onların düşündüklerinden farklı olarak işgallere dinsel değil siyasal egemenlik sorunu olarak bakıyordu. Başta da belirttiğim gibi onun herhangi bir imparatordan, Sezar'dan, İskender'den, Atilla'dan, Muaviye'den özde bir farkı yoktu. Bu kapsamda İstanbul'un fethinden önce bir Müslüman ülkeye, Karamanoğulları'na saldırdığı özellikle anımsanmalıdır; daha önemlisi iktidarı süresince Hıristiyan topraklardan çok daha fazla İslam topraklarına saldırmış, Hıristiyandan çok Müslüman kanı dökmüş, Hıristiyan toprağından çok Müslüman toprağını ilhak etmiştir. Yani onun "Dar-ül Harp"e yönelik savaşları "Dar-ül İslam"daki savaşlarından az olmuştur; ancak bu, İslamcı siyasanın 8 asırlık tarihsel bir rüyası olan İstanbul'un fethinin psikolojik etkisiyle görece saklanabilen bir gerçek durumundadır. Durum buyken onun için asıl değerin inanç masumiyeti değil, farklı olana karşı fetihçilik ve tahakküm olduğunu saptamak gerekiyor.

Onun kimliği açısından çok önemli bir gösterge de Hıristiyanlığa ilişkin şeriatçı önyargılara itibar etmeyip, Hıristiyanlığı doğrudan bir Hıristiyan aracılığıyla tanımaya çalışmış olmasıdır. Bu konuda Patrik Gennadios'la sürekli temaslar geliştirmiş, Hıristiyanlığı öğrenmek amacıyla ona meşhur *İtikatname*'sini yazdırtmıştır.

G. Trapezuntios'un, "Hıristiyanlık ve İslamlık arasında esaslı bir fark olmadığı ve bu iki dinin uzlaştırılması suretiyle, Fatih'in bütün milletleri idaresi altında toplayabileceği iddiası" resmen ifade edilmemiş de olsa, diğer tüm veriler ışığında, Fatih'in asıl içinden geçenin ifadesi olduğu düşünülebilir. Daha ötesi O, Roma ve Batı tarihlerini okuyan, Ciriaco d'Ancona,

Angelo Vadio, G. Stefano Emiliano gibi hümanistleri yanında bulunduran, Floransalı, Cenevizli, Raguzalı müsteşarlarla çalışan, kural dışı bir Osmanlı padişahıdır. Bu ilişkilerin sonucudur ki G. Stefano Emiliano, Fatih'e ölümünde bir mersiye yazmış; Franchesko Berlinghieri, *Geographia* adlı eserini, Roberto Valturio ise *De re Militan* adlı kitaplarını Fatih'e ithaf ve takdim etmek istemişlerdir.[20]

Kir Luka (Notaras) gibi Bizans büyüklerine, İstanbul'un şehreminliği dahil idari vazifeler vermeye yönelmesi (yani klasik devşirme yöntemindeki gibi, küçük çocukları alıp Müslümanlaştırmaktan nitelik ayrımla, Hıristiyan asillerini doğrudan devlet yöneticisi yapma uygulaması) onun döneminin belirgin özelliğidir.

> "İmparatorluk fikri ile olan Fatih, Rum zadeganına mensup gençleri sarayına almış, birer Osmanlı olarak, sonradan idarede mühim mevkilere gelmişlerdir. Rum Mehmed' ten başka Paleologoslardan Has Murat Paşa ve kardeşi Mesih Paşa bunların en meşhurlarıdır. Bundan başka bazıları Bizans zadegan sınıfına mensup bir kısım Hıristiyan Rumların da mühim mali işleri üzerlerine aldıklarını biliyoruz. (...)
>
> 1476'da İstanbul gümrüğü iltizamını üzerine alan Manuel Paleologos, garba kaçtıktan sonra geri gelen aynı isimde kimse olmalıdır. Bu devirde Sırbistan madenleri veya gümrük gelirleri üzerinde büyük iltizam işlerine girmiş başka Rumlar da görülmektedir".[21]

Özetle Fatih, resmi tarihlerin çizdiği tabloların aksine "millici" bir ekonomi politika izlemeyecek, ekonomik ilişkilerde Müslüman Hıristiyan ayırımı yapmayacaktır.

Bu dönemde Balkanlar'ın orta sınıf asker ailelerinden Osmanlı kapıkulu sistemine insan alma uygulaması başlayacaktır. Osmanlı askeri sınıfına alınan bu kesimlere Padişah tımar bağışlıyordu. "Hatta bu bağışı başlangıçta, İslamlığı benimsemesi formalitesine bile bağlamak gereği duyulmuyordu. 15.

---

[20] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 1. Cilt, s. 535

[21] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 1. Cilt, s. 532.

yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sahibi derebeyi süvari birliklerinin büyük bir bölümünü bu Hıristiyan orta sınıfı oluşturmaktaydı; ama 16. yüzyılda bunlara hemen hemen tümü ile Osmanlı İslamlığı benimsetilecekti."[22]

Tüm talan gelirlerine rağmen sürekli sefer halindeki devasa ordunun gereksinimlerinin karşılanamaması, Osmanlı'da enflasyonist süreci kaçınılmaz hale getirir. Sürekli fetih politikasının neden olduğu bu duruma karşı, yine Fatih'in getirdiği çözüm, bir yandan paranın değerini sistematik olarak düşürmek, diğer yandan da sonraki yüzyıllarda imparatorluğun içten içe çürümesine neden olacak iltizam yoluna başvurmak olacaktı. Bizans'tan miras alınan bu yöntem, Osmanlı'nın görece adil düzeninin de bozulması, daha çok vergi toplamak için halkın mültezimlerin insafına terk edilmesine yol açacaktır. Burada da dikkate değer olan bir nokta, Fatih'in iltizamları sadece Müslüman ve devşirmelere değil, aynı zamanda gayri Müslim olanlara vermesidir.

> "II. Mehmet, Bizans'ın iktidar adayı olabilecek yüksek aristokrasisini büyük ölçüde yok ettikten sonra (...) gümrük vergileri, maden ocakları, tuzlalar, vs. gibi zengin gelir kaynakları geriye kalanlara iltizama verildi. Özellikle Paleologoslar bu paylaşımda aslan payını aldılar. Bunlardan Mesih Paşa gibi Müslüman olmuş ve büyük haslar elde etmiş olanların dışında, Hıristiyan kalan Paleologoslar da çeşitli has, zeamet ve mukataalar elde ettiler. Bunlar Selanik, Serez ve çevresinde sahip oldukları çeşitli iltizamlardan sonra İstanbul, Galata ve Gelibolu gibi önemli gümrük mukataalarını da ele geçirdiler. Bunun dışında Kommen ailesi mensuplarının, İtalyanların ve özellikle Floransalıların da II. Mehmet'in cömert ihsanlarından geniş ölçüde yararlandıklarını ve birçok darphanelerin, gümrüklerin, şaphanelerin iltizamlarını ele geçirdiklerini görüyoruz."[23]

Bu politikanın gayri Müslim'i İslam'a ısındırmak gibi dini bir amacı olduğu da düşünülmemeli. Çünkü böylesi ideolojik bir çıkış öncelikle kendi halkına yönelik gözetimlerde veya sözkonusu şahısların Müslüman olma önkoşulunda kendini

---

[22] Bernard Lewis, *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,* s. 68

[23] Hammer ve İnalcık'tan Akt. Ş. Keçeli, Osmanlı Kim Şeriat Ne, s. 123-24.

belli ederdi. Sorun, önceden de belirttiğimiz gibi, tamamen imparatorluk siyasetinin merkezi güçlendirme, Sarayın gelirlerini arttırma ve ekonominin yeniden üretim dengelerinin sağlanması ile ilgili bir durumdur.

İdeolojiler/inançlar üstü imparatorluk siyasetiyle Fatih, devletin gelirlerini arttırırken başvurduğu şeriat dışı uygulamalar bir yana, vakıfların, hatta tarikat vakıflarının mallarına bile el koymakta ikirciklenmemiştir.

Nitekim "Saray'ın gelirlerini arttırmak amacıyla hazırladıkları mali reformlar karşı tepkiye neden olmuş ve çoğu vakıf ve mülk sahibi bunun kurbanı olmuştu. Sayıları kabarık, etki sahaları geniş derviş tarikatları, mallarının bir bölümünün ellerinden gidişini görerek müthiş kırgınlık duymuşlardı. Tımar gelirlerini büyütmek amacıyla ekilebilir topraklar ellerinden zorla alınan mülk sahipleri aynı türden duygular içindeydi. Uzun süren savaşlar sonucu sınırlarını iyice genişleten, halkları ve sınıfları birbirine katarak eritip yeniden yapılandırdığı imparatorlukta, Fatih'in, yetkileri Müslüman-Türk ailelerin elinden alıp, sonradan Müslüman olmuş Hıristiyanlara vermesi, herkesi kızdırmaktaydı. Padişahın yakın çevresinde bile Türk[Sünni]lerin aleyhine bozulan bir denge içinde Müslüman olmayanların varlığına pek iyi bakılmıyordu. Saray'da hoşa gitmek istiyorsanız 'Ya Rum, ya Ermeni veya Yahudi olun, ama sakın Müslüman olmayın' deniyordu. Ulema da yavaş yavaş yerleşen bu yabancı etkiye iyi gözle bakmıyordu. Dışa sofu ve inanan biri görünümü verse de Padişah'ın dini konusunda söylentiler vardı."[24]

"1464-72 tarihlerinde Rum âlimlerinin Fatih'in sarayında hususi bir alâkaya mazhar oldukları görülmektedir. Georgios Trapezuntios Roma'dan İstanbul'a o zaman döndüğü gibi, Kritovulos eserini bu tarihlerde yazdı. O Fatih'e takdim ettiği bu eserinde, padişahı, Yunan kültürü dostu olarak tasvir eder. Notaras'ı idam ettirenleri kötülerken, şüphesiz efendisinin duy-

[24] A. Clot, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 269.

gularına aykırı yazmıyordu."[25] Trapezuntios, Fatih'e hitaben, "kimse şüphe etmez ki sen Romalılar imparatorusun" diye yazarken bir itirazla karşılaşmıyordu. Çünkü Fatih, Osmanlı imparatorluğu ile özdeş anlamda bir "Rum İmparatoru" idi.

Dirimtekin gibi bir Türk-İslamcının kaleminden çıkması nedeniyle şu yargı daha da önemlidir: "Fatih'in, İstanbul'un zaptından sonra kendisini 'Roma Şark imparatoru' ilan etmeyi düşünmüş olması mümkündür. Kendi emriyle yapılan resimlerde, bilhassa Bellini'nin madalyasında 'Magni Sultan Mahomet II. Imparatorns' yazısı şayanı dikkattir. 'Constanzo' isimli bir artistin yaptığı madalyada da aynı yazıyı görüyoruz."[26]

Bütün bu ve benzeri örnekler, bir başka Osmanlı padişahında görmemiz mümkün olmayan gelişmelerdir. Savaşa rağmen çıkardığı yasayla Hıristiyanlara ikonlarını ve kutsal kitaplarını elde bulundurma, Pammakaristos Katedrali[27] dahil kiliselerinde inançlarını yerine getirme özgürlüğü tanımıştır.[28]

Fatih, Gazali dogmatizmine de itibar etmemiş ve onun İbn-i Rüşt ile yaptığı tartışmayı, keza din ile felsefe ve mantık arasındaki ilişki ve çelişkileri irdelemek üzere İran'dan gelen Ali Tusi'yle Hocazâde'yi tartıştırmıştır. Yine, kararlarının meşruiyetini sağlama dışında İslam

---

[25] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 532.

[26] F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 249.

[27] O güne kadar Patriklik olarak kullanılan Pammakaristos Katedrali, 1586 yılında, Fatih'in, Patrik Gennadios'u ziyaret ettiğinde burada dua ettiğinin farkına varılması veya Hıristiyanların bu doğrultudaki iddiaları üzerine, (kendi yarattıkları Fatih mitini Fatih gerçeğinden korumak isteyen zihniyetçe) el konularak Fethiye Camii'ne çevrilecektir. Bu tarihten itibaren Patriklik, Moğolların Azize Meryem Kilisesi'ne taşınacaktır. Esasen işgalin hemen ertesinde yapılanlar hariç Fatih döneminde duran kiliselerin camiye çevrilmesi işi, her bunalım atmosferinde yinelenen "doğal" işlerden biri haline gelecek (Bkz. P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 48), giderek kiliseler şehrin siluetinden çıkarılacaklardır. Buna karşın Lamartin'in de belirttiği gibi Fatih; "...din hocalarının hoşnutsuzluklarına aldırmadan (...) yapılan bütün Hıristiyan ayinlerine iki dine sahip bir halkın hükümdarı olarak katılıyordu." *(Osmanlı Tarihi,* s. 270)

[28] G. Castellan, *Balkanların Tarihi,* s. 90.

ulemasına pek itibar etmeyen Fatih'in, Trabzon fethi sonrasında teslim olan Rum bilim adamı Amirutzes ve oğluna Batlamyus'un kitabını çevirtmesi, dünya haritası yaptırması ve sarayında yaşatıp teşvik etmesi hep belli bir arayışın, her şeyin Kitap'ta (Kur'an'da) olduğu şeklindeki (karşı çıkanların 'kâfirlikle' suçlandığı) geleneği kırmaya çalışmanın ifadesidir. Kuşkusuz "Babinger'in Deismann'ın iddiasına karşı söylediği gibi, Fatih'i bir Rönesans hükümdarı telakki etmek mübalağalıdır. Bununla beraber, Fatih devrinde Osmanlı kültürünün Garp kültürü ile serbest bir şekilde temasa geldiği ve (buna karşılık) mütealdp devirde bunun kösteklendiği de bir vakıadır."[29]

Gerçekten de İstanbul, özellikle "Fatih'in hükümdarlığının son yıllarında diplomatik, ticari ve kültürel açıdan Avrupa'nın bir parçası"[30] haline geliyordu. Ancak bu dönem, aradan geçen 500 yıla rağmen, ne yazıktır ki 9. ve 11. yüzyıllar arasında süren Abbasi aydınlanması kadar bile yaşayabilme şansı elde edemeyecek; bu anlamda İstanbul, asla bir Bağdat veya Kurtuba olamayacaktır. Oysa bu dönem, dünyada tam da Avrupa merkezli kalkınmanın istim aldığı dönemdir. Aynı süreci, üstelik Osmanlı'nın egemenlik koşullarında yakalamak olanağı doğmuş olsaydı, İslam dünyasının sonraki dönemi, açık ki çok farklı olacaktı. Ancak Fatih sonrası padişahların niteliği ve devşirme bürokrasi ile ulema ittifakının değişmemeyi, kutsayan merkezi etkinliği, bunu olanaksızlaştıracaktır.

Kuşkusuz sonraki tıkanmanın temel nedenini bizzat Fatih'in kurumsallaştırdığı katı merkeziyetçi sistemin kendisinde aramak gerekiyordu. Bununla birlikte Fatih'in yüzünü Batı'ya, aydınlanmaya, yeniliğe diktiği, buna karşılık dogmatizme itibar etmediği de açıktır. Ancak halkın hak ve özgürlüklerine karşı sergilenen baskıcı ve asimilasyoncu tavır (Anadolu'nun işgali, İstanbul'da mukataa, vb.), tepkilerini sadece ve sadece resmi din aracılığıyla ifade etmesine izin verilen halkın giderek şeriatçı ulemanın etki alanına girmesine neden olan başlıca etmenlerden biri haline gelmiştir. Bu gelişim üzerinden Fatih'in şeriat dışı açılımları da

[29] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 535.

[30] P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 21.

önemli oranda kuşatılacak ve ölümü/öldürülmesi ardından da aydınlanmanın kapılarının tümüyle kapatılması yoluna gidilecektir. Fatih tarzı bir aşırı merkeziyetçi politikanın, yine Fatih'e özgü diğer bir politikayı, dinler arası yakınlaşma ve Rönesans açılımlarını olanaksızlaştırması Fatih misyonunun temel handikabı olacaktır.

Sofuluktan da alabildiğine uzaktır Fatih. O gün için çok büyük bir adım olan resim yasağını bizzat kendi şahsında bozması ve diğer dinlerden insanlarla yakın teması, Papa'nın onu Hıristiyanlığın başı olmaya çağırmasına karşı sessizliği bu açıdan önemlidir.

Bu noktada İtalya'dan ressam getirtmek için 1461'e uzanan çabaları, nihayet 16 yıllık savaşın ardından 1478'de Venedik ile yaptığı barış anlaşmasının maddelerinden birinde, Venedikli büyük bir ressamın İstanbul'a gönderilmesini dayatması ilginçtir.[31] Venedik'in resmi sanatçısı Bellini, işte bu anlaşma sonucunda 1479'da İstanbul'a gelir. Bugün için çok önemsiz görünse de o dönemin tartışılmaz tabularından birini oluşturan İslam'da suret yasağının bu şekildeki ihlali önemli bir gelişme oluşturuyordu. Fatih'in, Bellini'ye resmini yaptırmakla yetinmeyip, yeni sarayının duvarlarına Rönesans usulü fresklerle süslemeler yaptırması, dönemin atmosferi düşünülecek olursa büyük bir adımdır. Daha ilginci Sarayın doğu ucundaki iç odalarında yapılan resimler erotiktir.

Fatih'in ölümünden sonra İstanbul, diğer bir dizi birikimin de tepkisiyle "daha da Müslüman bir kimlik kazanmaya başlayacaktır. Veli adıyla bilinen oğlu II. Beyazıt, sofu ve 'barışsever' bir hükümdardı. Babasının 'bir fitneciler ve riyakârlar sürüsü yüzünden Peygamber Hukuku'nu ihlal etmiş olduğuna' inanıyordu. Fatih'in İtalyanlarca yapılmış olan resim ve heykellerinin büyük bir bölümü tiksintiyle elden çıkarıldı. Saraydaki erotik freskoların üzeri boyandı. Fatih tarafından hükümet düzenlemelerinin temeli olarak sık sık kullanılan örf (sultanın icra yetkisi) ve kanun (devlet hukuku), mukaddes İslam hukukuna

[31] S. Irmak, *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları,* s. 85.

aykırı bulunarak lanetlendi".[32] Bu sanat kırımından tabiat resimleri bile payını alarak yakılacaktır.[33]

Bugün İngiltere'de British Museum'da olan Bellini'nin meşhur portresine gelince, önce üzerine boya geçirilerek imha edilmek istenmiştir. Babinger'e göre ise Fatih'in ölümünden sonra II. Beyazıt tarafından sattırılmıştır. Sonuçta resim, İngilizlerce temizlendikten sonra müze koruması altına alınmış ve bu sayede günümüze ulaşma şansını elde etmiştir.

Fatih sonrası Osmanlı sarayı hızla çoraklaşmaya başlayacak, din eğitimi dışındaki dallar tasfiyeye uğrayacak, bununla kalmayıp din eğitimi de tektipleşecektir. Fatih tarafından himaye edilen dönemin en büyük bilim adamlarından matematikçi Lütfi Tokadi (Molla Lütfi) dönemin egemen ideolojisiyle ters düşmesi sonucunda, 1494 yılında, bizzat Beyazıt'ın emriyle, hem de Hipodrom'da toplanan büyük bir kalabalığın önünde idam edilecektir. 1515'te, 60 yıldır Avrupa'da kullanılmakta olan matbaacılığa yönelik ilgilerin önü kesilecek,[34] matbaacılıkla uğraşacak

---

[32] P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 30.

[33] S. Irmak, *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları,* s. 85.

[34] Çok ilginçtir; "Müslümanlar ateşli silahlan Avrupalılardan hiç tereddüt etmeden almışlardı. Lâkin kâfirlerin diğer bir icadı olan matbaacılığı kabul etmek için, din âlimlerinin fetvasını almak lazım geldi (Barthold, *İslam Medeniyetleri Tarihi,* s. 75). Ancak bu fetva 300 yıl sonra gelecektir; ki bu sırada "kâfirler", bırakalım bir dizi alandaki gelişmeyi, "Müslüman dünyasına ilişkin bir ansiklopedi" bile yazmaya muvaffak olacak bilgi birikimleri edinmiş olacaklardı. Kâfire ve diğer Müslüman devletlere boyun eğdirmek için yeni silahları almakta tereddüt etmeyen şeriatçı mantık ve siyasal iradenin, bilginin üretimi ve başka medeniyetleri öğrenmek için temel bir araç olan matbaayı almamaktaki bu inadının üzerinde özellikle düşünülmesi gerek. Bu tavrın, her türlü üretime karşı beyin verimsizliği üreten mantığın bizzat sonucu olduğunu öne sürmek ve İstanbul'un fethine rağmen İslam Ortaçağı'nın 19. yüzyıla kadar sürmesinin bu bağlamda anlaşılabilir olduğunu iddia etmek haksızlık olmayacaktır. Dikkat edilirse İslami genişleme, bilgi hegemonyası kurma ve üretim tekniklerini geliştirme değil, zor yoluyla ve haraca bağlamak temelinde gelişmiştir. Kanuni döneminin sonuna kadar süren uzun genişleme döneminin tümü için geçerli olan bu hakikat, başka tür bir yoruma kapıları kapatmaktadır; ki genişleyemediği, yani başka halkların birikimlerinin talan

Müslümanlar, Yavuz'un fermanıyla idamla tehdit edilecektir. Kanuni zamanında bütün kiliselerin camiye çevrilmesi ve Hıristiyanlara tanınan hakların sona erdirilmesi için, 1521 ve 1537'de iki kez girişimde bulunulacak ve ancak devlet bürokrasisinin, bu aşırılığın sonuçlarına dikkat çekmesiyle ikna edilip vazgeçirilebilecekti. "Kanuni, Konstantinopolis'in, teslim olmayı reddettiği halde hâlâ, mukaddes İslam hukukunun tersine, neden kiliselerini muhafaza ettiğini anlayamıyordu. Her iki teşebbüs sırasında da, şehir egemenleri statükoyu muhafaza etmek üzere araya girdiler. Rum ileri gelenlerinin mahallelerine ait anahtarları altın kâse içinde Fatih'e sunduklarını gördüklerine yemin edecek yaşlı üç yeniçeri buldular"[35] ve Hıristiyanlara yönelik saldırılar engellendi.[36]

Bu trajik gelişme Divan-ı Hümayun'daki uzun tartışmalar sonucunda, nihayet Kanuni'nin iknasıyla halledilmiştir; ancak bir kez daha teyit edilmiştir ki toprakların tarihsel sahipleri,

---

edilemediği sonraki yüzyıllarda da bütünsel bir çöküntü söz konusu olacaktır. Konuya ilişkin son 50 yılda üretilen mazeretler ise, ne yazık ki gerçekliği açıklamaktan ve muhasebe yapmaktan uzak kalıyor.

[35] P. Mansel, *Konstantinopolus,* s. 45.

[36] Benzeri bir durumun Kanuni'nin babası Yavuz döneminde de yaşandığına dair Osman Ergin'in kaydı bulunmaktadır. Fethin 500. Yıl Armağanı olarak 1953'te basılan, *Fatih'in Hoşgörürlüğü* adlı kitapçıkta Ergin, Fatih'in Hıristiyanlara verdiği haklara Yavuz'un "tecavüz ettiğini", fakat "Türk-İslam bilginlerinin, o fikrinde bağımsız ve müstebit olan hükümdarı bu niyetinden vazgeçirdiğini" yazıyor. "Hadise şudur: İstanbul Rumlarının ileri gelenlerinin eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak niyetiyle aralarında gizli bir takım hareketler yaptıklarını, Yavuz Sultan Selim öğrenirse ya Müslüman olmalarını yahut da İstanbul'dan çıkıp gitmelerini emretmiş; fakat bunu duyan Müftü Zembilli Ali Efendi derhal huzuruna çıkarak:
– Ceddiniz Fatih, Rumlara eman ve ferman vermiştir. Binaenaleyh teklif şer'an caiz olamaz, deyince Yavuz fermanı görmek istemiş, fakat ferman bir yangında yandığı için gösterilememiştir. Yavuz, yine fikrinde ısrar edince Müftü Efendi:
– Ferman gerekmez. Davayı ispat dahi kâfidir, diyerek fetih zamanından kalma iki Yeniçeri getirilip Fatih'in Rumlara bu hususta ferman verdiğine şehadet ettirilerek Yavuz bu fikrinden vazgeçirilmiştir. (Bkz. *Tarih ve Toplum*, Mayıs 2003, sayı 233, s. 22)

artık sadece rehinedirler. Patrik her seferinde uyarılarak daha geriye gitmesi sağlanır. Hıristiyan halka, bu toprakların onu evcilleştirenlere değil, sadece fethedenlere ait olduğu, çünkü şeriat gereği bunun böyle olduğu hatırlatılarak taciz edilirler. Özetle "Rum" topraklarının eski sahipleri, 1453'te kaçırılmış "fırsat"taki gibi değil, ama tedricen, gün günden artan oranda toprakların azınlığı, daha çok azınlığı haline getirilirler. Bugün ise bilindiği gibi artık yokturlar.

Fatih'in dinle fazla içli dışlı olmadığının, şeriatçı zihniyet açısından çok tayin edici bir ölçütü de içkiden uzak durmayan, "sofra adabı" olan bir imparator olmasıdır. Nitekim Avni mahlasıyla yazdığı şiirlerinde bunu ifade etmekten geri kalmaz:

Sakiya mey vir ki bir gün lalezar elden gider
Çün irür fasl-ı hazan bağ u bahar elden gider.

Türkçesi: Ey içki dağıtan güzel, (Henüz vaktiyken) şarap ver. Bir gün bu lale bahçesinden yoksun kalıveririz. Çünkü güz mevsimi gelir birden, bahçe de, bahar mevsimi de elden gider.[37]

Aynı zamanda 'ibadet kaçağı' bir padişahtır Fatih:

Her nice zühd ü salaha mail olur hatırum
Gördüğümce ol nigâri ihtiyar elden gider.

Türkçesi: Gönlüm ne zaman ibadete, din yoluna heveslense, o güzeli görür görmez istediğimi yerine getiremez olurum.[38]

Bir başka şiirinde şöyle der:

Kâbe hakkı Avni baş eğmez namaza yüz yumaz
Kaşlarının mihrabına secde kılam yeter bana.

Türkçesi: Avni Kâbe hakkı için baş eğmez, namaz için yüz yıkamaz. Kaşlarını mihrap alıp baş eğmek bana yeter.

Softa zihniyetten öylesine uzaktır ki Fatih, Galatalı sevgilisine şu sözleri etmekten çekinmez:

Bağlamaz Firdevs'e gönlini Galata'yı gören

[37] Y. Yücel-A. Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni,* s. 101.
[38] Age. s 101

Selvi anmaz anda ol servi dil-arayı gören
Bir firengi şiveli İsa'yı gördüm anda kim
Lebleri dirisidür dir idi İsa'yı gören
Akl ü fehmin din ü imanın nice zapt eylesün
Kâfir olur hey Müslümanlar o tersayı gören
Kevseri anmaz ol içdüğü mey-i nâbı içen
Mescide varmaz o varduğı kilisayı gören
Bir Frengi kâfir oldığın bilürdi Avni'ya
Beli ü boynunda zünnar ü çelipayı gören.[39]

(Firdevs: cennet, lebleri: dilleri, fehmin: anlayışın, zapt eylesin: engellesin, tersa: Hıristiyan, kevser: cennet suyu, mey-i nab: saf şarap, zünnar: papaz kuşağı, çelipa: haç)

Fetih sonrasında Rum ölülerinin yanı sıra Türk ölülerine de (yani şehitlere!) aynı uygulamayı yapması, yani yaktırarak imha etmesi, onun kendini dinsel kurallarla değil koşullarla bağlı hissettiğinin bir göstergesi olarak dikkate değerdir.[40]

Her büyük imparator gibi dini, kendini bağlayan değil toplumu yönetmek gerektiği için kullanan bir kişilik sergiler. Müslümanlık, öncelikle toplumun kontrolü ve motivasyonu için gerekli bir araç olmasıyla önemli olmuştur O'nun için.

---

[39] Ahmet Akgündüz, Osmanlı tarihinin bütününe yaptığı gibi, bu ve benzeri şiirlere ilişkin bakın nasıl çarpıtma yoluna gidiyor: "Fatih'in Avni mahlasıyla şiirler yazdığı doğrudur ve o şiirlerde kadından ve şaraptan da bahsetmiştir. Ancak bu tabirler, divan edebiyatımızdaki mecaz ve istiare gibi kurallar çerçevesinde söylenmiştir ve bunların özel manaları mevcuttur. Divan edebiyatını bilenlerin hiçbiri, 500 yıl boyunca bu şiirlere bakarak Fatih'e böyle bir iftirada bulunmamıştır. (...) Bir divan şairinin, şiirinde şaraptan bahsetmesi sanatın ve zarafetin gereğidir ve manası da bizim bildiğimiz içki değildir (...) Aşk ve sevgiliden kasıt Allah, peygamber ve onun dostlarıdır" (*Bilinmeyen Osmanlı,* 1999, s. 101). Her şey bir yana yukarıdaki dizelerde geçen "sevgili"nin, örneğin Peygamber manasında kullanılması halinde ortaya çıkacak vahameti düşünebiliyor musunuz? Bir şeriatçının kafasındaki gayri meşrular üzerinden yapacağı "açımlamalarda", işte böyle kaş yapayım derken göz çıkarma şeklinde sonuçlar çıkıyor. Ne denir? Allah Fatih'i böylesi dostlardan korusun!

[40] Şebabettin Tekindağ, *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları,* s. 62.

Müslüman ümeranın yani emir yetkisindeki yöneticilerin devşirmelerle, hatta zaman zaman din değiştirme gereğini bile duymamışlarla yer değiştirmesinin kurumlaşmasının O'nunla birlikte gerçekleştiği de bu noktada unutulmamalı.

Fatih'i değerlendirirken kuşkusuz bugün insanlığın ulaşmış olduğu değerleri birebir ölçü yapmak öznellik olacaktır. Fatih'i o dönem içinde değerlendirmek gerekiyor. Ancak ideoloji ve inançları evrensel ve zamanlar üstü bir doğru derecesine yükselten mantığın, bunun üzerinden Fatih'i bir siyasal istismar bayrağı haline getirdiği bir Türkiye atmosferinde böylesi bir tarihçilik alabildiğine zorlaşmaktadır. Fatih'in her türden önyargıdan uzak, nesnel bir çözümlemesi için, Fatih'in günümüze taşınamayacağını, taşınmaya çalışıldığında da Müslümanlığından Türklüğüne, hoşgörüsünden adaletine kadar her şeyinde apayrı bir gerçeklikle karşı karşıya kalacağımızı da unutmamalıyız.

Eğer tarihi Patrikhane açısından yorumlayacak olursak, fetihle birlikte Patriklik yıkılmamış, kendi dininden olan siyasal otorite Müslüman dininden siyasal otorite ile yer değiştirmiştir. Bu değişimin sonucu İstanbul sınırları içinde egemen din olmaktan çıkmıştır, ama buna karşılık Balkanlar'a uzanan bir egemenlik elde etmiş ve Ortodoksluğun Katoliklik tarafından uğratıldığı tasfiye süreci sona erdirilerek daha güçlü bir şekilde kendini var edebilme olanağı elde etmiştir. II. Beyazıt zamanından başlayarak İslamiyet karşısındaki konumunda gerileme yaşanmakla birlikte bu eski haline göre değil, Fatih dönemindeki haline göre bir gerilemedir.

Fatih, Hıristiyan devletleri yıkmaya çalışmış, ama asla onların dinini tasfiyeye kalkmamıştır. Özellikle Ortodoks devletlerle savaşmış ama aynı şekilde Katolikliğe karşı Ortodoksluğun dinsel örgütlenmesini desteklemiştir. Bizans tekfurlarını nerde bulsa öldürerek siyasal iradelerini ortadan kaldırırken; onların kızlarıyla evlenmiş, annesi dahil din değiştirmeleri için hiçbir çaba harcamamıştır.

Tüm bu gerçekler ışığında, Spandovyn Contacassin'in, Fatih

için, "Hıristiyan da değildi Müslüman da. O ancak erdem ve kadere inanır"[41] yargısı ilginçtir.

FATİH'İN ANNESİ KİMDİR?

"Fatih'in Batı kültürüyle ilk temasının şehzadeliğinde, Manisa sarayında", yani daha küçük bir çocukken başlaması[1] bizi ister istemez annesinin kimliğine götürür.

Tahta geçişi sonrasında Mara Despina'nın, Osmanlı bağlısı memleketi Sırbistan'a yerleşmek isteği Fatih tarafından yerine getirilirken, kendisine, Topuca ve Gluboçitsa bölgelerinin büyükbabası Brankoviç'e verildiğini bildiren bir de ferman verilecektir. Brankoviç'in ölümü sonrasında ise Despina, Grigor ve Turna adlı kardeşleriyle birlikte Osmanlı ülkesine geri döndüğünde, bu kez Selanik'te kendilerine Küçük Ayasofya manastırı yanı sıra geniş bir arazi tahsis edilecektir. Bu konuda çıkardığı fermanla da (aslı Topkapı Sarayı arşivinde), Fatih, ondan, "bu zamandaki Hıristiyan kadınlarının en yücelerinden biri olan anam Despina Hatun" diye söz edecek ve annesinin Selanik Küçük Ayasofya manastırında hiçbir kimse tarafından rahatsız edilmemesini, manastırdakilerden vergi alınmamasını emredecektir. Despina orada Hıristiyan olarak ölür; isteğine saygıyla Kosanitsa Manastırı'na gömülür; ancak rahat bırakılmaz, daha sonra getirilip Bursa'da özel bir türbeye gömülür.[2] Tabii Müslüman gösterilerek ve isimsiz bırakılarak!

Osmanlıcı tarihçilerin büyük sorunlarından birini Fatih'in anası "sorunu" oluşturacaktır. Özellikle Türk-İslamcı kaynaklarda konuya ilişkin bir dizi spekülasyon vardır. Annesinin gayrı Müslim (hele ki bir Sırp!) olması bu tip yazarlar için büyük bir felakettir! Bu nedenle Ona Müslüman bir ana ararlar; ancak kim olması gerektiği konusunda hem kendi aralarında anlaşamaya-

[1] Bkz. H.İnalcık, İslam Ansiklopedisi 7 Cilt, s.535

[2] Ali K. Meram, *Padişah Anaları,* s. 135.

[41] Muammer Sencer, Osmanlılarda Din ve Devlet, s. 72

cak, hem de net bilgiler veremeyeceklerdir. Buna karşılık ortak paydaları, ne yapıp edip onun gayri Müslim olmadığını, hele hele Sırp hiç olmadığını iddia etmek olacaktır! Bu nedenle söz konusu Ferman'ı kabul edecek, ancak Fatih'in Mara'ya "anam" deyişinin kanıt olmadığı, sözcüğü 'üvey anne' anlamında kullandığı konusunda aralarında görüş birliği oluşturacaklardır!

Düşünsenize bir, Fatih, "Mara benim annemdir" diyor ama Fatihçiler, "hayır" diye itiraz ediyorlar; Onun öyle dediğine bakmayın siz, 'annem' derken üvey annesini kastediyor aslında" diye Fatih'i tashih ediyorlar! İşte böyle trajikomik bir mizansen ile karşı karşıyayız.

A. R. Sağman, alabildiğine hırçın bir dille, annesi "halis bir Türktür ve İsfendiyar Bey'in kızı Alime Sultan'dır" der. Aksi iddiaları, "Onu ne idüğü belirsiz bir kadından doğurtmak, hiç olmazsa ana tarafından karanlığa salmak" isteği olarak görür.[3] Böylece gayri Müslim anneden doğmanın, "ne idüğü belirsiz bir kadından doğmak" anlamı taşıdığını öğrenmiş oluyoruz!

Eğer Mara annesi değilse ki küçük bir olasılık ama bu da mümkün, bu durumda "asil kan"cılar çok daha kötü duruma düşecekler, çünkü o zaman asil olmayan bir cariyeden doğmuş olması olasılığı daha da artacaktır. Nitekim Hammer'in iddiası bu şekildedir: "Murat, Sinop hâkimi İsfendiyar Bey'in kızı ile izdivacından henüz memede bir erkek evlat bırakmıştı. Yeni padişah, kendisi bir cariyeden doğduğu için biraderinin bir meşru zevceden doğmuş bulunmasından dolayı, bu şehzadenin bilâhare saltanat iddiasında bulunabilmesi ihtimaline karşı şehzade Ahmet'i öldürttü"[4] der. Osmanlı sarayına bu tarihten sonra bey kızı asil Türk kadınlarının giremediği bilinmektedir. Kaldı ki bizzat *Peçevi Tarihi,* "Fatih'in annesinin bir Fransız esiresi olduğunu anlatan bir hikâye aktarır[5] ve bundan Fatih'in, "ne idüğü belirsiz bir kadından doğması" gibi bir komplekse

[3] *Resimli Tarih,* Özel Sayı, s. 2312.

[4] Mufassal Tarih, s. 388.

[5] Resimli Tarih, s. 2315.

kapılmaz. Osmanlı Sarayı, çoğu zaman böylesi şoven bağnazlıklara itibar etmemiştir.

Esasen Osmanlı padişahlık sülalesinin anaları neredeyse istisna hariç gayri Müslimlerden oluşur ve bu durum onun devşirme yöneticiler devleti olmasıyla da uyumlu bir durumdur. Kuşkusuz padişah analarının gayri Müslim olmaları onların kişiliği açısından en küçük anlamda bir olumsuzlama anlamı taşımaz. Kişinin ya da annesinin herhangi bir dinden (veya asil) olmasından (veya olmamasından) hareketle kişilere olumlu veya olumsuz özellikler yüklemek olsa olsa bir ilkelliğin ifadesi olabilir. İnsan hakları bilincinin oluşumunun da, ancak bu mantığın dışına çıkıldığı andan başladığı gerçeğini anımsatarak bu konuda nötr olmak gerektiğini anımsatmakla yetinelim. Ancak başta Fatih olmak üzere Osmanlı'nın Müslümanlığı ile övünen, daha ötesi buradan hareketle günümüze göndermeler yapmaya çalışanlara da, Fatih ve Osmanoğullarının soyundaki bu karışıklığı anımsatmak, bunun üzerinden siyasal istismar kapılarını kapatmak gerekiyor.

Hoca Sadettin Efendi, Fatih'in annesinin İsfendiyar kızı Alime Hatun olduğunu söylemekle birlikte, çoğu Osmanlı kaynakları buna itibar etmez; Alime Hatun çok net olarak Ahmet'in annesidir ve Ahmet'i öldürmekle yetinmeyen Fatih tarafından İshak adında birisiyle evlenmek zorunda bırakılarak sorunun halledildiği bilinmektedir.[6] Bu durum, Âşıkpaşazâde tarafından da, "İsfendiyar kızından olmuş bir küçük kardeşi vardı. Onu da menziline eriştirdi" diye teyid edilir. Nitekim Bostanzâde Yahya da, "(...) Mehmet Han'ın yalnız İsfendiyar kızından doğan Sultan Ahmet adlı küçük kardeşi (...)" diye durumu yineler.

Bursa'da Fatih'in annesinin olduğu belirtilen bir mezar vardır ve ölüm tarihinin 1449 olması dışında, adı da dahil bize hiçbir bilgi vermemektedir. Osmanlı'nın en önemli padişahının kimliği sırra kadem basmıştır! Burada Beyazıt'ın, sofu kimliği çerçevesinde ninesinin kimliğini karanlığa gömmek istediği sonucuna varmamız en uygun yaklaşım olacaktır.

---

[6] Mufassal Tarih, s. 388.

Diğer yandan güya "Bursa Mahkeme sicillerinin 31, 201 ve 370 sayılı defterlerinin 35, 64 ve 40. sahifelerinde mevcut bir kayıt bize Fatih'in annesinin 'Hüma Hatun' olduğunu bildirmekte"[7] imiş. Söz konusu sicillerin günışığına çıkarılmasında yarar olduğunu belirtip, söz konusu isme dikkatinizi çekmek istiyorum: Hüma, devlet kuşu demek oluyor! Resmi tarihlerin Fatih'e uygun görecekleri ananın ismi de, dini de böylece kurtarılmış oluyor!

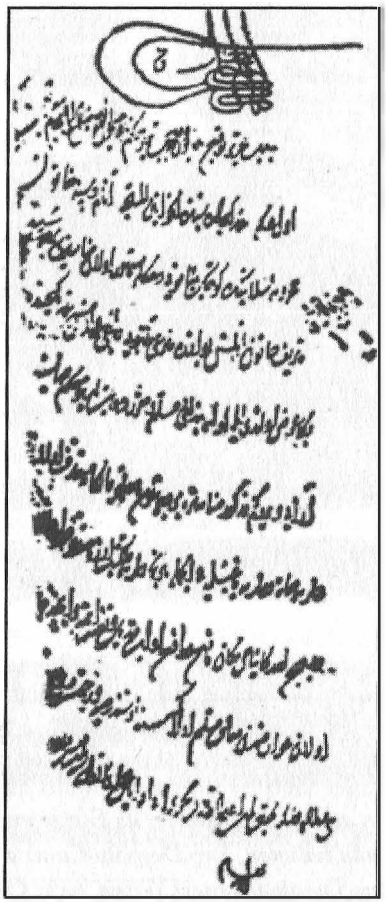
Mufassal Tarih, ki konuyu en dikkate değer irdeleyen çalışmadır; Mara'nın, 1-Fatih sağken onu Sırbistan'a göndermiş olmasından ve 2- İzdivacın 1433, 1435 veya daha kuvvetli ihtimalle 1438'de [!] olması, oysa Fatih'in 1432' de doğmasından hareketle annesi olamayacağını iddia ediyor.

Öncelikle belirtmeliyiz ki, Mara'dan; hem de resmi fermanda, "bu zamandaki Hıristiyan kadınlarının en yücelerinden biri" ön belirtmesiyle "anam" diye söz edilmesi, böylesi iddialarla çürütülemeyecek değerde somut bir kanıttır. Dolayısıyla aksi iddialar için mantık yürütmelerden öte bu değerde bir kanıt bulunması gerekiyor. İkincisi, yolculuğunda kendisine gösterilen özen, kalabalık bir heyetin eşliği yanı sıra pek çok armağan, bölge bağışı ve vergiden muafiyet vermesi, Mara'nın, Fatih için ne kadar özel bir anlam taşıdığını gösterir. Aynı Fatih'in, Ahmet'in annesini "İshak adında bir kimseyle" evlenmeye zorladığı da anımsanırsa, "üvey annelere de annem denmesi mümkündür" itirazının bu noktada ne kadar büyük bir zorlama olduğu anlaşılır.

Annenin merkez dışına çıkarılmasının "akıl ve mantık dışı" olduğu iddiasına gelince, mantığın, hangi kaygılarla biçimlendiğine bağlı olarak görece olduğunu anımsatmak yeterli; kaldı ki Sırbistan o dönemde Osmanlı'nın bağlısıdır. Evlilik tarihine gelince, bizzat burada da görüldüğü gibi bir netlik yoktur. Kaldı ki öylesi önemli bir padişahın annesinin kimliğini bile belirsiz bırakan bir tarih yazıcılığının vereceği tek tarih bile kuşkuyla karşılanabilecekken, ortada üç ayrı tahmini tarihten hareket-

[7] Mufassal Tarih, s. 388.

le kurulan mantığın inandırıcılıktan uzak olacağı da açıktır. Aksine eğer mantıktan söz edilecekse, Aynaros'ta, Estigmen Manastırı'nın 1429 tarihli Vakıfnamesi üzerinde yer alan minyatürde Mara'nın genç kız olarak görülmesinden hareketle, evlilik tarihinin 1438'lere kadar geciktirilmesinin mantık dışılığından söz etmeliyiz. Aksine evliliğin 1429-31 arası gerçekleşmiş olması olasılığı büyüktür ki Fatih'in doğumu da 1432'dir. Tüm bunlara karşın konunun başka kanıtlarla belirginleştirilme ihtiyacı da sürmektedir.

Selanik'teki bir manastırı annesi Despina'ya bağışlayan Fatih Sultan Mehmet'in bununla ilgili fermanının fotokopisi (A. K. Meram, Padişah Anaları, Sayfa: 134)

Mara Despina'nın aile resmi (Ayranos'da Estigmen Manastırı'nın 1429 tarihli Vakıfnamesi'nde bulunan, Sırp Despotu Curac ailesine ait minyatür. Sağdan sola: Mara Despina, annesi Yerina, baba Curac ve kardeşi Gırgur). (A. K. Meram, Padişah Anaları, Sayfa: 132)

On Üçüncü Bölüm

Fatih'in ve Osmanlı'nın Türklüğü

Özellikle Fatih sonrası Osmanlı devletinin yönetim yapısı, "milli devlet düzeninden, birçok milletleri bir yönetim altında derneştirme demek olan imparatorluk düzenine" geçmiştir.[1]

Gerçekten de imparatorluğa gelen süreçte Osmanlı devlet yapısında çok önemli bir gelişme yaşanmış ve bu gelişme Osmanlı Sarayı'nın etnik aidiyetindeki değişimi daha da derinleştirmiştir. İmparatorluğa geçildiği günlerde bu değişim içten içe gerçekleşmişti, ancak kurumsallaşabilmek için İstanbul'un fethi gibi bir sıçramaya gereksinim vardı. Özellikle I. Murat (1360) döneminden başlayarak, profesyonel ordu ihtiyacını karşılamak üzere toplanan Hıristiyan çocuklarını eğitip Osmanlılaştırmanın sonucu ortaya çıkan birikim, giderek salt ordunun değil bizzat devlet bürokrasisinin de asli unsuru haline gelecekti.

"Dönme ve devşirme devlet adamları sınıfı, kapıkulu taifesi, kuruluşundan itibaren 90 yılı bulan bir gelişme içinde padişahın çevresinde devlet kapısını, yüksek hizmet makamlarını Türk soylulara kapatıyor ve iktidar için savaşan ve iktidarı tekellerinde tutmak isteyen bir sınıf ve parti oluşturuyordu."[2]

Devşirmeler kendilerini var eden tek güç konumundaki "ha-

---

[1] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi,* s. 91.

[2] Muzaffer Özdağ, *Tarih ve Toplum,* sayı 65, s. 10.

nedanın merkezi otoritesini mahallilik eğilimi ve girişimlerine karşı koruyacak itaatkâr bir kamu hizmetlileri sınıfı" oluşturuyorlardı. Böylece çıkarları ve iktidar etmeleri birbirlerine bağlı bir güç dengesi oluşmuştu. Tam da bu nedenledir ki devşirmeler hanedan tarafından özellikle kollanacak ve geliştirileceklerdi.

İstanbul'un ele geçirilmesiyle sağlanan prestijde ise bu süreçte tayin edici eşik de atlanmış oluyordu; bu sayede Çandarlı'nın en tepedeki konumuyla temsil edilen Türk-Müslüman beyler tasfiye edilirken devşirmelerin iktidarı (tabii şeriatçı ulemayla birlikte) kurumlaşma aşamasına geçiyordu. Bu şekilde halka yabancılaşmasına bağlı olarak devlet, özellikle Fatih'le birlikte artık Türkmen özelliklerini iyice yitirip bir devşirmeler devleti haline gelmiştir.

II. Mehmet'in kendisinin de gerçekleşen bu güç kaymasının sonucunda devşirmelerin aracı olarak, abisi Alaaddin'in açıkça, babası II. Murat'ın ise görece kuşkulu ölümüyle iktidara getirilmesini önceden irdelemiştik. Esasen Fatih'in kendisi de dahil padişahların birkaç istisna dışında hepsinin analarının Hıristiyan kökenli olması bir yana, Fatih'le birlikte âdeta bir gelenek olmak üzere Osmanlı'da vezirlik de devşirmelere özgü bir kurum haline getirilmiştir. Bu geleneğin, en tipik ifadesi Roma ve Abbasiler olmak üzere imparatorluk devlet geleneği olduğunu özellikle anımsatmak gerek.

Burada gerçekten de çok ilginç bir durum söz konusu: Devlet bir yandan Sünniliği resmi ideolojisi haline getirir ve kuruluşta temel rol oynayan bâtıni/heteredoks gelenekten sistematik olarak uzaklaşırken, aynı zamanda Türkmen ve Müslüman kökenlilerin de devletin merkezindeki konumlarını yitirmeleri söz konusu. Deyim uygunsa Sünnileşme, Osmanlı'nın kendi Türkmen geçmişine ve onun Heterodoks dini inançlarına yabancılaşmayla ters orantılı gelişiyordu. Nitekim kuruluş döneminde önemli bir etkisi olan bâtıni etkinliği 15. yüzyıldan sonra, yerini medrese çıkışlılara bırakırken, aşiret-Türkmen-Müslüman gele-

nekten gelen yöneticiler de yerini devşirmelere bırakmıştır.[3]

Sünnileşmeyle devşirmeler iktidarı arasındaki bu tarihsel ilişki üzerinde özellikle düşünülmeli. Aynı dönem devletin iyiden iyiye merkezileştiği, merkez dışı eğilim ve güç odaklarını tasfiye ettiği dönemdir. Özetle devlet, kuruluştan beri süregelen başka halklara yönelik işgalciliğine ek olarak kendi halkına karşı da merkezileşir ve yabancılaşırken, aynı zamanda medrese eğitimi ve Sünnileşmeyi de iradi tercihle halka dayatmaya başlar. Her şey soğukkanlı bir planlama içinde gerçekleşiyor gibidir. Sünnilik, kadere rıza ve siyasal otoriteye mutlak tâbiyet sağlayıcı özellikleriyle, halkın daha rahat kontrolü ve yönlendirilmesinde en uygun araç olarak seçilmektedir; tıpkı Selçuklu, Abbasi ve Emevi hanedanlarının yaptığı gibi.

Çandarlı'nın boğdurulduğu 1453'ten, 16. yüzyıl sonuna kadar iktidar olan 48 vezir-i âzamın sadece dördü Türk-Müslüman soyundandır. Bu durum Fatih ile başlamak üzere Osmanlılığın "milli" kimliğini ne kadar çok yitirdiğinin de göstergesidir.[4] Bu vezir-i âzamların üçü ayrıca hadım edilmiş olmak üzere hepsi kendi ailelerinden koparılmış Hıristiyan kökenlilerdir.[5] Kimi Türklerin, devletin en üst organı Divan-ı Hümayun'dan, "tiksintiyle 'köle pazarı' olarak"[6] söz etmeleri de cabası.

Osmanlı geleneği kendini Müslüman-Türk halktan öylesine ayırmıştır ki Saray erkânının din değiştirmiş veya değiştirmiş görünen Hıristiyan kapıkullarından oluşması bir yana, kendi geçmişleriyle bağları canlı pek çok ünlü Osmanlı büyüğü ile karşılaşırız. Birkaç örnek vermek gerekirse; Vezir-i âzam Mahmut Paşa, F1457'de Sırbistan'da büyük Voyvoda olan Mihail Angeloviç'in kardeşidir. Vezir-i âzam Hersekzâde Ahmet Paşa, Hersek Dükü'nün kardeşidir. Meşhur Sokollu Mehmet Paşa

---

[3] Sürecin ayrıntılı irdelenmesi için bkz. E. Aydın, *Osmanlı Gerçeği*, 3. Bölüm.

[4] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi*, s. 111.

[5] Şakir Keçeli, Osmanlı Kim Şeriat Ne, s. 79.

[6] P. Mansel, *Konstantinopolis*, s. 17.

Peç Başpiskoposu'nun kardeşidir.[7]

Etnik ve dini köken elbette ki kişinin niteliğini belirlemekte ölçüt değil; ancak burada, birilerince bize "ceddimiz", "Türklük ve İslam'ın doruğu" diye tanıtılan devletin, hiç de böyle olmadığı ve yaşadığı dönüşüme ilişkin çok önemli bir gösterge ile karşı karşıyayız.

Devşirmelik açık bir yabancılaşma göstergesidir. Halkına yabancılaşan iktidar, ona daha rahat tahakküm etme arayışlarına girmekte ve bu noktada feodal niteliklerine rağmen yerel olanla bağlantılı iktidar odaklarına karşı, onların etki alanından kopuk bir tahakküm biçimine uygun araç arayışına gitmektedir. Devşirmelerin yükselişi işte bu ihtiyacı karşılamaktadır. İdeolojik olarak Sünnileşme ve toplumu Sünnileştirme de aynı döneme ve gereksinime karşılık düşmektedir.

Özetle soğukkanlı bir seçmeyle örülen bir imparatorluk geleneğiyle karşı karşıyayız. Arapça ve Farsça dilinin tercih edilmesi, Türk-Müslüman kökenlilere kapalı saray mektebi (Enderun) ve profesyonel ordusu yeniçerileriyle devşirmelik üzerine kurulu bir kapıkulu egemenliğidir Osmanlı devleti. Bu devşirme şebekenin yönetimindeki toplum ise, tevekkül bilinci geliştirdiği, dolayısıyla daha kolay yönetilebilir kıldığı için sistematik bir şekilde sünnileştirilmektedir.

Özellikle 1453'ten sonraki tarihte Osmanlı, Osmanoğlu hanedanı ve onların devşirme kullarından oluşan bir kast sistemiydi. Hanedanın askeri ve siyasi bürokrasisini oluşturan kapıkullarının kaynağı ise "içoğlanlar"dı. İçoğlanlar, Hıristiyan halklarından devşirme yoluyla Yeniçeri Ocağı için toplanan ve Müslümanlaştırılan çocuklardan, sarayın hizmetkârlığı ve muhafızlığı için özel olarak seçilirlerdi. "Gerçek görevleri ilerde imparatorluğun valileri, askerleri ve yöneticileri olmak üzere çok ağır bir eğitimden geçmekti. Hepsi padişahın kulları ya da köleleriydi; sünnet edilerek Müslüman olmuşlardı. Kul olmak

[7] P. Mansel, *Konstantinopolis*, s. 17.

köle kalmak değildi; imparatorluğun en büyük yöneticileri yaşamlarına köle olarak başlamışlardı."[8]

Osmanlı devlet aygıtı, önce ailelerinden ve kültürlerinden koparılmış, daha sonra da Saray'a alınarak bu kez de Türkmenlerden koparılan bu "kul" seçkinlerin çiftliği gibiydi. Esasen gazaya dayalı askeri bir devletin başka bir seçeneği de yok gibiydi. İşgaller yanısıra halkın denetimi, daha etkin bir askeri örgütü ve halkla aradakş geçişkenliğin kesildiği bir kurumsallaşmayı zorunlu kılıyordu. Diğer yandan gaza geleneği prestiji yüksek, ekonomik ve siyaseten güçlü birey ve aileler yaratıyordu. Bu ise padişahın hem irade gücüne, hem de uzun vadede iktidar güvenliğine karşı süreğen bir risk oluşturuyordu. İşte bunun sonucudur ki Osmanlı hanedanı, sadece kendi halkına değil, Türk kökenli güçlü ailelere karşı da iktidarını güçlendirme fırsatlarını değerlendirmekte ikirciklenmemiştir. Bu sürecin gerçekleşebilmesini sağlayan asıl faktör ise bizzat kendisi Türk ailelere karşı iktidar savaşı veren devşirmelerin saraydaki etkinliği olmuştur.

Bu savaşın kazanılabilmesi için devşirmeler, özellikle ulemayı kazanma politikası izlemiş ve artık istikrar arayan Türkmen-Osmanlı aristokrasisine karşı gazacılık geleneğini, kendi denetimlerinde yeniden güçlendiren bir çizgi izlemişlerdir. Bu ise Osmanlı'nın çöküşüne kadar aşamayacağı bir handikapı, yani toplumun üretici güçlerini geliştiremeyen, asalaklığı ve bürokratik despotizmi kurumlaştıran bir yapının oluşmasını beraberinde getirmiştir. İyice kemikleşen bu yapı, sürekli talana muhtaç olmasına karşılık, bunu gerçekleştirebilecek teknolojik olanakları geliştiremeyecektir. Böyle olunca Osmanlı, giderek bu kez bir yandan halkına yönelik soygunu gün günden arttıran, diğer yandan Batı'ya avuç açan, çürüyen bir devlete dönüşecekti.

Türkmen-Osmanlı aristokrasisinin bu şekilde iktidar süreçlerinden temizlenmesi, diğer yandan da ilginç bir paralellikle Sünniliğin toplumun geneline egemen olmasıyla örtüşmüş-

[8] A. Wheatcroft, *Osmanlılar,* s. 46.

tür. Sonuçta Osmanlılığın oluşumunda belirleyici olan aileler ve Türkmenler (keza onların değişik ama birlikte yaşayan bâtınî din yorumları) iktidar süreçlerinden dışlanırken, onların yerini devşirmeler ve tekçi din anlayışı almıştır.

Osmanlı'nın "ulusal" asilleri olarak kökleri Osmanlı'nın kuruluşuna giden gazi aileler ve diğer Anadolu Beylikleri kanlı veya kansız müdahalelerle tasfiye edilirken, Osmanlı hanedanı, kendine kul, topluma ceberut olan bir kapıkulları devleti oluşturuyordu. "Bir Venedik elçisi, Yeniçerilerin 'Sultanın kuluyum' demekten büyük bir zevk aldıklarını belirterek, 'çünkü bunun kendilerinin yönettikleri bir kölelik lordluğu ya da cumhuriyeti olduğunu bilirlerdi' diye yazar."[9]

Dikkat edilirse, II. Mehmet'ten önce iktidar ilişkileri, feodalleşen eski gazi ailelerin baskın olduğu dengelerce belirlenirken, daha sonra kapıkullarının baskın olacağı dengeler belirleyici hale gelecektir. Fatih'in iktidarı tam da bu dönüşümün kendisidir. Bu aynı zamanda Osmanlı'nın diğer Türk beylikleriyle aynı karakterde olan yapısının da değişmesi, diğerleriyle ortak paydalarına yabancılaşmasıdır. Bu bağlamda Osmanlı'nın diğer beylikleri yutmasını "Türk dünyasının birliği" olarak olumlamanın en küçük bir koşulu bulunamaz. Aksine İbn-i Haldun'un, imparatorlukların biçimlenişine ilişkin çarpıcı tasvirinde olduğu gibi, her düzeyde bir yabancılaşma ve Türkmen dinamiğine karşı gerek içte, gerek dışta tahakkümün kurumlaşması ile karşı karşıyayız. İbn-i Haldun şöyle yazıyor:

"Büyük bir imparatorluk kuran hükümdar, çok güç bir görevle, bütün insanları kendine itaat etmeye yöneltmek görevi ile karşı karşıyadır. Bunu başarmak için kendi kabilesine karşı, sanki yabancı bir halka boyun eğdiriyormuşçasına acımasız davranmak zorundadır. Şiddete başvurmazsa, o güne kadar bir hükümdarı hem ruhani, hem dünyevi bir önder olarak görmeye alışmamış insanları kendine itaat eder duruma sokamaz. Hü-

[9] P. Mansel, *Konstantinopolis*, s. 16.

kümdarın ruhani ve dünyevi bir önder olması gereğini dini doğmaların bir parçası haline getirmek için her fırsatı kullanır. (...) despotça niyetlerini saklamaz; kendi kabilesinden kişilerin daha önce sahip oldukları yetkileri kaldırır. Onlar bu yetkileri yeniden ele geçirmeye kalktıklarında şiddetle karşı koyar. Bu davranış biçimiyle öz yurttaşlarını can düşmanı haline getirdiğinden dostlarını başka yerde aramak zorunda kalır. O zaman kendi savunmasını ve devletini emanet ettiği kişiler yabancılar olur. Bir zaman sonra bu kişiler ihsana gark olunurlar; çünkü bunlar hükümdarı, iktidarı ele geçirmek için fırsat kollayan kabilesinin teşebbüslerine karşı korumak için can vermeye hazırdırlar."[10]

Bu diğer Türklere ve diğer Müslümanlara rağmen, kılıç zoruyla büyüyen devletin, Hıristiyanlardan toplayıp askeri ve siyasal eğitime tâbi tuttuğu kapıkullarını kendi belirlediği bir çizgide Müslümanlaştırarak mevzilendirmesinin nedeni, dinsel bir samimiyet değildi elbet; din aracılığıyla bu despotik, işgalci geleneği daha kolay sürdürmesi, kendisini daha kolay meşrulaştırmasıdır. Kaldı ki bu aygıtın Müslümanlığı, tamamen iktidar etmeyi sağlayan bir araç olmasıyla belirlenmektedir. O, daha ilk andan İslami siyaset geleneği içinde kurulduğu için Müslümandır; ve nasıl ki yayılma ve talan çıkarı gereği onun adına "kâfire" kılıç sallamışsa, aynı oranda yine çıkarı gereği Müslüman'a da kılıç sallamaktan geri durmamış, daha da ötesi onun kurallarını işine geldiği gibi yorumlamak ve gerekiyorsa ihlal etmekten de geri kalmamıştır. Belirttiğim gibi karşımızda Rum ve Slav kökenlilerin, kendi değerleri ve halkına yabancılaşan Osmanlı hanedanının kulları olarak biçimlendirdikleri ve içinde biçimlendikleri merkezi bir imparatorluk söz konusu.

Kuşkusuz başta daha etkin bir savaş aygıtı oluşturmak amacıyla kurulan devşirmelik sistemi daha sonraları, yerel beyler ve güçlü ailelerden bağımsız merkezi devletin olmazsa olmaz aracı haline geleceklerdi. Bu kurumlaşan niteliğiyle "devşirmenin asıl nedeni Türklere duyulan güvensizlikti. (...) Sarayda ana-

[10] Akt. Erol Anar, *İnsan Hakları Tarihi,* s. 89.

dili Türkçe olan pek az insan bulunurdu. Bunun nedeni ne aile ocağı, ne ana babası, ne de dostları olan Hıristiyanların sultana daha sadık olmalarıydı."[11] Aslında bu mekanizma 8. yüzyılda Abbasilerin kurduğu sistemin bir başka versiyonuydu; bir farkla ki Abbasilerin kapıkulları Slav veya Rumlar değil toprakları işgal edilmiş Türkmenlerdi.[12]

Osmanlı merkezileşip kurumlaştıkça, işgal ettiği toprakların efendileriyle de özel ilişkiler geliştirmiştir. Kendisine direnen ve tehlikeli olabileceklerin fiziki tasfiyesi sonrasında geri kalan asilzadelerin, savaşlarda asker getirmek ve barışta vergi ödemek koşuluyla topraklarındaki egemenliklerinin sürmesini sağlamıştır. Bu sistem Osmanlı'nın yayılmasını da kolaylaştırıcı bir etki yapmıştır. Kuşkusuz işgal edilen topraklardaki inanç ve egemenlik ilişkilerinin tümüyle tasfiyesine göre ehven-i şer bir durumla karşı karşıyayız. Bununla birlikte bu durumun, (günümüz Osmanlıcılarının aksine) asla olumlanamayacak bir örnek olduğu da açıktır. Şöyle ki sonuçta bir işgal ve işgalciliğin merkezi politika yapıldığı bir durumdur söz konusu olan.

Bu noktada altını özellikle çizeceğimiz şey, resmi tarihlerin iddia ettiğinin aksine, en azından Fatih'le birlikte belirginleşeceği üzere Osmanlı'nın bir Türk devleti olmadığıdır. Osmanlı'yı Türk ve Türkiye ile özdeş bir olgu gibi aktarmakta oldukça öznel davranan Mustafa Akdağ bile bu gerçeği açıkça belirtmektedirler: "Türk halkının milli bilinci güdememesi", "zamanının siyasi göreneği" gibi mazeretlere başvursa da, Osmanlı'nın, "gittikçe, Türk toplumunun değil, imparatorluk dünyasının ifadesi olmaya başladığını" belirterek; "Yeni siyasi düzeni yaratan güç, Türk halkının toplumsal gelişmesinden doğmuş bulunsa bile (...) padişahın imparatorlukçu siyaseti idareci zümreyi ana topluluk dışından sağlama"[13] yoluna gittiğini söyler.

---

[11] P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 17.

[12] Geniş bilgi için bkz. E. Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk.*

[13] *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,* 2. Cilt, s. 110.

1453'e kadar, kendilerinin Oğuz sülalesinden olduklarını ilan edip duran ve alçakgönüllülük gereğinden olarak, "Bey unvanı ile yetinen Osmanlı hükümdarları, bu tarihten sonra, bir taraftan Oğuz sülalesinden gelmiş olma iddialarını bırakır oldular; diğer yandan da, padişah-imparator unvanını taşımaya başladılar. Bu sırada, bir Enderun saray mektebi doğdu ki, buraya Türk halkı giremiyor, yalnızca Hıristiyan çocuklar alınarak, devlet idaresine gerekli yönetici kadroyu bunlar dolduruyordu. Eski devirdeki hükümdarın yabancılardan=kölelerden kurduğu 'hadem ve haşem (hizmetçi taraftarlar)=maiyet' deyimli kişisel askeri düzeni, bu sıralarda iyice gelişerek, devletin birleştirici bir orta gücü durumuna gelmiş bulunmakta idi. 1453'ten sonraki azaplar, artık, 'kızıl börk giyen kamu leşkeri' sayılıyordu. 'Kamu leşkeri'nin sayısı, padişah kullarınınkinden beş kat daha kalabalık olmakla beraber, sancak beylerinin ve beylerbeylerinin kumandalarındaki 'vilayet askerleri' biçiminde ayrık kıtalar düzeninde bulunmaları, bu güçlerin, sayı üstünlüklerine rağmen, ordunun dağınık birlikleri durumunda kalmalarına sebep olduğundan başka, başlarındaki kumandanların Enderunlu bulunması, bu askerleri yeniçeriliğe karşı bir milli rekabet duygusu besleme olanaklarından da yoksun kılmıştı. Türk halkı, esasında artık İmparatorluğun içindeki siyasi üstünlüğünü ya az duymakta, ya da hiç düşünememekte idi."[14]

Türkler iktidardan öylesine uzaklaştırılmış ve buna yönelik hoşnutsuzluklar, yaşanan tasfiyelerle öylesine kesin bastırılmıştı ki "(...) memleketi idare eden Hıristiyanlıktan dönme bütün yabancı yönetim kadrolarını hiç de yadırgamıyordu."[15]

> "Türk soyuna yabancı olan Osmanlı aydınları, (...) Osmanlı Beyliği'nin ilk zamanlarından beri öğüncekli bir anlamı bulunan 'Türk' kelimesini, gene XIII. yüzyıldaki anlamına götürerek, kaba ve bir türlü uygarlaşamayan insan niteliği kavramı kullanmaya başlamışlardır.

[14] Mustafa Akdağ, age., 1. Cilt, s. 111.

[15] Mustafa Akdağ, age., 1. Cilt, s. 111.

"Kısaca söylemek gerekirse, Türklerle Osmanlı hükümet mensubu seçme zümre arasındaki çekişmeler, Türkler aleyhine olarak, örneğin XVII. yüzyılın başlarında, önemini kaybetmiş, Anadolu halkı çiftinden başka bir şey düşünmeyen, devlet muhtaç olunca, harplerde, uzak imparatorluk topraklarının kalelerini ve sınırlarını beklemekte harcanan 'raiyyet' ve 'raiyyet evladı' kişiler durumuna düşmüşlerdir."[16]

Sürekli savaşlara gidip ölmek ve öldürmek, işgal edilen topraklara yerleştirilerek, oraların gerçek sahiplerine karşı kolonyalizmin aracısı olarak kullanılmak öncelikle Türkmenlerin göreviydi. İnsanlık erozyonuna neden olan bu zorunluluk yetmezmiş gibi Türkmenler, devletin vergi beklentilerini karşılamak üzere sürekli çalışmak, işgal edilmiş çok geniş coğrafyayı korumak üzere sınır bekçiliği yapmak ve işgalleri süreğenleştirmek gibi yükümlülüklere mecbur bırakılmıştır. Ancak tüm bu ağır sorumluluklara karşın devletin kendinden olmasını sağlamak mümkün olamamış, aksine Osmanlı daha rahat hükmedebilmek amacıyla ona yabancı, onun üstünde devasa bir devşirmeler aygıtı olarak örgütlenmiştir.

Osmanlı tarihçileri, günümüzün Osmanlıcı-Türkçü ve İslamcı yazarlardan ayrımla Osmanlı'dan, "Türk" diye değil, "Rumî", "Rum hâkimleri", "Rum dilaverleri", "Rum padişahı", "Osmanoğulları" olarak söz ederler. Örneğin Otlukbeli zaferinden söz ederken Hoca Sadettin Efendi'nin şu sözleri çarpıcıdır:

"Rum dilaverleri kılıcı satır gibi kullanarak kasap örneği Akkoyunlu Türkmenlerine girişüp yaralı ve düşmüş koyun boğazlarcasına savaştan hepsini çıkarmışlardı.

Leş ve baş ile dolmuştu ordu yeri
Az bulunur çok eşyalar ele girdi
Kesti Türkmen boyunu Rum Padişahı
Kederlere düşen Uzun [Hasan] hadden bildi..[17]

[16] Mustafa Akdağ, age., 2. Cilt, s. 112.

[17] *Tacü't-Tevarih,* 3. Cilt, s. 133.

"Basit halk Türkçesiyle yazan anonim tarihçiler için Konstantinopolis, 'bir eziyet ve ıstırap adası, felaketlerin toplandığı yer, bir fesat ve iflas kaynağı' idi."[18] Bu gelişmeler bağlamında Türkmen halkın gözünde Osmanlı; *"Şalvarı şaltak Osmanlı/ Eyeri kaltak Osmanlı/Ekende yok, biçende yok/Yemede ortak Osmanlı"*[19] olmuştur.

Halk devlete güvenmez, fırsat bulunca, kendine güveninince ayaklanırdı. Osmanlı da devşirme vezirleri ve komutanları aracılığıyla kırbacı ve seferi onun sırtından eksik etmezdi.

Özetle bugün sanılanın ve tarihçi kimliğiyle birilerinin bize belletmeye çalıştığının aksine, Osmanlı Türk'ün değil Rum ülkesinin, başka halklara olduğu kadar kendi içinden çıktığı halka da yabancı, kendinden başka yükümlülüğü olmayan kozmopolit, "milletlerüstü" bir imparatorluk devletiydi.

Osmanlı geleneğinde Türk, "daima olduğu gibi kaba köylüyü temsil eder".[20] Buna rağmen illa ki onun Türklüğünden söz edecek olursak, bu "Türklük"; ezici çoğunluğu Hıristiyan veya sonradan Müslüman olmuş annelerden doğma Padişahlar ve yine istisnalar hariç devşirme bir devlet bürokrasisi, Türklüğü küçümseyen ve aşağılayan bir kültür örgüsünün oluşturduğu bir hanedan devletinin, "Türklüğüdür".

Naima Tarihi'nde Türklük, devletin kurucu ve asli unsuru olarak değil aksine, "kozmopolit imparatorluk örgütünün kurucu kavimle menfaat çatışması sebebiyle geçmektedir. Bu hallerde de 'Türk' kelimesi karalama ve küçümsemeye hedef olmaktadır. Devşirme ile çatıştığı noktada Türk, 'Türk-ü sü-türk' (azgın Türk), 'Türk-bed lika' (çirkin yüzlü Türk), 'Etrak-ı bi idrak' (anlayışsız-akılsız Türk), 'Nadan Türk' (kaba, cahil Türk) olarak nitelenmiştir."[21]

---

[18] P. Mansel, Konstantinopolis, s. 5

[19] Faruk Sümer'den Akt. B. Güvenç, Türk Kimliği, s.165

[20] S.Yerasimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s. 114.

[21] Muzaffer Özdağ, *Tarih ve Toplum,* sayı 65, s. 10.

Osmanlı, Türklüğü aşağılayıp dışlamakla kalmayacak, yanı sıra Türkçeyi de aşağılayan, onun yerine Arapça-Farsça kırması yeni bir dili, Osmanlıcayı üreten seçkinciliğiyle, dilde de halka yabancılaşmanın ifadesiydi. Osmanlı kurumlaştıkça, halk ile Saray arasındaki uçurum, kendini dilde de göstermek üzere derinleşiyordu. Âşıkpaşaoğlu'nun da belirttiği gibi Osmanlı'da;

Türk diline kimesne bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri[22]

İmparatorluk çökerken resmi dildeki Türkçe kökenli sözcüklerin sayısı %37'ye inmiştir.[23] Dildeki yabancılaşmada kendini gösteren Osmanlılık, aynı zamanda bu yeni kırma diliyle Türklüğü aşağılayan bir ideolojinin de oluşturucusuydu. Bunun tipik ifadelerinden biri olarak Adlî mahlasıyla yazan II. Beyazıt şöyle yazar:

Değme etrak ne bilsin gam-ı aşkı Adlî
Sırr-ı aşk anlamaya hallice idrak gerek

(Türkler ne anlar aşktan Adli/ Aşkın sırrını anlamaya epeyce akıl gerek)

Aynı şekilde padişahlığını Anadolu Türkmenlerini ve diğer Müslüman halkları kırmakla geçiren Yavuz Selim;

"Şirler pençe-i kahrımdan olurken lerzan
Feleh bir gözleri ahuya zebun eyledi beni"

(Aslanlar yumruğumun acısından darmadağın olurken Tanrı beni bir ahu gözlüye köle eyledi) diye yazarak Osmanlı Padişah tipolojisini çiziyordu.

İlginçtir, resmi tarihlerimizde "düşman", "Şii ve Acem" gösterilen Safevi'nin kurucu Beyi Şah İsmail ise o sırada, Hatai mahlasıyla;

"Hatai'yem al atlıyam

[22] *Garipname,* s. 421.

[23] P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 21.

Sözü şekerden tatlıyam
Murtaza Ali zatlıyam
Gaziler deyin şah menem"

gibi şiirler yazıyordu.[24]

Yine Osmanlıcılarca "düşman" ilan edilen Uzun Hasan, aynı zamanda Kur'an'ı Türkçeye çevirten ve huzurunda Türkçe okutan[25] ilk devlet başkanı olacaktı. Osmanlı Sarayı ayrıcalığını Farsça ve Arapçayı yaygınlaştırarak pekiştirirken, Akkoyunlu ve devamında yükselen Safevi Devleti Türk dilini kullanıp yaygınlaştıracaktır. Osmanlı ve Selçuklu, İslam coğrafyasındaki resmi yazışmalarda söz konusu olan Farsça ve Arapça dilinin egemenliğine boyun eğerken, Akkoyunlu ve Safevi devletleri bu geleneği Türkçe dili lehine değiştiren bir politika izlerlerdi. Öyle ki "Safevi Sarayı İsfahan'a taşındığı zaman bile resmi dil Türkçe" olacaktır.[26]

Osmanlı için Türk, daha 1466'da yapılan bir derlemedeki; "Türk iti şehre gelicek Farisice ürer" deyişinde ifadesini bulan, "denetim altında tutulması gereken bir yabancı"dır. Saray şairleri bu ideolojinin taşıyıcıları olarak işlev görürler. Örneğin Saray'ın önemli şairlerinden Nef'î, *"Türk'e Hak çeşme-i irfanı haram itmiştir"* (Tanrı Türke irfan pınarım yasaklamıştır) diye yazmakta ikircikllenmez. Keza Osmanlı edebiyatının en seçkinlerinden Baki, "en büyük Türk atalarından" diye sunulan Kanuni'ye sunduğu şiirinde;

Her taç olmaz fahr-u fena ehline sertac
Türk ehlinüney hace biraz başı kabadır

(Her taç yoksulluk ve yokluk ehline baştacı olmaz. Ey hoca Türk toplumundan olanın başı kabadır, sultan olma yeteneğinden yoksundur) der.

Saray şairlerinin bu Türkmen kimlikli halk karşıtı söylemleri-

[24] Akt. Ş. Keçeli, Osmanlı Kim Şeriat Ne, s. 104-105.

[25] M. Halil Yinanç, *İslam Ansiklopedisi,* Akkoyunlular maddesi, s. 261.

[26] D. Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi,* 5. Cilt, s. 2247.

nin padişahları bağlamadığı iddia edilebilir mi? Unutulmamalı ki "Kanuni" namlı Süleyman'ın bile, kendisiyle çeliştikleri noktada dostu ve vezir-i âzamı İbrahim Paşa gibi pek çok yüksek bürokrat yanında iki oğlu ve altı torununu bile boğdurmakta ikircikllenmemiş bir gelenekten söz ediyoruz. Bu durumda Kanuni'nin, kendini en küçük anlamda bile Türklükle ilişkilendirmesi halinde Baki'nin başına gelecekleri tahmin etmek zor değil.

Yine Divan-ı Hümayun kâtiplerinden Kadimî Hafız Çelebi'nin, 1499'da yazdığı manzume, Saray'ın halka bakış açısını yansıtmak açısından çarpıcı bir örnektir:

Devr-i daldan beri şahım eflâk
Zem olur alem içinde Etrâk
Vermemiş Türk'e Hûda hiç idrak
Akl-ı evvel de olursa bi bak
Uktülü't-Türke velev kâne ebâk

Türkçesi: Önceden beri benim şahım Tanrıdır/(bilirim ki) tüm dünyada kötülenir Türkler/(Çünkü) Tanrı Türk,'e hiç bilinç vermemiştir/Hele bir de ukala olursa tümden pis olurlar/ Baban da olsa Türk'ü öldür.

Dedi ol kân-i kerem şah-ı celâl
Türkü katleyleyiniz kanı helâl
Daim oldu bunların işi dalâl
Cümlesinden bunu ahzeyle misâl
Uktülü't-Türke velev kâne ebâk

Türkçesi: Bağışlar kaynağı ulular şahı olan Peygamber/ Türk'ü öldürünüz onların kanı helal/(Çünkü) bunların işi sürekli kötülüktür/Bu yargı yalnız bir Türk için değil tümü için geçerlidir/Baban da olsa Türk'ü öldür.

Türkü zannetme kim ola âdem
Türk ile durma oturma bir dem
Şeker alsa eline Türk ola sem
Şer-i Etrakî kesüb hiç yeme gam
Uktülü't-Türke velev kâne ebâk

Türkçesi: Sakın Türk'ü insan sanma/Bir an bile olsa Türk'le birlikte olma/Türk eline şeker alsa o şeker zehir olur/Türk'ün başını keserken sakın gam yeme/Baban da olsa Türk'ü öldür.

Yine Osmanlı vakanüvislerinden Hoca Saadettin Efendi'den, bizzat Fatih'e atfen öğrendiğimiz şu anı, söz konusu tabloyu bütünlüyor:

> Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli Savaşı'ndan sonra, "Türkmen kellelerinden oluşan tepeleri dolaşmak üzere, ovayı şereflendirdiği vakit gördü ki, Azap eri elinde bir pıçak, ölüler arasında dolaşıyor. 'Ne iş yapıyorsun?' diye sorduğunda, azap ayıttı, 'Sultanım Türkmen ölülerinin kulaklarında olan küpeleri alırım' dedi. Padişah da hafif gülümseyerek, 'işine devam et' diyerek yoluna gitti."[27]

Osmanlı merkezileşmesi onun asli halkı olan Türkmenlerin kendi kurdukları ülkede esir haline getirilmelerini de hızlandırdı. Yabancılaşma, halkın kayıtsız şartsız tâbiyetini gerektirdiğinden halkın kullaştırılması için gereken ideolojik tahkimatı da zorunlu kılıyordu. Devletin Sünniliği ve toplumu Sünnileştirmesi bu gereksinimle örtüşmüştür. Bu dönüşümün ideolojik arka planını da, aynı ihtiyacın Selçuklu'da ortaya çıkardığı Nizamülmülk'te (Bkz. *Siyasetname)* görüyoruz.

Bu gereksinim ilk Müslümanlaşma sürecinde Bedevilerin, sonradan Emevi-Abbasi genişlemesinde Türkmenlerin kabile eşitlikçiliğinin yıkılmasında gördüğümüz ön örneklerin yinelenmesi olarak karşımıza çıkacaktı. Kendine yetemeyen kabile talancılığı ile merkezi devlet talancılığının uzlaşmaz çıkarları, merkezi devletçiliğin yerel iktidarları, dolayısıyla demokrasinin bu potansiyel dinamiklerini tasfiye etmesiyle sonuçlanacaktı. Medreseler, işte bu zora dayalı sürecin ideoloji ve kadrolarının oluşum merkezleri olacaktı.

Nitekim "Ziya Gökalp, kendini devletin kurucusu olarak hak sahibi gören Türkmen taifesinin hizmet mevkilerinin devşirmeye tahsisi ile devletten dışlanmış olmayı ve baskı altına alınmayı hazmedemediğini, bunu, Evladı ihmal edip Ashabı öne çıkaran Ehl-i Beyt'in (Hz. Muhammet'in ailesi) zulüm görmesine yol

---

[27] *Tac-üt Tevarih,* 3. Cilt, s. 139.

açan tarihi uygulamaya benzettiklerini ve Osmanlı'dan uzaklaştığını kaydeder."[28]

Osmanlı'nın Türkmen halka yabancılaşmasını bazı Türkmen beylerin, Yıldırım Beyazıt'ın Timur ile olan savaşında (1402, Ankara Savaşı) Timur'un yanına geçerek Osmanlı'nın yenilmesine bağlayanlar var. Buradan hareketle kimi Türkçüler de, hem Osmanlılar dışındaki Türkmenleri aşağılamaya, hem de Osmanlı'nın Türkmen beyliklerini işgal etmesini aklamaya çalışırlar. Oysa Osmanlı, bundan önce Türkmen topraklarına yönelik tecavüzleriyle "Türklüğün bayrağını yükselten" değil, Türkmenler arası barış içinde bir arada yaşama atmosferinin bozucusu durumundadır. Daha ötesi, ikisi de Türkmen olan bu devletlerin arasındaki savaşı, "bir din ve milliyet savaşı değil, bu hanedanlar arası üstünlük savaşı olarak görmüşler"[29] ve önceden kendilerine tecavüz edip topraklarına el koymuş Beyazıt'tan kurtulmak için Timur'dan yana saf değiştirmişlerdir.

Esasen Osmanlı tarihinin, Hıristiyanlarla savaş kadar diğer Türklere ve İslamlara boyun eğdirme tarihi olduğunu tekrarlamak en küçük anlamda abartı olmayacaktır. Tabii Osmanlı'nın bu despot tavrı Türkmenlerin süreğen ayaklanmaları ile karşılık bulmuştur. Osmanlı, Türkmen halkı savaşa yollayan, vergiye bağlayan, zorla göç ettiren, fethedilen toprakların kolonizasyon aracı yapıp ahlaken kirleten, bununla da yetinmeyip kimliğini aşağılayıp, inanç biçimlerini de belirlemeye çalışan ceberut bir güçtür. Osmanlı için Anadolu insanı "celali", "bağı", "tağı", "şaki", "kızılbaş" ve "zındık"tır. Osmanlı, Anadolu'nun boyun eğdirilmesi için bir yandan sistematik bir kırım uygularken, diğer yandan da tüm diğer bağların yerine geçirilmek üzere sistematik bir Sünnileştirme politikası izlemiştir. Halkın etnik kimliği başta olmak üzere mezhepsel ve aşiret geleneğinin devamı olan beylik farkları Osmanlı'nın ortadan kaldırmaya çalıştığı öğelerin başında gelmiş, monarşinin çıkarları doğrultusunda

[28] *Türkçülüğün Esasları,* Akt. Muzaffer Özdağ, *Tarih ve Toplum,* sayı: 65, s.15.
[29] Akt. Muzaffer Özdağ, *Tarih ve Toplum,* sayı: 65, s. 14.

Anadolu'yu tektipleştirmeye ve kullaştırmaya çalışmıştır.

Kısacası Türklük, resmi tarihlerin "en büyük Türk devleti" payesi verdiği Osmanlı'ya rağmen, Türkmen beyliklerinin Selçuklu ve Osmanlı'ya karşı direnişlerinin birikimiyle, kolonizasyon amacıyla Balkanlar'a sürülen Türklerin o yabancı ortamda kendilerini var edebilmenin refleksiyle 20. yüzyıla gelebilmiştir.[30]

Bu açıdan Fatih, "Türklüğü" bir küçümseme ifadesi olarak kullanan Osmanlı saray geleneğinin uç noktalarından biridir. Padişahlar Müslümanlığı hiç olmazsa kimlik olarak kullanmış, kendilerini onun gazileri olarak sunmuş, egemenliğin güvencesi için de olsa işgal ettikleri topraklara Müslüman nüfus yerleştirmiş ve ayrıcalıklı din olarak Müslümanlığın yayılmasını sağlamışlardır. Ancak aynı şeyi Türklük açısından söylemek mümkün değil. Türkçenin Saray'a girmesine izin vermeyen Osmanoğulları, tüm yazışmalarını, edebiyatlarını Arapça ve Farsça'nın, giderek bu iki dilin belirlediği ve halkın anlamadığı bir Osmanlıca kırma dil üretmişlerdir. Yunus Emrelerin, Karacaoğlanların, Pir Sultan Abdalların Türkmen kimliği açıktır; ama Türkçe konuşmayan ve yazmayan Osmanlı Sarayı'nın Türklüğünü ve Türklüğü yücelttiğini ispatlamak için bilimsel ölçütler ve ahlâk dışında yollara başvurmak gerekecektir. Bu vesileyle Türk beyliklerinin bir bir yıkılmasının (Yıldırım Beyazıt'tan sonra) özellikle Fatih döneminde hızlandığı da anımsanmalı.

Özetle karşımızda Türkçeyi ve Türklüğü sahiplendiğine ilişkin en küçük bir kanıt bulunmayan, tıpkı diğer herhangi bir imparator gibi kültürel anlamda milliyetsiz, ama imparatorluğun kozmopolit çıkarları çerçevesinde kültürleri yönetmek ve genişlemek için işe yararlılıkları oranında kullanan bir imparatorluk vardır.

[30] İlginçtir, Türk kimliğinin Osmanlı Sarayı tarafından baskı, sürgün ve asimilasyonla küçültülmesi, 20 yüzyıldan sonra ise, önce İttihat ve Terakki sonra da Cumhuriyet iktidarı tarafından başka milliyetler aleyhine yine baskı, sürgün ve asimilasyonla büyütülmesi durumuyla karşılaşacağız.

Buraya kadar belirtiklerimden hareketle Fatih'in, çağının en büyüklerinden olduğu gerçeği en küçük anlamda gölgelenmemeli. Ancak ondan Türklük adına övünç çıkarmak da gerçek durumun çarpıtılması olacaktır. Olayın bir Batılı'nın kaleminden aktarılışı şöyle:

Ele geçmesi sonrasında asla bir Türk başkenti yapılmayan "Konstantinopolis'te, II. Mehmet ve oğulları tarafından idare edilen imparatorluk, bir hanedan devletiydi. Kendi milliyetçilik anlayışlarının tuzağına düşmüş olan Avrupalılar, Sultan'ı 'Büyük Türk' ve Osmanlı İmparatorluğu'nu da sanki ulusal bir devletmiş gibi, 'Türkiye' olarak adlandırıyorlar. Hanedanlık esası devletin resmi isminde vardı: 'Tanrının koruduğu' (memalik-i) ya da 'Osmanlı Hanedanı'nın (âl-i Osmanın) mülkü' (Devlet-i âliyye). Hanedanlık dışında askerler, memurlar ve kadılardan oluşan yönetici seçkinlere ve 19. yüzyılın ortasından itibaren bütün vatandaşlara Osmanlı adı verilirdi. 19. yüzyılın sonuna kadar 'Türk' sözcüğü Anadolu köylüleri için kullanılan aşağılayıcı bir tabirdi."[31]

Kısacası "Sultan'ın pek çok ırkın karışımından oluşan askerlerine Avrupa'da yanlış olarak verilen isimle 'Türkler' denilmiş"tir.[32] Ve ne ilginçtir ki bu gerçek tam da birbirinin karşıtı amaçlarla hem Türkçüler, hem de karşıtlarınca hasıraltı edilmeye çalışılır. Osmanlı'nın "Türklüğü" sorununu bitirirken, İstanbul'a nüfus yerleştirme politikasını bir de bu özgülde anımsatmakta yarar görüyorum:

İstanbul'a nüfus yerleştirmede izlenen politika karşısında Türkler kendilerine haksızlık yapıldığı ve Rumların gözetildiği duygusundan asla kurtulamayacaklardı. İstanbul fethedildiği zaman şehirdeki ev ve dükkânlar, vaatlerle İstanbul'a nakledilen Türk ailelere parasız mülk olarak verildi. Hatta şehir nüfusunun belli bir yoğunluğa ulaşmaması karşısında özellikle tüccar

[31] Philip Mansel, *Konstantinopolis,* s. 6.

[32] Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu,* s. 3.

zanaatkârlardan seçme sürgünler ve emirnamelerle İstanbul'un doldurulmasına çalışıldı [halkın bu isteksizliği anlamlıdır ve halk ile Osmanlı arasındaki yabancılaşma açısından araştırılması gereken bir konudur, E.A.] Ancak belli bir müddet sonra, halka verilmiş olan bu ev, dükkân ve arsalar üzerine emlak vergisi (mukataa) konacak, insanlar kendilerine verilmiş mülkler üzerinde bir anda kiracı konuma düşürülecekti. Bu durum özellikle Müslüman Türk halkı arasında büyük bir hoşnutsuzluk yaratır. "Bu sebeple pek çok zanaat ve ev sahipleri ailelerini bırakarak İstanbul'dan kaçar. Bunun üzerine eski vezirlerden Şebabettin Şahin Paşa genç padişaha bu kararın sakıncalarını açıklayarak 'atan ve deden nice memleketler fethetti. Hiçbirine mukataa va'zetmedi' diyerek yapılan yanlışlığı düzeltti. Böylece İstanbul'a getirtilen göçmenler mülk sahibi oldular. Bu yüzden imar faaliyetleri arttı. Bununla birlikte bir süre sonra vezir-i âzam Mehmet Paşa zamanında karar yine bozuldu."[33]

Yazarlar, mukataanın yeniden konulmasını, Osmanlı'ya toz kondurmama kaygılarınca biçimlenmiş resmi görüş doğrultusunda, Mehmet Paşa'nın Rum devşirmesi olmasına bağlıyorlar. Oysa bu doğru değil. Öncelikle başta Şebabettin Şahin, Mahmut ve Zağanos Paşalar olmak üzere Fatih'in vezirlerinin (Karamani Mehmet hariç) hep Rum devşirmesi olduğunu anımsatalım. İkincisi bu devasa başkentteki böylesi temelli kararların, hele ki Fatih gibi tüm ipleri ele geçirmiş bir padişahtan habersiz alınabileceğini düşünmek tarihi çarpıtmak demektir. Mukataanın, böylesi Rum düşmanı dolambaçlarla açıklanması tarihçilik kaygısından öte, resmi tarihçiliğin şoven niteliğinde, olguları çarpıtarak bugünkü rejimin ihtiyacı olan bir toplumsal kimlik yaratmak kaygısında aranmalıdır. Oysa söz konusu gelişmeler, böylesi devasa bir şehirdeki hızlı restorasyon ve süreğen faaliyetin kaçınılmaz sonucuydu. Savaşlar büyük talan gelirlerine rağmen Osmanlı bütçesini yiyip bitiren bir işlev görüyordu. Bu da şehre yerleştirilen halka verilenlerin

[33] Y.Yücel - A. Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni*, s. 96.

ödettirilmesinden başlayarak artan sömürüyü kaçınılmaz hale getiriyordu.

Özetle önceden verilmiş vaatler, bizzat Fatih'in, saldırılan halkların yanı sıra saldırtılanları da acılara boğan imparatorluk politikası gereği çiğneniyordu. Kaldı ki yine bizzat bu yazarların belirttiğine göre Fatih'in İstanbul'unda "Rumlar Türklerin şehre yerleştirilmelerine karşı bazı engeller de çıkarıyorlardı."[34]

Düşünebiliyor musunuz, fethedilmişler (Rumlar) sözde fethetmiş olanlara (Türklere) sorun çıkarabilecek kadar kendilerini güvende hissediyorlar! Peki Fatih ne güne duruyor o sırada?! Halkı koşullandırma amaçlı Türkçü ve İslamcı ezberlerle anlaşılmayacak, imparatorluğun kozmopolit dünyasına özgü bir gerçeklikle karşı karşıyayız.

"Türkler, Fatih'in yeniden iskân politikası karşısında öfkeye kapılıyorlardı. Sultan göç edenler için başta bedava mülk vaadinde bulunmuştu, ama Türkler bazen Sultan'a, hatta mülkün asıl sahibi Rumlara bile kira ödemek zorunda kalıyorlardı. Son derece kızgındılar; 'Bizi kendi evlerimizi terk edip buraya gelmeye zorlayan sizsiniz. Bizi kâfirlerin evlerine kira ödeyelim diye mi buraya getirdiniz?' diyorlardı. Bazıları ailelerini terk edip şehirden kaçtı. Eleştirilerin hedefi, Sultan ve Rum asıllı Mehmet Paşaydı:

Şayet Sultan emirlerinde keyfi davranırsa
O zaman toprağında hep çile çekilir
Şayet vezir-i âzam kâfir olursa
Attığı her adım zarardır müminler için.

"Sonunda protestolar o hale geldi ki, II. Mehmet, kendi tuğrasını taşıyan beratlar vererek Türkleri kira ödemekten muaf tuttu."[35]

---

[34] Y.Yücel - A. Sevim, age, s. 95.

[35] P. Mansel, *Konstantinopolis,* s. 22; ayrıca bkz Aşıkpaşazade, Neşri, akt. S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7.*

Ayrıntılar bir yana sorunun püf noktası, bizzat Fatih'in izlediği süreğen fetih ve yapılaşma siyasetinde düğümlenmektedir. Her ikisi de devasa paralara neden olan bu politikalar yeni sömürü olanakları bulunmasını kaçınılmaz hale getiriyordu. Nitekim mukataa konusunda çizilen zigzaglarda da bu durumu gözleyebiliyoruz. Mukataanın yeniden başlatılması Uzun Hasan'a karşı açılan savaşın öncesine denk gelecektir. Uzun Hasan'ın mutlaka ezilmesi istenmektedir. Ancak kendisinden kaygılanıldığından büyük bir hazırlık yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla daha çok paraya, bunun için de mukataanın tekrar konulmasına ihtiyaç vardır. Yani Uzun Hasan ezilecekti ama bunun, başta İstanbul'a yerleştirilenler olmak üzere bütün halka çıkacak ağır bir maliyeti vardı. "Uzun Hasan'a karşı düzenlenen sefer bir para yutan çukur gibiydi" der A. Clot.[36] A. Clot" Buna şehrin başkent olarak hazırlanmasının gerektirdiği büyük yapılaşma faaliyeti de eklenince hem Anadolu'dan zorla sürgünler hem de halkın iliğine kadar sömürülmesi arayışları kaçınılmaz olur.

Bu süreç, sürgünleri ve disiplini yeterli kararlılıkla yapmadığı gerekçesiyle Fatih'in 15 yıllık vezir-i azamı Mahmut Paşa'nın başını yedikten sonra, yine kendisi gibi Rum olan Mehmet Paşa döneminde baskı ve sürgünlerin daha da acımasız hale gelmesini getirir.

Bu politika karşısında kitlesel kaçış başlar. "Kaçışların artması karşısında II. Mehmet, vezirlerinden gelecekteki Otranto fatihi Gedik Ahmet Paşayı, üç yıl sonra kaçanları geri getirmesi için yollar. Gedik Ahmet Paşa Larende'yi ateşe verir ve kenttekilerin hepsini yola çıkarır. Ancak son Karaman beyinin sadık adamları kargaşa çıkarırlar, Osmanlı ordusunun büyük bir bölümünü kılıçtan geçirerek sürgünleri kurtarırlar."[37] Ancak ge-

Yüzyılı, s.200-203

[36] A. Clot, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 194.

[37] S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı,* s.203

rek sürgün halkın gerekse de Anadolu Beyliklerinin bu mevzi direnişleri Osmanlı'nın devasa gücü karşısında nihai yenilgiyi durdurmaz. Diğer nedenlerin yanında Hükümdarın kendi camisini tamamlama telaşı da, duvarcılık ve taş ustalığı ile ünlü Karaman, Aksaray, Larende'ye yönelik baskı ve sürgünleri kışkırtır. 1971'de II. Mehmet, o zamanki sadrazamı İshak Paşa'yı Aksaray'dan ve eski Karaman Beyliği'nin diğer kentlerinden sürgünler göndermek üzere yollar."[38] Bu iş böyle sürer gider...

Özetle Osmanlı'nın sonu gelmez yayılma politikasının yüklediği mali açık yanında şehrin, "İmparatorluğun kanını emmek pahasına" gerçekleştirilecek[39] hızlandırılmış imarı ve özellikle Fatih'in, Topkapı Sarayı ve Ayasofya'dan daha görkemli bir cami yaptırma özlemi, başta mukataa olmak üzere siyasal ve askeri baskı politikalarını zorunlu kılacaktır.

[38] S. Yerasimos, Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *age.,* s.203

[39] A. Clot, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 163.

On Dördüncü Bölüm

Fatih Dönemi Osmanlı Düzeni

Osmanlı düzeni fetih sonrasında bir dizi değişim yaşadı. Bu bölümde Osmanlı düzeninin Fatih dönemindeki bu şekillenişini başlıca üç boyutta, siyasal, ekonomik ve hukuksal boyutlarda inceleyeceğiz:

Türk-Moğol hakanlık, İslami hilafet ve Roma imparatorluk fikirlerinden beslenen düşünce, İstanbul'un fethiyle Osmanlı'nın kurumsal kimliği haline gelecektir. Fatih ile birlikte Osmanlı devleti, Çelebi Mehmet ve II. Murat zamanında izlenen görece uzlaşıcı ve zaman kollayıcı Çandarlı siyaset tarzı aşılacaktı. Bunun yerine, Yıldırım Beyazıt döneminde gemi azıya alan, ama Moğollara yenilgisiyle akamete uğrayan saldırgan ve yayılmacı politikayı çok daha uygun bir dünya konjonktürü ve çok daha yüksek bir moralle hayata geçirecektir. Bunun, komşu devletler için anlamı ise açıktır. Artık Osmanlı'nın ulaşabileceği her yerde, ister Müslüman isterse gayri Müslim halklar, egemenlik haklarını kaybediyorlardı. Üstelik önceki dönemden de ayrımla Fatih, fetih siyaseti ve usullerinde, "Anadolu ve Rumeli'de bağlı beylikler sistemini bırakarak, doğrudan doğruya ilhak suretiyle, merkeziyetçi imparatorluğu süratle gerçekleştirmeye çalışmak"[1] şeklinde değişime gidiyordu.

Bizans'ın fethiyle birlikte, dünyadan bir imparatorluk eksil-

[1] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi*, 7. Cilt, s. 516.

miş olmuyordu. Çünkü adı "imparatorluk" olsa da Bizans, bir imparatorluk artığı bir şehir devletiydi. Ne ki, işte bu Bizans'ın yıkıntısı üzerinden gerçek bir imparatorluğa geçilmiş oluyordu. Olumlu veya olumsuzluğuna ilişkin süregelen tartışmalar bir yana ama Fatih, İstanbul'a hâkim olduğu andan itibaren, dünyanın bu en iri şehirlerinden birinin kralı durumundaki Konstantin'den ayrımla, sözcüğün gerçek anlamıyla bir imparator oluyordu. Fetihle birlikte Osmanlı devleti de, çok daha ciddiye alınan, Avrupa ve Anadolu'daki devletleri önemli kaygılara sürükleyen bir imparatorluk haline geliyordu. O güne kadar Avrupa için uygulanabilir bir proje olan "Osmanlıları Rumeli'nden atmak" fikri, fetih ile birlikte, artık uzun yüzyıllar sözü bile edilmeyecek bir eski düşünceye dönüşüyordu.

Ancak kuşkusuz fethin asıl sonuçları, içteki değişimlerde kendini gösterecektir. Fetihten sonra Fatih, amaçlarını gerçekleştirmek konusunda gerçek bir güç ve bunun için gerekli psikolojik atmosferi elde ediyordu. Bu anlamıyla İstanbul, değişim için temel önemde bir sıçrama tahtası olacaktı. Bunun üzerinden Fatih, devlet içinde sınırsız yetkiler elde ederek devlet düzenini o güne kadarkinden ayrımla katı bir hiyerarşi olarak yeniden biçimlendiriyordu.

Fatih ve onun şahsında egemen olan devşirmeler hizbi iki şey yapmak istiyordu: Mutlak bir iktidar gücü elde etmek ve bu iktidarı dünya çapında bir egemenliğe yaymak. İşte İstanbul'un fethi ona bu iki olanağın kapısını açıyordu.

Mutlak bir iktidarın gereği olarak ilk iş Çandarlı'yı ve Şehzade Orhan'ı ortadan kaldırarak başlayan Fatih, son veziri Karamani Mehmet hariç hepsi de devşirme/kul ehlinden oluşan bir yönetim kurumsallaşması kuruyordu. Bu sayede "eski ailelerin devlet idaresindeki nüfuzu bertaraf edilmiş ve padişahın emir ve arzularına mutlak surette tâbi kimselerin devletin başına getirilmesi" dönemi başlamış olacaktı. Fatih'in devri, padişah ile vekil-i mutlakı arasındaki münasebetler bakımından dikkate

değer bir değişikliği ifade etmektedir.[2]

"Mutlakıyetçiliğin ve merkeziyetçiliğin bir vasıtası olan gulâm (kul/köle) sistemi, XVI. asırda uç düzeyine varmak üzere Fatih devrinde idarede ve orduda hâkim bir duruma geçmiştir."[3]

Ancak O, bu değişimle yetinmeyip, kendini iktidara taşıyıp fethin organizasyonunda belirleyici işlevler görerek önemli bir etkinlik sağlamış olan kapıkulu partisinin önderleri Zağanos ve sonra Şehabettin'i de tasfiye edecekti. Bu yolla hem Çandarlı'nın katlinden gelen tepkileri bunlara yönlendirmiş hem de onun tasfiyesinin yerini alabilecek prestijde bir kapıkulu bırakmamış olacaktı. Böylece kapıkulu iktidarını, kendisine kayıtsız şartsız tâbiyet ile işleyen bir sisteme oturtacaktı. Esasen vezir tasfiyelerindeki artış da bu durumun bir yansıması olacaktı. Eşitler arası birincilikle yetinmek istemiyor, aksine kendi şahsında Osmanlı hanedanını, tek ve mutlak hükümdar kılmayı hedefliyordu.

Tepede kadiri mutlak hükümdar olarak kendisi, onun altında devletin halka karşı kadir-i mutlak iktidarının mekanizması olarak kapıkulları ve ancak bunlardan sonradır ki güçleri kırılmış bir şekilde yerel beylerin yer aldığı katı bir hiyerarşi kuruyordu.[4] Fatih'in hayata geçirdiği bu katı hiyerarşik kurumsallaştırma, kuşkusuz Osmanlı idaresinin kendi "adalet" anlayışının da istikrarlı bir uygulanışını sağlayacaktır. Ancak yine bu yapı Osmanlı toplum yapısının iç dinamiklerini boğan bürokratik bir kastlaşmaya neden olacaktı.

---

[2] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 511.

[3] H. İnalcık, age., 7. Cilt, s. 513.

[4] Tabii Fatih'in karizması ile örtüşen bu durum ilelebet süremeyecek, rakipsiz bir güç olarak padişahı kuşatan kapıkulları da bir müddet sonra kurumsal inisiyatiflerini artıracak, Fatih'in özellikle son dönemlerinde, iktidar süreçlerini belirleyen bir konuma yükseleceklerdi. Yani Türk aristokrasisini tasfiyeden amaçlanan iktidarın paylaşmazlığı, kapıkulları iktidarında da akamete uğrayacaktı; bir farkla ki daha önce "milli" aristokratlarca doldurulan iktidar süreçleri, bu kez (Yavuz, Kanuni gibi özel padişahların dönemleri dışında) devşirmelerce belirlenecekti.

Fethin büyük prestiji üzerinden Çandarlı'yı tasfiye etmesi ve devlet hiyerarşisindeki ailelerin gücünü kırması sonrasında Fatih, bütün gücü elinde toplamış ve bunu olabildiğine etkin ve pervasızca kullanmıştır. Fatih'i yetiştiren, fetih politikası ve fethin en etkin beyni (aynı zamanda onun damadı ve kayınpederi) olan Zağanos Paşa'yı, önce İstanbul'dan ve bürokrasinin tepesindeki konumundan çıkaracak, daha sonra Belgrad seferinde başarısız oldu diye görevinden azledip Balıkesir'e sürecekti. Keza hocası Molla Gürani'yi, tayinlerde bağımsız davrandı diye kazaskerlikten istifa ettirmekte ikirciklenmeyecektir. Çandarlı'yla başlattığı vezir-i âzam idamlarını (Çandarlı'yı anımsatacak kadar etkin) Mahmud Paşa ve Rum Mehmet Paşa'yla sürdürecekti. Böylece Fatih, Osmanlı düzeninin doğal bir parçası haline gelecek olan vezir-i âzamlar düzeyinde siyaseten katl dönemini başlatan padişah olacaktır.

Özellikle yeniçerilere çok sert davranacaktır. Sıklıkla çıkılan seferlerin askerde yarattığı bıkkınlığı ve hoşnutsuzluğu her seferinde tavizsiz bir şiddet uygulayarak, yeniçeri katliamlarıyla ezecektir.

Fatih bu devlet tarzıyla kendi iktidarını mutlaklaştırır ve karşısında kuvvet bırakmazken, devşirmelerden seçtiği devlet yöneticilerinin altakilere karşı yetkilerini de arttıran, tam anlamıyla despotik bir rejimi kurumsallaştırmış oluyordu.[5] Bu bağlamda örneğin "Vezir-i âzamın kudretini arttırarak onu devletin tek amiri haline getirmiş, ancak hükümdar karşısında rolünü hiçe indirerek devlet idaresindeki merkezciliği ve mutlaklığı daha da koyulaştırmıştır."[6]

---

[5] Bu noktada şu ilginç yorum resmi tarihçiliğimizin duayenlerinden Halil İnalcık'a ait: "Fatih'i kişisel davranışları bakımından yargılamak anlamsızdır. Yaptıklarını, bir imparatorluk kurucusu mutlak bir hükümdar olması açısından değerlendirmek gerekir. Acımasız davranışları ve sert önlemleri, bir hükümdarın 'hikmet-i hükümet' icabı verdiği kararlar olarak değerlendirilmelidir. Tarih ahlak dersi vermek için yazılmaz, devlet ve toplum hayatını incelemek için yazılır. Fatih gelmeseydi Osmanlı İmparatorluğu kurulmazdı." (Doğu-Batı, sayı 7, s. 24) Böylece fatihler imparatorluk kurdu diye övülecek ama acımasızlıkları yüzünden sorgulanmayacak. Hikmet-i hükümet gereği olunca, sorgulamanın, eleştirmenin, muktediri hak ve hukuk çizgisinden sorgulama yapılmayacak.

[6] Ahmet Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 38.

Onun bu değişiminden, uzun zamandan beri kendi ekonomik ve siyasal konumlarını arttıran mülk sahiplerinin, toprakları üzerinde sınırsız kullanım sahipliğinden gelen ve Padişah'a karşı durabilmelerini sağlayan feodal güçler öncelikle payını alacaktı. Türk-Müslüman kökenli bu beylerin topraklarına el konularak, güçleri en radikal biçimde kırılacaktı. Öyle ki daha sonra, kapıkullarına karşı bir denge gücü haline getirmek için bizzat Fatih tarafından yeniden desteklenmek zorunda kalacaklardır.

Feodal aristokrasiyi temsil eden bu güçlere yönelik politika, aynı zamanda Osmanlı devlet ve toprak düzeninde de önemli bir dönüm noktasını ifade ediyordu. Esasen gelinen noktada Osmanlı, ya bu feodal beylerin çıkar ve istekleri doğrultusunda padişahın otoritesini zayıflatma pahasına daha barışçıl bir dış siyaset ve daha feodal bir iç düzene geçecekti; ya da Fatih'in yapacağı şekilde bu beylerin ekonomik ve siyasi güçlerini dağıtarak merkezi, savaş temelli imparatorluk kurumlaşmasına gidecekti.

Görüldüğü gibi bıçak sırtı bir durum söz konusuydu ve bu çatışmanın ilelebet sürmesi olanaksızdı. Esasen İstanbul fethedilmemiş olsaydı, feodallerin bu kapışmayı kaybetmesi olanaksızdı. Ancak İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı'da dengeler değişmiştir. Türk-Müslüman asil ailelere ya hanedanın kapıkullarınca tahkim edilen iktidarına boyun eğmek ya da kanlı bir tasfiyeden başka seçenek kalmamıştı.

II. Murat dönemi esasen bu toprak beylerinin taleplerini karşılama yönünde biçimleniyordu. Yani II. Murat dönemi, devletin feodal dönüşüm sürecine doğru yol aldığı bir dönem oluşturuyordu. Buna karşılık Fatih döneminde, değil imtiyaz vermek, aksine beylerin ellerindeki olanakların da her ne koşulla olursa olsun geri alınması ve onların iktidarsızlaştırılması doğrultusunda bir karşı baskı uygulanacaktı.

Bu kapışmanın Osmanlı devlet yapısından dış ilişkilerine kadar yankısı çok temelli olacaktı. Çünkü beyler kendi imtiyazlarını arttırırken Osmanlı'nın merkezi güçlerinin parçalanması ve

askeri güçlerinin azalmasına yol açıyorlardı. Deyim uygunsa, Osmanlı askercil düzeninin temeli olan miri sistem giderek beylerin özel mülkleri karşısında ikincil plana düşmeye başlıyordu. Öyle ki, "Bu arazilerden sağlanan gelirler tımarlardan sağlananların birkaç katını buluyor, genellikle en az 170 bin akçe tutuyordu."[7]

Yani bu beylerin şahsında Osmanlı toprak mülkiyeti feodalleşme yönünde el değiştiriyordu. Ancak Fatih'in bunların topraklarını devletleştirmesi, kimi tarih yazıcılarının kurduğu yanlış paralelliklerle "ilerici" bir yönelim olarak düşünülmemeli. Çünkü söz konusu değişim, beylerin elinde biriken toprakların tek başına devletin elinde tekelleşmesinden, dolayısıyla despotizmin kurumsallaşmasından başka bir anlama gelmiyor. Yani bu tekelleşmenin sonuçlarından faydalanacak olanlar asla halkın kendisi olmuyor, feodal beyin insafından "kurtarılan" köylüler, merkezi devletin reayası, kulları haline geliyordu. Ne için? Daha etkin bir saldırı mekanizmasına daha çok ve itiraz edemez asker olmak ve devletin temsilci memurları durumundaki sipahilerin daha etkin bir vergi aktarım mekanizması haline gelebilmeleri için. Görüldüğü gibi halk açısından bu iki durumun temelde bir farkı yok. Üstelik ikinci seçenek, komşu halklar için çok daha korkutucu bir askeri güç, yerli halk için daha fazla savaşlara gitmek ve mutlak itaat anlamı taşıyordu.

Özetle bu değişimin sonucu olarak köylüler feodalin "sürü"sü olmaktan "kurtarılırken", rakip tanımaz bir gücün, devletin "sürü"sü haline getirilmiş oluyordu. Bunun anlamı ise, Fatih döneminden başlamak üzere artan bir üretim zaafı, sürekli enflasyon altında ezilme, savaşlardan savaşlara koşturarak ölme ve öldürme, devlete karşı ise "kul/köle" ruhlu bir toplumsal dönüşüme uğramaktı.

Hükümdarın ve devşirme Osmanlı devletinin iradesini mutlaklaştıran bu durum, giderek daha da artmak üzere toplum

[7] E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, c. 2, s. 141.

üzerinde büyük bir tahribat yaratacaktır. "Vatandaşın devlet karşısında hiçbir değerinin olmaması, onu zaman zaman korkak, haklarını almayı ve korumayı bilemez hale getirmiş; zaman zaman da devleti hiçe sayma ve her fırsatta baş kaldırma yoluna itmiştir. Birinci hal insanın devletin kölesi olmasını gerektirmiş ve bu tabasbus (yaltaklanma) her türlü gelişmeyi engellemiştir..."[8]

Fatih'in bu politikası sonucunda devletin tepesindeki çelişkinin gelişimine bağlı olarak kendilerini güvencede hissetmeyen feodaller, topraklarının mülkiyetini vakıf düzenine geçirerek onları padişahın el koymasına karşı güvenceye almaya çalışacaklardı. Bu iş o kadar yaygın bir hale gelmiştir ki, âdeta yeni ve devlet denetiminden koparılmış alternatif bir mülkiyet biçimi yaratılmış oluyordu.[9]

Tabii bu gelişmeye karşı Fatih'in yanıtı da sert olacaktı. Vakıflar sıkı bir takip altına alınıp peşpeşe devlet mülkü haline getirilecek ve yeni toprak/devlet düzeni doğrultusunda sipahilere dağıtılacaktır. Kararlı bir "vakıf bozma" iradesiyle karşı karşıyayız. Bu vakıf bozma politikası, "en başta vakıflarla kendilerine sağlanan imkânları yitiren dervişler tarafından çok ağır bir dille" eleştirilecektir.[10]

Fatih, özellikle fethin yarattığı avantajla, işte bu mülk sahiplerinin otoritesi ve ekonomik olanaklarını ellerinden alarak onları merkezi sistemin mutlak bağımlıları haline getirmeye

---

[8] A. Mumcu, *Siyaseten Katl,* s. 207.

[9] Özcesi vakıf mülkiyeti, kimilerinin iddialarının aksine saf bir Müslümanlığın veya hayırseverliğin ifadesi olmuyor; tam tersine, İslamcı bir devlet düzeninde bile vergi kaçırmanın, "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" farz edilen padişahın otoritesine karşı alternatif bir otorite kurmanın, ellerindeki olanakları Tanrı'nın ardına sığınarak korumanın aracı oluyordu. Böylece ister toprak beyi, ister savaş beyi, isterse de tarikat beyi olsun sonuçta hepsi kendi alternatif mülklerini, askerlerini/mücahitlerini yetiştirmek ve bu sayede kendilerini sürecin pazarlık güçlerinden biri haline getirebilmek ve korumaya çalışmış oluyorlar.

[10] Cemal Kafadar, *Türkiye'de Din Devlet İlişkileri Sempozyumu Bildirisi.*

yöneliyordu. Bu kapsamda hem profesyonel ordu yeniçerilerin, hem de timarlı sipahilerin bağlı oldukları ailelerin, "Mihailoğulları, Evrenosoğulları, Malkoçoğulları, Turahanoğulları, İshakoğulları gibi uç beylerinin nüfuz ve tahakkümlerini kırmaya ve onları doğrudan kendi emri altına almaya muvaffak oldu."[11]

Deyim uygunsa Osmanlı aristokrasisi, İstanbul'un fethine uğraşırken gerçekte kendi ölümünü hazırlamış, kendi mezarını kazmış oluyordu. Çandarlı tasfiyesiyle Türk-Müslüman aristokrasi hegemonik konumunu yitiriyor, Fatih, "kudret ve nüfuz sahibi Rumeli beylerini alelade beyler derekesine" indiriyordu.[12] Aristokrasiyi temsilen Çandarlı'nın tasfiyesiyle başlayan devletin bu yapı değişimi sonucunda, merkezi hükümetin en önemli görevleri, devşirme sınıfından kapıkulların tekeline geçiyordu.

Gerçi feodal beyler gibi kendi bağımsız dayanakları olmayan bu yeni vezir-i âzamlar ve diğer üst düzey yöneticilerin yetkileri ve hattâ can güvenlikleri padişahın ağzından çıkan söze kalmıştı. Ancak bir bütün olarak devşirmeler bir daha geri gitmemek üzere devletin tepesine oturacak ve kendileriyle birlikte Osmanlı'nın da halka iyice yabancılaşmasını sağlayacaklardır. Özel mülklere büyük ölçüde el konulması sonucu büyük Türkmen aileleri kısa zamanda güçsüz konuma düşürülüyor ve bunların malları, çoğu devşirmelerden olmak üzere sipahilere veriliyordu.

Yine önceki dönemden ayrımla taşradaki görevliler, feodal beylere değil doğrudan merkezi yönetime karşı sorumlu konuma geçiriliyor, yerel otoritelerin güçleri bu düzeyde de önemli oranda kırılıyordu. Bu örgütlenme aracılığıyla Fatih tüm uyrukları üzerinde kesin bir denetim sağlama olanağına kavuşmuş oluyordu.

"Fatih devrindeki mali ve idari icraatla ilgili tedbirler arasında, muhtelif şekilde, mülk veya vakıf olarak devletin elinden çıkmış toprakların Miri'ye mal edilmesi için alınan tedbirler mühim bir mevki işgal eder. Bu gayeyle bütün vakıf ve mülkle-

[11] H. İnalcık, *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s. 513.

[12] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 467.

rin gözden geçirilmesi hakkında Fatih'in emir vermiş olduğuna, neticede de 20 binden fazla köy ve mezranın miriye mal edilip sipahilere dağıtıldığına dair Tursun Bey'de görülen kayıtlar bu işin ne kadar sıkı ve kapsamlı tutulduğuna delildir. Devlete mal edilen emlakın sipahilere dağıtılmasından anlaşılıyor ki, Fatih'in gayesi sipahi sayısını arttırmak ve bunu mümkün kılmak üzere de yeni haslar bulmaktır."[13]

Görüldüğü gibi toprak düzeninde gerçekleştirilen tüm bu devletleştirmelerden amaç; merkezin asker gücünü olabildiğince arttırmak ve toprak sahiplerini devletin hem üretimden, hem de asker gücünden sorumlu memur-komutanlar haline getirerek paralel iktidar odakları durumundan çıkarmak temelinde biçimleniyordu.

Tüm bu gelişmeler sonucunda oluşturulan devasa devşirme gücün kendisine sorun çıkardığı durumlarda. Fatih, gücü yeteceği zamana kadar, onların da içlerinden özel inisiyatif elde edenleri kırma yoluna gidecekti. Yanı sıra O, devletin merkezi görevlerini de kendisine bağlanan şekilde parçalayarak, Çandarlıvari güçlü "ikinci adam"ların ortaya çıkmasını engelleme yoluna gidiyordu. "Onun amacı, hiçbir grubun kendisini denetim altına sokacak kadar yeterli güce sahip olamaması için bir kuvvetler dengesi yaratmaktı. Bu yüzden bazı önemli idari görevler Başvezir'den alınıp, dini, mali ve idari hiyerarşiyi denetleyen kazasker, defterdar ve nişancıya verilmişti." Diğer yandan, "sayılarını arttırarak uç beylerinin de güçlerini azaltmıştı. Bunların savaşta komuta edecekleri asker sayısı da düşürülmüş ve eskisinden daha etkin bir biçimde Rumeli Beylerbeyi'ne bağlanmışlardı."[14]

* * *

Fatih dönemi söz konusu bu yoğun merkezileşme ve devşirme kurumlaşmasının yanı sıra aynı zamanda halkın yaşam koşullarının gün günden kötüleşmesi dönemidir. Bu nokta

[13] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 605.

[14] S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* 1. Cilt, s. 93-4.

gerçekten de ilginç ve Osmanlı toplum yapısının halk karşısındaki konumunu anlamak açısından tayin edici bir göstergedir. Düşünün bir, sürekli olarak başka halkların birikimini talan ederek, sürekli savaşlar içinde 'ocak yıkarak' genişleyen bir imparatorluk ve sürekli zenginleşen bir Saray söz konusu; ancak buna rağmen halkın geçim düzeyi yükselteceğine azalıyor! Fatih dönemi süreğen bir enflasyon sürecidir. Osmanlı ekonomik düzeni, kendi kendine yetemeyen, üretim yapma yetileri gelişemeyen, sürekli olarak başka halkların birikimlerine tamah eden, üstelik bunu "kutsal görev" diye bir de "ilahi" kılıfa bürüyen, ancak buna rağmen bunalımsız var olamayan, dünyanın en büyük siyasi gücü olduğu dönemde bile bununla uyumlu bir ekonomik etkinlik kuramayan bir düzen. Düşünün ki bu düzenin, en büyük talan gelirlerine sahip olduğu dönem, kendi halkının birikimlerine de en çok el koyduğu dönem oluyor.

Fatih dönemi başında 16 karat olan Osmanlı akçesi sonuna doğru 5.25 karata kadar düşürülmüş ve aradaki fark dış talanlarla kendini döndüremeyen devlete aktarılmıştır. Özetle ortalama geçim endeksinin sürekli düşürüldüğü, halkın onca fetih içinde kırıldığı yetmezmiş gibi sistematik olarak fakirleştirildiği bir dönem olmuştur Fatih dönemi.

"Halkın nakdi servetinden bir nevi vergi alınmak ve bu suretle fazla zahmet çekilmeden hazineye gelir temin etmek gayesiyle piyasaya müteaddit defalar yeni para çıkarılmıştır. Her yeni para çıkarılışında eskiler beşte bir eksiğine değiştirilmiş ve aradaki farktan devlet istifade etmiştir. Böylece 855, 865, 875, 880 ve 886 Hicri yıllarında yeni akçe çıkarılmış ve bunun tatbikatı üzerinde çok sıkı şekilde durulmuştur. Para değişikliği ile ilgili kanunun yürütülmesi için yasak kolları teşkil edilmiş ve bu kollar evleri, yükleri, hanları araştırmaya ve buldukları gümüş parayı ticari kıymeti üzerinden müsadereye salahiyetli kılınmışlardır."[15]

[15] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 604.

Bu durum halkı canından bezdirmiş, devletle çatışma noktasına getirmiştir. Sadece halkı bezdirmekle kalmamış, Osmanlı ticaretine bağımlı olan İran da bu durumdan önemli oranda etkilenip şikâyetlerde bulunmuştur. Öyle ki II. Beyazıt'ın karşılaştığı en önemli (ve ilginç) taleplerden biri, padişahlığı süresince paranın değerini bir seferden fazla düşürmemesi olmuştur.

Fatih döneminde devşirmelerin devletin asli öğesi olmaları yetmiyormuş gibi eski Bizans soyluları ve memurlarının Osmanlı sistemine girerek iltizamların ve tımarların yöneticileri haline gelmeleri, bunlara vergi ödemek zorunda kalan Müslümanların huzursuzluklarını daha da arttıran bir işlev görüyordu. Fatih Sultan Mehmet, birbirini izleyen savaşların yanı sıra saray, cami ve kale inşaatlarına para bulmak için bazı mallar üzerine tekel koymuş, bunları etkin gelir kaynakları haline gelebilmeleri için, bu konularda tecrübeli gayri Müslimlere satmıştır. Fatih'in yüksek fiyat talepleri, onların da, Osmanlı zaptiyesinin güvencesiyle, söz konusu malları halka pahalıya satmasına neden oluyordu. Sonuçta gün günden artan hayat pahalılığından dolayı Sultan ve onun Hıristiyan köleleri suçlanıyordu. "Fatih'in mali önlemleri zamanın İtalya'sının despot hükümdarlarından kopya edilmişti. Ancak bunları kim yaratmış olursa olsun çiftçilerin çift resmini arttırmak, imparatorluk içinde gümrük rüsumları koymak ve dini vakıfların mülklerine el koymak ekonomik karışıklık kadar büyük bir güceniklik de yaratıyordu."[16]

Giderek Osmanlı maliyesinin temel kalemlerinden biri haline gelen bu tekel gelirleri o kadar katı hükümlerle koruma altında tutuluyordu ki, halkın yoğun zulüm koşullarında yaşamasına neden oluyordu.

"Fatih devrinde tatbik edilen bu tekel sistemi de bütün diğer işler gibi gayet sıkı tutulmuş ve muntazam yürütülmesi için şiddetli hükümler konmuştur. Mesela Karesi vilayetinde Kızılca Tuzu satılması emrolunan yerlerde, başka yerden tuz getirenler

[16] S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1. Cilt, s. 105.

olursa, getirenlerden para cezası alınıyor, görüp de haber vermeyen kethüda ve naipler ise derhal idam ediliyordu."[17]

Bunlardan başka en küçük ekonomik suçlarda halka sakal kesme, yüzü karaya boyama ve burun oyma gibi cezalar verilmekten kaçınılmıyordu. Keza sürüleri için çok miktarda tuza ihtiyacı olan Türkmen ve Yörükler, memurların denetleyemediği yerlerden ihtiyaçlarını karşılamaya kalktıklarında Rumeli'ye sürgün cezası yiyorlardı; sürgün edilenler mülklerini yitiriyor, oturmaları emrolunan yeri terk edemiyorlardı. Sürgünlerin malları Amil (vergi tahsildarı) tarafından açık artırmayla elden çıkarılıyordu. Sadece has çiftliklere özgü olan pirinç ekme hakkını bir Anadolu köylüsü kullanmaya kalktığında çiftliği elinden alınıyordu.[18]

Sistematik savaş politikasının sonucu olarak Fatih, sürekli savaş alanlarında tutmak için askerlerinin gelir, giyim ve beslenme düzeyini yükseltiyor, bu ise devlet giderleri üzerinde devasa ek yükler getiriyordu. Bu çerçevede çift resmini (toprak vergisi) 22 akçeden bir anda 32 akçeye çıkartacak, örneğin Tokat'ta hiç yoktan ve geniş bir kesimin zararı pahasına ipek gümrüğü vergisi koyacaktır.[19]

Tüm bu vb. diğer yaptırımlar halkın memnuniyetsizliğinin sürekli artmasına neden olacaktır. Diğer şeylerin yanı sıra sistematik bir faaliyet haline gelen düşük değerli para bastırıp eskileri toplamak Osmanlı'da yoğun bir para kaçakçılığına ve paralel piyasaların oluşmasına neden olacaktı; tabii bu durum ağır cezalarla engellenmeye çalışılacak, buna rağmen bu engellenemeyecektir.

"II. Mehmet, iç ve dış politikası açısından yalnızca tüm askeri güçleri seferber etmekle kalmıyor, aynı zamanda imparatorluğun bütün ekonomik kaynaklarını da emiyordu. Toprak alımlarında, hibe veya devir işlemlerinde toprakla ilgili tüm

[17] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 604.

[18] E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* 2. Cilt, s. 158-59.

[19] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 604.

vergi ve resimleri, Müslüman olsun olmasın, ister askeriye, isterse reaya sınıfından olsun, herkesin üstlenmesi gerektiğini öngörüyordu."[20]

"Önemli siyasi sonuçları olan bir başka iktisadi önlem de, saltanatın sonlarında, Kanunname gibi, yine Karamani Mehmet Paşa'nın önerisiyle yapılan toprak reformudur. Babıâli'nin insanca ve gelirce kaynaklarını çoğaltmak amacıyla, özel mülkiyetleri (mülk) ya da dinsel kuruluşları (vakıf) oluşturan ekilir topraklara devletçe el konulur ve bunlar tımar sahipleri arasında yeniden bölüştürülür. Bu reformun asıl amacı derviş tarikatlarının gücünü azaltmak olmasa da, böylesi bir sonucu da oldu ve sultanın hoşuna gitti."[21]

Esasen "askeri idare sistemini kurmak gayesiyle çok defa şeriatı temsil eden ulema sınıfını müteessir eden tedbirler almakta tereddüt etmeyip, (...) ulemaya yarayan birçok vakıfları devlet eline geçirip askeri sınıfa tahsis etme" politikası Fatih ile başlamayıp Yıldırım Beyazıt tarafından da etkili bir şekilde uygulanmıştır.[22]

Tüm bu söz konusu değişikliklere baktığımızda, Bizans imparatorluk düzeninin gerileme/bozulma öncesi özellikleriyle karşılaşıyoruz. Büyük toprak sahiplerinin önünü keserken, toprağın köy komünleri tarafından işlenmesi politikası üzerinden, köy örgütlerinin ekip biçtikleri toprağa karşılık imparatorluk ordusuna asker vermek yükümlülüğüyle belirleniyor ve merkezi hükümetçe sıkı kontrol altında bulunduruluyordu.[23]

Bu benzerliğin yanı sıra vergi yöntemleri konusunda da Osmanlılar, Bizans'ın vergi sistemini devralmışlardı. Fatih'ten sonra, daha önce göçebe, gazi gelenekleri içinde itibar etmedikleri yöntemler de dahil onu tüm ayrıntılarında uygulamaya başlayacak ve halkın sırtında devasa bir asalağa dönüşecekti. Bu geliş-

[20] E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* 2. Cilt, s. 158.

[21] R. Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* 1. Cilt, s. 128.

[22] H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu,* s. 325.

[23] S. Runciman, *Konstantiniye Düştü,* s. 44.

melerin yarattığı şaşkınlık, zaman zaman Osmanlı tarihçilerinde; "Vilayet-i Osman'da işidülmedik ve görülmedik bid'adlerin (sonradan çıkarılan yeniliklerin) ihdası" (Âşıkpaşazâde) olarak kendini gösterecekti.

Özetle Türk-İslamcılarımızın gönül dolusu sahiplenip ona öyküdükleri Osmanlı İmparatorluğu, öncelikle Türklere ve diğer Müslüman halklara fayda getirmeyecekti. Osmanlı büyüdükçe onlar daha kötü koşullarda yaşayan kullar haline geleceklerdi.

Fatih'in Çandarlı'yı tasfiye ederek merkezileşmeyi ve askeri politikayı pekiştirmesi, takip eden yüzyılda Osmanlı'ya tarihinin en büyük genişlemesini sağlarken, uzun vadede ekonomik kalkınmanın, üretim ve sanayileşmenin oluşum koşullarını da ortadan kaldırarak, sonraki gerileme ve çöküntünün de nedeni olacaktır.[24] Bu gelişmelerle birlikte, artıkdeğeri merkezi bürokrasinin elinden kurtarmak mümkün olmadığından burjuvazinin oluşumuna uygun bir atmosfer de oluşmayacaktır.

Esasen günümüz değerlerinden bakıldığında II. Mehmet veya Çandarlı'nın yanında tavır almak için bir neden bulunamaz. Ancak hangisinin egemen olmasına bağlı olarak Osmanlı tarihinin, dolayısıyla Osmanlı hinterlandı ve Türkiye'sinin biçimlenmesinde nasıl önemli farklılıklar olacağından söz edilebilir.

Örneğin şunu söylemek pekâlâ mümkün: Çandarlı kazansaydı, büyük bir olasılıkla, Osmanlı padişahının otoritesi ve askeri etkinliğinin azalacağı, yerel otorite ve yönetimlerin güçleneceği feodal bir sürece yol açılacaktı. Bu durumda askeri olarak kendini savunması görece dezavantajlı ama en azından diğer Avrupa ülkeleri kadar mümkün, Balkanlar ve diğer Müslüman ülkelere yönelik işgalci bir tehdit olmaktan çıkan, ekonomisi talana değil, giderek üretime dayalı, dolayısıyla hem burjuvalaşmaya hem de Rönesans'ın etkilerine daha açık bir Osmanlı ile karşı karşıya kalacaktık. Bu olasılık İstanbul'un fethiyle imkânsızlaşmış,

[24] Konuya ilişkin irdeleme için bkz. E. Aydın, *Öteki Tarih*, 2. Bölüm, "Osmanlı Niye Geri Kaldı?"

Osmanlı devleti, merkezi despotik bir imparatorluk olarak kurumsallaşmıştır. Dikkat edilirse Rönesans'ın kültürel ve bilimsel etkilerine daha açık bir imparatorluk politikası izlemiş olmasına rağmen Fatih'in biçimlendirdiği düzen, onun bu açılımını, II. Beyazıt'ın şahsiyetiyle kusmuştur.

"Amerika" kıtasının bulunması ve sömürgeleştirilmesi, her yıl 300 ton civarında altın ve gümüşün Avrupa'ya akması anlamına gelecektir. Bu rakam ise Osmanlı'nın fethettiği topraklarda yaptığı talandan çok daha büyük bir meblağdır ve Batı ile Osmanlı'nın arasındaki gelişme makasının daha da açılması anlamına gelecektir. Bununla birlikte Osmanlı'nın Avrupa'ya oranla geri kalışını bu temelde açıklamak büyük bir yanılgı olacaktır. Unutulmamalı ki yüzyıllardır süregelen talana rağmen Osmanlı, kendini üretim eksenli var edecek, talan ekonomisi olmaktan çıkmasını sağlayacak bir mekanizma yaratamamış.

Talan kurumsallaşması, üretim eksenli bir ekonomi ve verimlilik bilincini dumura uğratmıştır. Bunun en somut örneğini Fatih'in kendisinde görüyoruz. Nitekim onun "uluslararası uzak yol ticaretini geliştirmek gibi bir düşüncesi yoktu. Egemen sınıf ise gelirlerini toprak rantından ve savaş ganimetlerinden edindiği için bu ticaretle pek ilgilenmiyordu. Sultanın önem verdiği şey, ülkesinde zorlukla imal ettirebildiği, barut ve top gibi savaş gereçlerini ithal etmekti. Üstelik parasal sermayenin büyükçe bölümü Müslüman, Yahudi veya Hıristiyan tüccarların kasalarında değil yüksek memurların, askerler ve mülk sahiplerinin hazinelerinde yatıyordu. Bursa'daki 721 işadamından hiçbirinin serveti 300 bin akçeyi aşmıyordu. Buna karşılık Sultan, sancak beylerine yılda 300 bin akçe hatta daha fazla bahşediyordu. Vezirlerin ve beylerbeyinin yıllık geliri 1 milyonu buluyor, büyük kentlerin kadıları 200 bin akçe alıyordu. İsa İsakoviç'in Has'ı kendisine 1455'te Üsküp hariç tek başına 763 bin akçe getiriyordu."[25]

---

[25] E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* 2. Cilt, s. 163-4.

Böylece üretmeye ve sermaye oluşumuna uygun yapılanıştan iyice uzaklaştırılan Osmanlı düzeni, içten dönüşememenin faturasını, sonraki yüzyıllarda, dönüşüp gelişmiş olan Avrupalıların yarı sömürgesi durumuna düşerek ödeyecektir. Sonuç olarak "kılınçla fütuhat yapanlar, sabanla fütuhat yapanlara alan terki yapmaya mahkûm" (Mustafa Kemal) olacaklardı. Bu durum Osmanlı'yı salt asalak bir kemikleşme içine sokmakla yetinmeyecek, aynı zamanda yalnız savaşta ve vergide düşünülen halkın önemli oranlarda tahribine, keza sonraki dönemde yükselen Türk milliyetçiliğinin de şoven ve öteki halklara düşman bir karakterde biçimlenmesine neden olacaktır.

* * *

Osmanlı devlet geleneği, kendini yenileyerek üretebilen bir ekonomik yapı kuramadığı gibi, aynı şekilde kendini yenileyerek üretebilen bir hukuk düzeni de kuramamıştır. Bununla birlikte Fatih döneminde biri devlet örgütü, diğeri vergiler ve cezalara ait olmak üzere çıkarılan iki kanunname, bu durumun değişimi yolunda önemli bir adım olarak anılmalı.

Fatih Kanunnameleri'nin kuşkusuz değişik açılardan irdelenmesi gerekiyor. Biz burada önemli birkaç noktaya değinmekle yetinelim. Fatih Kanunnameleri konusunda öncelikle değinilmesi gereken nokta, Kanunnamelerin Şeriat karşısındaki anlamıdır. Fatih bir Müslüman imparator, Osmanlı da bir İslam ülkesidir. Böyle olunca İslam'ın yasası sayılan şeriat dururken yeni yasal düzenlemelere gitmenin yapısal bir problem olacağı açıktır.

Açık ki İslamcı bir yaklaşım içinde "bir Müslüman hükümdarı, halife olsun sultan olsun, kanun koyucu sıfatını takınamazdı. O ancak İslam kanununun, yani şeriatın nazırı ve muhafızı idi. Dini ilimlerde yeterliliği yoksa, şeriat üzerinde herhangi bir surette şahsen bir tefsirde bulunmak salahiyeti yoktu. İşte bu esaslar İslam fıkhında münakaşa götürmez bir surette yerleşmiş bulunuyordu. Binaenaleyh, Osmanlı devletinin bir İslam devleti olarak teoride şeriatten başka bir kanunu olmaması gerekirdi.

Gerçekte, tamamıyla özel şartlar altında gelişen Osmanlı devleti, şeriatı aşan bir hukuk nizamı geliştirmiştir."[26]

Oysa toplum ve devlet düzenine ilişkin her yasal düzenleme, şeriatın, dünyevî idare açısından yetersizliğinin dolaylı ilanıdır. Çünkü şeriat, hayatın bütün alanlarını, yanı sıra tüm zamanlar ve tüm mekânları kucaklayan tanrısal bir yasal düzenleme olduğu iddiasındadır.

Şeriatçı mantık böyleydi, ancak gelin görün ki, daha en başından İslam devletleri, o ana kadar oluşturulmuş olan Kur'an'î ve Kur'an sonrası yasaların dar sınırlarına sığamıyor, dolayısıyla kaçınılmaz olarak yeni yasalar düzenlemek zorunda kalıyorlardı. Gerçeklik böyle olmakla birlikte şeriatın aşıldığı her durum, şeriatın mantığı gereği bir biçimde "şirk" (iradesini Tanrı'nınkine ortak koşmak) sayılırdı. Diğer imparatorların yaşadığı bu kaçınılmaz çelişkiyi Fatih de yaşamak zorunda kalacaktı. Ancak o bunu sorun kabul etmediğinden diğerlerinden ayrımla sorunu fiili durumla veya "örf" adı altında uygulayarak değil, doğrudan yasal düzenlemeler yaparak, kâğıda dökerek gerçekleştirecekti. Bu boyutuyla kabul edilmeli ki Kanunnameler, İslam hukuk düzeninin geleneksel algısında bir sapma, yönetimin dünyevileştirilmesi (sekülarizasyonu) yönünde atılmış önemli bir adım, bir gelişmedir. [27]

Örfi hukuk alanının genişletilmesi şeklindeki bu dönüşümün teorisini yapanlardan biri Tursun Bey olacaktır. Ona göre; "İnsanlar en akıllı yaratıklardır. Tabiatları gereğince toplum halinde yaşarlar. Bu hayatı sürdürebilmek için karşılıklı yardıma ve bunu sağlayacak tedbirlere ihtiyaç vardır. Bu tedbirler, düzenin esasıdır. İşte bu çeşit tedbirlere siyaset denir ve siyaset iki çeşittir: 1- Tedbir, hikmet esasına göre olursa ona Siyaset-i ilahi denir ki şeriattan ibarettir. 2- Tedbir akıl esasına göre olursa,

[26] H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu,* s. 319.

[27] Bununla birlikte, Osmanlı düzeninin laik olduğu şeklindeki yanlış yorumlara karşı bkz. E. Aydın, *Osmanlı Gerçeği,* 13. Bölüm, Osmanlı Devletinin Dinsel Niteliği

ona Siyaset-i Sultani veya Yasag-ı Padişahi denir. Urefamızca bunun adı örfdür. Cengiz Han Yasası buna örnektir. Bu her iki siyasetin varlığı padişahın vücuduna bağlıdır. En önemli siyaset de ikincisidir. (...) Bu sebepten, Tanrı padişaha itaati büyük küçük herkese farz kılmıştır. Tanrının zatına mahsus sıfatlar onda tezahür eder..."[28]

Bu mantık yürütmesi üzerinden örfi hukuk, hem kendi içinde gelişmeler kaydedecek, hem de şeriatın geleneksel algılanışına karşı önemli bir ağırlık sağlayacaktır. Esasen Fatih ve Tursun Bey'den çok eski tarihlere Farabi'ye ait olan bu düşünüş tarzı, şeriatın sınırlayıcı etkilerinin kırılmaya başlamasının da yolunu açacak, en azından bunun gerekçesini sağlayacaktır. Bu anlamda "II. Mehmet, şahsında Osmanlı padişahı tipini yaratmış olan ilk hükümdar (olacaktır). Artık padişah 'hâkim-i mutlak' olmuş, kamu hukuku tamamen onun iradesine göre düzenlenmiştir. Şeriat ise yalnız özel hukukta hâkim kalabilmiştir."[29]

Özetle Kanunnameler'i irdelerken öncelikle belirtilmesi gereken öğe, onun geleneksel şeriat karşısındaki bu sapkın konumudur. Ve bu noktada Kanunnameler, kamu hukukunda örfi ve sultani hukukun büyük bir gelişme gösterdiği ve şeriatın yetersizliğinin ilanının ifadesidirler. Bu yolla "İstanbul Fatihi, mutlak otoritesini, devlet teşkilatında, kanunlarda yaptığı yeniliklerle tam manası ile gerçekleştirmek gayesini takip etmiş ve bu otorite sayesinde, örfi hukuku hâkim mevkie çıkarmıştır."[30] İslam kisvesi altında Osmanlı hükümdarı, "bu dinden bağımsız kanunlar derlemesi" ile kendi şahsında Osmanlı iktidarına ortak veya onun üstünde bir otorite tanımayan mutlakçılığı yasal düzeye yükseltmiştir.

"Şeriat karşısında sırf devlet menfaati için hükümdarın kendi iradesiyle müstakil kanunnameler çıkarması, İslami esaslara

[28] A. Mumcu, *Siyaseten Katl,* s. 40

[29] A. Mumcu, age, s. 40.

[30] H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu,* s. 326.

değil, ancak Türk-Moğol ananesine bağlanabilir."[31] Bu da tüm diğer uygulamalarının yanı sıra, Fatih'in şeriata itibar etmeyen, sözde 'İslami' kimliğinin açık göstergesidir. Kanunnamenin başına yazdığı; "Bu kanunname, atam ve dedem kanunudur, benim dahi kanunumdur; evlad-ı kiramım neslen ba'de neslin bununla amil olalar" dediği bu Kanunnameler, şeriatı değil örf doğrultusunda kendi iradesini ön plana çıkaran bir niteliğe sahiptir. Daha da önemlisi bu girişte belirtilen, bundan sonraki nesilleri ve padişahları da bağlaması isteği, Fatih'in kendisini, şeriatı aşan bir geleneğin uygulayıcısı ve geliştiricisinden de öte, bundan sonrakileri de bağlayan bir yasa koyucu yerine koyduğunun, yani 'Tanrısal' iktidar alanını daralttığının açık göstergesidir.

Esasen ikinci Kanunname'de yer alan vergi yasaları da örfe, bu da kaynak olarak eski Türk, Anadolu ve Roma imparatorluk yasalarına dayalıdır. Daha önemlisi, ceza yasası, geneli kapsayan tek ve ukubât'ta (şahsi cezalarda) Müslim, gayri Müslim ayrımı yapmayan[32] muhtevadadır. Bu ise Müslim, gayrimüslim ayırımı üzerine oturan şeriat açısından ek sorunlar demektir.

Kuşkusuz iktidarın dinsel meşruiyet temelinde kurulması nedeniyle özü itibariyle dinsel nitelikli bir iktidar yapısıyla karşı karşıyayız. Ancak bu, şeriatın klasik hükümleri dışına çıkan bir yapılanmadır. Dahası düşünülenin aksine yönetimi bütünüyle bağlayan bir yasallık, Osmanlı'da pek oturmamış, keyfilik ve gelenek baskın olmuştur. Bu açıdan Fatih Kanunnameleri, bu durumun değişimi yolunda çok önemli bir adım olmakla birlikte, dikkatle incelendiğinde, Osmanlı'da yasa düzeninin ne denli ilkel olduğu görülür. Örneğin kardeş katlini emreden önemli madde, cep harçlığı maddesiyle hasoda oğlanlarının yıllık kaftan hakkı maddesi arasında yer almaktadır ki bu, dünyanın en büyük imparatorluğu olmayı başardığı Fatih zamanında bile Osmanlı yasa yazımının ilkelliğini gösterir. Bu niteliğiyle, kendinden 2 bin yıl öncesinin Roma imparatorluğuna göre kıyas

[31] H. İnalcık, age., s. 327.

[32] H. İnalcık, age., s. 333-37.

kabul etmez gerilikte bir yasa düzeniyle karşı karşıyayız. Dolayısıyla belirtilmeli ki, Osmanlının hukuksal gelişimi, siyasal-askeri gelişiminin yanında (özellikle 1215 tarihli Magna Carta'yı da anımsayacak olursak) dünyadaki hukuksal gelişmenin de çok gerisinde bir seyir izlemektedir.

Kanunname üç bölümden oluşup, birinci bölümde, devlet görevlilerinin konumu ve yetkileri anlatılır. İkinci bölümde usul, merasim vb. Üçüncü bölüm ise erkâna ve padişah çocuklarına ilişkin unvan ve lakapları işler. Görüldüğü gibi daha o çağda ulaşılmış olan yasa bilincinin gerisindedir; modern devlet örgütlenmesi açısından bize ipuçları sunmaktan uzaktır.

Kanunname'nin ve Osmanlı yasa düzeninin kuşkusuz en önemli ve tartışmaya değer yanı kardeş katline ilişkin ikinci bölümde yer alan kısmıdır. Bu madde devlet geleneği anlamında Osmanlı'da, keyfiliğin ve hukuk dışılığın yasallaştırılmasıdır. Madde şöyledir:

> "Ve her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşlarını nizam-ı âlem için katletmek münasiptir. Ekseri ulema dahi uygun görmüştür. Anınla amil olalar."

Öncelikle yasa mantığı açısından sorunlu bir durumla karşı karşıyayız ki; söz konusu madde tahtın sahibinin nasıl saptanacağının yöntemi yerine (ki kanundan amaç bu olmak durumundadır), her nasıl gelirse gelsin, gelmiş olanın, hanedanın diğer üyelerini "risk faktörü"ne indirgeyip ortadan kaldırmasını emrediyor. İkincisi hukuk mantığı açısından oldukça sorunlu bir durum vardır ki; ortada suç yoktur, dolayısıyla olmayan suça ceza biçen bir anlayışla karşı karşıyayız. Bu durumda ortaya çıkan Osmanlı tablosu, suç olmadan cezaların en ağırını verebilmenin yasal güvenceye kavuşturulması üzerine biçimlenen bir dünya düzeni anlayışı oluyor. Bu ise söz konusu düzeninin ne kadar ilkel, despotik, dolayısıyla yapılacak uygulamalara mazeret olarak öne sürülemez olduğunun göstergesidir.

Bu mantığın (halen bazı Osmanlıcılarımızda gördüğümüz gibi) iç savaşları engellemek gibi 'insani' bir gerekçeye bürün-

dürülerek savunulmaya çalışılması da olanaksız. Fatih'in çocukları Cem ile Beyazıt'ın, on binlerin ölümüne neden olan iktidar savaşı tam tersini ispatlayan trajik bir örnektir. Aksine yasa, isyan edebilen kardeşlerin istisnasız hepsinin kitle ve savaş gücü bulmasında da kendini gösteren halkın meşru tepkilerinin bastırılması girişiminin ifadesidir. Söz konusu yasa, Osmanlı devlet yapısının katılaşmasının, insani ve hukuki çözümler bulunmasını engellemenin sorumlularından birini oluşturur. Kardeş katliamlarını, devletin/monarşinin çıkarıyla meşru kılmak anlamında Osmanlı yasallığının hukuksuzluk üzerine oturduğunun göstergesidir.

Asıl ilginci bu haliyle madde her ne kadar ulemanın desteğiyle, yani örfi hukukla şer'i hukukun işbirliğiyle[33] çıkmışsa da, yasa mantığı açısından klasik şeriat hukukunun bile gerisine düşer. Çünkü şeriat, hiç olmazsa cezayı suça karşı bir yaptırım olarak düşünmüştür.[34] Ancak, "hukuken hiçbir suçu olmayan akrabaların mücerret (soyut) bir, "suç işleme ihtimali'ne dayanılarak katledilmelerini bu yolla anlamak imkânı yoktur."[35]

Gerçi "Fatih ayarında büyük ve Müslüman bir hükümdar, günahsız masumların öldürülmesini düşünemez bile" (Ali Himmet Berki) diyerek Kanunname'ye ilişkin kuşku belirten yazarlar da yok değildir; ancak bu fikir fetihçi camiada bile itibar görmekten uzaktır. Aksine söz konusu yasa maddesini savunmak için çizilen mizansenlerde hep "zaman kaybından doğacak sorunlar" (yani başka halkların topraklarının ele geçirilmesinin

---

[33] A. Mumcu, *Siyaseten Katl,* s. 194.

[34] Kuşkusuz şeriatta suç ile ceza arasında hukuk kavrayışı ölçütünde en küçük bir uygunluktan söz edilemez. Daha önemlisi asla suç konusu olmaması gereken fikir ayrılığı veya dinden vazgeçme gibi, tamamen düşünce özgürlüğü alanına giren fiiller de "suç" addedilerek en ağır cezaların konusu kılınır. Ancak son tahlilde bu gibi kıyaslamaların, iki yanlışı kıyaslayarak daha az yanlışı aramak gibi sonuçlarına karşı uyanık olunmalı. Esasen insanlığın yönetim hukuku açısından bugün ulaştığı düzey, böylesi hukuk karşıtı kıyaslamalara mahkûm olmaktan bizi kurtarır.

[35] A. Mumcu, *Siyaseten Katl,* s. 138.

yavaşlaması!), "halli gereken pek çok sorun", "sulh temayülündeydi fakat..." diye başlayan zoraki gerekçelendirmelerle kardeş katliamlarının savunulmaya çalışıldığı görülür. Özetle, böylesi bir yasa mantığının hukuk değil, karşıtı uygulamalara yasal dayanak üretmekten başka bir anlamı bulunmamaktadır.

Bu topraklar ortaya çıkan medeniyetlerden Hititliler, daha Kral Telipinu döneminden, yani 3 bin yıl öncesinden beri, en büyük veliahtın kral olmasını gelenek haline getirerek soruna çok daha uygun çözümler üretebilmiştir. Esasen bu sorunun eski Türklerde ve eski zamanların diğer pek çok devletinde görece çözülmüş olduğundan söz edilebilir. Ölen beyin yerine genellikle ailenin veya oğulların en büyüğünün geçmesi, yasal dayanağa kavuşturulmamış olsa da gelenek olarak uygulanmaktadır. Keza oğullar arasında kimin Han olacağı sorununun "kurultay"da karara bağlanması da, pek çok kez uygulanmıştır ki yasanın bu uygulama üzerinden kurulması pekâlâ mümkündü. Kuşkusuz hanedanın üyeleri veya bağlı beylerin egemenlik alanlarıyla birlikte ayrılmaları gibi durumlar, keza kardeş savaşları, fiili bir durum olarak tarihin her aşamasında söz konusu olmaktadır. Ancak bu durum bile kan üzerine kurulmuş bir iktidar geleneğini asla meşru kılmaz. Dahası insanlığın evrimi açısından böylesi bir çözümün bile merkezi despotluklarla sürdürülen "birlik"lerden çok daha anlamlı olduğu açık. Kaldı ki, söz konusu yasanın, tüm bu kirliliğine rağmen kardeş savaşlarını engelleyemediği de işin cabası.

Zaferlerin devamının güvencesi olarak "en kuvvetlinin" başa gelmesi amaçlı olduğu söylenerek aklanmaya çalışılan yasa gerçekte toplumda ahlâk ve hukuk geleneği oluşumunu engelleyici bir işlev görmüştür. Yasayı büyük zorlamalarla savunan Faruk Sümer'in sonuçtaki şu kabulü ilginçtir:

> "Lakin bütün bunlarla beraber, Fatih'ten; taht iddiacıları arasında, her hükümdarın vefatını müteakip, hemen daima çıkacak olan mücadelenin devletin ortadan kalkmasına sebebiyet verecek kadar vahim tehlikeler meydana getireceği, bu itibarla medeni seviyesi oldukça yüksek bir cemiyet üzerine kurulmuş,

mükemmel teşkilat ve müesseselere malik bir devlette asıl mühim olan hususun istikrarlı ve devamlı bir nizam ve asayişin mevcudiyeti olması gerektiğinin düşünülmesi ümit olunabilirdi."[36]

Evet, olunabilirdi, ama monarşik gelenek içinde bile pekâlâ uygulanabilir ve uygulanmakta olan çözümlerden biri, örneğin en büyük kardeşin veya devlet divanının çoğunluğunun karan doğrultusunda kardeşlerden en uygun olanının başa geçtiği bir çözüm, ne yazık ki Osmanlı medeniyetinin o anki ufkuna dahil olamamıştır.

Özetle Fatih, deyim uygunsa "orman kanunu"nu devletin yasası yapmış ve kimin ordusu daha çok, danışmanları daha kurnaz ve asıl önemlisi saraydaki dayanakları daha güçlüyse onun kazandığı, ama sonucu bir dizi savaş ve ahlâki kirlenme olan bir geleneği yasa düzeyinde kutsamıştır. Dahası Fatih'in söz konusu yasası, insanın ve ahlâkın, son tahlilde bir baskı gücü olan devlet karşısında değersizleştirilmesini gelenekselleştirmiştir.

Yasa maddesinin en yalın anlamlarından biri ise, Fatih'e biçilen evrensel misyonlardan birinin diliyle konuşacak olursak, Ortaçağ geleneğini en katı ifadesiyle Osmanlı iktidarında kurumlaştırmasıdır. Buradan bize miras kalan ise, devletin/egemenin çıkarı söz konusuysa, halka ve hukuka karşı her şeyin meşru görüldüğü demokrasi karşıtı bir bilinçtir.

Bu özgülde belirtilmeli ki, iddiaların aksine İslam devlet geleneğinin gerçek bir birlik ve beraberlik kültürü yaratamamıştır. Bugün sıkça başvurulan "birlik ve beraberliğin" devlet geleneğimizdeki anlamı, haklara saygı ekseninde değil, tektipleştirmeyle, asimilasyonla, koşullandırılmayla, baskıyla sağlanmasıdır. Halkların ve yurttaşların eşit haklarla birlikte yaşayabilmesinin koşullarını yaratmak yerine, farklı olana, tebaa olmayana, hak isteyene karşı zoru meşrulaştıran bir gelenekle karşı karşıyayız. Kendini diğer dinlerden üstün gören bir din kavrayışı, kendini diğer milletlerden üstün gören milliyet kavrayışı, bireyin farklı

[36] *Resimli Tarih,* Fatih Özel Sayısı, s. 2298.

olma hakkına eşit değer biçmeyen bir insanlık anlayışı bugün bile hâlâ sorun üretmeye devam ediyor.

Bu yaklaşımın ideolojik mirası, en önemli düşünürlerimiz üzerinde bile demokrasi ve hukuk karşıtı bir bilinç zehirlenmesi sağlayabilmektedir. Nitekim Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlılar bir birlik ve bütünlük şuuru getiriyorlardı. Türklerin kurmuş oldukları imparatorluklara hâkim olan Devlet fikri, birlikten ve tecanüsten yoksun Batı dünyası karşısına, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden beri unutulmuş yeni ve milletlerarası bir kuvvet olarak çıkmıştır. Osmanlı imparatorluk formülü ve hukuku, uygulandığı her ülkede taht çekişmelerine ve anarşilerine son veriyor; kavimleri, aralarındaki farklılıklara rağmen kişisel ve toplumsal bir refah ve huzura kavuşturabiliyordu"[37] diyerek Osmanlı'yı 'birlik' sağlayıcı yanıyla över.

Bu satırların, okuyucuyu yanlış yönlendiren eksik bir kavrayışın ürünü olduğu, kendi içinde yanılgılar içerdiği açık. Şöyle ki, her şeyden önce Avrupa'daki "dağılmanın" bir gerileme değil, aksine Rönesans ve sonrası ulus temelli birlik ve sanayileşme için sarsılma ve gelişme hamlesi olduğunu teslim etmek gerek. Buna karşılık Osmanlı'nın Roma İmparatorluğu'na atfen getirdiği kavimlerüstü birlik, gerçekte Avrupa'nın geride bırakmaya başladığı Ortaçağ'ın Osmanlı'da ne denli kurumlaştırıldığının ifadesidir. Bundan dolayı bu merkezileşme bir asır kadar bir süre Osmanlı'ya Avrupa karşısında askeri üstünlük sağlayacak; buna karşılık sonraki dönemdeki gerilemesinin de asli nedenlerinden birini oluşturacaktır. Kaldı ki Tunaya'nın iddia ettiğinin aksine söz konusu bu merkezileşme taht çekişmelerine ve anarşilerine son vermemiş, toplumsal bir refah ve huzur getirmemiş, dahası insanları tebaalıktan yurttaşlığa yükseltmemiş, sanayileşme ve demokratikleşme için gerekli dinamikler üretememiştir.

[37] *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları*, s. 81.

On Beşinci Bölüm

Hortlayan Hizipler Savaşı ve Fatih'in Karanlık Ölümü

Fatih'in ölümü tarihin karanlık noktalarından birini oluşturur. Zehirlendiğine dair veriler, nesnel bir tarih yazımı açısından görmezden gelinemez bir önem taşır. Her ne biçimde gerçekleşmiş olursa olsun ölümü, tıpkı tahta çıkışı gibi Osmanlı tarihinin çok önemli duraklarından birini oluşturur. Ölümünün biçimi de çok önemlidir ama onu daha da önemli kılan şey, Osmanlı'da yaşanan önemli dönüşümün merkezine oturmasındandır.

Arkasında bir dizi soru işareti ve sorun bırakan ilginç bir ölümdür bu. Hikâye kısaca şöyle gerçekleşiyor:

27 (veya 29) Nisan 1481'de görkemli bir ordu ve toplarıyla, doğu yönünde, ancak hedefi "belirsiz" bir sefer için İstanbul'dan çıkıyor. Ama daha Üsküdar'a geçer geçmez birden bire rahatsızlandığından birkaç gün mola veriyor. Atla gidemeyecek kadar dermansız hale geliyor. Buna rağmen gitme kararlılığı gösteriyor ve yola at arabasıyla devam ediyor. Bitkin bir halde Gebze'ye yakın Hünkâr Çayırı'na (veya Tekir Çayırı) varıyor ama orda gücünü tüketiyor. 3 (veya 4) Mayıs Perşembe günü akşama yakın 49 (veya 51) yaşında vefat ediyor.

Hastalığı sürecinde ilk müdahaleyi, her zaman olduğu gibi özel doktoru ve dostu Yakup Paşa (Gaetalı Maestro Jacopo) yapıyor. Ancak hastalığın ağırlaşmaya devam etmesi üzerine Acem doktor Lari çağırılıp onun da müdahalesi isteniyor. Lari,

Yakup'un ilaçlarına itiraz ederek farklı ilaçlarla tedaviye yöneliyor. Ancak Fatih'in durumu daha da kötüleşiyor. Bunun üzerine tekrar Yakup'a emanet ediliyor veya kendisi öyle istiyor. Diğer doktorlarla birlikte yapılan konsültasyon sonucunda ayağından kan almaya karar veriyorlar. Ancak sancıları daha da artıyor. Bunun üzerine son çare olarak, Yakup Paşa, Fatih'i kusturmak üzere genelde kullandığı "şarab-ı fariğ" adlı şurubundan içirerek sancısını azaltmaya çalışıyor. Ancak bir sonuç alınamıyor; Fatih komaya giriyor ve ölüyor.

Ölümün zehirlenme olduğunu düşünenlerin bir kesimi Venedik üzerinden Yakup Paşa'yı, diğer kısmı II. Beyazıt üzerinden Lari'yi suçluyorlar. Yakup Paşa, ölümün hemen ardından Beyazıt taraftarlarınca İstanbul'da gerçekleştirilen kıyım (ve talan) sırasında öldürülürken, Lari bir müddet sonra Edirne'de öldürtülüyor.[1] Oysa her iki hekimin de müdahalesi, ani ve açıklanamayan fenalaşması sonrasında gerçekleşiyor. Ama buna rağmen Fatih sonrası egemenler ve resmi tarihçilerce zanlı gösterilen iki hekim hal'ediliyor ama bunlar Fatih'in ölümünü daha da kuşkulu hale getiriyor.

Bu ölüm ile ilgili belki de en dramatik aktarım Âşıkpaşazâde'nin satırlarında şöyle yansır:

> "Vefatuna sebep ayağımda zahmet vardı. Tabipler ilacundan aciz oldular. Ahar tabipler cem'oldular, ittifak itdiler, ayağundan kan aldular. Zahmet ziyade oldu. Şarab-ı Fariğ virdüler, Allah rahmetine vardı:
>
> *Tabipler şerbeti kim virdi Hana*
> *O Han içti şarabı kana kana*
> *Ciğerim doğradı şerbet o hanun*
> *Hemin dem zar itdi yana yana*

[1] "F. Babinger, belki de bazı kaynaklara göre Amasya'ya kendisine karşı sefere çıktığı bildirilen babası Fatih'i de hekim Lari'ye zehirletmiş olabileceğine (...) [daha sonra] hekim Lari'yi yüksek dozda opium içirterek ortadan kalkmasına ve böylece kendisinin babasının ölümüyle ilişkisini bilen hiç kimseyi bırakmadığına dikkati çekmektedir." (Bkz. Arslan Terzioğlu, *Tarih ve Toplum,* sayı 115, s. 25)

Didi neyçün bana kıydı tabipler
Boyadular ciğer-i canı kana
İcabet etmedi tabip şarabı
Tımarları kamu vardı ziyana
Tabipler Hana çok taksirlük itdi
Budur doğru kavil düşme gümana."[2]

Tabii yine ilk kaynaklarda tam tersi aktarımlar da var:

"Sefere bizzat katılan Neşri'nin anlatımına göre ise, 27 Nisan 1481'de Gebze'ye doğru sefere çıktığında hasta olduğundan at arabasına bindi. Maltepe'de konakladığı gün ikindi vaktinde vefat etti. Neşri'nin Fatih'in zehirlenmesinden bahsetmeyip onun hastalığı neticesi ölmesinden bahsetmesi bizce bu hususta çok önemli bir kayıttır."[3]

Tabii kaydın önemi doğruluğunun kanıtı değildir. Ne de olsa Neşri, Beyazıt döneminde yazan bir Osmanlı tarihçisidir. Yani Fatih'i tasfiye etmek çabasında olanların kalemidir. Ancak bu durum, karşı tezin de kesin doğru olduğunu kanıtlamıyor.

Kimi tarih yazımlarında zehirletmeden mutlak bir şey gibi söz edilir. Osmanlıcılıkla bağını koparamamış tarihler ise her şeyin "olağan" ve "hastalıktan" olduğunu ispatlamak için özel bir telaş sergilerler. Oysa nasıl ki gidilen sefer karanlık bırakıl-

---

[2] Akt. İ.H. Danişmend, *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi,* s. 17. Şiirin Türkçesi, "Doktorlar şerbeti verdi Hana / O han içti şerbeti kana kana / Çiğerini doğradı şerbet o hanın / İçince inletti yana yana / Dedi niçin kıydı bana hekimler / Boyadılar ciğerimi kana / Fayda vermedi hekimin şerbeti / Tedavileri bütünüyle uğradı ziyana / Doktorlar Hana çok kusurlar/günahlar etti / Budur doğru söz düşme şüpheye." Aşıkpaşazade dizelerini, "İlahi nesli kalsın kıyamete değin / Özellikle de benzeri olmayan Han Beyazıt'e" diye sürdürmesi de dikkate değer. (Osmanoğulları Tarihi, s. 312, K Kitaplığı, 2003) Diğer yandan Reşat Ekrem Koçu, konuya ilişkin şöyle yazar: "Koca Fatih, tabiplerin cehli veya şeni bir suikastla öldürülmüştü ki o devrin saray tabipleri Yahudi muhtedisi veya bunların evlatlarıydı. Fakat siyasi durum gösteriyor ki suikast ihtimalinde Karamani Mehmet Paşa'nın asla eli olamaz. Çünkü kendisine itimat etmiş Sultan Mehmet'ten gayrı bütün etrafı can düşmanıydı; tek istinatgahı Sultan Mehmet'ti." (*Osmanlı Padişahları*, s. 104)

[3] Arslan Terzioğlu, *Tarih ve Toplum,* sayı: 115, s. 29.

maya çalışılıyorsa, ölüm de öyle. Fatih sefere çıkarken bir dizi hastalığa sahip gözüküyor; ancak bu, böylesi ani, belirsiz, başında doğrudan kendisinin olduğu ve bizzat kendi kararlılığı ile başlatılan seferi daha da önemli kılıyor.

Bir noktadan sonra zehirlenip zehirlenmediği de önemini görece kaybederken Fatih'in nereye gittiği ve o günlerde nasıl sorunlarla karşı karşıya olduğu tayin edici önem kazanıyor. Tabii bu arada net olan şeyler var. Fatih Venedikliler, Memlûklar ve diğer devletlerce öldürülmek isteniyor. Ancak öldüğü günlerde tehlike ve başarı şansı olan asıl komplo bizzat Osmanlı Sarayı'nın içindedir. Resmi tarihlerin gizlemeye ve muğlaklaştırmaya çalıştığı ve bu nedenle de asıl önemli olan bu.

Hemen belirlenmeli ki, Karamani ve Yakup Paşa'nın Fatih'i zehirletme olasılığı hiç yoktur; çünkü ikisi de Fatih ile birlikte Saray'ın en üst konumlarında olmalarına karşın onun yokluğunda, öldürülmeseler bile iktidarsızlaştırılacaklar. Çünkü Saray'a giderek egemen olan hizip karşısında Fatih'ten başka tutunabilecek dalları yok. Kaldı ki Yakup Paşa, Manisa'dan beri Fatih ile birlikte olup çok yakın bir ilişkileri var.

F. N. Uzluk, Venediklilerin Yakup Paşa'ya 132 arşın en iyi cins kadife verdikleri iddiasından hareketle, onu Fatih'e karşı Venedik komplosunun içinde gösteriyor. Daha da öteye giderek Yakup Paşa'nın Venediklilere, Fatih'i öldürmesi karşılığında kendisine önce 10 bin duka altın, sonra da İstanbul'da bırakacağı mallarına karşılık 25 bin duka altın istediğini belirten bir teklif yolladığını iddia ediyor. Oysa Yakup'un Venediklilerle böyle bir anlaşma yapması imkansız. Çünkü o sırada İtalya, özellikle Yahudiler için cehennemden farksız; oysa İstanbul onlara büyük bir güvence sunmakta, Yakup Paşa için artı zenginlikler ve manevi kariyer sağlamaktadır.[4] Öyle ki, hemen hemen tüm kaynakların üzerinde anlaştığı gibi, Yakup Paşa'nın öldürülüşü ve Yahudi mahallesinin yağmalanmasının gerçek sebebi,

[4] F. Babinger, *Fatih Sultan Mehmet Zehirlendi mi Eceli ile mi Öldü?*, s. 19.

Yahudilerin elde ettiği ayrıcalıklara ve Fatih üzerinde sağladıktan büyük nüfuza duyulan tepkidir. "Çünküm bu hekim Yakup kim heman vezir oldı, ne kadar kim aç Yahudi var ise Padişah'ın işlerine karıştırdılar..."[5] Bu anlamda Fatih'in ölümü, birikmiş bu tepkilerin boşalmasının bahanesi oluyor.

Fatih fenalaştıktan ve çare arayışıyla bütün doktorlar başına üşüştükten sonraki bir atmosferde bunlardan birinin zehir vermeyi göze alabilmesi imkansız gibi. Dolayısıyla fenalaşma anından itibaren müdahalelerin ya gerçekten tedavi etmeye yönelik, ya da en azından öyle yapıyormuş görünen çabalar olduğuna inanmanın daha mantıklı olduğu açık. Kuşkusuz yanlış bir ilaç verilmesi ve bunun ters etkisiyle öldüğü de düşünülebilir. Lari'nin zehirleme olasılığına gelince, bu olasılık da zayıftır. Çünkü fenalaştıktan ve ilk tedavisinin başarısızlığı sonrasında müdahale etmiştir. Zehirlenme olasılığı güçlüdür; ancak bunun da, o anda değil, önceki günlerde,[6] sefer kararı alındığının kesinleşmesinden sonraki günlerde, seferin başlamasının hemen öncesinde, bizzat Saray'da yapılmış olduğu düşüncesindeyim. Şöyle ki biraz sonra da göreceğimiz gibi Fatih, kendisini kuşatan ve Beyazıt'ı tahta çıkarmayı hedefleyen bir komplo ile karşı karşıyadır. Fatih'in, hedef belirtmeden doğu yönüne başlattığı seferin her halükârda Beyazıt'ı da içereceği, buna karşılık Fatih'in Saray'daki egemen hizip nezdinde miadının dolduğu düşünülecek olursa, sefer kararının Fatih'i devreden çıkarma arayışlarını hızlandıran bir gelişme olduğu düşünülebilir.

Öyle ki, Osmanlı'nın böylesi önemli bir padişahının niye öldüğü konusunda, geçiştirici cümleleri dışında net bir şey söylenmemiş olması da ondan sonra iktidar olanların tercihi olarak şekillenmiştir. Uzunçarşılı'ya göre Fatih nikris (gut) imiş,

---

[5] Neşri, Akt. T. Akpınar, *Tarih ve Toplum,* sayı: 111, s. 34.

[6] O dönemde yaygın bir yol olan zehirletme teknolojisinde epey bir mesafe katedilmiş olduğu ve bazı zehirletme yöntemlerinin sonucunun günler sonra alındığı da bilinmektedir; ki benzer bir sürecin babası II. Murat'ın ölümünde de yaşandığı özellikle anımsanmalı.

fevkalâde ıstırap çekiyormuş, ama buna rağmen sefere çıkmış veya devam etmiş. Peki ama bunca acıya rağmen onu bizzat sefere çıkmaya zorlayan yaşamsal neden ne? Gariptir ama işte buna ilişkin net bir şey söylemiyor Uzunçarşılı. Mısır'a gittiği tahmin ediliyormuş; ancak bunu kimseye söylemiyormuş! Böyle bir seferi hangi nedenle saklayabileceği sorunu da belirsiz. Daha sonra uydurulan bir hikâye de, Halep Emiri'nin şehri Osmanlı'ya teslim etmek istediğini, ama bunun için Fatih'in gelmesini şart koştuğu şeklindedir. Bu durumda seferin gizliliği ve yola çıkarılan ordunun büyüklüğü daha da sırıtmaya başlıyor.

Mufassal Tarih; ciddi ciddi, "niyetlerini daima gizli tutmaya dikkat eden Padişah, bu hususta da bir şey söylemediğinden seferin nereye yapılacağını kimse bilmiyordu" diye yazar.[7] Oysa yine aynı Tarih, Akkoyunlular'a yönelik seferini nasıl bağıra çağıra yaptığını anlatmıştı önceki sayfalarda. Böylesi özel bir gizliliği bir tek Candaroğulları seferinde görüyoruz, o da bir müttefikin oyuna getirilerek teslim alabilmek amacını taşıyordu ki burada da Osmanlının diğer yöneticileri olaydan haberdardı. Memlûklar, bağlı beylik Candaroğulları gibi böyle oldubittiye getirilemeyeceğine göre, söz konusu gizliliğin altında başka bir hedef aranmalı. Tıpkı Candaroğlu seferinde yaptığı gibi, hedef şaşırtmak için Trabzon'a sefere çıkmış gibi görünüp Candaroğlu'nu bastırması gibi, örneğin Memlûklar'a sefere çıkmış görüntüsü verip Beyazıt'ı bastırması ihtimali üzerinde durulmalı. Sefere çıkardığı gücün büyüklüğü böylesi bir oyunda inandırıcı olabilmek içindi.

Üstelik iddia edildiği gibi böyle hastalıklar içindeyken, o günün ulaşım tekniğiyle ta Mısır'a kadar gitmeyi göze alması, nesnel tarihçilik açısından ciddi kuşkulara neden olan bir durum. Son tahlilde Memlûkları ezmek istediğine kuşku yok; ama bu kadar hastayken, üstelik Memlûklar herhangi bir saldırı durumunda değilken böylesi uzun bir sefere böylesi alelacele çıkması, 50 yaşındaki, tecrübeli ve soğukkanlı bir imparatorun

[7] 1. Cilt, s. 591.

yapacağı iş değil. Bu durumda soğukkanlılığını yitirmesine neden olacak denli kaygı ve öfkeyle davranmış görünüyor; üstelik her şeyi böyle gizli tutması, yaptığı işle ilgili olarak çevresiyle güven sorunu yaşayan birinin işine benzemiyor mu? Fatih ki 21 yaşında iken bile her şeyi incelikle hesaplayan bir politikanın temsilcisi olmuştur. Özetle 21 yaşında bile yapmadığı bir tavrı, iktidarının bu olgun çağında yapması akla yatkın değil. Dolayısıyla Fatih'in bu sefere çıkarken ya etkisi sonraki günlerde görülen bir zehirlenmeye uğraması sözkonusu veya hastalığını düşünemeyecek kadar acil bir durumla, tahtının güvenliğiyle veya ciddi bir saldırıyla karşı karşıyadır. Düşünün ki 1481'in 27 (ya da 29) Nisan'ında İstanbul'dan yola koyulan İmparator, üstelik kıvranarak geçirdiği 3-4 gün içinde Gebze veya Maltepe'de ölüveriyor. Memlûk Emiri Halifenin veya Halveti tarikatı şeyhlerinin bedduasıyla "Allah'ın cezalandırması"(!) söz konusu olamayacağına göre, ortalıkta karanlık bir şeyler olduğu açık.

Burada üzerinde asıl durulması gereken olgu, bu ölüm vesilesiyle Osmanlı Sarayı'nda süregelen iktidar çatışmasının birdenbire ilginç boyutlara tırmanmasıdır. Öyle boyutlu bir saflaşma ve çatışma ki Fatih'in naaşı ortada kalıyor.[8] Ortada kaldığı kesindir, çünkü üstünde mum bile yakılmıyor, kendi sarayında kokmaya bırakılıyor Fatih'in cesedi; öyle ki yanına kimse yanaşamayacak hale geliyor[9], çünkü o sırada Saray'da kıran kırana bir iktidar savaşı sürmektedir.

Taraflar Fatih'in ölümü duyulmadan karşı tarafı etkisiz hale getirme telaşına giriyorlar. Çünkü İshak Paşa Beyazıt'ı, Karamani Mehmet Paşa ise, Fatih'in de tercihi doğrultusunda Cem'i

[8] Benzer, ama çok kısa süren bir olayın İslam Peygamberi Muhammet'in de başına geldiği anımsansın. Orda da Peygamber'in bedeni defin işlemlerini beklerken Ebu Bekir, Ömer, Sad b. Ubade, Ebu Ubeyde, Abdurrahman b. Avf, İbni Hişam vb. Saide oğullarının çardağında (Sakiyfe), yeni halifenin kim olacağına ilişkin pazarlıkla uğraşacaklardı. (Bkz. E. Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk,* s. 35)

[9] Uzunçarşılı, *Fatih Sultan Mehmet'in Ölümü,* Belleten, c.34, Nisan 1970, s.231.

iktidara taşımak istiyor. Ancak Fatih'in son dönemlerdeki güvenilir adamı olan Karamani, Fatih'in yokluğunda oldukça zayıflamıştır. Nitekim Beyazıt hizbinin başı ve İstanbul'un da muhafızı durumundaki İshak Paşa, Karamani Mehmet Paşa'yı yeniçerilere linç ettiriyor. Yeniçeriler Mehmet Paşa'yı parçalayarak öldürüyorlar. Ölmeden Cem'e hemen İstanbul'a gelmesi için yolladığı ulak da yakalanıp öldürülüyor. Doktoru ve arkadaşı Yakup Paşa da. Bu arada Padişah'ın yakınlığı ve korumasıyla karşılaşmış olan Yahudi mahallesi korkunç bir talana uğruyor.

Dikkat edilirse, sanki salt Fatih sonrasını da inceden inceye planlanmış bir komployla karşı karşıyayız. Ancak bütün bunların halledilmesi ve İshak Paşa'nın duruma tümüyle hâkim olmasıyladır ki nihayet, cesede ilişkin müdahale gündeme geliyor. Artık esas sorun çözülmüş, iktidarın sahipleri belirlenmiştir; bundan sonra halka, Osmanlı Sarayı'nın, atalarına ne kadar 'saygılı' olduğunu ispatlayan gösterişlere geçilebilecektir.

Ölümünün üzerine ortada kalakalan Fatih'in cesedi ile nihayet 11 gün sonra ilgilenilecektir; İshak Paşa'nın oluruyla kokmuş cesedin üzerine nihayet mum yakılacak, Kethüda Kasım cesedin içini boşaltıp ilaçlayacaktır.[10] Ancak bekletme işi devam edecektir; ta ki Beyazıt'ın, 21 Mayıs 1481'de Amasya'dan İstanbul'a gelmesine kadar. İşte bunun bir gün sonrasıdır ki, Fatih' in 18 günden beri beklemekte olan cesedi gömülebilme olanağına sahip olacaktır.[11]

Yalçın Küçük; "İstanbul'dan Venedik'e gönderilen raporlara dayanarak hazırlanan çalışma"ya atfen Fisher'den aktarmayla "Mehmet Fatih son seferine, kendisine fazla güvenmeye başlayan ve dikbaşlı olan oğlu Beyazıt'a diz çöktürmek ve ezmek için çıktığından"[12] diye söz ediyor.

Bu iddianın doğru olma olasılığı çok büyüktür. Esasen

[10] Uzunçarşılı, *Belleten,* c. 34, Nisan 1970, s. 231.

[11] F. Babinger, *Fatih Sultan Zehirlendi mi Eceli ile mi Öldü?,* s. 19.

[12] *21 Yaşında Bir Çocuk, Fatih*, s. 109.

Beyazıt'ın Fatih tarafından sevilmediğini, ama buna rağmen, Saray'daki konumunun çok güçlü olduğu biliniyor. Fatih gibi mutlak bir hükümdarın sevmediği, ancak bizzat kendi sarayındaki dengeler nedeniyle bir şey yapamadığı bir konumdadır Beyazıt. "Kapıkulu ocakları ve bilhassa yeniçeriler ve devlet erkânından bazıları", Fatih'e rağmen Beyazıt'ı kollamaktadırlar.[13]

İslam Ansiklopedisi'nden aktarmayla Y. Küçük, Beyazıt'ı içki ve safahata alıştırdığı iddiasıyla Abdurrahman Efendi'nin idamına ferman çıkardığını yazıyor. Fakat Beyazıt, babasının etrafındaki adamları aracılığıyla daha evvel bundan haberdar olunca, Abdurrahman Efendi'yi kaçırıyor.[14]

Bu idam fermanı ve ona karşılık Beyazıt'ın yardımcısını babasına teslim etmeyip kaçırtması, o günlerde yaşanmakta olan saflaşma ve çatışmayı anlamamız için çok önemli. Kendisi de içen Fatih'in, salt içki ve safahata düşkünlüğüne neden oldu diye, 30'unu aşmış oğlunun yardımcısını (Müeyyetzâde) katletme fermanı çıkaracağını düşünmek fazlasıyla saflık olur. İşin içinde siyasal neden aranmalı: Abdurrahman Efendi, Beyazıt hizbinin beyinlerinden biridir. Bu nedenle Fatih saldırıyı onun üzerinden gerçekleştiriyor. Beyazıt ise yardımcısını teslim etmiyor. Bu durumu, Beyazıt'ın gelişmeden erken haberdar olmasını sağlayan Saray içi bağlantıları ve tüm taht beklentisine rağmen babasıyla takışmayı göze alacak bir yönelimle yardımcısını kaçırtmaktan geri kalmamasıyla birlikte düşününce şu sonuca varabiliriz:

Beyazıt hem tahtı istemektedir, ama hem de muktedir babasına tavır alabilecek kadar güçlüdür. Sarayda ciddi bilgi kaynakları ve daha önemlisi ciddi destekleri vardır ve bu temelde babasıyla aralarında ciddi bir rekabet ortamı oluşmuştur. Bu durumda babasının seferinden ve nereye gideceğinden de haberdar olmaması düşünülemez; yok buna rağmen haberi ola-

[13] Uzunçarşılı, *Belleten,* c. 34, Nisan 1970, s. 233.

[14] Y. Küçük, *21 Yaşında Bir Çocuk, Fatih,* s. 109.

mıyorsa, babasının, özellikle de kendisinin haberdar olmaması için çok özel bir gayret içinde olduğunu düşünmemiz gerek. Ki bu durumda onun üzerine sefere çıkma olasılığı çok daha güçlü hale geliyor. Bu noktada özellikle Candaroğulları üzerine yaptığı seferdeki hileler ve gizlilik de anımsanırsa, Fatih'in ne yapmak istediğine ilişkin gerçeğe en yakın olasılığa varmamız da kolaylaşır.

Kapıkulları, yeniçeriler ve Fatih'in siyasasından şikâyet eden önemli bir kesim Beyazıt'ı desteklemekteydi. "Amasya' da bulunduğu sırada karşıt tutumlular, Beyazıt'ın çevresinde toplanmıştı. Babası Fatih ile ilişkileri iyi değildi. Padişah, oğlunun sarayını ve saray çevresini sürekli kolaçan ediyor. Ama onun çevresinde özellikle dervişlerin, hoşnutsuzluk duyanların toplanmasını engelleyemiyordu. Beyazıt'ın siyasasını kendi çıkarları doğrultusunda çekebilirlerdi."[15]

Fatih'in yürüttüğü kamulaştırma, vergi artırımı ve yeni akçe çıkarma politikalarının neden olduğu hoşnutsuzluklar ortamında "Amasya Valisi Şehzade Beyazıt babasıyla arasının açık olduğu sırada, etrafındakilerin de tesirlerine kapılarak, kendi mıntıkası olan Amasya, Tokat ve Trabzon çevresinde bu verginin tatbikine karşı mukavemet gösterince gayri memmunlar zümresi gözlerini Beyazıt'a çevirmişlerdir. Fatih'in son zamanında mühim devlet ricali arasındaki geçimsizlik, Padişah'ın bu türlü icraatından da faydalanarak, kendi nüfuzlarının kuvvetlenmesi yolunda şehzadeleri de kendilerine alet etmeye çalışmışlardır."[16]

Beyazıt'ın yaptığı açık bir isyandır ve bunun Fatih gibi mutlak iktidar geleneği kurmuş bir muktedirce hazmı düşünülemezdi. Üstelik tüm memnunsuzların Beyazıt etrafında toplanmaya başlamaları da sorunun acilen çözümünü dayatıyordu. "Fatih'in hastalığının arttığı son yıllarında, bilhassa 1479'dan itibaren Beyazıt ile Cem arasında taht için başlayan gizli müca-

[15] A. Clot, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 273.

[16] *Mufassal Tarih,* 1. Cilt, s. 605.

dele memlekette büyük bir toplumsal hareketle karışmış oluyordu. (...) Fatih'in son yıllarında yöneticiler arasında şiddetlenen rekabet [el koyma ve baskıların neden olduğu] bu hoşnutsuzluğun yansımasına vesile olmuştur"[17] ki Fatih'in bilinmeyen bir yöne doğru ve kimseye açıklamadan başlattığı sefer tam da bu sürecin en uç noktaya çıktığı zamana tekabül etmektedir.

Bu kapışmanın dinsel duruşa da yansıyan bir boyutu olacaktır. Osmanlı tarihlerine yansıyan kimi öyküler, bu bağlamda "şeriatı müdafaa eden ve örfi kanunlarla menfaati halel gören bir sınıfın hissiyatını aksettirmektedir. Fatih devrinde örf ve şeriat çatışması keskin bir şekilde meydana çıkmış olup, Beyazıt Veli şeriatın mümessili olarak tahta gelmiştir."[18]

Fatih'in yayılmacı politikasına karşı olan II. Beyazıt'ın önemli desteklerinden biri de, askercil merkezileşmenin sonucu ekonomik olanaklarına el konan, görüşlerine itibar edilmeyen, buna karşılık yaşanan ekonomik bunalım ve süreğen savaşlardan yılan halk nezdinde konumlarını güçlendiren Halveti Tarikatı dervişleriydi. Fatih, devletin mali olanaklarını arttırmak için tarikat vakıflarınınki dahil toprakların devletleştirilmesi yoluna gittiğinden şeriatçı çevrelerle olan ilişkisi önemli oranda kopmuştu. Bu bağlamda N. Vatin'in, "Öyle olunca Sultanın tarikatlarca sevilip tutulmamasına şaşmamalı: Halveti tarikatı ile oğlu Beyazıt'ın gösterdikleri özenle zehirlenerek ölmüş olması pek mümkündür"[19] deyişi, gerçekte pek çok tarihçinin de önemle üzerinde durdukları bir iddiadır.

Önce devşirme iktidarının kurumlaşmasını sağlayan Fatih, bunların sınırsız güçlenişi karşısında, onları dengelemek üzere tekrar Türk aristokratlarını güçlendirme yoluna gidecekti. Nitekim özellikle 1471'den itibaren yeni fetihlerden yararlananlar Türk soyluları olacaklardı; bu nedenledir ki, bunlar Fatih'in

---

[17] H. İnalcık,, Mehmet II., *İslam Ansiklopedisi,* 7. Cilt, s.533

[18] H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu,* s. 324.

[19] R. Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* 1. Cilt, s. 128.

yayılma siyasetini desteklemeye başlamışlardı. Buna karşılık Fatih'i iktidara taşıyan devşirmeler, ele geçirdikleri olanakları korumak için, tarihin garip cilvesi Çandarlı'nın rolünü benimsemişlerdi. Öyle ki âdeta "bir barış grubu haline gelen devşirmeler" yayılma politikasına karşı çıkmaya başlamışlardı. İşte bu farklılaşma ve karşılıklı mevzilenme sonucunda Sarayın pozisyon değiştirmiş bu iki hizbi, artan bir kapışma içine girmiş bulunmaktaydı. Roller değişmiş, ittifaklar değişmişti.

> "Daha önceki hükümdarlar döneminde olduğu gibi bu politik gruplar çekişmelerini ve isteklerini taht adayları üzerinde yoğunlaştırdılar. Daha çok hareketli ve babasının politikasına yatkın olan şehzade Cem, Türk soyluları, barışçı olan Şehzade Beyazıt ise devşirmeler tarafından destekleniyordu. Cem Sultan mali ve ekonomik sıkıntıların doğacağını düşünmeden Avrupa'da büyük çaplı fetih hareketleri taraftarı idi. Şehzade Beyazıt ise Sultan'ın mali politikasına karşı çıkıyor, fethedilmiş olan imparatorluğu pekiştirmek için barış öneriyordu."[20]

Özetle, Fatih'in son günlerinde Osmanlı Sarayı'nın durumu, II. Murat'ın son yıllarındaki Saray'ın durumu gibidir. Ancak bu kez saflar ve misyonlar değişmiştir. Fatih, kadir-i mutlak gücünü kaybetmiştir. Gerek süreğen savaş politikasının kapıkullarındaki tepkisi, gerekse halka yüklediği ağır vergiler ve para değerinin sürekli düşmesinin yarattığı tepkiler onu iyice güçten düşürmüştür. II. Murat'ın Çandarlı Halil'i, II. Mehmet'in Karamani Mehmet Paşa'sıyla dirilmiş gibidir. Ancak Karamani, Çandarlı gibi kendi başına güçlü değildir; bu nedenle Fatih devre dışı kalır kalmaz, II. Beyazıt gibi silik bir hükümdarın gelmesine bile gerek kalmadan İshak Paşa ve yeniçeriler tarafından halledilecekti.

Bu dönem Osmanlı sarayındaki iki hizip, öncekinden ayrımla Fatih hizibi ve Beyazıt hizbiydi. Fatih hizibinin adayı Cem'dir. Öyle ki doğrudan halef belirlememiş de olsa, "Kanunname'de nu-

[20] S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* 1. Cilt, s. 105.

mune olarak şehzadelere yazılacak fermanda misal olarak Cem'in ismi zikredilmiştir."[21] Uzun Hasan ile savaşmak üzere uzun ve riski yüksek sefere çıktığında oğulları Beyazıt ve Mustafa'yı yanına alırken, yerine İstanbul'da Cem'i bırakmıştır. Şehzadelerin başkentten içeri sokulmadıkları bir atmosferde bunun anlamı açıktır; kendine bir şey olursa taht; otomatikman Cem'indir.

Ancak Cem'in kapıkullarından oluşan merkezi bürokrasi içindeki destekleri alabildiğine zayıftır. İlginçtir, devşirme bürokrasi burada da şeriatçı ulemayla işbirliği içindedir; ama bu kez iktidar tekelini elinde tuttuğu için "barışı" savunmaktadır. Fatih'in çizgisinden ciddi rahatsızlık içinde olan kapıkulları ve halk güvenlik ve istikrar arayışı içindedir. Dolayısıyla hem Çandarlı'nın kişisel gücünden yoksun bir Karamani'yle hem de Fatih'in zamanını doldurmuş misyonunun devamı yönelimiyle Cem'in şansı yok gibidir. Esasen Cem'e sıra gelmezden önce bizzat Fatih'in kendisinin miadı dolmaktadır. Beyazıt'ın diklenebilmesi, Fatih'in kendi sarayında zayıflaması ve giderek artan gerilim bu temelde anlaşılabilir.

Esasen Fatih hizbinin kadrolarının zaafa uğratılmasında Fatih'in de önemli bir sorumluluğu var. Şöyle ki; Uzun Hasan'la savaşta öldüğü haberinin yayılması üzerine, o sırada bizzat babası tarafından İstanbul'a yerleştirilmiş olan Cem'in padişah ilan edilmesi üzerine, Otlukbeli'nden muzaffer olarak dönen Fatih, bu işten sorumlu gördüklerini idam ettirmiştir.[22] Tamamen Fatih'in öldüğü haberinin sonucu gelişen ve bizzat Fatih hizbinin elemanlarınca gerçekleşen bu duruma karşı Fatih'in gösterdiği tepkinin büyüklüğü, içinde bulunduğu vehmin ve daha uzun dönem yaşayacağına olan güveninin sonucu olarak düşünülmeli. Ancak buna rağmen Cem'e dokunmaması, onun Cem hakkındaki beklentilerinin sonucudur.[23]

---

[21] İ. H.Uzunçarşılı, "Fatih Sultan Mehmet'in Ölümü", *Belleten,* c. 34, Nisan 1970, s. 233.

[22] Cavit Baysun, *İslam Ansiklopedisi,* 3. Cilt, s. 70.

[23] Bu noktada Cem'in Fatih'in oğlu olmasının onun öldürülmesini engellediği

Ancak bu kırımın kendisi ve Osmanlı'ya hâkim kıldığı politika açısından bir bedeli olacaktı. Kendini en güçlü hissettiği Otlukbeli zaferinden sonra Fatih'in hizbi, devşirme ve şeriatçı ittifakından oluşan Beyazıt hizbi karşısında bizzat kendi sarayında güçsüz kalacaktır; öyle ki, zehirletilerek veya hastalıktan ölümünün hemen ardından, hem de cesedi ortada bırakılarak Fatih hizbinin kanlı tasfiyesi gerçekleştirilecektir.

Osmanlı geleneği, Fatih ve Osmanlı'ya ilişkin şeriatçı illüzyonların aksine Fatih'i sahiplenmeyecektir. Fatih'in temel dayanağı ve sonrası için Cem taraftarı Karamani'nin "öldürülmesi ve tarihçilere göre yolsuz hareketler yapıldığı sırada zavallı İstanbul Fatihi'nin cesedi ihmal edilerek kokmaya" bırakılacaktır.[24] Dramatik bir tablo çıkacaktır ortaya; bin yıllık Bizans merkezi İstanbul, fethedilişinin 28. yılında kendi fatihinin kokmasına tanıklık edecektir. Bizzat Fatih'i iktidara taşıyıp onun üzerinden iyice kurumlaşan devşirme bürokrasi, onun yerine Beyazıt'ı iktidara getirecektir.

Fatih'in ölümü imparatorluk içinde bir üzüntü yaratmayacaktır. "Büyük bir ordunun ve koca bir donanmanın yuttuğu paralar, halkın üzerindeki gelir vergisi yükünde artışı da peşinden getirmişti. Bu durum da dayanılmaz boyutlara varmakta; Padişah fetihlerden muzaffer döndükçe halkın yaşam koşulları ağırlaşmaktaydı. (...) Halk, gelirlerin artmasından, fe-

düşünülmemeli. Osmanlı sarayında her şey büyük bir soğukkanlılık ve acımasızlıkla yapılmaktadır. Beyazıt'ın iki yeğenini (Oğuz ve Eyüp) ve üç oğlunu (Mahmut, Şahinşah ve Mehmet), Yavuz'un, babası Beyazıt yanı sıra dört yeğeni (Emir, Osmanşah, Musa ve Orhan), iki kardeşi (Ahmet ve Korkut) ve oğlu Abdullah'ı, Kanuni'nin ise iki oğlu (Mustafa ve Beyazıt) yanı sıra altı torununu (Abdullah, Mahmut, Orhan, Osman ve iki Mehmet) boğdurttuğu (Y. Küçük, *21 Yaşında Bir Çocuk Fatih,* s. 63) bir tarihten söz ediyoruz. Üstelik bunların yasal kılıfını hazırlayan bizzat Fatih'in kendisidir. Kaldı ki o da, beşikteki kardeşi Ahmet'i boğdurmaktan çekinmediği gibi, vezirinin karısıyla çapkınlığının siyasal sorun haline gelmesi üzerine oğlu Mustafa'yı öldürtmekten de kaçınmadığı anımsanmalı.

[24] İ. H. Uzunçarşılı, "Fatih Sultan Mehmet'in Ölümü", *Belleten,* c. 34, Nisan 1970, s. 233.

tihler sonrası elde edilen gelirden ve yeni ortaya çıkan ekonomik durumdan yarar sağlayamıyordu; ama Fatih döneminde çok uzun sürmüş olan savaşların bitmesini kesinlikle istemekteydi. Her ilkbaharda başlayan ve hatta kıştan hazırlanan bitmek tükenmek bilmeyen seferlerden ordu da yorgun bitap düşmüştü. Taşradan gelen ve toprağa bağımlı tımar askerleri Sultan'ın her çağırmasında hazır olmak zorundaydılar, yeniçeriler de öyle. Düşman topraklarından seferler sonucu edinecekleri kazançları ne olursa olsun, dinlenmek istiyorlardı. Fatih Sultan Mehmet'in ardından patlak veren taht savaşlarında ordunun yapacağı seçimde bu yorgunluğun büyük payı olacaktı."[25]

Sonuçta Beyazıt hizbi savaşı kazanacak ve tahta oturacaktır. Ancak durumunu güçlendirebilmek için hem egemen değerler nezdinde Osmanoğlu hanedanlığını aklamak, hem de onun meşru temsilcisinin kendisi olduğu imajını sağlamak durumundadır. Buna, o dönemde kendisine savaş açmış durumda olan Cem'e karşı mücadelesinde de büyük gereksinimi vardır. İşte o dönemde yeni başlayan resmi tarih yazımları bu gereksinime uygun olarak düzenlenecektir.

Bu noktada sahte vasiyetname icat etmeyi de ihmal etmeyecek ve konuya ilişkin, "kul"larından bol miktarda da şahit bulacaktır. Örneğin *Şakaayık* yazarına Seyyid İbrahim Efendi aracılığıyla, Fatih'in en yakınları olan Yakup Paşa ve Karamani, Fatih'i zehirleyenler ilan edilecektir. Ama daha da önemlisi, "daha Fatih'in hayatında veliaht ilan edilmiş olan Cem Sultan"[26] gerçeğini tarihlerden silmek için Kilerciağa'ya, Haznedarağa'ya ve Kapıcıağa'ya Fatih adına Vasiyetname söylettirecektir. Tabii anlaşılacağı gibi bu "Vasiyetname", Beyazıt'ı olumlayan, onaylayan, yani tarihsel veriler ışığında Fatih gerçeğini kendi çıkarları doğrultusunda çarpıtan bir içerikte biçimlenecektir. Bizans'a atıfla kullanılagelen entrikacılığının tipik bir örneği olan bu "Vasiyetname"de bakın neler söylenmektedir:

---

[25] A. Clot, *Fatih Sultan Mehmet,* s. 268.

[26] İ.H. Danişmend, *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi,* s. 18.

"... Ölümünün yaklaştığını anlayınca Enderun-u Hümayun'a mensup 3 mühim şahsı –ki bunlar hadımdır– çağırdı. (...) Onlara öleceğini bildirdi ve bu harem ağalarına şifahen vasiyetnamesini tebliğ etti. 'Eğer ölecek olursam, naaşımı İstanbul şehrine götürüp tayin ettiğim yere gömeceksiniz: Camiin avlusunda ruhuma yaptırdığım imarette'. Sonra şunları dedi: 'Büyük oğlum Sultan İldirem Beyazıt'a gecikmeksizin İstanbul'a gelmesini muhakkak bildirin. Ve Sultan olarak onu yerime koyun'. Üçüncü olarak şunları söyledi: 'Kapıkulu yeniçerilerinin oğlum gelip tahtıma oturmadan evvel denizi aşarak İstanbul şehrine girmemelerine dikkat edin ve bu hususta emir verin. Zira ondan evvel girerlerse şehri yağma ederler'. Dördüncü olarak şunları söyledi: 'Cenab-ı Hakk'ın inayetiyle oğlum İldirem Beyazıt tahtıma yerleştikten sonra kendisine tarafımdan şunlar söylenile: Bazı müşavirlerim var ki çok fena insanlar olup beni kötü nasihatleriyle yenilikler yapmaya, halk için ağır yükler ihdas etme ve merhametsizce kan dökmeyi emretmeye sevk ediyorlardı; ve gizli kinler besliyorlardı. Bu müşavirleri hayatta bırakmayın, bilakis kılıçla öldürün ve yanınızda böyle müşavirler tutmayın'. Beşinci olarak şunları söyledi: 'Muazzam bir hazine topladım ve hazineme altın, gümüş, kıymetli taşlar ve inciler koydum. Bu hazineyi büyük bir itinayla muhafaza edin. Zira bir zaman gelecek ki ona muhtaç olacaksınız". Altıncı olarak şunları söyledi: 'Bütün kölelerimin azat edilmesini ister ve emrederim' (...)"[27]

Bu 'vasiyetname' karşısında, ne yapsın Beyazıt; "gecikmeksizin Sultan olarak yerine koyulduktan" sonra, ilk iş, "kötü nasihatleriyle yenilikler yapmayı, halk için ağır yükler ihdas etme ve merhametsizce kan dökmeyi emreden fena müşavirler", yani Fatih hizbinin kalan son kadrolarını da bir güzel halledecekti. Böylece "yenilikler yapma" ile "halk için ağır yükler ihdas etme" eşitlenmiş olacaktı; dahası, önceleri savaşları kışkırtarak iktidara yerleşmiş olan devşirmelerin yeni talepleri doğrultusundaki "barış" politikası gereği, "merhametsizce kan dökme" de aynı kefeye konacaktı. Bu arada önceki dönemin tepki yaratan işleri, "fena müşavirlerin kötü nasihatleri" olarak ilan edilerek, Osmanlı Hanedanı da bir güzel aklanmış olacaktı!

[27] Akt. S. Ünver, *Fatih Sultan Mehmet'in Ölümü ve Hadiseleri Üzerine Bir Vesika*, s. 3-4.

Böylece, "II. Mehmet 1481 yılında öldüğünde, gerçi eskisinden daha geniş ve güçlü bir imparatorluk bırakıyordu; ancak, yorgun bir ordu, sıkıp suyu çıkarılmış ve hoşnutsuz bir halk, öfkeli ve bölünmüş bir seçkinler topluluğu da..."[28]

[28] R. Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu,* 1. Cilt, s. 129.

Fatih devri sonunda Osmanlı Devleti'ni gösteren harita

Ek:

Roma da Fethedilseydi..?

Fatih Sultan Mehmet'in tarihin biçimlenişi açısından anlam ve önemi, bugüne kadar doğal olarak hep yaptıklarıyla değerlendirilmiştir. Tabii bunların bile yeterince değerlendirildiği kuşkulu. Ancak Fatih, genç denebilecek yaştaki karanlık ölümü nedeniyle, yapamadıklarıyla da tarihin önemli tartışma konularından biridir.

Bu özgülde gerçekleşseydi tarihin biçimlenişine oldukça önemli bir etkide bulunacak olan ve gerçekleşmesi an meselesiyken akamete uğrayan İtalya Seferi üzerinden bir irdeleme yapmayı düşünüyorum.

İstanbul'un fethi Osmanlıda ciddi bir değişimin nedeni olmuşken, Roma'nın olası fethi, öncelikle Avrupa'nın gelişim çizgisini değiştirecekti. Bu anlamda Fatih Sultan Mehmet döneminin sonundaki olasılıklar, sadece dünyanın en önemli imparatorluğu haline gelen Osmanlı'nın kendisi açısından değil, aynı zamanda dünyadaki dönüşümün merkezi haline gelmiş olan Avrupa'nın, dolayısıyla bir bütün olarak dünyanın kaderi açısından da tayin edici bir değişim olasılığını karşımıza çıkarmaktadır. Gerçekten de dünya tarihinin, ciddi bir sapmaya uğrayarak oldukça farklı bir gelişim çizgisine girmesine neden olacak önemde bir olasılıkla karşı karşıyayız. Bunun irdelenmesinin ise herhangi bir spekülasyon olmaktan öte tarih bilincimiz açısından da önemli olduğunu belirtmeliyim.

* * *

15. yüzyılın son çeyreğine girerken Osmanlı egemenliği, doğusundaki sorunları önemli oranda etkisizleştirerek batısına yönelik tayin edici bir fetih hareketinin biçimlenmesi yolunda önemli gelişmeler yaşamaktadır.

1473'te Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ın yenilmesi, Karamanoğulları'nın yok edilmesi, Batı'daki güçlerin kaygılarını arttırır. Çünkü bu gelişmeler Osmanlının Batı'ya yönelebilmesinin yolunu düzlemiştir. Bu koşullarda 1478'de Napoli Krallığı Osmanlı ile barış yaparak kendini bu büyük güce karşı güvenceye almaya yönelir. Bu gelişme ise elindeki kolonileri ve Akdeniz'deki egemenliğini yitirmek istemeyen Venedik'in, Osmanlı karşısındaki durumunu daha da güçleştirir. Birden çok cephede, kara ve denizlerde süregelen Venedik-Osmanlı Savaşı sırasında 1478 Mayısı'nda Mihaloğlu Ali Bey, İskender Bey ve Malkoç oğlu Bali Bey komutasındaki akıncı birlikleri, Venedik sahil şehirlerini vururlar. Aynı yıl Turahanoğlu Ömer Bey Mora'da Venediklilere karşı önemli başarılar elde eder.

Diğer yandan bu sırada İtalya'daki krallıklar arasındaki gerilimler giderek savaş atmosferine doğru gelişme göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı yayılmacılığına karşı Haçlı Birliği kurup onu durdurma umutları da bütünüyle akamete uğramıştır. Bütün bu gelişmeler karşısında Venedik de daha fazla direnemeyerek 25 Ocak 1479'da Osmanlı ile barış anlaşması imzalayacaktır.

Bütün bu gelişmeler, Osmanlı'yı durdurmak yerine, gelinen noktadaki en cazip alan olan İtalya'ya yönelik yayılma için uygun bir ortam oluşturur. Bu noktada canlı ekonomik ilişkileri, yaygınlaşan şehirleşme, Rönesans ve Reformun belirginleşen etkileriyle Avrupa büyük bir atılımın öngününü yaşamaktadır; ancak bu atılım aynı zamanda Avrupa'nın kendi içinde ciddi gerilimleri ve parçalanmaları da besleyip büyütmektedir. Dolayısıyla, o dönemin reel politika ölçüleri nezdinde merkezi Osmanlı Devleti, kendi içinde parçalanmış Avrupa'ya belirgin bir üstünlük içindedir.

Bu sırada Osmanlı'nın önde gelen başarılı komutanlarından Gedik Ahmet Paşa, Arnavutluk fethini tamamlamıştır. Venedik'le yapılan anlaşmanın güvencelerinden yararlandırıl-mayan Prens Leonardo Tocco yönetimindeki İyon Denizi'ndeki adaların alınmasıyla, zenginliği dillere destan ama askeri gücü zayıf İtalya'ya çıkış için adeta yollar temizlenmiştir. Bu koşullarda İskender Bey'in de teşvikiyle dikkatler "balı çok, arusu az" Polya üzerine yönelir.

Bu durumda Gedik Ahmet Paşa, II. Mehmet'i ikna ederek, 28'i kadırga 132 yelkenli, 4 bin atlı ve yeterli sayıda yeniçeri ve azap askeriyle 26 Temmuz 1480 tarihinde Avlonya'dan Polya'ya doğru yelken açar.

Tabii bu seferde aynı zamanda ciddi bir Venedik yönlendirmesi ile de karşı karşıyayız; Napoli ile olan düşmanlığı, Venedik'i, daha sonra kendisinin de yok oluşuna yol döşeyecek bir yönelime Osmanlı'yı ikna etmeye yöneltir:

"Mehmet'in bu azmine en ziyade Venedik siyaseti sebep oldu. Venedik hükümeti o vakit Napoli ile harp halinde bulunduğundan, Katolik Ferdinand'ın ordusunu başka bir taraftan meşgul etmek üzere Padişah'ı sefere teşvik etmişti. Venedik bu maksatla senatör Sebastiyano Gariti'yi sefaretle Kostantiniyye'ye göndermişti. Sefir, Polya ve Kalabra'nın büyük şehirleri Şark İmparatorluğu'na ait olarak Yunan muhacirleri tarafından tesis edilmiş olduğu cihetle, Yunan ve Bizans İmparatorluğu fatihinin bu şehirleri kendi malı olarak talep etmekte hakkı olduğuna Sultan Mehmet'i ikna için müşkilat çekmedi"[1]

Ne ki, işte bu çerçevede Polya'ya doğru yola çıkan Gedik Ahmet Paşa komutasındaki donanma rüzgârın azizliğine uğrayınca kendisini daha güneyde Otranto kıyılarında bulacaktır. 28 Temmuz'da mukavemet görmeden karaya çıkan Gedik Ahmet Paşa, Otranto'yu kuşatır ve 11 Ağustos'a kadar süren bir savaş sonucunda şehri ele geçirir. Bu sırada şehirdeki 22 bin kişiden 12 bini katledilir ve şehir yağmalanacaktır.

[1] Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 3. Cilt, s. 800.

Bu gelişme "bütün İtalya'yı heyecan içinde bırakır. Bundan ötürü Papa, Roma'da kendini emniyette hissetmeyerek kaçmaya hazırlanır. Ayrıca Otranto'nun işgali, İtalya'da 'imansız ve Tanrı'ya hakaret eden' Venediklilerin bundan sorumlu tutulmasına sebep olur"[2]

İtalya böyle çalkalanırken Gedik Ahmet Paşa, Otranto civarındaki kaleleri de tek tek ele geçirdikten sonra, güçlü bir kale inşaatına yönelerek, Osmanlı'nın topyekun bir İtalya seferi için bölgeyi tahkim eder.

Osmanlılar bu sırada o kadar büyük bir güven içindedirler ki Venediklilerle anlaşmaya rağmen Evrenosoğlu Ahmet Bey komutasında Mora'daki Venedik şehirlerine saldırmaktan da geri durmazlar.

Özetle, 1481 tarihi Hıristiyan dünyası ve özel olarak Roma için büyük bir riskin öngününe işaret ediyordu. Osmanlılar içinse batıya yönelik önü bütünüyle açık bir genişleme ve egemenlik olanağına...

"Eğer bu durum gerçekleşseydi ne olurdu?" şeklindeki çok anlamlı ama spekülatif sorumuza geçmeden önce, bunun niye gerçekleşmediği sorunu üzerinde durmakta yarar var. Gerçekten ne olmuştu da, İtalya yarımadasında, Roma'nın hemen burnunun dibindeki köprübaşını tuttuktan sonra, üstelik karşısında etkili bir savunma da söz konusu değilken Osmanlı ilerlemesi geri çekilmişti?

Voltaire bu noktada şöyle yazar: "(...) Türkler kısa zamanda Roma'yı da bütün İtalya'yı da alabilirdi. Fakat sonradan gelen ahlaksız padişahları, fena generalleri ve kusurlu hükümetleri Hıristiyanlığı kurtarmıştır."[3] Gerçekten de eğer politikada değişim olmaz, Gedik Ahmet Paşa'nın talep ettiği destek güçleri gönderilseydi, Osmanlılar kısa zamanda Roma'yı, dahası bütün İtalya'yı alabilirlerdi. Ancak Voltaire'in bu birinci saptamada

---

[2] S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, s. 220

[3] *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler, s.xxx*

bütünüyle doğru olan yargısı, nedenlerin saptanmasında "ahmaklık", "kusur", "fenalık" gibi öznel saptamalarla alabildiğine yüzeysel ve nesnellikten uzaktır.

* * *

Ne ilginçtir ki tam bu sırada, yani Hıristiyan dünyasında hem siyaseten, hem de dinsel anlamda İstanbul'un fethinden çok daha büyük sonuçları olacak önemdeki bu toprakların ele geçirilmesinin arifesinde, 3 Mayıs 1481'de Fatih, toplayabildiği devasa bir orduyla doğu yönüne, üstelik hedefi belirsiz bir sefere çıkar. Ve yine çok ilginçtir, işte bu karanlık seferin hemen başlangıcında, daha Üsküdar'dayken üstelik 51 yaşında birdenbire hastalanıverir. Belli ki bu ani hastalığa akıl yorulamaz ve ilerlemeye devam edilirken bu kez Gebze'de karanlık bir şekilde ölüverecektir.[4]

Fatih'in böyle birdenbire devre dışı kalmasıyla Osmanlı iktidarının devşirme ve ulemadan oluşan egemen hizbinin önü bütünüyle açılır. Öncelikle yeniçerileri ayaklandırarak Fatih'in en güvenilir yardımcısı vezir-i azam Karamani Mehmet Paşa'yı ve özel doktoru Yakup Paşa'yı parçalatır ve Fatih'in yakınlığıyla karşılaşmış Yahudi mahallesini yağmalatırlar. Dahası Fatih'in gözünde veliahtı olan Şehzade Cem'in iktidarının önünü keser ve II. Bayezit'in İstanbul'a gelip tahta oturtulmasıyla iktidarlarını sağlamlaştırana kadar da Fatih'in cesedini 18 gün bekletip çürütürler.

Tahta oturan II. Bayezit'in ilk işlerinden biri, Gedik Ahmet Paşa'yı geri çağırtarak İtalya seferini sona erdirmek olacaktır. Eski dış politika konsepti terk edilirken içte de, kamulaştırılan arazilerin iadesi dahil bir dizi alanda revizyon gerçekleştirilecektir. Bu gelişmenin dramatik bir yanıysa, İtalya kıyılarında kendi kaderlerine terk edilen Osmanlı askerlerinin, çıkarmadan 13 ay sonra 10 Eylül 1481'de, Napoli Kralı Fernando'nun Macar destekli askerleri tarafından ezilmesidir. Bu askerlerden 500 tanesi Napoli'nin paralı askeri olurken, diğerleri de öldürülecektir.

[4] *Başka Bir Tarih,* Aykırı Yayıncılık, Şubat 2001.

Böylece Otranto seferi sona ermiş olur. Gedik Ahmet Paşa'ya gelince, o da bir müddet sonra, Cem Sultan'a karşı harekâtta yeterince kararlı davranmayarak Suriye'ye kaçmasına olanak sağladığı gerekçesiyle, 18 Aralık 1483'te, Edirne Yenisaray'da, Padişah'ın düzenlediği içki âlemi sırasında siyah kaftan giydirilip boğdurulacaktır.

Fatih, eğer oğlu II. Bayezit'e (veya doğu yönündeki belirsiz sefere) değil de Vatikan'a yönelseydi, İtalya'nın ve genelde Hıristiyan dünyasının iç birliğinin bozulduğu o konjonktürde büyük bir olasılıkla Roma'yı ele geçirecekti. Roma'nın ele geçmesiyse Viyana da dahil Orta Avrupa'nın kısa zamanda Osmanlı'nın eline geçmesinin önünün açılması anlamına gelecekti. Ancak Fatih'in genel yayılma konsepti içinde çok önemli olan İtalya'ya çıkılmış olmasına rağmen, orayı bırakıp doğuya yönelmesini zorunlu kılan gereksinim ve bu seferin hemen başında gerçekleşen karanlık ölümü bunu engelleyecektir.

Daha önceleri İstanbul'un fethi amacı çerçevesinde Fatih'i desteklemiş, onu iktidara taşımış olan ulemanın devşirmelerle birlikte, bu süreçte ona ve Cem'e karşı II. Bayezit'i tahta çıkaran güç olduğunu görüyoruz. Beklentilerinin aksine ulemanın Fatih döneminde canı çok yanmış, itibarı zedelenmiş, dogmaları sorgulanmıştır. Hıristiyan ve sapkın bilim adamları sarayda etkinlik sağlamış, İstanbul'da gayri Müslimler kabul edilemez güvence ve ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Hele ki son dönemde, güçlü ailelerin kamulaştırmaya karşı korumak için vakıflaştırdıkları mülklerine bütünüyle el koyması (bunlar öylesi geniş toprakları içermektedir ki Tursun Bey bunlardan 22 bin tımar arazisi üretildiğini belirtir) egemenlerde ciddi bir tepki oluşmasına neden olmuştur. İşte en son bu vakıf kamulaştırmaları iplerin bütünüyle kopmasına ve II. Bayezit etrafında, Fatih karşıtı güçlü bir hizbin oluşmasına neden olmuştur.

* * *

Osmanlıdaki iktidar dengeleri ve çatışmalarını böylece anımsattıktan sonra, şimdi tekrar konumuza dönelim:

Gerçekten de bu konjonktürde eğer Fatih'in iktidardaki egemenliği devam etmiş olsaydı, İtalya'nın bütünüyle işgalini önleyebilecek bir engel bulunmamaktadır. Öncelikle Osmanlı, tarihinin en güçlü dönemini yaşamaktadır. Doğusu hemen hemen güvence altına alınmıştı. Akkoyunlular yenilmiş ve yeni bir saldırıya girişebilecek durumda değildi. Karamanoğulları başta olmak üzere Anadolu beylikleri ezilmişti ve Osmanlı'ya başkaldıracak durumda değillerdi. Memlûklar, Osmanlılar için bir tehdit değil, olsa olsa fethedilme tarihini geciktirmeye çalışan, savaşçı dinamizmini yitirmiş bir sembolik iktidar durumundaydı.

Bunun dışında Avrupa'nın manevi merkezi konumunda olan Papalığın bir Haçlı birliği oluşturacak gücü yoktu ve bu durum Papalığın otoritesini daha da zaafa uğratıyordu. Başta İtalya'dakiler olmak üzere, Hıristiyan devletleri birbirleriyle açık çatışma veya çekişme içindeydiler; dolayısıyla Avrupa askeri anlamda direnebilmek olanağından çok uzak, Osmanlı'dan çok geri ve dağınık konumdaydı.

O dönemde diplomatik, ekonomik ve askeri etkinliğiyle hem Osmanlı'yı yoran, hem de önünü kesebilen, dolayısıyla bütün Avrupa'yı ayakta tutan en önemli merkez durumunda olan Venedik ile de ilişkiler ciddi değişime uğramıştı. Üstelik 16 yıl süren savaşların yüküyle Venedik bir hayli yorgundu. Askeri ve siyasal olarak gerileyen, Osmanlı karşısında ancak tavizlerle ayakta durabilen bir konuma düşmüştü. Üstelik Osmanlı'dan çok Napoli Krallığı ile iktidar kavgasına tutuşmuş bir güç durumundaydı. Dolayısıyla Napoli Krallığı'nın ele geçirilmesini engellemek gibi bir kaygısı olmadığı gibi, onun yıkılması sonrasında Osmanlı'nın önünü kesebilme gibi bir şansı bulunmamaktaydı ki Napoli'nin ele geçirilmesi sonrasında büyük olasılıkla Osmanlı'yla ittifak veya bağlısı olma yolunu seçecekti.

Napoli Krallığının ömrüyse Gedik Ahmet Paşa'nın güçlerinin takviye edilmesiyle orantılıydı. Nitekim Osmanlı'nın çok sınırlı bir güçle Otranto'yu ele geçirmesini ve 13 ay boyunca varlığını sürdürmesini engelleyebilecek hiçbir müdahalede

bulunamamıştı. Osmanlı desteğinin gelmesi halinde kendini kurtarabilmesi olanaksız görünüyordu ki bu küçük ve desteksiz bırakılmış gücü bile ancak Macarların yardımıyla yenebilecekti. Osmanlı destek güçlerinin gelmesi halinde kuzeye doğru başlayacak akının, başta Papalık olmak üzere İtalya'dan tüm Avrupa'ya yayılacak bir panik dalgasına neden olacağı ve bu paniğin Osmanlı'nın işini kolaylaştırıp, bir Haçlı birliği kurmayı iyice olanaksızlaştırması en büyük olasılık görünmektedir.

Diğer yandan Osmanlı'nın o günkü güçleriyle Avrupa üzerine birincisi Otranto'dan, ikincisi Sırbistan üzerinden olmak üzere iki koldan saldırı yapması, hem coğrafi konumlanış hem de güçlerinin büyüklüğü nedeniyle mümkündü ve bu saldırının göğüslenebilmesinin koşulları o günün Avrupa güç dengelerinde pek görünmemektedir. Dahası bu saldırı Osmanlı askerleri tarafından büyük bir şevkle gerçekleştirilecekti, çünkü İtalyan yarımadası, bu fetihçilere İstanbul'la kıyaslanamayacak büyük hazineler sunacak bir birikime sahipti. Denilebilir ki, böyle bir dönemeçte Fatih'in ölümü, tıpkı 1242'de emin adımlarla Avrupa içlerine ilerleyen Moğol ordusunun, İmparator Ögeday'in ölümü üzerine aniden geriye dönüp Avrupa'yı terk etmesine neden olması gibi bir etki yapmıştır. 240 yıl sonra Avrupa bir kez daha ve kendi katkısı olmadan, bütünüyle saldırganın kendi içindeki değişim sonucu kurtuluyordu.

* * *

Fatih'in ölümü ve iktidar dengelerindeki değişimle İtalya'nın işgali olasılığının kaçırılması ve II. Bayezit döneminde Osmanlı'nın içe dönmesi Avrupa'nın büyük bir tehlikeyi atlatmasını ve giderek Osmanlı'ya karşı kendini savunabilir konuma geçmesini sağlayacaktı. Gerçekten de bu süreçten sonra Avrupa, önce ekonomik giderek askeri ve siyasal avantajlar biriktirme ve giderek Osmanlı karşısında üstün konuma geçeceği bir sürece girmek için soluklanma olanağı elde etmiştir.

Bu dönem Avrupa ve Hıristiyan dünyasının istim almaya başladığı dönemdi. Osmanlı'nın askeri üstünlüğü ve devasa

cüssesi karşısında alabildiğine zayıf, ama atılım yapmak için bir dizi alanda ciddi birikimler yaptığı bir dönemdi. İspanya ve Portekiz'den başlayarak Avrupalıların coğrafi keşif ve talanlardan elde ettikleri altın ve gümüşler, kıtanın olağanüstü mali canlanışını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda Osmanlı ekonomisine bir enflasyon canavarı olarak girip onun iç dengelerinin artan oranda bozulmasına neden oluyordu. Aynı dönemde Avrupa ekonomisinin üretkenlik kapasitesinde ve teknolojik atılımlarında olağanüstü bir artış gerçekleşiyordu. Bu ise Avrupa'nın hem Osmanlı ekonomisini çevre konumuna sokan bir merkez olarak yükselişini, hem de savaş teknolojindeki üstünlüğün Avrupa'nın eline geçmeye başlayarak Osmanlı'nın bu en belirgin üstünlüğünün giderek yitirilmesi sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Kuşkusuz Kanuni dönemi de dahil, 16. yüzyılda Osmanlı'nın askeri üstünlüğü devam edecektir, ancak bu üstünlük artık giderek gerileyen bir eğri çizmeye başlamıştır.

Örneğin I. ve II. Viyana kuşatmaları (1529 ve 1683) da Avrupa uygarlığı açısından çok ciddi tehditler olarak biçimlenecekti. Ancak her iki kuşatma da, Avrupa'nın Osmanlı'ya göre içsel üstünlüğünü belirginleştirdiği, dolayısıyla Viyana ele geçirilse bile artık Avrupa'ya egemen olabilmenin maddi koşullarının kalktığı dönemlere tekabül ediyorlardı. Viyana ele geçirilmiş olsaydı bile Osmanlı'nın artık bu egemenliği genişletme ve dahası perçinleme soluğu pek görünmüyordu. Bu anlamda Kanuni'nin Viyana kuşatması, Osmanlı siyasal genişlemesinin zoraki gerçekleşen zirvesi durumundaydı. Nitekim bu devasa güç, Viyana kuşatmasında hava koşullarına yenilerek toplarını taşıma başarısı gösterememiş, hava muhalefeti nedeniyle İstanbul'dan Viyana'ya ancak 5 ayda (10 Mayıs–30 Eylül) varabilmiş, orda kalma riskini göze alamayarak Ekim ortasında da geri çekilme kararı almak zorunda kalmış ve sonrasında da kuşatmayı tekrarlama iradesi sergileyememişti.

16. yüzyıl Osmanlısı, dışarıya harcadığı enerjinin çok daha

fazlasını kendi içinde harcayan, Anadolu Türkmen halkının peş peşe gelişen ayaklanmalarıyla görülmemiş bir iç savaşlar süreciyle boğuşan, kronik bir enflasyon girdabına düşmüş, fetih gelirlerinin azalması sonucunda yoğunlaştırdığı iç talanla üretim araçlarını tahrip eden, özetle ekonomik olarak da çürüyen bir güç durumundadır. Elindeki teknolojiyle egemenliği altına aldığı geniş toprakları kontrol etmekte zorlanan, üstelik kâh batıda, kâh doğuda birbirinden çok uzak cepheler arasında astarı yüzünden pahalı seferlerde gidip gelen, yorulmuş, güç ve teknolojisi ancak kendi egemenliğini görece korumaya yeten ve gücünü bu süreçte tüketen bir imparatorluğa dönüşmüştü. Gerçi aynı dönemde Avrupa'nın kendi içinde de savaşlar ve özellikle Protestan inancın gelişimini engellemeye yönelik Katolik terörü bütün hızıyla sürmektedir. Ancak buradaki savaşlar artık belirgin bir şekilde yükselen yeni ile eskinin savaşlarıdır ve Osmanlı'nın iç savaşlarından farklı olarak belirgin bir dinamizm ve değişimin sancıları olarak biçimlenmektedir.

Özetle 1529'da Viyana ele geçirilmiş olsaydı bile bu niteliğiyle Osmanlı'nın artık Avrupa'ya hakim olabilecek soluğu kalmamıştı. Oysa aynı şeyi Fatih dönemi için söylemek mümkün değildir. Otranto'ya çıkarma yapan Osmanlı'nın soluğu, daha bir 30-40 yıl genişlemeye olanak verecek kadar güçlüydü. Bu kadar uzun bir zaman ise, devasa Osmanlı militarizminin Avrupa'daki Rönesans, reform ve sanayileşme güçlerini tahrip etmesine, tahakküm altına alıp çürütmesine yeterdi.

Oysa bu fırsatı kaçıracak olan Osmanlı Devleti, sonraki dönemde ağırlıkla doğudaki ve kendi içindeki savaşlarla uğraşmak durumunda kalacak, batıda ancak mevzii başarılarla yetinecekti. Bu süreçteyse Avrupa, elde ettiği dinamizmle Yeniçağ'a geçerken, Osmanlı dünyanın ortaçağında sıkışıp kalacak, devasa cüssesi ve yeni fetih ve talanlar yapmaya olan yaşamsal gereksinimiyle Kanuni dönemi sonunda soluğunu tüketecektir.

1450'de bulunan matbaa Avrupa'da ciddi bir entelektüel canlılık yaratacaktır. Pusula ve barutun etkin kullanımı coğ-

rafi keşiflere ve askeri etkinliğe ivme kazandırır. Bu çerçevede 1492'de Kristof Colomb Amerika'ya çıkar ve talana başlarken Emevi Hanedanı İspanya'dan atılacak, Hıristiyan dünyası Avrupa'yı İslam'a karşı stabilize etme inisiyatifi elde edecektir. Kendi iç savaşlarıysa, az önce de belirttiğim gibi, Avrupa'yı İslam'a karşı zaafa uğratan değil, kendi içindeki güç dengelerini değiştirerek ileriye doğru atılımın yolunu düzlüyordu. Bu dönemde tarımdaki teknolojik gelişmeler, tarımsal üretimin gelişmesine büyük katkılar yapıyordu. Yine aynı süreçte önemli bir gelişim aşamasına ulaşmış olan Avrupa şehirleşmesi ticaretin, paranın kullanımının, bankacılığın, sanayileşmenin ve güç dengelerindeki değişimin temellerini yaratacaktır. Bu temeller üzerinde Rönesans ve Reform'un biçimlenmesiyle medeniyetin temellerinde köklü dönüşümler başlamıştır.

İşte tüm bu faktörler ışığında Ortaçağ'dan Yeniçağ'a yaşanan dönüşüm Osmanlı'nın bir daha Otranto gibi bir fırsatı yakalayamayacak olmasını, Avrupa'nın ise bir daha böylesi ciddi bir risk yaşamamasını sağlayacaktır.

* * *

Şoven vurguları bir yana İ. H. Danişmend'in şu ifadesi konumuz açısından çarpıcıdır:

> "Eğer Fatih deni (soysuz) bir dönmenin ihanetine kurban olmayıp da 10 sene daha yaşamış olsaydı, kim bilir dünyanın mukadderatı ne şekle girerdi? Herhalde cenubi İtalya'da kurdurduğu köprübaşı ile neticesiz kalan son şark seferi, tarihin seyrini değiştirecek ve bilhassa Şarki-Roma'dan sonra eski Türklerin Rim-Papa Kızıl Elma'sı dedikleri Garbi-Roma kulelerine de Türk bayrakları dikilip Ayasofya'dan sonra Saint Pierre de camiye tahvil edilecekti"[5]

Gerçekten de Avrupa, Fatih'in karanlık ölümüyle kıl payı kurtulmuştur bu olasılıktan; tıpkı Ögeday'in ölümünde kurtulduğu gibi.

---

[5] *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi*, s. 19

Peki ama eğer kurtulmasa ve Osmanlı, Otranto'da başlattığı seferi tüm İtalya'yı ele geçirerek sürdürseydi ne olurdu? Gerçekten de dünyanın sonraki tarihinde çok köklü bir dönüşüm veya bir "sapma" ile karşı karşıya kalacaktık.

Roma'nın ele geçirilişi İstanbul'un Osmanlılara geçişi veya "Yeni Dünya"nın Hıristiyanlarca bulunması ve sömürgeleştirilmesi gibi mevzii değil, dünyanın sonraki biçimlenişi üzerinde temelli bir değişiklik nedeni olacaktı. Şöyle ki, Roma'nın ele geçirilişi belli bir medeniyetin etki alanını genişletmek veya yeni atılımlar için birikim alanı elde etmekten öte, görece geri ve durgun bir medeniyetin, o günün koşullarındaki en ileri ve dinamik medeniyetini egemenliği altına alarak dünyanın sonraki gelişimini doğrudan doğruya belirleyen bir etki yapacaktı. Büyük bir olasılıkla bu gelişim, 'Yeni Dünya'nın Hıristiyanlarca (1492) veya 'Maveraünnehir'in İslam ordularınca (750) ele geçirilmesi kadar kıyıcı olmayacaktı. Keza o sırada Avrupa'da yaşanan kargaşa yerini büyük bir düzenliliğe bırakacaktı, ancak üretici güçlerin gelişimini yeniden biçimlendirmek, daha geri bir konumda uzunca bir süre dondurmak anlamında söz konusu örneklerin sonuçlarına oranla çok daha köklü bir etki yapacaktı.

İtalya çıkarmasının yaratacağı paniğin boyutlarının yanı sıra Osmanlı'nın askeri üstünlüğü dikkate alınacak olursa, o koşullarda İtalya'nın bütünüyle birlikte Avusturya'nın da kısa zamanda düşmesinin önünde ciddi bir engel kalmayacaktı. Siyasal-dinsel merkez olarak Roma'nın düşüşü görece kolay olacaktı. Çünkü o koşullarda onu savunacak güçlü bir devlet olmaması bir yana tam tersi buradaki iktidar odakları arasında düşmanlık düzeyinde bir parçalanmışlık söz konusuydu. Siyasal-dinsel merkez olarak Roma'nın düşüşü ise Viyana'nın düşüşünü kolaylaştıran bir işlev görecekti. Çünkü bu sayede hem Viyana'yı savunacak moral motivasyon kalmayacaktı, hem de iki yandan birden gerçekleşecek olan kuşatma nedeniyle yardım gelme olasılığı ortadan kalkmış olacaktı.

Bu durumda bütün bu coğrafyada yaşayan halklar başlıca

üç seçenekle karşı karşıya kalacaktı: Birincisi, en azından bir bölümünün dönüşüp Müslüman olması; ikincisi, içine düşülen can telaşıyla kuzey ve batıya doğru kaçmaları; üçüncüsü ise büyük çoğunluğun tıpkı Ortodokslar gibi tabi "millet" konumunu kabullenmeleri.

İnsanların ve devletlerin kendilerini dinsel aidiyet temelinde tanımladığı bir dünyada Müslüman bir imparatorluğun, çok kapsamlı bir değişimin arifesine gelmiş Hıristiyan topraklarının merkezini ele geçirmesinin etkisi kuşkusuz bunlarla da sınırlı kalmayacak ve tüm Avrupa'yı panik ve çöküntü atmosferi saracaktı. Avrupa'yı saran demoralizasyon ve çözülmeye karşın Osmanlı'nın elde edeceği moral ve özgüven, tıpkı 1071'de Diyojen'in Alpaslan'a yenilgisiyle Anadolu'nun Türkmenlere açılması gibi tüm Avrupa'nın Osmanlılara açılması ve fethedilmesi olasılığını kolaylıkla gerçekleşebilir kılacaktı. Dolayısıyla 10 yıl sonra gerçekleşecek olan Emevilerin İspanya'dan atılması gerçekleşmeyecek, tam tersine İspanyolların Osmanlı ve Emevi güçleri arasında ezilmesi söz konusu olacaktı. Tabii bu durum Emevi hanedanı açısından bir şey değiştirmeyecekti; çünkü tıpkı diğer Müslüman devletler gibi İberik Yarımadası'ndaki Osmanlıların tebaası konumuna geçeceklerdi.

Tüm bu gelişmelerin bir diğer anlamı ise Rönesans ve Reform için oluşmuş birikimlerin çözülüp çürümesi, dolayısıyla Ortaçağ'ın bitip Yeniçağ'ın başlaması söz konusu olamayacaktı. Dolayısıyla Avrupa'daki birikimler üzerinden dünyanın kaydettiği gelişme en az bir 200 yıl gecikecekti.

Osmanlı egemenliğinin ilk etkisi doğal olarak çok derin bir yağma ve tahribat olacaktı. Çünkü gelenler hem "balı çok" toprakları yağmalamaya geliyordu, hem de buralarda ulaşılmış medeniyetin ürünlerini "küfür" göstergeleri olarak görüyordu. Dolayısıyla bütün dinsel ve din dışı güzel sanat ürünlerinin tahribi gerçekleşecek, büyük yapılar cami ve İslami merkezlere dönüştürülürken, müzik, resim, heykel, edebiyat vb. alanlardaki üretimlerin de tahribi yoluna gidilecekti. Ele geçirilen birikim-

lerin, Osmanlı yapısı gereği üretime değil tüketime aktarılması, güzel sanatlar ve düşünsel alanlardaki tahribat nedeniyle, dünyanın Avrupa'nın şahsında yakaladığı dinamizmin yitirilmesi gündeme gelecekti.

Eğer Roma başkent yapılmayacak olursa (ki Roma İstanbul kadar güvenli bir kent olmadığından ve İstanbul'daki yapısal ve siyasal kurumlaşma yeni tamamlandığından yapılmayacaktı) yeniden bir yapılandırma olmayacağından gerçekleşen tahribat görece kalıcı bir anlam taşıyacaktı. Dolayısıyla bir müddet sonra Roma'nın, tıpkı Osmanlı'nın ele geçirdiği diğer yerel başkentler gibi çoraklaşması en büyük olasılıktı.

O sırada coğrafi keşiflerin ve sömürgeciliğin öngününü yaşayan Avrupa'nın bunları engelleyebilmesi de mümkün olamayacak veya eğer bu arada Latin Amerika'yı fethetme olanağı söz konusu olursa, bu durum talandan çok yerleşmeye yönelik göç dalgasına kaynaklık edecekti. Ancak bu fetih ve göç her halükârda hayli zayıf ve sınırlı kalacak, çünkü onu besleyecek ve sürekliliğini sağlayacak Avrupa üsleri ortadan kalkmış olacaktı.

Gerçi Osmanlı fetihleri, önceki yüzyıllarda gerçekleşen barbar akınları gibi mevcut birikimlerin silinip süpürülmesi temelinde biçimlenmiyordu. Çünkü Osmanlı, barbar akınlarını gerçekleştiren güçlere oranla önemli bir medeniyeti temsil ediyordu. Ne ki, o sırada Avrupa'nın yaşadığı gelişim düzeyi ve potansiyelinden de geri ve görece durgun bir medeniyetti bu. Dolayısıyla egemen olması halinde Osmanlı, Avrupa'yı kendi görece durgun ve geri medeniyeti içine alıp yeniden düzenleyecekti; bu ise Avrupa'nın yakaladığı gelişme düzeyinin tahribiyle geri bir medeniyet düzeyine geçmesi demekti. Dahası, dinamizmi oldukça yavaşlamış ve gerçekleşenden farklı olarak yeni bir gelişim çizgisine girmiş bir dünya durumuyla karşı karşıya kalacaktık.

Özetle Osmanlı egemenliği, Avrupa'da yani yakalanan birikimin tahribi ve ulaşılan düzeyin gerisine itilme etkisi yapacaktı.

* * *

Peki ama tersi bir olasılık olarak, Osmanlı'nın buradaki ciddi birikimleri içselleştirerek, Rönesans ve sanayileşmenin kendi egemenliği altında gerçekleşmesi mümkün olamaz mıydı? Roma, Venedik, Cenova, Napoli, Viyana, vb., önceden Osmanlı egemenliğine geçen diğer şehirlere oranla hayli büyük ve kurumlaşmış, ticari, entelektüel ve nüfus olarak gelişkin merkezler olduğundan, bu şehirlerin birikim ve dinamizminin Osmanlı'yı içten dönüştürmesi mümkün olamaz mıydı?

Bu çok önemli sorunun yanıtı, elimizdeki veriler ışığında ne yazık ki olumsuzdur. Neden? Çünkü Osmanlı'nın siyasal ve ekonomik yapısı böyle bir değişime kapalıydı. Öncelikle Avrupa'daki birikimin ve zenginliğin talan edilmesi Osmanlı'da görece bir zenginleşme yaratmakla birlikte bu kalıcı olamayacaktı. Çünkü Osmanlı ekonomik sistemi, üretimi artıran değil tüketen ve donduran bir yapıya sahipti. Önceki talanlara rağmen enflasyonist kurumlaşmanın, üretimin geliştirilememesinin temel nedeni de buydu.

Osmanlı düzeni, merkezi despotik siyasal yapısı ve Asyatik toprak düzeniyle her türden merkez dışı gücü, bu arada başkent dışındaki tüm şehirleşmeleri boğan, bilim ve teknolojiyi geliştirme yeteneği gösteremeyen, istikrarını katı bir şekilde tanımlanmış işbölümünün dondurulmasında bulan bir düzendi. Dolayısıyla Avrupa'ya hâkim olması halinde bu düzenini oraya da taşıyacak, onun da iç dinamizmini boğan bir etki gösterecekti. Kimi barbar akınlarından sonra gördüğümüz, fetihçinin fethettiği medeniyet içinde erimesi de mümkün değildi; çünkü Osmanlı, barbar topluluklardan farklı olarak kendi içinde alabildiğine tanımlanmış ve kurumlaşmış bir düzeni, dahası başka medeniyetler içinde erimeye karşı oldukça belirgin bir kimliği temsil ediyordu. Bu anlamda Osmanlı medeniyeti, Avrupa'da yakalanan düzeyden geri olmakla birlikte aynı zamanda onu boğabilecek kadar da etkin bir kurumlaşmaya sahipti. Dolayısıyla eğer bu sırada Avrupa'nın fethi söz konusu olabilseydi, en azından sonraki birkaç yüzyıl boyunca Avrupa'ya hakim olan Osmanlı normları olacaktı.

Bu olasılığın dünyanın sonraki gelişimine etkisi ise gelişmenin önünün tıkanması olacaktı. Gerçekleşeni esas alıp, kıyaslamamızı benzeri süreçlerin Osmanlı'daki izdüşümü üzerinden sürdürecek olursak, örneğin, matbaanın kullanım alanı en alt noktada tutularak, kültür, kitap ve gazete yayıncılığı gelişemeyecekti. Avrupa'da oluşmuş yayın, kitap ve entelektüel birikim ve bunlara ortam ve güç sağlayan koşullar değişeceğinden Bruno, Kepler, Kopernik, Galileo, Newton gibi bilim insanlarını üreten ortamın bizzat kendisi tasfiye edilecekti. Çünkü örneğin Fatih gibi, yüzü ileriye ve bilime açık bir otorite böylesi beyinleri desteklese bile, bu desteği sürekli kılacak ve kendilerini besleyecek maddi koşullardan yoksun kalacaklardı. Avrupa'nın adem-i merkeziyetçi yapılanması, o sırada Osmanlı'ya karşı siyaseten dezavantaj oluşturmasına rağmen, şehirleşmenin, üretim ve ticaretin, bilim ve teknolojinin gelişmesine maddi temel oluşturuyordu. Dolayısıyla Osmanlı'nın zaten çok cılız olan bilim dünyası, nasıl ki II. Bayezit döneminde ulemanın önyargılarının kurbanı olduysa, aynı şey Avrupa'nın gelişkin bilim dünyasının da başına gelecekti.

Peki ama Osmanlı'ya göre oldukça gelişkin olan Avrupa'nın bilim ve şehirleşme birikimi farklı bir açılım olanağı yaratamaz mıydı? Fatih büyük bir olasılıkla, İstanbul'un yeniden yapılandırılması sırasında şeriatçı ulemanın beklentileri ile yaşadığı çelişkiyi Avrupa fethinde tekrar yaşayacaktı. Kuşkusuz bu sefer Bizans'a oranla çok daha büyük bir şehirleşme ve bilimsel birikim desteğini arkasında bulacaktı. Ancak yine bizzat kendisinin gerçekleştirdiği katı merkezileştirme ve bunun Müslüman ve Müslümanlaştırılmış bir siyasi ve dinsel bürokrasi aracılığıyla meşrulaştırılmasından dolayı sonuç değişmeyecekti. Osmanlı'nın fetihler için gerekli ideolojik motivasyon ve ekonomik yapılanmanın sorunları İslamcı kimliğin ve onun o sırada baskın olan Hıristiyan karşıtı önyargılarının galebe çalmasını kaçınılmazlaştırıyordu.

Osmanlı egemenliği, bu anlamda İslam'ın Hıristiyanlık karşısında mutlak siyasi hâkimiyeti anlamına gelecekti. Bu, kuşkusuz

felsefi, düşünsel bir üstünlük olmayacaktı; ancak siyasi hâkimiyet, Hıristiyan kurumlaşmasını, iç tartışmaları içinde yaşadığı evrimi ve bölünmelerini engelleyecek, oradan gelebilecek katkıları küçümseyecek, onu mevcut haliyle donduracak ve içe büzülmesini sağlayacaktı.

Tabii bir diğer olasılık da mümkündü: Osmanlı'nın Avrupa'daki egemenliği İslam dininin etki alanının olağanüstü genişlemesini sağlarken, karşılaştığı bu medeniyetten ve üretici güçlerin zaman içinde kaçınılmaz gelişiminden etkilenerek içsel reforma zorlanması ve kendi Protestanlığı başta olmak üzere, kendi içinde bir dizi yeni bölünme üretmesi olasılığını da gündeme getirebilecekti.

Ancak bu bir yana Papalık her halükârda siyasi bir güç odağı olmaktan çıkacak, Osmanlı denetiminin aracı konumuna geçecekti. O dönemin koşullarında öncelikli siyasal güç olan papalığın fonksiyonlarındaki bu değişim ise Avrupa'daki siyasal toplumsal atmosferin bütünüyle yeniden biçimlenmesini beraberinde getirecekti.

Papalık merkezi, tıpkı İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi gibi Osmanlı yönetiminin o mezhepten olan halkı denetim ve vergi toplama etkinliğinin yedeği olacak, bağımsız güç odağı olmaktan çıkacaktı. Aynı şekilde bu değişen siyasal-toplumsal-dinsel atmosfer nedeniyle Reformasyon gelişip kurumlaşamayacaktı. Kilisenin, Avrupa'daki ekonomik değişim sonucunda yaşadığı iç tartışma ve reform yönelimleri Hıristiyan dünyasında ciddi bir karmaşa ve çatışmaların nedeni olduğundan, bu durum Osmanlı Barışı'nın (Pax-Ottomana) işine gelmeyecekti. Çünkü Osmanlı düzeninde değişmezlik ve egemen kilise aracılığıyla halkın ekonomik ve siyasal kontrolü esas olduğundan, mevcut değişim durumu güvenli bir vergi devşirmesi çıkarıyla ters düşecekti.

Esasen Reformasyon'a maddi koşul oluşturan şehirleşme ve burjuvalaşmanın da önü kesileceğinden reform hareketi de bastırılacaktı. İngiltere, kuzey Almanya ve Hollanda'daki reformun maddi koşulları ise Osmanlı'nın buraları ele geçirip geçir-

memesine bağlı olarak biçimlenecekti ki büyük olasılıkla buraların fethini engelleyecek bir neden de olmayacaktı. Bu fetih aracılığıyla İslam'ın üstünlüğü kanıtlanmış olacağından, düzenin gereksinimleri dışında farklı görüşlere ve doğmayı sorgulamaya izin verilmeyeceğinden, dahası bu sorgulamanın devamını sağlayan maddi koşullar bastırılacağından felsefe de gelişemeyecekti.

Osmanlı egemenliği altında bir Avrupa'da adem-i merkeziyetçilik yerine katı bir merkeziyetçilik, Protestan mezhepleri yerine de İslamiyet gelişecekti. Egemen inanç olarak İslamiyet ve Osmanlı gereksinimlerinin aracı olarak yaygın inanç olan Katolik Hıristiyanlığın dışında Protestanlığa ne maddi koşul, ne de siyasal boşluk kalacaktı.

* * *

Bunların dışında bir diğer olasılıktan daha söz etmeliyim. Osmanlı egemenliğindeki bir Avrupa'da tarihin gelişiminin önemli bir yavaşlatılması söz konusu olmakla birlikte bütünüyle durdurulması mümkün olamayacaktı. Bu açıdan barbar akınlarının durdurucu ve tahrip edici etkisinin bile, bir müddet sonra aşıldığı gerçeği anımsansın. Bu bağlamda Avrupa'ya hâkimiyeti sonrasında ve o günün en ileri medeniyetinin tek egemeni olarak Osmanlı'nın kendi içinde bir evrim yaşaması kaçınılmazdı. Tabii bu durumun bizim bugün ulaşmış olduğumuz ekonomik, sosyal, siyasal, bilimsel, entelektüel konumun çok gerisinde olmamız anlamına gelecekti. Kuşkusuz bu durum tek başına bir olumsuzluğu ifade etmez, çünkü bu daha geri konum içinde çok daha olumlu bir toplumsal atmosfer içinde de yaşıyor olabilirdik. Ancak bunu saptamak zor ama bugün ulaşılan gelişme düzeyi açısından daha geri konumda olacağımız kesindir.

Diğer yandan Osmanlı egemenliğinde kurulacak olan düzenin belli bir gelişim aşaması sonrasında içsel bir çözülmeye uğraması da kaçınılmazdı. Esasen Osmanlı Devleti ile aynı kategoride değerlendirilebilecek olan Roma, Bizans, Pers, Abbasi gibi tüm merkezi despotik imparatorlukların benzeri bir kaderi yaşadığı anımsansın.

Özetle Avrupa'dan Yakındoğu'ya yayılan çok geniş bir coğrafyada egemen ve tek güç olacak olan bir Osmanlı İmparatorluğu, o günün teknolojik koşullarında kendi yeniden üretimini gerçekleştirebilmenin kaçınılmaz zorlukları ile yüz yüze kalacaktı. Öncelikle mekân o günün teknolojik olanaklarıyla süreğen olarak denetlenmeyi imkânsızlaştıracak kadar büyüktür. Aynı zamanda ekonomik ve toplumsal evrimin mantığı da süreğen bir merkeziyetçiliğin sürdürülebilmesini olanaksızlaştırmaktadır. Dolayısıyla tarihsel evriminin belli bir aşamasında, merkezkaç güçlerden yana işleyen üretici güçlerin dağıtıcı etkisiyle Osmanlı devleti de, (tıpkı diğer merkezi despotik imparatorluklar gibi) kendi içinde dağılmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalacaktı. Ulaşabildiği en üst gelişme düzeyi içinde bir bürokratik deformasyon, üretici güçlerin gelişiminin engellenmesi ve dış talan gelirlerinin azalmasına bağlı olarak iç talan ve iç tepkilerin yoğunlaşmasıyla içsel bir çözülme ve çürüme, dünya egemeni Osmanlı İmparatorluğu'nu da bekleyen kaçınılmaz sondu. Bu iç çürüme sürecinde herhangi bir barbar akınıyla karşılaşmaması halinde bile, kendi içinde merkezkaç güçlerin özerklik elde etme ve feodalleşme sürecine geçmesi kaçınılmazdı. Nitekim Osmanlı devleti de diğer imparatorluklardan 500 yıl kadar sonra benzer bir kaderi paylaşmıştır; ne var ki o, bu süreci daha önce ezemediği Batının yarı sömürgesi konumuna düşerek yaşamıştır.

Bunlar bir yana, her iki versiyonu da gerçekleşebilecek şu iki seçeneği de anımsatarak bitireyim: Avrupa'dan Yakındoğu'ya yayılan çok geniş bir coğrafyada iki egemen dinden insanların içiçeliği, dinlerin hep birlikte birbirlerinden etkilenerek gerçekleştirdiği reformasyonla belki de çok kültürlü çok dinli yepyeni bir dünyanın maddi koşulları oluşacaktı. Ya da tam tersi bir olasılıkla dinlerin entegrasyonunun gerçekleşmemesi, dinsel ve giderek milli ayırımcılığın hâkim hale gelmesi durumunda ise, halkların tüm bu geniş coğrafyada birbirlerini katletmesi gibi bir sonuçla da karşılaşabilecektik.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Adnan: *Osmanlı Türklerinde İlim,* Remzi Kitabevi, İst.
- Akagündüz, Ahmet: Öztürk, Said; Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1999, İst.
- Akal, Cemal B.: *Modern Düşüncenin Doğuşu,* Kesit Yayıncılık, 1995, İst.
- Akçam, Taner: *Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence,* İletişim Yay., 1992, İst.
- Akdağ, Mustafa: *Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi,* Cem Yay., 1995, İst.
- Akdağ, Mustafa: *Celali İsyanları*, Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi Yay., 1963, Ankara
- Akdağ, Mustafa: *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası/Celali İsyanları*, Cem Yay., 1995, İst.
- Akman, Dr. Mehmet: *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli,* Eren Yayıncılık, 1997, İst.
- Akşin, Sina: *Türkiye Tarihi,* Cem Yay., 1991, İst.
- Aktar, Cengiz: *Türkiye'nin Batılılaştırılması,* Ayrıntı Yay., 1993, İst.
- Akyıldız, Erhan: *Taş Çağından Osmanlı'ya Anadolu,* Milliyet Yay., 1984, İst.
- Akyol, Taha: *Medine'den Lozan'a,* Milliyet Yay., 2. Basım, 1996, İst.
- Altan, Çetin: *Tarihin Saklanan Yüzü,* Afa Yay., 1994, İst.
- Altar, Cevat Memduh: *XV. yy'dan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Et-kileme Güçleri,* Kültür Bakanlığı Yay., 1981, Ank.
- Anar, Erol: *İnsan Hakları Tarihi,* Çivi Yazıları Yay., 1996, İst.

- Aşık Paşaoğlu: *Aşık Paşazâde Tarihi:* N. Atsız, MEB Yay., 1992, İst.
- Aşıkpaşazâde: *Osmanoğulları Tarihi*, Yavuz, Kemal-Saraç, M. A. Yekta, K Kitaplığı, 2003.
- Aşık-Paşa-yı Veli: *Garipname,* Ardıç Yay., 1998, Ank.
- Ateş, Toktamış: *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı,* Ümit Yayıncılık, 3. Baskı, 1994, İst.
- Avcıoğlu, Doğan: *Türklerin Tarihi,* Tekin Yay., 1982, İst.
- Aydın, Erdoğan: *Nasıl Müslüman Olduk,* Kırmızı Yayınları, 23. Baskı, 2007, İst.
- Aydın, Erdoğan: *Osmanlı Gerçeği,* Kırmızı Yayınları, 2007, İst.
- Aydın, Erdoğan: *Öteki Tarih,* Kırmızı Yayınları, 2008, İst.
- Babinger, Franz: *Fatih Sultan Mehmet Zehirlendi mi Eceli İle mi Öldü?*, AÜ. Tıp Fak. Yay., 1965, Ank.
- Bahadır, Osman: *Osmanlılar'da Bilim,* Sarmal Yay., 1995, İst.
- Barbaro, Nicolo: *Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi,* İFD Yay., 1953, İst.
- Barthold, Welhausen: *İslam Medeniyeti Tarihi,* Diyanet İşleri Bşk. Yay., 1984, Ank.
- Beldiceanu, Nicoara: *Osmanlı Devletinde Timar,* Teori Yay., 1985, Ank.
- Belge, Murat: *Tarihten Güncelliğe,* Alan Yay., 2. Baskı, 1986, İst.
- Birinci Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, İstanbul Büyükşehir Bel. Yay., 1996
- Castellan, Georges: *Balkanların Tarihi,* Milliyet Yay., 1993, İst.
- Ceyhun, Demirtaş: *Ah Şu Biz Kara Bıyıklı Türkler,* E Yay., 11. Baskı, 1993, İst.
- Cezar Mustafa-Sertoğlu Mithat: *mufassal Osmanlı Tarihi,* Şehir Matb., 1957, İst.
- Clot, Andre: *Fatih Sultan Mehmet,* Milliyet Yay., 1991, İst.
- Clot, Andre: *Muhteşem Süleyman,* 1994, Milliyet Yay., İst.
- Çağatay, Neşet: *Güncel Konular Üzerine,* TTK Yay., 1994, Ank.
- Çağatay, Neşet, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, TTK Yayını, 1992, Ank.
- Evliya Çelebi: *Seyahatname,* Kültür Bakanlığı Yay., 1983, Ank.

- Çubuk, Dr. Vahid: *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü,* Emre Yay, 1996, İst.
- Çulcu, Murat: *Marjinal Tarih Tezleri,* ErciyaşYay. 1995, İst.
- Dabağyan, Levon Penos: *Fatih ve Fetih Olayı,* Güryüy Mat., İst.
- Danişmend, İ. Hami: *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi,* İFD Yayını, Kanaat Mat. 1953, Ank.
- Dirimtekin, Feridun: *İstanbul'un Fethi,* 1949, İst.
- Divitçioğlu, Sencer: *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*
- Dukas: *Bizans Tarihi,* İFD Yayını, 1956, İst.
- Dursun, Davut: *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din,* İşaret Yay. 1989, İst.
- Edirneli Oruç Bey: *Oruç Beğ Tarihi,* Tercüman Yay., İst.
- Fleischer, Cornell H: *Tarihçi Mustafa Ali,* Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996, İst.
- Francis, Yeorgios: *Şehir Düştü,* İletişim Yay. 3. Baskı, 1993, İst.
- Fuller, Graham E.-Lesser, Ian O.: *Kuşatılanlar,* Sabah Yay. 1996, İst.
- Gernard, Fernand: *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü,* M.E.B.Yay. 1992, İst.
- Grunebaum, Gustave E. Von: *İslamiyet/Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Günümüze Kadar,* Bilgi Yay., 1993, Ank.
- Gündoğdu, Cengiz: *Eleştiri,* Süreç Yay. 1987, İst.
- Gürün, Kamuran: *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi,* Bilgi Yay. 2. basım, 1984, İst.
- Güvenç,Bozkurt:*TürkKimliği,*KültürBakanlığıYayını,1993,Ank.
- Halaçoğlu, Yusuf: *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* TTK Basımevi, 1996, Ank.
- Hammer-Gabriel, Albert-Konstantiyüs: *İstanbul'un Alınışı,* Rado Yay. 1981, İst.
- Hammer, Joseph Von: *Osmanlı Devleti Tarihi,* Üçdal Neşriyat, 16 Cilt, 1983, İst.
- Hoca Sadettin Efendi: *Tacü't-Tevarih,* Kültür Bakanlığı Yay. 1992, Ank.
- İnalcık, Halil: *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,* TTK. Basımevi, 1987, Ank.

- İnalcık, Halil: *İstanbul'un Fethinin Yakın Sebepleri,* TTK. Basımevi, 1953, Ank.
- İnalcık, Halil: *Osmanlı İmparatorluğu,* Eren Yay., 2. baskı, 1996, İst.
- İslamoğlu, Mustafa: *Anadolu,* Denge Yay. 3. Baskı, 1992, İst.
- Kazankaya, Hasan: *İstanbul'un Fethi ve Fetihin Karanlık Noktaları,* kendi basımı, 1990, İst.
- Keçeli, Şakir: *Osmanlı Kim Şeriat Ne,* Ardıç Yay. 3. Baskı, 1995, Ank.
- Kemal, Namık: *Evrak-ı Perişan,* Tercüman Yay. Tarihi Yok, İst.
- Kennedy, Paul: *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşü,* T. İş B. Yay. 1991, Ank.
- Kitapçı, Zekeriya: *Hz. Peygamberin Hadislerinde Türk Varlığı,* Türk Dünyası Araştır-maları Vakfı, 2. Basım, İst.
- Kitsikis, Dimitri: *Türk Yunan imparatorluğu,* İletişim Yay. 1996, İst.
- Koçu, Reşat Ekrem: *Fatih Sultan Mehmet,* Doğan Kitap, 2002, İst.
- Koçu, Reşat Ekrem: *Osmanlı Padişahları,* Doğan Kitap, 2002, İst.
- Koçu, Reşat Ekrem: *Osmanlı Padişahları,* Nebioğlu Yay. İst.
- Kritovulos: *İstanbul'un Fethi (Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani),* Kitapçılık Ticaret Ltd. Şt. Yay. 1967, İst.
- Küçük, Yalçın: *21 Yaşında Bir Çocuk, Fatih,* Tekin Yay. 2. Basım, 1990, İst.
- Lamartine, Alphonso De: *Osmanlı Tarihi,* Sabah Yay. 1991, İst.
- Lewis, Bernard: *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,* Varlık Yay. 1975, İst.
- Lewis, Bernard: *Ortadoğu,* Sabah Yay. 1995, İst.
- Mansel, Philip: *Konstantinopolis,* Sabah Yay. 1995, İst.
- Mantran. Robert; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi.* Cem Yay. 1995. İst.
- Matran, Robert: *Osmanlı imparatorluğu Tarihi,* Cem Yay. 1995, İst.
- McNeill, William H: *Dünya Tarihi,* İmge Yay. 3. Baskı, 1994. Ank.
- Meram, Ali Kemal: *Padişah Anaları,* Toplumsal Dönüşüm Yay. 3. Baskı, 1996, İst.
- Meriç Cemil: *Sosyoloji Notları ve Konferansları,* İletişim Yay. 1993, İst.
- Metin, İsmail: *Osmanlının Kanlı Tarihi,* Ant Yay. 1996, İst.
- Muhtar Paşa, Ahmet: *Feth-i Celil-i Kostantıniyye,* Bedir Yay. 1994, İst.

- Mumcu,Ahmet:*Divan-ıHümayun,*BireyveToplumYay.1986,Ank.
- Mumcu, Ahmet: *Osmanlı Devletinde Rüşvet,* İnkılâp Kitabevi, 1985, İst.
- Mumcu, Ahmet: *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl,* Birey ve Toplum Yay. 1985, Ank.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede: *Müneccimbaşı Tarihi,* Tercüman Yay. İst.
- Mustafa Naima Efendi: *Naima Tarihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1968, İstanbul
- Neşri, Mehmet: *Kitab-ı Cihan-Nüma*, TTK Basımevi, 1987, Ank.
- Neşri, Mehmet: *Neşri Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983, Ankara
- Nuri Paşa, Mustafa: *Netayic Ül-Vukuat,* TTK. Yay. 1979, Ank.
- Özbaran, Salih: *Der. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları,* 1994 Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yay, 1995, İst.
- Palmer, Alan: *Osmanlı imparatorluğu,* Sabah Yay. 1995, İst.
- Perinçek, Doğu: *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* Kaynak Yay. 2. Baskı, 1986, İst.
- Ribard, Andre: *İnsanlığın Tarihi,* Say Yay, İst.
- Roux,Jean-Paul:*Türklerin Tarihi,* Milliyet Yay. 3. Baskı, 1991, İst.
- Runciman, Steven: *Konstantiniye Düştü,* Milliyet Yay. 1972, İst.
- Sander, Oral: *Ankanın Yükselişi ve Düşüşü,* İmge Yay. 1993, Ank.
- Sander, Oral: *Siyasi Tarih,* İmge Yay. 2. Basım, 1992, Ank.
- Schroeder, Ralph: *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi,* Bilim ve Sanat Yay. 1996, Ank.
- Sencer, Muammer: *Osmanlılarda Din ve Devlet,* Toplumsal Dönüşüm Yay. 1997, İst.
- Sencer,Muzaffer:*OsmanlıToplumYapısı,*MayYayınları,1982,İst.
- Sencer, Muzaffer: *Türkiyenin Yönetim Yapısı,* Alan Yayıncılık, 1986, İst.
- Shaw, Stanford: *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* E Yay. 1982, İst.
- Şahin, M. Süreyya: *Fener Patrikhanesi ve Türkiye,* Ötüken Neşriyat, 1996, İst.

- Şikari: *Karaman Oğulları Tarihi,* Yeni Kitap Basımevi, 1946, Konya.
- Şirin, Veli: *Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi,* Marifet Yay. 1996. İst.
- Tabakoğlu, Ahmet: 'Osmanlı Devletinde Siyasi Birlik Anlayışı', I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, İstanbul Büyükşehir Bel. Kültür İşleri Daire Bşk. Yay., 1997
- Tahir, Kemal: *Notlar/Osmanlılık/Bizans,* Bağlam Yay. 1992, İst.
- Tahir, Kemal: Notlar 14/Kitap Notları, Bağlam Yay., 1993, İst.
- Taneri, Aydın: *Türk Devlet Geleneği,* M.E.B. Yay. 1993, İst.
- Tanilli, Server: *Uygarlık Tarihi, 5.* Basım, Say Yay. 1981, İst.
- Tanilli, Server: *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, 2.* Basım, Say Yay. 1990, İst.
- Tansel, Selahattin: *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* M.E.B. Yay. 1971, İst.
- Tekindağ, Prof. Dr. Şenabettin: Der. *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları,* İ.Ü. Yayını, 1964, İst.
- Timur, Taner: *Osmanlı Toplumsal Düzeni,* İmge Yay. 1994, Ank.
- Turan, Osman: *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi,* Boğaziçi Yay, 1994, İst.
- Turner, Bryan S.: Bey: *Max Weber ve İslam,* Vadi *Yay.* 1991, Ank.
- Tursun Bey: *Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebül-Feth),* Tercüman Yay. Tarihi Yok, İst.
- Türe, Fatma: *İstanbul'un Dört Çağı,* YKY, 1996, İst.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: *Çandarlı Vezir Ailesi,* TTK Basımevi, 3. Baskı, 1988, Ank.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: *Osmanlı Tarihi,* TTK Basımevi, 4. Baskı, 1982, Ank.
- Ünver, A. Süheyl: *Fatih S. Mehmed'in Ölümü ve Hadiseleri Üzerine Bir Vesika,* İ.Ü. Yayını, 1952, İst.
- Voltaire: *Türkler Müslümanlar ve Ötekiler,* İş Bankası Yay. 1969, İst.
- Werner, Ernst: *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* Alan Yayıncılık, 1988, İst.
- Wheatcroft, Andrew: *Osmanlılar,* Altın Yay. 1996, İst.
- Wittek, Paul: *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu,* Pencere Yay. 1995, İst.

- Yerasimos, Stefanos: *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye,* Belge Yay. 5. Basım, 1989, İst.
- Yerasimos, Stefanos: *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri,* İletişim Yay. 2. Baskı, 1995, İst.
- Yerasimos, Stefanos: Osmanlı İstanbul'unun Kuruluşu, *Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı*, Yem yayınları, İstanbul, 2000
- Yıldırım, Ali: *Osmanlı'da Engizisyon,* Öteki Yay. 1996, Ank.
- Yücebaş, Hilmi: *Fatih Sultan Mehmed,* Memleket Yay. 1981, İst.
- Yücel, Yaşar-Sevim, Ali: *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı; Fatih, Yavuz, Kanuni,* TTK Basımevi, 1991, Ank.
- Zweig, Stefan: *Yıldızın Parladığı Anlar,* T. İş B. Yay, 2. Baskı, Ank.

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

- *Belleten Kataloğu*
- *Fetih Fatih İstanbul,* M.T.T.B. Neşriyatı, 1974, İst.
- *Fatih ve Fetih,* İstanbul Belediyesi Yayını, 1995, İstanbul.
- *İstanbul Bülteni,* İstanbul Belediyesi Yayını, Sayı 17, 15 Mayıs 1995.
- *İslam Ansiklopedisi,* M.E.B. Devlet Kitapları, 1993, İst.
- *Mufassal Tarih*
- *Resimli Tarih Mecmuası,* Mayıs 1953, Fatih Özel Sayısı.
- *Tarih Dünyası Dergisi,* Fatih Özel Sayısı
- *Tarih ve Toplum Dergisi Kataloğu*
- *Toplum ve Bilim Dergisi Kataloğu*

Dizin

I. Dünya Savaşı 22
6-7 Eylül 252

A

Acem 214, 215, 226, 234, 288, 323
Adıvar, Adnan 361
Adige 143
Afrika 14, 62
Agustion 76
Ahitname 194
Ahmet (Çelebi) 42, 51
Ahmet (Şehzade) 30, 42, 51, 53, 54, 272, 273, 274, 336,
Ahmet (Sultan) 54
Ahmet Bey (Evrenosoğlu) 231, 344
Ahmet Muhtar Paşa 110, 142, 167, 173
Akal (Cemal) 361
Akçam (Taner) 361
Akdağ (Mustafa) 219, 223, 227, 232, 233, 234, 236, 277, 279, 284, 285, 286, 361
Akdeniz 62, 83, 203, 204, 220, 342
Akgündüz, Ahmet 47, 269
Akkoyunlu 17, 32, 67, 214, 215, 216, 220, 221, 222, 224, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 247, 286, 289, 328, 347
Akman 54, 361
Aksaray (Semt) 134, 136, 138
Aksaray (Şehir) 195, 233, 298
Akşehir 231
Akşemsettin 180, 253, 254
Akşin, Sina 141, 361
Aktar, Cengiz 361
Akyıldız, Erhan 361
Akyol, Taha 76, 361
Alaattin (Paşa) 54
Alaattin (Sancak Beyi) 42,
Alaattin (Şehzade) 52, 278
Ali Kuşçu 137
Alime Sultan 272
Ali Paşa 35, 40
Ali Tusi 47, 263
Alman 39, 102
Alpaslan 353
Altan, Çetin 362
Altar, C. Memduh 362
Alvares 207
Amasya 42, 235, 324, 330, 332
Anadolu 32, 44, 46, 47, 55, 62, 65, 67, 73, 115, 118, 120, 122, 133, 195, 201, 216, 220, 222, 223, 224, 225, 227, 233, 235, 236, 237, 239, 245, 257, 264, 286, 288, 292, 293, 294, 297, 300, 310, 317, 347, 350, 353, 361, 364
Anadolu Beylerbeyi 53, 55, 91
Anadolu Beylikleri 38, 67, 100, 214, 218, 219, 225, 226, 228, 234, 241, 242, 243, 282, 298, 299, 347
Anar, Erol 283, 362
Angeloviç 279
Ankara 220, 228, 229, 232
Ankara Savaşı 38, 225, 292
Arap Camii 194
Arnavut 39, 226
Aşık-Paşa-yı Veli 362
Âşıkpaşazâde 129, 146, 147, 230, 273, 312

Ateş, Toktamış 254, 362
Avcıoğlu, Doğan 289, 362
Aya Dimitri 193
Aya Romano 91, 92, 103, 104, 119, 120, 122, 123
Ayasofya 22, 30, 74, 75, 134, 138, 159, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 175, 192, 193, 205, 256, 257, 258, 271, 287, 298, 351
Aya Yorgi 193
Aydın, Erdoğan 5, 7, 19, 107, 190, 205, 225, 249, 250, 279, 284, 312, 315, 329, 362, 367
Aydınoğulları 214, 229
Aynaros 275
Aztek 68, 207

B

Babil 82
Babinger, Franz 264, 266, 324, 326, 330, 362
Bahadır, Osman 362
Bakü 14
Balaban Çavuş 130
Balat 193
Bali Bey 342
Balkanlar 38, 44, 63, 64, 254, 260, 270, 293, 312
Baltaoğlu, Süleyman 94, 96, 97
Banoğlu 18
Barbaro, Nicolo 84, 101, 102, 103, 104, 118, 133, 159, 160, 172, 362
Barbaros 83
Barthold, Welhausen 266, 362
Bayrampaşa 100, 103
Beldiceanu, Nicoara 362
Belge, Murat 16
Belgrat 209
Belleten 329, 330, 331, 335, 336,
Bellini 263, 265, 266
Bessarion 199
Beşiktaş 142, 146, 149, 151, 152, 157
Beyazıt (I, Yıldırım) 37, 40, 72, 86, 225, 229, 292, 293, 299, 311, 325, 336
Beyazıt (II) 32, 178, 180, 193, 194, 208, 233, 244, 253, 265, 266, 270, 273, 288, 309, 313, 319, 324, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338
Beyazıt (Kanuni Oğlu) 336
Beyoğlu 6, 141, 142
Beyşehir 231
Bigados 80
Bizans 9, 28, 29, 31, 37, 38, 42, 47, 49, 51, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 124, 127, 130, 131, 132, 134, 137, 141, 143, 144, 146, 148, 151, 155, 156, 157, 159, 160, 166, 167, 168, 171, 172, 176, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 192, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 211, 229, 247, 248, 250, 255, 258, 260, 261, 267, 270, 299, 300, 309, 311, 336, 337, 343, 356, 358, 363, 367
Boğazkesen 154
Bosna 27, 68

Brankoviç 41, 271
Brezilya 207
British Museum 266
Bruno 356
Bulgar 39, 232
Bursa 50, 138, 195, 220, 254, 256, 271, 273, 274, 313

C

Cafer Çelebi 96, 159
Calegaria 103
Candaroğulları 32, 49, 67, 214, 216, 220, 228, 229, 235, 243, 328, 332, 334
Castellan, Georges 263, 362
Cem 233, 319, 329, 330, 332, 334, 335, 336, 337, 345, 346
Cenabi 133, 134, 135
Ceneviz 94, 122, 160, 227
Ceyhun, Demirtaş 363
Cezar, Mustafa 150, 363
Cibali 132, 138
Cihânşümûl 13, 217
Clot, Andre 256, 262, 297, 298, 332, 337, 363
Constanzo 263
Cortes 207
Cuba 138
Cumhuriyet 17, 21, 137, 142, 173, 193, 198, 219, 226, 233, 235, 251, 252, 293
Curac 276

Ç

Çağatay, Neşet 363
Çanakkale 54, 63, 172
Çandarlı (Aile) 35
Çandarlı Ali Paşa 35, 40
Çandarlı Halil Paşa 29, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 69, 73, 91, 96, 106, 107, 108, 109, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 253, 278, 279, 299, 300, 301, 302, 306, 312, 334, 335
Çandarlı İbrahim Paşa 35
Çarşamba 195, 231
Çelebi Mehmet 231, 299
Çivicizâde Mehmet Efendi 193
Çubuk, Vahid 222, 363
Çukurova 223, 244
Çulcu, Murat 363

D

Dabağyan, Levon Penos 363
Damat Mahmut Çelebi 41
Danişmend, İ. Hami 30, 133, 255, 325, 337, 351, 363
Dar-ül Harp 242, 259
Dar-ül İslam 259
Dayı Karaca Bey 80
Devşirme 45, 287
Dimetoka 82
Dirimtekin, Feridun 76, 77, 82, 85, 115, 116, 127, 135, 142, 146, 159, 164, 165, 166, 185, 197, 202, 263, 363
Divan Edebiyatı 269
Divan-ı Hümayun (Divan) 38, 49, 55, 60, 71, 96, 97, 106, 107, 108, 109, 144, 179, 184, 239, 240, 254, 267, 279, 290, 365
Divitçioğlu, Sencer 363
Diyojen 353
Dolmabahçe 142, 146, 151, 155
Dukas 43, 51, 77, 79, 81, 82, 84,

106, 127, 128, 146, 160, 167, 182, 183, 184, 363
Dulkadiroğulları 214, 223, 231, 241, 243, 244
Dursun, Davut 363

E

Edirne 17, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 62, 79, 145, 176, 188, 324, 346
Edirnekapı 91, 100, 134
Edirneli Oruç Bey 161, 363
Edremit 80
Eflak 69, 193
Eğridir 195
Eğrikapı 100, 136
Ehl-i Beyt 291
Elbistan 244
Emeviler 242
Enderun 219, 280, 285, 338
Endülüs Arapları 207
Enver (Paşa) 38
Ermeni 75, 86, 203, 251, 252, 256, 262
Ermenistan 256
Estigmen Manastırı 275, 276
Evliya Çelebi 99, 137, 143, 144, 155, 156, 157, 164, 165, 175, 363
Evrenos 41

F

Farabi 137, 316
Fatih Kanunnameleri 311, 314, 315, 316, 319, 334, 317
Fener 26, 133, 134, 170, 187, 190, 192, 193, 250, 366
Fernando 345
Fethiye Camii 193, 263
Fetret Dönemi 37
Fırat 62, 236
Filistin 25, 68
Firuz Ağa 81
Fleischer, Cornell H. 363
Floransa Konseyi 64, 255
Francis, Yeorgios 85, 86, 96, 114, 117, 130, 131, 132, 149, 198, 247, 248, 363
Fransız 68, 175, 272
Fuller, Graham 363

G

Gabriel, Albert 364
Galata 69, 74, 75, 103, 131, 141, 144, 146, 147, 148, 149, 152, 156, 194, 261, 268
Galileo 356
Garda Gölü 143
Gazali 263
Gebze 323, 325, 329, 345
Gedik Ahmet Paşa 208, 233, 297, 343, 344, 345, 346, 347
Gelibolu 93, 156, 261
Gennadios 77, 84, 170, 182, 183, 188, 189, 190, 193, 203, 256, 259, 263
George 87
Germiyanoğulları 214, 229
Gernard, Fernand 363
Gırgur 276
Gıyasettin 42
Girit 164
Grejuva 92, 114, 156
Grunebaum, Gustave E. Von 364
Gündoğdu, Cengiz 30, 364
Gürün, Kamuran 241, 364
Güvenç, Bozkurt 83, 191, 210, 287, 364

H

Hacı Bayram Veli 17
Haçlı 22, 27, 39, 43, 106, 110, 148, 202, 209, 255, 342, 347, 348
Hadım Şebabettin Paşa 39
Halaçoğlu, Yusuf 364
Haliç 9, 74, 76, 84, 85, 91, 98, 99, 100, 101, 111, 131, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 196
Halil Hayrettin Paşa 35
Hamitoğulları 229
Hammer, Joseph Von 84, 85, 96, 142, 143, 261, 272, 343, 364
Hamza Bey 96, 133, 148
Has Murat Paşa 260
Hatai 288
Havariyun Kilisesi 188
Haznedarağa 337
H. B. Cafer 133
Helena 118, 216
Hersekzâde Ahmet Paşa 279
Hızır 97
Hindistan 207
Hipodrom 74, 266
Hoca Sadettin Efendi 87, 97, 104, 162, 174, 176, 177, 238, 239, 273, 286, 364
Hunyadi Yanoş 106
Hurufi(lik) 45, 46, 47, 71
Hüma Hatun 32, 274
Hünkâr Çayırı 323
Hüseyin Hazerfen 138

İ

İbn-i Haldun 137, 207, 282
İbn-i Rüşt 137, 207, 263
İbn-i Sina 137, 207
İbrahim Bey (Karamanlı) 39, 231
İbrahim Paşa (Nişancı) 42, 43, 50, 72
İbrahim Paşa (Kanuni Veziri) 290
İdris-i Bitlisi 129, 146, 239
iltizam 260, 261
İnalcık, Halil 36, 43, 48, 49, 50, 51, 55, 59, 64, 67, 191, 220, 221, 223, 254, 257, 260, 261, 263, 264, 271, 299, 301, 302, 306, 311, 315, 316, 317, 333, 364
İngiltere 21, 221, 266, 357
İnka 68, 207
İoannis 78
İran 14, 70, 71, 73, 221, 223, 227, 257, 263, 309
İsa İsakoviç 313
İsfendiyar Bey (Candaroğlu) 54
İsfendiyar Bey 272, 273
İsfendiyaroğlu Kasım 104, 105
İsfendiyaroğulları 30, 80
İshakoğulları 306
İshak Paşa 52, 53, 55, 91, 232, 233, 298, 329, 330, 334
İskender Bey 342, 343
İslambol 191, 192
İslamcı(lık) 16, 22, 24, 57, 70, 71, 72, 88, 131, 180, 188, 191, 194, 195, 196, 208, 213, 215, 238, 240, 245, 258, 259, 261, 271, 286, 296, 305, 312, 314, 356
İslamoğlu, Mustafa 364
İsmail Bey (Candaroğlu) 227, 228
İspanya 27, 206, 349, 351, 353

İstanbul Bülteni 32
İtalyan 95, 255, 348
İzladi Derbendi 40
İzmir 195
İznik 42

J

Jüstinyani 94

K

Kâbe 268
Kadimî Hafız Çelebi 290
Kâfir 80, 269
Kafkas 14
Kalabra 343
Kantakuzinos 183
Kanuni Sultan Süleyman 30, 41, 106, 111, 134, 171, 178, 180, 188, 193, 266, 267, 268, 289, 290, 295, 301, 336, 349, 350
Kapıcıağa 337
Karaca Paşa 53, 91, 97
Karadeniz 14, 62, 73, 79, 81, 144, 204
Karamani Mehmet Paşa 295, 300, 311, 325, 326, 329, 330, 334, 336, 337, 345
Karamanoğulları 17, 49, 67, 214, 220, 222, 229, 230, 231, 233, 243, 247, 259, 342, 347
Karıştıran Süleyman Bey 196
Kasım Bey 231, 232, 233
Kasımpaşa 98, 142, 151, 153, 156, 157, 158
Kastamonu 195
Katolik 64, 65, 68, 76, 77, 81, 101, 111, 132, 170, 183, 186, 188, 191, 202, 209, 248, 253, 254, 255, 256, 343, 350, 358
Kayıtbay 241
Kazankaya, Hasan 143, 144, 150, 151, 154, 364
Keçeli, Şakir 261, 279, 289, 364
Kemalpaşazâde 223
Kemal Paşazâde 129
Kemal Tahir 31
Kennedy, Paul 364
Kepler 356
Kerkoporta 127, 128, 130, 135
Kıbrıs 13, 22, 27, 252
Kırım 14
Kızıl Elma 30, 351
Kilerciağa 337
Kiliseler Birliği 255
Kişverküşâ 91, 97
Kitapçı, Zekeriya 71, 139, 364, 376
Kitsikis, Dimitri 364
Koca Mustafa Paşa 155, 156
Koçu, Reşat Ekrem 325, 365
Kommen 261
Konstantin 38, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 91, 101, 104, 105, 111, 117, 118, 128, 130, 131, 132, 134, 135, 160, 161, 171, 175, 178, 255, 256, 300
Konstantiniyye 57, 110, 191, 254
Konstantinopolis 62, 72, 76, 138, 183, 191, 216, 263, 264, 266, 267, 279, 280, 282, 284, 287, 288, 294, 296, 365
Konstantiyüs 364
Konya 220, 229, 231, 232, 366
Kopernik 356
Kosova 53, 58
Koyulhisar Kalesi 235
Köntendil Prensi 229

Kristof Kolomb 206
Kritovulos 84, 94, 95, 110, 115, 116, 117, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 148, 149, 152, 169, 170, 172, 173, 184, 185, 187, 195, 215, 216, 250, 262, 365
Kudüs 25, 26, 209
Kurtçu Doğan 53, 55
Küçük, Yalçın 38, 43, 51, 330, 331, 336, 365
Kyrie Eleison 111

L

Lamartine, Alphonso De 365
Larende 297, 298
Leonardo Tocco 343
Lesbos 69
Levent Çiftliği 155, 175
Lewis, Bernard 261, 365
Lütfi Tokadi 83, 266

M

Macar 39, 60, 82, 106, 224, 226, 255, 345
Macellan 207
Mahmut Çelebi 41, 42
Mahmut Paşa 44, 45, 91, 177, 227, 228, 231, 239, 240, 279, 297
Malatya 244
Malkoçoğulları 306
Manisa 48, 49, 50, 55, 195, 271, 326
Mansel, Philip 62, 183, 191, 216, 263, 264, 266, 267, 279, 280, 282, 284, 287, 288, 294, 296, 365
Mantran, Robert 311, 333, 339, 365
Manuel 42, 260
Mara 32, 41, 271, 272, 274, 275, 276
Mardin 216
Marmara 76, 91, 101, 111, 147
Maveraünnehir 352
M. Cenabi 133
McNeill, William H. 365
Medine 14, 76, 361
Mehmet (I) 42
Mekke 14
Memlûklar 243, 244, 247, 326, 328, 347
Meram, Ali Kemal 271, 275, 276, 365
Meriç, Cemil 365
Mesih 260, 261
Metin, İsmail 141, 365
Mısır 68, 204, 241, 243, 244, 245, 328
Mihailoğulları 306
Mihaloğlu Ali Bey 342
Mizancı 54
Moğol 299, 317, 348
Molla Gürani 55, 96, 108, 136, 137, 185, 250, 253, 254, 302
Molla Lütfi 137, 266
Morava 39
Mordmann 258
Muammer Sencer 271
Mufassal Tarih 96, 105, 111, 154, 161, 239, 258, 272, 273, 274, 306, 307, 308, 310, 328, 332
Muhammet 70, 72, 130, 139, 291, 329
Mumcu, Ahmet 302, 305, 316, 319, 365
Murat (I) 229, 247, 277
Murat (II) 31, 36, 38, 39, 40, 41,

42, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 176, 225, 229, 230, 247, 272, 278, 299, 303, 327, 334
Murat Paşa 110, 111, 260
Musevi 86, 203
Mustafa Cezar 150
Mustafa Çelebi 42
Mustafa Kemal 314
Mustafa Nuri Paşa 84
Mustafa (Şehzade, Fatih Oğlu) 240, 335, 336
Mustafa (Şehzade Kanuni Oğlu) 336
Müeyyetzâde 331
Müminzâde Hasip 134, 136
Müneccimbaşı 51, 52, 129, 138, 144, 152, 154, 155, 156, 365
Müslihiddin 82, 83

N

Naima, Mustafa Efendi 287, 366
Namık Kemal 94, 95, 145, 253
NATO 22
Neşri 129, 159, 219, 223, 296, 325, 327, 366
Newton 356
Notaras 29, 77, 84, 169, 170, 175, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 250, 260, 262

O

Okmeydanı 154, 155, 156, 157, 185
Orhan (Sultan) 54, 179, 201, 247
Orhan (Şehzade) 53, 70, 79, 87, 88, 300
Ortaçağ 19, 32, 197, 198, 201, 202, 205, 207, 211, 321, 322, 351, 353
Ortadoğu 68, 365
Ortodoks 64, 111, 137, 170, 178, 183, 184, 187, 188, 191, 209, 253, 254, 255, 270, 357
Oruç Bey 129, 161, 363
Osmanlı Barışı 357
Otlukbeli 233, 237, 238, 239, 286, 291, 335, 336, 342
Otranto 208, 297, 343, 344, 346, 347, 348, 350, 351

Ö

Ömer Bey (Turahanoğlu) 342
Özbaran, Salih 366

P

Palmer, Alan 294, 366
Pammakaristos Manastırı 192
Pantokrator 194
Patrikhane 193, 270
Peç 280
Peçevi 272
Penari 133
Pera 148, 160
Perinçek, Doğu 366
Petrus 138
Pir Ahmet 231, 232, 233, 235, 244
Piri Reis 83
Pizzaro 207
Polya 343
Portekiz 349

R

Ramazanoğulları 223, 244
Reform 207, 351, 353
Ribard, Andre 366
Riço 81
Rim-Papa 30, 351

Rodos 69
Roma 9, 30, 66, 73, 76, 84, 200, 204, 208, 257, 259, 262, 263, 278, 299, 317, 322, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359
Roux, Jean-Paul 78, 258, 366
Rönesans 197, 199, 200, 202, 204, 205, 208, 210, 264, 265, 312, 313, 322, 342, 350, 351, 353, 354
Rum Ateşi 92
Rumeli 46, 50, 62, 73, 91, 115, 133, 239, 299, 300, 306, 310
Rumeli Beylerbeyi 53, 91, 307
Rumeli Hisarı 63, 76, 79, 81, 82, 142, 145, 146, 152, 154
Rum Mehmet Paşa 232, 302
Runciman, Steven 190, 199, 311, 366
Rus 75, 86, 203

S

Safeviler 17, 245
Sakız 69
Samatya 88
Samsun 195
Sander, Oral 31, 366
San Marco 123
Sarıca Kemal 84
Saruca Paşa 52
Saru Hatun 215, 216
Schroeder, Ralph 366
Sebastiyano Gariti 343
Segedin 41, 42, 47
Serez 261
Sertoğlu, Mithat 363
Sevim, Ali 30, 106, 111, 171, 188, 268, 295, 296
Seyyid İbrahim Efendi 337
Shaw, Stanford 256, 307, 309, 334, 366
Sırp 27, 39, 41, 86, 87, 88, 102, 226, 229, 271, 272, 276
Sicilya 94
Silkü'l-leâl-i âl-i Osman 136
Sinan 193
Sinop 220, 228, 272
Sivas 195, 229, 235
Slav 191, 283, 284
Sokollu 13, 279
Spandovyn 270
Stanpolis 191
Sulu Manastır 134, 138
Süveyş 14

Ş

Şah Budak Bey 243
Şahin, M. Süreyya 190, 192, 366
Şahabettin Şahin Paşa 295
Şah İsmail 288
Şahkulu 155, 157
Şarapdar İlyas 42
Şehsuvar Bey 243
Şeyhülislam Molla Fahrettin 44
Şikari 233, 366
Şirin, Veli 366
Şişhane 146

T

Tabakoğlu, Ahmet 367
Tacettin 42
Tahir, Kemal 17, 31, 367
Talat 38
Taneri, Aydın 367
Tanilli, Server 367
Tanin 130

Tansel, Selahattin 65, 71, 84, 86, 88, 96, 97, 115, 132, 133, 135, 138, 143, 144, 150, 154, 159, 168, 186, 196, 248, 249, 344, 367
Tanzimat 247
Tarık Bin Ziyad 27
Tekfur 80, 174
Tekindağ, Şenabettin 57, 92, 102, 146, 163, 164, 269, 367
Tekir Çayırı 323
Telipinu 320
Tiflis 14
Timur 40, 225, 292
Timur, Taner 40, 366
Timurtaş Paşa 155, 156, 157
Tire 195
Tokat 220, 235, 310, 332
Topçu 245
Tophane 142, 146, 147, 151, 155, 157
Topkapı 91, 97, 127, 128, 130, 132, 133, 135, 136, 271, 298
Topkapı Sarayı Müzesi 97
Trablusgarp 22
Trabzon 195, 215, 216, 220, 228, 243, 264, 328, 332
Trakya 47, 80
Trapezuntios 259, 262, 263
Tuna 39, 41, 43, 62, 108, 201, 204, 209
Tunca 51
Turahanoğulları 306
Turahan Paşa 209
Turan, Osman 88, 209, 367
Turgutlu 232
Turgut Reis 83
Turner, Bryan S. 367
Tursun Bey 80, 96, 129, 133, 146, 159, 161, 166, 174, 307, 315, 316, 346, 367
Türkçülük 24
Türkmen 32, 44, 65, 67, 70, 108, 180, 215, 216, 217, 220, 222, 227, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 245, 251, 257, 278, 281, 282, 286, 287, 289, 291, 292, 293, 306, 310, 350

U

Ulema 98, 262
Ulubatlı Hasan 16, 117, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 149
Urban 82, 83
Uzunçarşılı, İ. Hakkı 35, 50, 84, 86, 90, 106, 151, 164, 166, 171, 175, 176, 177, 209, 232, 327, 328, 329, 330, 331, 335, 336, 367
Uzun Hasan 215, 216, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 289, 291, 297, 335, 342

Ü

Ünver, A. Süheyl 338, 367
Üsküdar 208, 323, 345
Üsküp 313

V

Varlık Vergisi 252
Varna 48, 49, 58
Vasco de Gama 206
Vatikan 64, 346
Vazag 39
Venedik 69, 81, 85, 101, 148, 183, 191, 224, 236, 265, 282, 324, 326, 330, 342, 343, 344,

347, 355
Viyana 27, 204, 209, 346, 349, 350, 352, 355
Vladislas 106
Voltaire 141, 208, 344, 367

W

Werner, Ernest 138, 304, 310, 311, 313, 367
Wheatcroft, Andrew 100, 162, 172, 281

Y

Yahya Kemal 218
Yakup Paşa 323, 324, 326, 330, 337, 345
Yavuz (Sultan Selim) 67, 106, 111, 171, 180, 188, 242, 244, 245, 253, 267, 268, 288, 295, 301, 336
Yavuz, Fatih 30
Yavuz, Kemal 362
Yeniçağ 32, 197, 199, 202, 204, 208, 350, 351, 353
Yerasimos, Stefanos 168, 186, 193, 194, 200, 287, 296, 297, 298
Yerina 276
Yetkin 18
Yıldırım, Ali 40, 46, 86, 225, 229, 292, 293, 299, 311
Yunanistan 14, 23, 24, 221, 255
Yunus Emre 27
Yuvakim 256
Yücebaş, Hilmi 178, 218, 245, 256
Yücel, Yaşar 30, 106, 111, 171, 188, 268, 295, 296
131, 144, 148, 176, 177, 302
Zembilli Ali Efendi 267–290
Zeyrek 134, 194
Zorzi Dolfin 162
Zweig, Stefan 78, 83, 93, 111, 113

Z

Zağanos Paşa 84, 91, 96, 107,

ERDOĞAN AYDIN

Fatih ve Fetih

" Tarihçilik çetin bir meslek; yöntemi de güçlüklerle dolu; sadece hüner istemiyor, ahlaka da ihtiyacı var. Bizler gibi, efsane düşkünü, buğulu ve sisli olandan hoşlanan, böbürlenme meraklısı, gelecek için de çağdaş ve uygar tasarılardan ürken toplumlarda, işler daha da çatallaşıyor...

90'lı yıllarda yayımladığı -dört ciltlik- ***İslamiyet Gerçeği*** ile ***Nasıl Müslüman Olduk?*** adlı kitapları, yalnız yararlanılan değil, gözleri açan eserler de oldular. Yazarımız pek ciddi bir araştırmacı, dahası put kırıcı bir kalem.

Erdoğan Aydın, **Fatih ve Fetih**'te de, mitoslarla gerçekleri birbirinden ayırıyor.

Bu kitabı mutlaka okuyunuz diyeceğim...

Diyeceğim, çünkü yazarımız kafalarımızı klişelerden temizliyor; üstelik bunu inandırıcılıkla, cesaretle ve dürüstçe yapıyor. Bu davranışın, okurlardan, yani bizlerden gelen bir ödülü olmalıdır..."

Server Tanilli

19,90 TL KDV dahil

ISBN 978-605-5411-20-6

9 786055 411206